T.C.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

GÜNÜMÜZDE GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI

(Doktora Tezi)

Ahmet Başaran MANAV

Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI

Danışman

RİZE

2020

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında, Ahmet Başaran MANAV tarafından hazırlanan *Günümüzde Gayrimenkul Malların Zekâtı* başlıklı bu çalışma, 20/11/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI	Kabul/Red
Üye: Prof. Dr. Orhan ÇEKER	Kabul/Red
Üye: Doç. Dr. Ali KUMAŞ	Kabul/Red
Üye: Doç. Dr. Haci Yusuf ACUNER	Kabul/Red
Üye: Doç. Dr. Yusuf ŞEN	Kabul/Red

….. /….. /20

İmza
Doç. Dr. Ahmet Yanık
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim "Günümüzde Gayrimenkul Malların Zekâtı" konulu tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Eserimde, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır.

Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukukî, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin teslimiden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve/veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılacak bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim. 20/11/2020

Ahmet Başaran MANAV

ÖN SÖZ

İslâm'ı insanlara din olarak seçen Cenab-ı Hak, bir insan ve bir Müslüman olarak yapılması gerekenleri vahiyle bildirmiştir. Kur'an vahyinin yanında, onun anlaşılması için Hz. Peygamber'in örnekliğine de ihtiyaç duyulmaktadır. Kur'an-sünnet bütünlüğü şeklinde ifade edilen bu bilgi kaynağı, Müslümanların sadece ibadet hayatlarını düzenlemekle kalmamış; aynı zamanda bireysel ve toplumsal hayatın gerekleriyle ilgili idarî, hukukî, siyasî vb. alanlarda emir ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Allah Teâlâ'nın vahyi ve Resulü'nün örnekliğiyle müşahhaslaşan İslâm, hayatın bütününü kapsayacak hükümler getirmiştir. Tarih boyunca İslâm adı verilen bu dinin temel esasları, Hz. Peygamber tarafından Cibril hadisiyle ifade edilmiştir. İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekât ibadeti, sadece kişi ile Allah arasındaki ilişkiyi düzenlemekle kalmamış; aynı zamanda kişilerin birbiriyle ve kişi ile toplum arasındaki münasebeti de düzenlemiştir. Zekâtın bir ibadet ve sosyal dayanışma müessese olarak önemi açıktır. Zira Müslüman bireyin maddî-manevî arınması, toplumda sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gelişmesi, zekât ibadetinin tam olarak uygulanabilmesiyle mümkündür.

İslâm'ın beş şartından biri olan zekât, fıkıh kitaplarının ibadetler bölümünde kendine yer bulmuştur. Fıkıh kitapları zekâtla ilgili temel meseleleri ele almakla birlikte, gelişen hayat ve teknolojiyle birlikte ortaya çıkan ticarî metaların zekâtı hakkında yeni çalışmaların yapılması gerektiği açıktır. Zira ortada büyük ekonomik meblağlar ve buna bağlı olarak zekât açısından ödenmesi gereken büyük miktarlar söz konusudur. Bu sebeple tezimizde, günümüzde büyük bir sektör ve ekonomik güç haline gelen gayrimenkuller mallar, klasik fıkıh ve modern hukuk açısından ele alınacaktır. Bu tür malların zekâta tabi olma durumu, gerekli şartları, hesaplama yöntemi ve oranlar hakkındaki görüşler verilip, değerlendirme ve tercihte bulunulacaktır.

Bu vesileyle tez konusunun belirlenmesi, hazırlanması ve tamamlanması aşamalarında katkı ve desteklerini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI Bey'e, görüşleri ve yönlendirmeleriyle teze katkı

sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Ali KUMAŞ, Doç. Dr. Haci Yusuf ACUNER Beyler'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezimi okuyup, gerekli düzeltmeler hususunda katkılarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KAVALCIOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Turgut AKYÜZ Beyler'e teşekkürü bir borç bilirim. Araştırma sürecinde kütüphanelerinden sıkça istifade ettiğim İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), Türkiye Yazma Eserler Kurum Başkanlığı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve DİB Din işleri Yüksek Kurulu çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tezimizin hazırlık ve yazım süreçlerinde sabır, fedakârlık ve anlayış göstererek desteklerini esirgemeyen eşime, çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Başaran MANAV

TRABZON, 2020

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY 2

ETİK BEYAN 3

ÖN SÖZ 4

İÇİNDEKİLER 6

ÖZ 13

ABSTRACT 14

KISALTMALAR 15

GİRİŞ 17

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI 17

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI 19

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 20

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 20

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTLA İLGİLİ KAVRAMLAR VE ŞARTLAR

1.1. ZEKÂT İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 24

1.1.1.Sadaka 24

1.1.2. İnfak 28

1.1.3. Öşür 30

1.1.3.1. Toprak Mahsullerinin Zekâtı 31

1.1.3.2. Toprak Vergisi 32

1.1.3.3. Ticaret ve Gümrük Vergisi 33

1.2. ZEKÂT KAVRAMI 41
1.2.1. Lügat Olarak Zekât 41
1.2.2. Istılah Olarak Zekât 42
1.2.3. Kur'an'da Zekât Kavramı 43
1.2.4. Sünnette Zekât Kavramı 46
1.3. ZEKÂTIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI 48
1.3.1. Mükellef ile İlgili Şartlar 49
1.3.1.1. Müslüman Olmak 49
1.3.1.2. Hür Olmak 51
1.3.1.3. Âkıl-Bâliğ Olmak 51
1.3.1.3.1. Çocuğun ve delinin malında zekâtın farz olduğu görüşü 52
1.3.1.3.2. Çocuğun ve delinin malından sadece toprak mahsullerinde zekâtı farz görenler 54
1.3.2. Zekâta Tabi Mal ile İlgili Şartlar 57
1.3.2.1. Tam Mülkiyet 57
1.3.2.1.1. Tam Mülkiyetle İlgili Bazı Meseleler 58
1.3.2.1.1.1. Vakıf mallarının zekâtı 58
1.3.2.1.1.2. Mâl-ı dımârın zekâtı 59
1.3.2.1.1.3. Alacaklar 60
1.3.2.1.1.3.1. Cumhura göre alacakların zekâtı 61
1.3.2.1.1.3.2. Hanefîlere göre alacakların zekâtı 62
1.3.2.2. Nâmî Olması 63
1.3.2.3. Havelânü'l-Havl 65
1.3.2.4. Nisaba Ulaşmış Olması 69
1.3.2.4.1. Asr-ı saâdet'te Nisap 70

1.3.2.4.2. Günümüzde Nisap 71
1.3.2.4.3. Nisabın Kısımları 73
1.3.2.4.3.1. Hanefîlere göre nisabın kısımları 73
1.3.2.4.3.1.1. Zekât vermeyi gerektiren zenginlik (Nisâb-ı ğınâ) 73
1.3.2.4.3.1.2. Zekât almaya mâni olan zenginlik (Nisâb-ı istiğnâ) 73
1.3.2.4.3.1.3. Dilenmeyi yasaklayan ama zekât almaya imkân veren zenginlik 74
1.3.2.4.3.2. Cumhura göre nisabın kısımları 74
1.3.2.4.4. Nisabın Oranları 75
1.3.2.4.3.1. Altın, gümüş ve paranın zekât oranı 75
1.3.2.4.3.2. Ticaret malları 79
1.3.2.4.3.3. Hayvanlar 80
1.3.2.4.3.3.1. Zekâta Tabi Olup Olmamasına Göre Hayvanların Çeşitleri 80
1.3.2.4.3.3.1.1. Âmile 80
1.3.2.4.3.3.1.2. Malûfe 81
1.3.2.4.3.3.1.3. Sâime 81
1.3.2.4.3.3.2. Hayvanların Zekâtları 82
1.3.2.4.3.3.2.1. Koyunlar 82
1.3.2.4.3.3.2.2. İnekler 83
1.3.2.4.3.3.2.3. Develer 84
1.3.2.4.3.3.2.4. Atlar 85
1.3.2.4.3.4. Toprak mahsulleri 86
1.3.2.4.3.5. Yeraltı kaynakları 89
1.3.2.4.3.5.1. Cumhura göre yer altı kaynakları 89

1.3.2.4.3.5.1.1. Rikâz.....90
1.3.2.4.3.5.1.2. Madenler.....91
1.3.2.4.3.5.2. Hanefîlere göre yer altı kaynakları.....91
1.3.2.4.3.5.2.1. Madenler.....92
1.3.2.4.3.5.2.2. Su Ürünleri 93
1.3.2.5. İhtiyaç Fazlası Olması.....93
1.3.2.6. Borç Karşılığı Olmaması 95

İKİNCİ BÖLÜM

GAYRİMENKUL MALLAR İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

2.1. GAYRİMENKUL İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR.....99
2.1.1. Mal Kavramı.....99
2.1.1.1. Lügat Olarak Mal.....99
2.1.1.2. Istılah Olarak Mal 100
2.1.1.2.1. Hanefîlere Göre.....101
2.1.1.2.2. Cumhura Göre.....103
2.1.2. Menkul Kavramı.....107
2.1.2.1. Klasik Fıkha Göre.....108
2.1.2.2. Modern Hukuka Göre 109
2.1.3. Arazi Kavramı 111
2.1.3.1. Şahıs Arazisi 112
2.1.3.1.1. Öşür Arazisi.....112
2.1.3.1.2. Haraç Arazisi 113
2.1.3.2. Devlet Arazisi 114
2.1.3.3. Vakıf Arazisi.....118
2.1.3.4. Arazi Mülkiyet Türleri ve Zekâta Etkileri 120
2.1.4. Mülkiyet Kavramı.....121

2.1.5. Gayrimenkul (Akar) Kavramı 123
2.1.5.1. Klasik Fıkha Göre 123
2.1.5.2. Modern Hukuka Göre 125
2.1.5.3. Menkul-Gayrimenkul Ayrımı 126
2.2. GAYRİMENKUL MALLAR İLE İLGİLİ BAZI MESELELER.....128
2.2.1. Gayrimenkulün Konusu.....128
2.2.2. Gayrimenkulün Kapsamı.....129
2.2.3. Gayrimenkul Mallar 129
2.2.4. Gayrimenkul Haklar 132
2.2.5. Gayrimenkul İktisabı 132
2.2.6. Gayrimenkulle İlgili Haklar.....134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİMENKUL MALLARIN ÇEŞİTLERİ VE ZEKÂTLARI

3.1. KLASİK ANLAYIŞA GÖRE GAYRİMENKUL MALLARIN ÇEŞİTLERİ.....137
3.1.1. Arazi 137
3.1.2. Arsa.....138
3.1.3. Bina.....138
3.2. YENİ ORTAYA ÇIKAN GAYRİMENKUL MALLARIN ÇEŞİTLERİ 139
3.2.1. Yarım Daire/İnşaat 141
3.2.2. İnşaat Malzemesi 143
3.2.3. Stoklar.....143
3.2.4. İş ve Üretim Makineleri.....145
3.2.5. Bütünleyici Parça (Mütemmim cüz).....146
3.2.5. Eklenti (Teferruat) 146

3.3. ELDE EDİLİŞ AMACINA GÖRE GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI 147
3.3.1. Ticaret Amacıyla Elde Bulundurulan 147
3.3.1.1. Satılan.....147
3.3.1.2. Satın Alınan.....149
3.3.1.3. Müstegallât.....153
3.3.1.4. Kiraya Verilen.....156
3.3.2. Sermaye Amacı İle Elde Bulundurulan 157
3.3.3. Ticaret Amacı Taşımayan.....160
3.3.4. Ticarî Zirâî Ayrımı 163
3.4. GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....164
3.4.1. Gayrimenkul Malların Zekâtı İle İlgili Görüşler 164
3.4.1.1. Zekâtın Farz Olduğunu Söyleyenler ve Delilleri 165
3.4.1.2. Zekâtın Farz Olmadığını Söyleyenler ve Delilleri 168
3.4.2. Günümüzde Çıkan Gayrimenkul Malların Zekâtları 171
3.4.3. Gayrimenkul Malların Değerlemesi 173
3.4.3.1. Fıkıh Açısından 173
3.4.3.2. Modern Hukuk Açısından 177
3.4.4. Gayrimenkul Giderleri.....178
3.5. GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂT ORANLARI 181
3.5.1. İslâm Hukukuna Göre Oranlar 182
3.5.1.1. Sermayeyi Hesaba Katan Görüş 182
3.5.1.1.1. Kırkta bir ……..…….182
3.5.1.1.2. Onda bir, Yirmide bir…….184

3.5.1.2. Sermayeyi Hesaba Katmayan Görüş.....185
3.5.1.2.1. Onda bir, Yirmide bir.....186
3.5.1.2.2. Kırkta bir.....186
3.5.1.2.3. Esnek oran.....187
3.5.1.2.4. Oranlarla İlgili Değerlendirme.....189
3.5.2. Günümüz Hukukuna Göre Vergi ve Oranlar.....189
3.5.3. Değerlendirme ve Tercih.....192
SONUÇ.....196
KAYNAKÇA.....201
ÖZ GEÇMİŞ.....225

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Tez Türü: Doktora Tezi
Danışman: Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI
Hazırlayan: Ahmet Başaran MANAV
Yıl: 2020
Sayfa: 225

ÖZ

GÜNÜMÜZDE GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI

Allah Resûlü'nün ifadesiyle İslâm'ın beş esasından biri olan zekât, aynı zamanda sosyal/ictimaî bir müessese olarak da varlığını sürdürmüştür. Fıkıh kitaplarının ibadetler (ibadât) bahsinde ele alınan zekât böylece ilmî geleneğin önemli meselelerinden biri olmuştur. Tarihî süreç içerisinde ticarî hayatın gelişmesi ve dönüşmesiyle yeni meseleler ortaya çıkmış, fıkıh bilginleri bunların çözümü için çaba sarf etmişlerdir. Ticarî hayatla ilgili tartışılan ve fakihlerin çözmesi gereken meselelerden biri de gayrimenkul mallar ve bunların zekâta tabi olup olmadığıdır. "Günümüzde Gayrimenkul Malların Zekâtı" konusunu ele aldığımız tezimizde genelden özele doğru bir yol izlenmiştir. Öncelikle zekât ve onunla bağlantılı kavramlara yer verilip kavramsal temellendirmeye gidilmiştir. Bu temellendirmeden sonra, gayrimenkul malların çeşitleri ve bu kapsama girecek mallar belirtilmiştir. Gayrimenkul kavramının günümüzdeki kapsamını belirlemede Türkiye'de yürürlükte olan modern vergi kanunları ve mevzuatından da istifade edilmiştir. Ayrıca gayrimenkul malların elde bulundurulma sebeplerine ve bir malın zekâta tabi olup olmadığını tayinde önemli bir unsur olan ticarîlik vasfına vurgu yapılmıştır. Bunun akabinde mükellefiyet ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşler değerlendirilmiş ve tercihte bulunulmuştur. Tezimizde son olarak sermayenin hesaba katılıp katılmamasına göre gayrimenkullerden verilmesi gereken oranlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Zekât, Gayrimenkul, Akar, Oran.

Recep Tayyip Erdogan University İnstitute of Social Sciences
Department: Basic Islamic Sciences
Thesis Type: Ph. D. Dissertation
Supervisor: Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI
Author: Ahmet Başaran MANAV
Year: 2020
Page: 225

ABSTRACT

ZAKĀT OF REAL ESTATE GOODS IN NOWADAYS

Zakāt is one of Islam's five basis expressed by the Messenger of Allah, but also social/organizational has existed as an institution. The zakah which was addressed in the section of worship (ibadat) of fiqh books was thus one of the important issues of the scientific tradition. New issues emerged with the development and transformation of commercial life in the historical process and legal scholars have exerted efforts to solve them. One of the issues that are discussed about commercial life and which the scholars should solve is real estate and whether they are subject to zakah. In our thesis, where we deal with the subject of "Zakāt of Real Estate Goods In Nowadays", from general to specific path has been followed. First of all, zakāt and concepts related to it were included and conceptual justification was made. After this justification, the types of real estate and the goods to be included in this scope are specified. In determining the scope of today real estate concepts from the modern tax laws and legislation in force in Turkey has been made use of. Subsequently, emphasis is placed on the reasons for the real estate holdings and the merchantability characteristic, which is an important factor in determining whether a good is subject to zakāt. After that, positive and negative opinions about taxpayers were evaluated and choices were made. Finally, in our thesis, the rates are specified which has to be given from real estates according to whether capital is taken into account or not.

Key Words: Islamic Law, Zakāt, Real Estate, The Tithe, Rate.

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
a.mlf.	Aynı Müellif
ay.	Aynı yer
b.	Bin, İbn
bk./Bk.	Bakınız
b.y.	Yayınevi yok
çev.	Çeviren
drl.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
ed.	Editör
EVK	Emlâk Vergisi Kanunu
gnl. koor.	Genel koordinatör
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İFAV	M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
KDVK	Katma Değer Vergisi Kanunu
kg.	Kilogram

M.	Miladi
md.	Madde
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü, vefatı
Prof.	Profesör
r.a.	Radıyellâhu anh
sad.	Sadeleştiren
s.a.v.	Sallellâhu aleyhi ve sellem
ter.	Tertip eden, düzenleyen
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
TMK	Türk Medenî Kanunu
TST	Tapu Sicili Tüzüğü
TTK	Türk Ticaret Kanunu
t.y.	Basım tarihi yok
vb.	Ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	Ve diğerleri, ve devamı
v.dğr.	Ve diğerleri
VUK	Vergi Usul Kanunu
Yay.	Yayınları
yay. dan	Yayın Danışmanı
y.y.	Basım yeri yok
yy.	Yüzyıl
&	ve

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

İnsanı sosyal bir varlık olarak yaratan Allah Teâlâ, ona birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Bu mükellefiyetlerin bir kısmı onun şahsı ile ilgili iken bir kısmı da topluma yönelik sorumluluklardır. Temel ibadetler alanı, genel olarak kişinin Allah Teâlâ ile ilişkisini düzenlemektedir. Muamelât alanı ise, ibadet yönü olmakla birlikte, daha ziyade toplum veya toplumsal yapılara/kurumlara karşı görevleri ifade etmektedir. İslâm sosyal bir din olduğu için, onun ibadetlerinde topluma bakan bir yön de bulunmaktadır.

Tarih boyunca insanların ekonomik imkânları farklılık arz etmiştir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de insanlara verilen nimetleri kendisinin paylaştırdığını, ancak bu taksimatın eşit olarak yapılmadığını zikretmektedir.[1] İslâm, sosyal yönü güçlü olan zekât ibadeti ile inşa etmek istediği toplum yapısına önemli katkılarda bulunmuştur.[2] İslâm, sosyal adaletin sağlanması amacıyla, ekonomik gelir bakımından toplumun alt grubuyla, üst kesimi arasındaki makası daraltmak için bir tür iktisadî yardım ve destek olan zekâtı emretmiştir. Bir tür menfi gelir vergisi olan ve bu yönüyle modern sosyal güvenlik sistemlerine ilham kaynağı olan zekât ile devlet, kişiler ya da oluşturulan müesseseler vasıtasıyla toplumun varlıklı kesimlerinden alınan ekonomik değerin, iktisadî destek ve yardıma muhtaçlara aktarılmasını amaçlamaktadır. Amaçlanan sosyal güvenlik ve dayanışmanın oluşabilmesi için, bu ibadetin amacına uygun bir şekilde işletilmesi önem arz etmektedir.[3] Zekâttaki zenginden fakire servet/kaynak aktarımı, bugünkü sosyal güvenlik sistemlerinde olduğu gibi külfeti/maliyeti yine fakire dönen bir müessese değildir. Çünkü sosyal güvenlik sistemlerinde devlet, destek sağlamak ve sistemdeki açığı gidermek için vergi koymakta; bu da mağduriyeti giderilmesi

[1] ez-Zühruf 43/32.
[2] eş-Şûrâ 42/23.
[3] Turan Yazgan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1987), 18, 75-76.

gereken fakire yeni bir yük olmaktadır.[4] Zekâtta ayrıca, mal biriktirmenin engellenmesi ve eldeki varlığın üretime dönüştürülmesi de amaçlanmıştır.[5]

İslâm'ın beş esasından biri olması hasebiyle zekât, ilmî gelenekte ele alınmıştır. Ancak, zekâtın uygulanabilirliği açısından aynı hassasiyetin gösterildiğini söylemek zordur. Hatta meseleyi biraz daha detaylandırdığımızda zekâtın verilmesi ile ilgili hassasiyet, zekât mükellefiyeti olan mallarda farklılık arz etmektedir. Bu duruma, tarihte olmayıp da sonradan ortaya çıkan ticarî durumlar ve mal çeşitleri eklenince, meselenin önemi daha da artmaktadır.

Gelişen ticarî hayatla birlikte çözülmesi gereken yeni meseleler ortaya çıkmıştır. İslâm'ın bu yeni durumlara cevap vermesi, problemlere çözüm bulması, onun evrensel oluşunun bir gereğidir. Bu bağlamda, önceki yüzyıllarda bugünkü gibi ticarî bir meta olarak kabul edilmeyen gayrimenkullerin zekâta tabi olup olmadığı, zekâta tabi ise nasıl hesaplanıp, hangi mallardan ne oranda verileceği ve farziyet için gereken şartlar, bir sorun olarak önümüzde durmaktadır.[6] İnşaat sektörünün gelişmesiyle ortaya çıkan gayrimenkullerin zekâtının nasıl hesaplanıp verileceğiyle ilgili klasik bilgilerin yeterince aydınlatıcı olmaması, bu konuda çokça karşılaşılan sorunlara çözüm aranması, zekât verecek olanların sorularına cevap bulunması, tezimizin ana gayesidir.

Gayrimenkul malların zekâtı, nispeten yeni bir konu olduğu için, klasik kaynaklarda yeterince ve net olarak ele alınmamıştır. Bu yeni meselenin temel ilkeler ışığında ele alınması ve hüküm verilmesi gerekmektedir. Biz de bu sebeple tezimizde, zekâtın anlaşılması ve uygulanmasına katkı sunmak adına, zekâtla alakalı diğer mallara göre nispeten yeni olan gayrimenkullerin zekâtını ele alacağız.

---

[4] Faruk Beşer, "Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 186.

[5] Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 3. 44.

[6] Hüseyin Velid Hüseyin Mahacne, *Zekâtü'l-akâr: Mefhûmuhâ ve ahkâmuhe'l-fikhiyyetü: Dirâsetün mukârenetün,* (Doktora Tezi, Ürdün Üniversitesi, 2006), 103; Abdullah b. Nâsır es-Selmî, *Eserü't-tavârî alâ niyyeti zekâti'l-akâr* (Riyad: Merkezu İbn Teymiyye, 1434/2013), 6.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş kısmında konunun amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıklarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde kavramsal çerçeveyi netleştirebilmek için sadaka, infak ve öşür kavramları ele alınıp zekât kavramı ayrıntılı olarak değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Birinci bölümde ayrıca fıkhın temelini oluşturan mükellefiyet, mallar ve onlarla ilgili şartlar ele alınmıştır. İkinci bölümde konuya bakış biraz daha daraltılarak gayrimenkul, mal vb. ilgili kavramlar tarif edildikten sonra, modern hukuk da dikkate alınarak, gayrimenkul mallarla ilgili bazı temel meseleler izah edilmiştir.

Tezimizin ana konusunu oluşturan üçüncü bölümde ise, gayrimenkul mal çeşitleri ile ilgili çerçeve ortaya konup, günümüzde gayrimenkul kapsamına giren malların tarifleri yapılacaktır. Zekâta tabi olup olmadığını belirleme açısından önem arz eden gayrimenkul malların elde bulundurulma sebeplerine detaylı bir şekilde yer verilecektir. Bunun akabinde gayrimenkul malların zekâtı ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşler delilleriyle birlikte verilerek değerlendirme yapılacaktır. Tezimizin sonunda gayrimenkul mallardan verilmesi gereken oranlar -sermayenin durumu dikkate alınarak- ortaya konacaktır. Ayrıca mukayese yapabilmek için modern hukuktaki vergi oranları aktarılıp, oranlarla ilgili tercih belirtilecektir.

Toprak ürünlerinin zekâtı, klasik zekât sistematiğinde öşür başlığı altında ele alınmıştır. Öşürle ilgili hükümlerin fıkıh literatüründe detaylı olarak ele alınması ve soruların/sorunların fazla olmaması sebebiyle, toprak ürünlerine ve onların zekâtına (öşür) -konuyla bağlantısı açısından tanımını yapmanın dışında- değinilmeyecektir.

Tezimizin konusu gayrimenkul malların zekâtı olmakla birlikte, ele aldığımız husus, ticarî nitelik taşıyan mallardır. Bu sebeple, ihtiyaç ve kullanım için bulundurulan gayrimenkul mallar, zekât sistematiğine göre kapsam dışı kalmaktadır. İlgili yerde de belirtileceği üzere, ihtiyaç için sahip olunan mallar, zekât hukuku açısından yok hükmündedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezimizde genelden özele bir yol izlenmiştir. Önce zekât ve ilgili kavramlar verilerek kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Gayrimenkul malların zekâtıyla ilgili hüküm verirken temel dayanaklarımız olan zekâta tabi mallar ve mükellefle ile ilgili şartlar açıklanacaktır. Bu şartlar açıklanırken gayrimenkullerin zekâtını belirlemede diğerlerine göre daha önemli olan malın nâmî olması, nisaba ulaşması, ihtiyaç fazlası olup borç karşılığı olmaması şartlarına, diğerlerine nazaran daha fazla değinilmiştir.

Tezimizde ayrıca öşürün zekât sistematiğindeki yeri ve ticaret mallarının durumu konumuzla bağlantısı açısından ele alınacak, modern hukuktaki gayrimenkul anlayışı ve uygulamaları kanun metinleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kanun metinlerini seçerken genelde yürürlükte olanları tercih edilmekle birlikte, -nadir de olsa- gerektiğinde yürürlükten kaldırılan (mülga) maddeler de kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Tezimizin özellikle birinci bölümünde zekât kavramının genel çerçevesini tayin ederken ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm'deki zekâtla ilgili âyetlere değinilmiştir. Kavramsal çerçeveyi belirlemek için kullanılan âyetlerin anlam haritasını belirlemede yeri geldiğinde tefsirlere ve temel ansiklopedik sözlüklere başvurulmuştur. Ayrıca âyetlerden kastedilen manayı ve hükmü anlayabilmek için Cessâs'ın (ö. 370/981) ve İbn Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmü'l-Kur'ân* kitaplarına müracaat edilmiştir.

Gayrimenkullerin zekâtını ele alırken başvurduğumuz ikinci temel kaynak sünnettir. Diğer ibadetlere ve hükümlere nazaran, zekât açısından sünnetin önemi büyüktür. Şöyle ki, Kur'ân-ı Kerîm'de zekât hakkında fazla ayrıntı yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de mücmel olarak bahsedilen hususlar sünnetle açıklanmış ve detaylandırılmıştır. Dolayısıyla zekât oranları, mallarla ve mükellefle ilgili şartlar, zekât mükellefiyeti için gerekli olan asgari zenginlik ölçüsü (nisap), uygulamanın nasıl ve ne şekilde yapılacağıyla ilgili pek çok bilginin kaynağı hadis-i şeriflerdir.[7]

[7] Beşir Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", *İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2006), 313.

Zekât kavramı, tıpkı Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi hadislerde de farz olan malî mükellefiyeti[8] ifade etmektedir.

Zekâtın hem mükellef hem de mallarla ilgili şartları için -özellikle nisap, nema ve ihtiyaç fazlası gibi şartlar- *Kütüb-i Sitte*'den ve onun dışındaki İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'*ından, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inden ve bunların dışındaki *Sünen* ve *Musannef* türü hadis kitaplarından istifade edilmiştir. Kaynak olarak kullandığımız hadisler için gerekli olduğunu düşündüğümüz durumlarda şerhlere de müracaat edilmiştir.

Gayrimenkul malların zekâtı için hadislerden sonra temel kaynak olarak Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) *Kitâbü'l-Harâc,* Yahyâ b. Âdem'in (ö. 203/818) *Kitâbü'l-Harâc,* Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Kitâbü'l-Emvâl* ve Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *el-Ahkâmü's-sultâniyye* gibi İslâm malî hukuk ve siyaset kitapları kaynak olarak kullanılmıştır. Malî hukuka dair ilk eserlerden olması ve zekât uygulamalarına dair pek çok örneği zikretmesi sebebiyle, özellikle Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl* adlı eserine sıkça başvurulmuştur.

İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *el-Üm,* Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Mecmûu şerhi'l-mühezzeb,* Şirbînî'nin (ö. 977/1570) *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc,* İbn Rüşd'ün (ö. 595/1198) *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesıd* ve İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) *el-Muğnî* adlı eserleri, zekâtın klasik fıkıh doktrininde nasıl ele alındığını göstermek ve varılacak hükmü netleştirmek adına başvurulan eserlerdendir.

Serahsî'nin (ö. 483/1090 [?]) *el-Mebsût,* Merğînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî,* Mevsılî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr,* İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) *Şerhu Fethü'l-kadîr* ve İbn Âbidîn'in (1307/1889) *Reddü'l-muhtâr* adlı eserlerine, Hanefîlerin görüşlerini belirlemek adına müracaat edilmiştir. Ayrıca Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâiü's-sanâi' fî*

[8] Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh-i Müslim* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), "Îmân", 10, 31; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952), "Fiten", 13; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü el-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), *Müsned,* 1/90, 250; 3/136; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî,* thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî (Medine: Şeriketü't-Tıbâati'l-Fenniyyeti'l-Müttehide, 1966), "Vudû", 1.

tertîbi'ş-şerâi' adlı eseri, itirazlara cevap vermesi ve görüşler arasında mukayeseye imkân tanıması sebebiyle araştırma sürecinde başucu kitaplardan olmuştur.

Osmanlı Şeyhülislâmları Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), Menteşzâde Abdürrahim Efendi (ö. 1128/1716) ve Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (ö. 1156/1743) fetvaları da zekâtın anlaşılması ve uygulamasında var olan problemleri; o dönem için ortaya konan çözümleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple yeri geldikçe zekâtla ilgili soruları ve bunların cevaplarını aktarmayı uygun gördük.

Günümüzde ortaya çıkan problemlere İslâmî çözüm bulmak amacıyla gerek ülkemizde gerekse İslâm ülkelerinde birçok fetva heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetlerin verdikleri fetvalar, gayrimenkullerin zekâta tabi olup olmayacağına, şartlara ve verilecek orana dair özet bilgiler bulunmaktadır. Fıkhın birçok sahasında olduğu gibi zekât alanında da fetva veren kurumlar bulunmaktadır. Bu heyetlerden özellikle İslâm İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti ve Sudan Zekât Kurumu'nun fetvalarından istifade edilmiştir.

Konya'da 1997 ve 2016 yıllarında tertip edilen *I. ve II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* ile *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* sempozyumlarında zekâtla ilgili günümüzde tartışılan birçok mesele ele alınmıştır. Bu sebeple söz konusu sempozyum kitaplarına sıkça müracaat edilmiştir.

Günümüzde zekât hakkında yapılan araştırmaların en önemlisi hiç şüphesiz Yûsuf el-Karadâvî'nin *Fıkhu'z-zekât* adlı eseridir. Karadâvî eserinde zekât meselesini yeni bir bakış açısıyla, sistematik bir şekilde ele almıştır. Karadâvî zekâtla ilgili klasik mezhep görüşlerini vermekle birlikte, zaman zaman bunlar arasında tercihte bulunmuştur. Karadâvî bazen zekâta dair şahsî içtihatlarını da aktarmıştır. Karadâvî bu görüşleri verdikten sonra, yeni ortaya çıkan mallarla ilgili olumlu-olumsuz görüşleri sadece aktarmamış, tenkit ve tercihlerini de belirtmiştir.

Gayrimenkul malların zekâtını belirlemek için başvurduğumuz diğer bir kaynak türü de kanunlar ve modern hukuk kitaplarıdır. Zira günümüzdeki anlayışı ortaya koymak için modern hukuktaki gayrimenkulün tanımı, kapsamı ve vergi

kanunlarına göre oranları bize fikir verecektir. Bu sebeple modern hukuk metinlerine sık sık başvurulmuştur.

Ülkemizde ve İslâm dünyasında zekâtla ilgili birçok çalışma yapılmasına rağmen, gayrimenkul mallarla ilgili olarak ülkemizde Hüseyin Sözen tarafından *İslâm Hukukunda Gayrimenkul Malların Zekâtı* adıyla (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010) bir tez yapılmıştır. Bir de Ürdün'de Hüseyin Velid Hüseyin Mahacne tarafından *Zekâtü'l-akâr: Mefhûmuhâ ve ahkâmuhe'l-fıkhiyye: Dirâsetün mukârenetün* adıyla (Doktora Tezi, Ürdün Üniversitesi, 2006) bir tez yapılmıştır. Yine gayrimenkullerle bağlantılı olarak Filistin'de Âdil Abdullah Halil Hânî tarafından *Zekâtü'l-müsteğallât fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Dirâsetün fıkhiyyetün mukârenetün* adıyla da (Doktora Tezi, en-Necâh el-Vatanî Üniversitesi, 2007) bir tez yapılmıştır. Bu tezlerin ilk ikisinde gayrimenkullerin zekâtı doğrudan, üçüncüsünde ise daha çok gayrimenkullerin gelirine -özellikle de kira- değinilmiştir. Hüseyin Sözen'in tezinde gayrimenkul ve ilgili kavramlar özet bir şekilde izah edilmiş, daha çok öşür meselesi üzerinde durulmuştur. Gayrimenkuller, modern hukuk açısından ele alınmamıştır. Hüseyin Mahacne'in tezinde gayrimenkul mal türleri detaylı oalrak ele alınmamış, özellikle yeni ortaya çıkan mal türlerine yeterince değinilmemiştir. Hüseyin Mahacne'nin çalışmasından farklı olarak ayrıca tezimizde Türkiye'deki gayrimenkul anlayışı, yürürlükteki kanunlar çerçevesinde ortaya konmuştur. Ayrıca Suudi Arabistan'da Ahmed b. Abdülaziz el-Umeyre tarafından *Nevâzilü'l-akâr: Dirâsetün fıkhiyyetün te'sîliyyetün li-ehemmi kazâya'l-akâri'l-muâsırati* (Doktora Tezi, el-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi, 1432/2011) adıyla bir tez hazırlanmıştır. Ancak bu tez, gayrimenkullerle alakalı yeni ortaya çıkan meseleleri ele almış, sadece yeri geldiğinde -diğer konular gibi- gayrimenkullerin zekâtına değinmiştir. Söz konusu tezin hacminde gayrimenkullerin zekâtı küçük bir yere sahiptir.

Tezimizde ise gayrimenkul kavramı, klasik fıkıh ve Türkiye'de yürürlükte olan kanunlar dikkate alınarak daha geniş bir şekilde izah edilmiştir. Ayrıca gayrimenkul kapsamına giren mallar detaylandırılmış, kullanım amaçlarına göre değerlendirme yapılmıştır. Bütün bunların yanında vergi ile zekât hem oranları hem konuluş şekilleri mukayese edilmiştir. Tezimizde daha çok ticarî maksatla elde bulundurulan gayrimenkul malların zekâtı üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE ŞARTLAR

Bu bölümde İslâm'ın beş temel esasından[9] biri olan zekâtın lügat ve ıstılah manası izah edilmeden önce, onunla anlam yakınlığı/ilişkisi olan sadaka, infak ve öşür kavramları ele alınacaktır. Bunun akabinde zekât kavramı bütün yönleriyle ele alınıp onunla ilgili şartlar izah edilmiştir.

1.1. ZEKÂT İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1.1. Sadaka

S-d-k (ص د ق) kökünden türeyen sadaka kelimesi sözlük anlamı olarak yalanın zıddı, haberin doğru/gerçek olması, doğruluk[10] gibi anlamlara gelmektedir. *Sadaka*'nın kökü olan *sıdk* kelimesinin Arapça'daki asıl anlamı, "güç, sert, katılık ve şiddettir." Doğru sözlü olmaya sıdk denmesinin sebebi, yalanın karşısında doğrunun güçlü olmasıdır.[11] Sadakanın terim anlamı ise, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla ihtiyaç sahiplerine verilen gönüllü (tatavvu, infak) ya da zorunlu maddi destek (zekât, sadaka-i fıtır) ve bunun için verilen para veya malın ortak adıdır. Yani sadaka kavramı (çoğulu sadakât) hem gönüllü/zorunlu yardım işinin ve hem de ödenen miktarın (para ve eşya) adıdır.[12]

Sadaka kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de bütün malî ibadetler için kullanılan bir üst kavramdır. Muhtelif âyetlerde ifade edilen muhtaçların (yetim, miskin ve esir) doyurulması, kölelerin âzât edilmeleri, malının hakkını vermek, ihtiyaç sahiplerine

[9] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, *el-Câmiü's-sahîh* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011), "Îmân", 2; Müslim, "Îmân", 5.

[10] Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-lüga,* thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1970), 3/339-340; İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mu'cemü'l-vesîd* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.), 510-511.

[11] İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-lüga,* 3/339-340; Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar,* çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 129-130.

[12] Seyyid Şerîf ec-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 135; Ali Duman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), "Sadaka", 35/383-384.

yardım, Allah için borç verme (karz-ı hasen) gibi malî sorumluluklar sadaka kapsamında değerlendirilmişlerdir. Dolayısıyla sadaka kavramı, kişinin bir zorunluluk olmaksızın, yaptığı hayırların ve dinin bir emri olarak yerine getirdiği malî mükellefiyetlerin ortak adıdır. Sadaka kavramı bu yönüyle zekâtı, vâcip ve nâfile olan diğer malî ibadetleri de kapsamaktadır.[13] Bundan hareketle sadaka kavramının, zekâtla birebir örtüşen bir kavram değil de onu da kapsayan, daha geniş bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani ilgili âyetlerden[14] anlaşıldığı şekliyle her zekât sadakadır, ancak her sadaka zekât değildir. Sadece farz ve miktarı belli olan sadaka, zekâttır.[15] Dolayısıyla, Tevbe Sûresi 60. âyette geçen sekiz sınıf (mesârifü'z-zekât), hem farz olan zekâtın hem de zekât dışında, fakat sadaka kapsamında değerlendirilen diğer malî ibadetlerin sarf yerleridir.[16]

Kur'ân-ı Kerîm'de sadaka kavramının kullanımına bakıldığında onun isim, fiil ve mastar olarak kullanıldığı görülmektedir. Sadaka kelimesi 13 yerde isim şeklinde geçmekte olup, bunların 5'i tekil olarak (صدقة);[17] 8'i ise çoğul olarak (صدقات)[18] kullanılmıştır. Bununla birlikte, sadaka kavramı fiil şeklinde de birçok ayette geçmektedir.[19] Ayrıca sadaka verenleri öven âyetlerde sadakadan türeyen "mussaddikîn", "mussaddikât", "mütesaddikîn" ve "mütesaddikât" kelimelerinin kullanıldığı[20] görülmektedir.[21]

Sadaka (صدقة) kavramı ve çoğulu (صدقات), Kur'ân-ı Kerîm'de 12 yerde, ancak sadece medenî sûrelerde geçmektedir.[22] Bu kavramın Kur'ân-ı Kerîm'de zekât manasında kullanıldığını ifade eden Mâlikî âlimi Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö.

---

[13] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1991), 333; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), 366 (9. sure, 81. not); Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 311.

[14] Bu farklılık için karşılaştırmalı olarak bk. el-Bakara 2/196, 280; en-Nisâ 4/114; el-Mücâdele 58/12; 13; et-Tevbe 9/58, 60.

[15] Nicolas P. Aghnides, *İslâm'ın Malî Hükümleri,* çev. Servet Armağan (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 176; Selim A. Sıddıkî, *İslâm Devletinde Malî Yapı*, çev. Rasim Özdenören (İstanbul: Fikir Yayınları, 1980), 39. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 311.

[16] Emrullah Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 26-27.

[17] el-Bakara 2/196, 263; en-Nisâ 4/114; et-Tevbe 9/103; el-Mücâdele 58/12.

[18] el-Bakara 2/271, 276, 274; et-Tevbe 9/58, 60, 79, 104; el-Mücâdele 58/13.

[19] Yaşar Yiğit v.dğr., *Zekât İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 31; Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 26.

[20] Yûsuf 12/88; el-Ahzâb 33/35; el-Hadîd 57/18.

[21] Ali Duman, "Sadaka", 35/383.

[22] Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, 2014), 53.

543/1148), sadaka kavramının etimolojik kökeniyle semantik çerçevesi arasında irtibat kurarak şöyle demektedir:[23]

> Sadaka, söz, fiil ve inancın (itikat) birbiriyle uyumlu olmasını ifade eden sıdk kelimesinden türemiştir. Bu kelime, bir işi başka bir şeyin aracılığıyla yapmak, onu desteklemek ve güçlendirmek gibi manalara gelmektedir. Nikâhla birlikte kadının hak kazandığı mehre "sadâk" denmesi de aynı gerekçeye dayanır. Çünkü kadın nikâh ve mehirle helal olmuş ve birliktelik tasdik edilmiştir.[24]

Nitekim son dönem müfessirlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) da bu durumu destekleyerek şu izahta bulunmuştur:

> Sadaka, farza da nafileye de ıtlak olunur. S-d-k (ص د ق) maddesi, bu tertip üzere bir sıhhat ve kemâl manasına mevzudur. Bu maddenin sıdk, sâdık, sadîk gibi bütün müştaklarında bu mana vardır. Hatta mehire sadâk denilmesi de nikâhın bununla tekemmül etmesindendir. Zekâta sadaka denilmesi de iki sebepledir: Birisi malın tahâretiyle sıhhat-ü kemâline sebep olması, diğeri de imanda sıdk-u kemâle delalet etmesidir. Her sadakada bu manalar vardır.[25]

Yûsuf el-Karadâvî de "S*adaka burhandır.*" [26] hadisini naklederek, sadakanın imanda sadakatin delili ve ahirete imanın tasdiki olduğunu dile getirmiştir.[27]

Bununla birlikte, klasik fıkıh geleneğine göre zekât, çoğunlukla sadakayla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. [28] Nitekim İslâm malî hukukunun ilk müelliflerinden *Kitâbü'l-Emvâl* yazarı Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm sadakayı şöyle tarif etmiştir: "Sadaka, Müslümanın altın, gümüş, deve, sığır, koyun, hububat, mahsul gibi mallarının zekâtıdır. Bu zekât Allah'ın tayin ettiği sekiz zümreye verilir."[29] İmam Mâverdî de zekâtın sadaka manasında olduğunu, her ikisinin de aynı şeye isim olarak verildiğini[30] ifade etmektedir. Nitekim bu iki kavramın birbirinin yerine kullanımı yaygındır. Ayrıca Tevbe Sûresi'nde geçen[31] zekâtın sarf yerleri *(mesârifü'z-zekât)* anlatılırken de *sadaka* kavramı kullanılmıştır. Her iki

---

[23] Mustafa Öztürk, "Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi-Semantik Bir Tahlil Denemesi-", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13 (2001): 460.

[24] Ebû Bekr Muhammed b. Abdillah İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 2/521.

[25] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Merve Yayınları, 2001), 2/214-215.

[26] Müslim, "Fazlü'l-vüzû'", 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/542-543; Dârimî, "Salât", 2.

[27] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 52.

[28] Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/197.

[29] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî, *Kitâbü'l-Emvâl,* thk. Muhammed İmâre (Kahire: Dârü'ş-Şürûk, 1989), 684-688.

[30] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye,* thk. el-Kâdî Nebîl Abdurrahman Hayyâvî (Beyrut: Dârü'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, t.y.), 185.

[31] et-Tevbe 9/60.

kavramla alakalı olarak derinlemesine bir inceleme yapıldığında da tam anlamıyla bir eş anlamlılık durumu olmadığı, yukarıda da ifade edildiği üzere sadakanın, zekâtı da kapsayan ve fakat ondan daha geniş bir kavram olduğu müşahede edilmektedir.

Sadaka kavramının hadislerdeki kullanımında, hiçbir dünyevî karşılık beklemeden, isteğe bağlı olarak ahlakî gerekçelerle yapılan her türlü iyilik[32] ve yardımı[33] hem de zorunlu bir malî mükellefiyet olan zekâtı[34] da kapsadığı görülmektedir. Yine hadis literatüründe güzel bir sözün,[35] tebessümün,[36] selam vermenin,[37] namaza giderken atılan her adımın,[38] iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın,[39] darda kalana yardım etmenin,[40] insanlara eziyet veren şeyleri yollardan kaldırmanın,[41] kişinin ailesinin nafakasını temin etmesinin,[42] iki kişi arasında adaletle hükmetmenin[43] de sadaka kavramıyla ifade edildiği görülmektedir.[44] Dolayısıyla bu durum sadakanın, zekâttan daha geniş ve kapsayıcı olduğunu ortaya koymaktadır.

Fıkıh literatüründe sadaka kavramı, âyet ve hadislerden hareketle beş farklı şekilde kullanılmıştır. Birincisi, İslâm'ın şartlarından ve temel farz ibadetlerden biri olan zekâttır (sadaka). İkincisi, ramazanın sonunda verilmesi gereken sadaka-i fıtırdır (fitre). Üçüncüsü, insanın hayır yapmayı adamasıdır (adak sebebiyle tasadduk). Dördüncüsü, belli suç ve hataları (cinâyât) telâfi etmek için Allah hakkı

[32] Buhârî, "Edeb", 33; Müslim, "Zekât", 52; Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünenü Ebû Dâvûd* (Beyrut: Dârü'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, 1420/1999), "Edeb", 60; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Câmiu't-Tirmizî* (Riyad: Dârusselâm, 1999), "Birr", 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/344, 360; 4/307; 5/383, 397, 398, 405.
[33] Buhârî, "Cihâd", 72; Müslim, "Zekât", 55; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/350.
[34] Buhârî, "Zekât", 1; Müslim, "Zekât", 1, 2-6, 8, 9; Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta',* thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2005), "Zekât", 23; Tirmizî, "Zekât", 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/14, 15.
[35] Buhârî, "Cihâd", 72, 128; "Edeb", 34; Müslim, "Zekât", 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/312, 316, 350.
[36] Tirmizî, "Birr", 36.
[37] Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 12, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/178.
[38] Buhârî, "Cihâd", 72, 128; Müslim, "Zekât", 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/312, 316, 350.
[39] Müslim, "Zekât", 53; "Müsâfirîn", 84; Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 12; Tirmizî, "Birr", 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/329; 5/167, 168, 178.
[40] Müslim, "Zekât", 55.
[41] Buhârî, "Mezâlim", 24; "Cihâd", 128; Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 12; Tirmizî, "Birr", 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/316, 350; 4/423; 5/178.
[42] Müslim, "Vasiyye", 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/131, 132, 179.
[43] Buhârî, "Sulh", 11; "Cihâd", 128; Müslim, "Zekât", 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/316, 350.
[44] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 29-30.

olarak ifa edilmesi gereken (farz) fidye ve kefâret kapsamındaki sadakalardır. Sonuncusu ise nâfile olarak yapılan bağışlardır (tatavvu).[45]

1.1.2. İnfak

İnfak kelimesinin aslı, "n-f-k"dır. N-f-k (ن ف ق) sözlük anlamı olarak "tükenmek, son bulmak"[46] gibi manalara gelmektedir. Bu kelimenin if'âl babından türeyen infak kavramı ise, lâzım fiil olarak kullanıldığında "bitmek, tükenmek, fakir düşmek, azalmak"; müteaddi olarak kullanıldığında ise "bitirmek, tüketmek, yok etmek, yoksul düşmek, malı harcamak, elden çıkarmak, sarf etmek, para veya malı elden çıkarmak" manalarına gelmektedir.[47] Bununla birlikte, infak kavramının İslâm ilim geleneğindeki en yaygın tarifi, "malı ihtiyaç için harcamak"[48] şeklindedir. Mâverdî, infak kelimesinin asıl anlamının, çıkarmak (ihrâc) olduğunu söylemiş ve bir hayvan öldüğünde "nefekati'd-dâbbetü" denilmesini de buna örnek vermiştir.[49] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273) de infak kelimesinin ihraç manasına geldiğini tekrar etmiştir. Nitekim münâfık (çıkan) kelimesinin infakla aynı kökten geldiğini; çünkü onun imandan, imanın da ondan çıktığını (ayrıldığını) ifade etmiştir. Kurtubî ayrıca, infak kelimesinin "tüketmek, bitirmek, sona erdirmek" manalarına da geldiğini; Arapların, bir toplumun azığını bitirmesini, "enfeka'l-kavm" cümlesiyle ifade ettiklerini aktarmıştır.[50]

İnfak kelimesinin terim anlamı ise, "Allah rızası ve hayır niyetiyle servetten yapılan harcama, ihtiyaç sahiplerine ayni ve nakdi yardımda bulunulmasıdır." Bu

---

[45] Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr* ile birlikte), (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 3/700-701; Ali Duman, "Sadaka", 35/384.

[46] İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemü'l-vesîd,* 942.

[47] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî bn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 10/357-360; Ebû Abdillah Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtâru's-sıhâh (Mu'cemu'r-Râzî)* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1311), 673-674; Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi: Kamus Tercümesi*, çev. Mütercim Asım Efendi, haz. Mustafa Koç & Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 5/4176; Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.), 7/79-80; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 819.

[48] Cürcânî, *Ta'rîfât,* 42.

[49] Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî),* thk. es-Seyyid Abdulmaksûd b. Abdurrahim (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 1/80.

[50] Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 1/125.

tanıma göre infak, -farz veya nâfile ayrımı yapmaksızın- gönüllü olarak yapılan bütün iyilikleri kapsamaktadır.[51] Buna göre Allah yolunda yapılan harcama, malı faydalı işler için sarf etmek, dininin yücelmesi ve hâkim olması için yapılan harcamalar, kâfirle cihad, akrabayla ilişkiyi (sıla-i rahim) kesmemek, ihtiyaç sahiplerini desteklemek amacıyla yapılan her türlü yardım, insanın ailesi için yaptığı her harcama, infak kapsamında değerlendirilmektedir. Özetle, insanı Allah'a yaklaştıran her türlü harcama, infak kapsamına dâhil edilebilir.[52] Bununla birlikte şu husus da gözden kaçırılmamalıdır: İnfak kavramının hem olumlu yönde harcama (hayır) hem de olumsuz yönde harcama (israf) manası vardır. Çift yönlü anlamına rağmen infak kelimesi, kültürümüzde yalnızca olumlu yönüyle kavramlaşmış ve Müslümanlar arasında sadece bu anlamını çağrıştıracak şekilde kullanılagelmiştir. Bu kullanımın bir sonucu olarak, olumsuz yönü tamamen ihmal edilmiş olan infak, yalnızca "başkasına Allah için yardım etme"; "Müslümanların, mallarını Allah rızası için muhtaçlara ve hayır işlerine sarfetmesi"[53] şeklinde tanımlanmıştır.[54] Elmalılı da bu ayrıma dikkat çekmiş ve infakı, iktisadî yönden zararlı ve faydalı olmak üzere ikiye ayırmıştır: Buna göre;

> Birincisi insana ve insanlığa hiçbir fayda sağlamayan boş ve zararlı infaklardır (israf) ki; tamamen boş/gereksiz bir tüketim olan bu tür infakları Hak Teâlâ yasaklamıştır. Diğeri, herhangi hayati bir menfaate yönelik olan hayır infaklardır ki; mallar bu şekilde helak olmamakta ve hayata dönüşmektedir.[55]

Kur'ân-ı Kerîm'de infak kavramı bir âyette "fakir düşme",[56] yetmiş küsur âyette ise "harcama yapma" anlamına gelmektedir.[57] Bakara Sûresi'nde[58] samimi

---

[51] Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 819; Seyyid Kutup, *Fîzılâli'l-Kur'ân,* çev. Emin Saraç v.dğr. (İstanbul: Madve Yayınları, t.y.), 1/80-81; Vehbe Zuhaylî, *Tefsiru'l-Münîr,* çev. Hamdi Arslan v.dğr. (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2005), 2/15-16; İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar-ı Rûhu'l-Beyân*, çev. Abdullah Öz v.dğr. (İstanbul: Damla Yayınevi, 1995), 1/65-67; Mustafa Çağrıcı, "İnfak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/289.

[52] Bursevî, *Muhtasar-ı Rûhu'l-Beyân*, 1/335; Hamdi Döndüren, "İnfak", *Şamil İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Şâmil Yayınevi, 2000), 4/103-104.

[53] Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin el-Hasan b. Ali et-Teymî er-Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb* (*et-Tefsîru'l-kebîr)* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/29; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/177-178; Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hulâsâtü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân)* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, t.y.), 1/41-43; Nihat Temel, *Kur'an'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 2001), 17 vd.

[54] Ali Rıza Gül, "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi", *Dinî Araştırmalar* 8/22 (2005), 242-243.

[55] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* 2/212.

[56] el-İsra 17/100.

[57] Fuad Abdulbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 886-887.

[58] el-Bakara 2/2.

müminlerin belli başlı özellikleri anlatılırken, iman ve namazdan sonra infak da zikredilmiştir.[59] Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606/1210) göre, farz ve mendup olan bütün infak çeşitleri bu âyetin kapsamına girmektedir. Zekât, kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduklarının (aile) geçimini sağlamak için yaptığı harcamalar ve ülkenin savunmasına yapılan katkılar, farz olan zekâtın kapsamına girmektedir. Bunun dışındakiler ise, mendup harcamalardır.[60]

Kur'ân-ı Kerîm'de varlıklı Müslümanların mallarında yoksulların hakkı olduğunu ifade eden âyetler [61] zengin Müslümanlara, bir özürden dolayı çalışamayan veya kazancı ihtiyacını karşılamayan fakirlere yardım etme sorumluluğunu getirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm ayrıca infak etmenin; muttakilerin,[62] müminlerin ve ihlâs sahiplerinin özelliklerinden olduğunu[63] belirterek; inananları sürekli olarak hayır yapmaya teşvik etmiştir. İslâmî anlayışta, fakirlere yapılan yardımların zekât, fıtır sadakası, kurban, tasadduk, hediye, vakıf, kullanmaya verme (iâre), devletin maaş bağlaması gibi birçok çeşidi vardır ve bunların hepsi infak kavramıyla alakalıdır.[64]

Hadislerde ise, aileye yapılan harcama için de infak kavramının kullanıldığı, bunun en hayırlı sadaka olduğu;[65] aile fertlerinin nafakasını ihmal etmenin kişiye günah olarak yeteceği[66] ifade edilmiştir.[67]

1.1.3. Öşür

Fıkıh ve hukuk literatüründe *öşür* kavramı üç farklı malî mükellefiyeti/vergiyi ifade etmek için kullanılmıştır.

[59] Çağrıcı, "İnfak", 22/289.
[60] Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb,* 2/29.
[61] ez-Zâriyât 51/19; el-Meâric 70/24-25.
[62] el-Bakara 2/ 3.
[63] es-Secde 32/16; el-Enfâl 8/3-4; el-Hac 22/35.
[64] İnfak kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı için ayrıca bk. Durak Pusmaz, "Kur'ân-ı Kerîm'de İnfak Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (1999): 49-56; Ayhan Kaya, "Teorik Ve Pratik Açıdan İnfak ve Îsar Ahlakı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013): 305-317; Ali Rıza Gül, "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi", 239-261.
[65] Müslim, "Zekât", 38, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 5/277.
[66] Ebû Dâvûd, "Zekât", 45.
[67] Çağrıcı, "İnfak", 22/289.

1.1.3.1. Toprak Mahsullerinin Zekâtı

"Onda bir" (/10) anlamındaki *üşr* (çoğulu üşûr) kelimesinin Türkçeleşmiş hali olan öşür, tarım ürünlerinden belirli oranlarda tahsil edilen miktarı[68] ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

Hanefîlere göre çiftçilerin ziraî mahsulden yerin hukukî statüsüne göre öşür ya da haraç verilmesi gerekir. Ancak zekât bunlardan farklıdır. Zekât, Allah haklarından ilki olan mahza ibadetler içerisinde yer alır. Öşür ise ibadet yönü de olan, ancak vergi yönü ağır basan bir malî mükellefiyettir. Haraç, zekât ve öşürden farklı olarak ibadet yönü bulunmayan, bir nevi ceza olan arazi vergisidir.[69] Diğer mezheplerin aksine Hanefîler, çocuğun ve delinin malında zekâtı gerekli görmemelerinin sebebi, bu iki zümrede ibadet mükellefiyetinin bulunmamasıdır.[70] Nitekim Hanefî fakihi Dâmâd (ö. 1041/1631) öşre mecazen zekât dendiğini, onun aslında bir vergi türü olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple, zekâtın aksine çocukla delinin malından ve vakıf arazisinden öşür alınır. Devlet başkanı, öşrü zorla tahsil etme yetkisine sahiptir.[71] İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) mahza ibadet olmayan öşrü, kişinin isteyerek vermesi halinde sevap kazanacağını; devlet başkanının zorla tahsil etmesi halinde bile, malın Allah yolunda harcanması hasebiyle sevaba nâil olacağını ifade etmiştir. Zekât ve öşür, harcama yerleri açısından ortaktırlar. Her iki harcamanın âyetteki[72] sınıflardan birine yapılması gerekir. Haraç ise böyle değildir. Devletin her türlü harcaması için kullanılabilir.[73]

---

[68] Eski şeriatlar ve İslâm öncesi öşür ve vergi uygulamaları için bk. Salih Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 1984), 4.

[69] Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015), 1/108; Muhammed b. Feramurz Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl şerh-i Mirkâti'l-vüsûl* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, t.y.), 580.

[70] Ebü'l-Hasan Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/103; Süleyman Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, haz. İsmail Kurt & Seyid Ali (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 235.

[71] Dâmâd Abdurrahman Gelibolulu Şeyhîzâde, *Mecmaü'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, thk. Halil İmrân el-Mansur (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/309.

[72] et-Tevbe 9/60.

[73] Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1978), 3/8; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr: Hâşiyetü İbn-i Âbidîn* (Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1987), 2/48; Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 235; a.mlf., "Osmanlı Döneminde Zekât", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 331-332.

Öşrün farz olması için topraktan bir ürünün elde edilmesi şarttır. Fıkıh bilginlerinin çoğu, bu farziyet için arazinin[74] mülk olmasının şart olmadığını, ürüne sahip olmanın yeterli olacağını ifade etmiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, kiralanan bir arazinin mahsulünün öşrü kiracıdan, yarıcılık usulünde arazi sahibi ve işletenden üründeki hisselerine göre tahsil edilir. Ancak Ebû Hanîfe (ö. 150/767) her iki durumda da arazi sahibinden alınması gerektiğini ifade etmiştir.[75]

1.1.3.2. Toprak Vergisi

Osmanlı Devleti'nde tımar sistemiyle mîrî araziden alınan harâc-ı mukâsemeye öşür/âşâr denilmekte idi. Ancak toprak ürünlerinden öşür adıyla alınan vergi ile toprak ürünlerinin zekâtı (öşür) birbirinden farklıdır. Osmanlı'daki yaygın kullanım bu şekilde olmakla birlikte Ebüssuûd Efendi, bu verginin öşür değil, aslında haraç vergisi olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Konuyu netleştirmesi açısından Ebüssuûd Efendi'nin fetvasını aktarmakta fayda görüyoruz:

> Tayin olunan mikdâr ol arzın harâc-ı mukâsemesidir; nısfına değin harâc vaz'ı meşru'dur. Ekser arazinin harâçları onda bir olmağın avâm öşr-i şer'î sanub ziyâde alınanı zulmen alınur sanub vermemek ile âsî olmazız sanurlar. Hatâ-i fâhiş-i meşhurdur. Memalîk-i Mahrûse'nin arâzisi beytül mal içün hiyâzet olunmuş arâzî-i harâciyedir, arâzîyi öşriyye yoktur. Ve illâ onda bir alınan behreden gayrı çift hakkı harâm-ı mahz olundu.[76]

Söz konusu iki verginin tahsil oranları da bize bu farklılığı açıkça göstermektedir. Öşür ismiyle alınan harâc-ı mukâsemede vergi oranı %10 ile %50 arasında değişkenlik arz etmektedir. Oysa toprak mahsullerinin zekâtı olan öşürde bu oran arazinin sulanıp sulanmamasına göre ya %5 ya da %10'dur. Osmanlı'daki mîrî araziler, mahiyetleri itibariyle harâcî arazi idi. Ayrıca mîrî arazinin kullanımında tasarruf bakımından Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında eşitlik söz konusudur. Söz konusu arazilerden alınan vergilerde de genelde Müslüman ve zimmîler arasında bir eşitlik söz konusu idi.[77] Kaldı ki, uygulama yönüne bakıldığında söz konusu verginin mahiyet ve oranının da öşürden farklı olduğu

---

[74] İslâm hukukuna göre arazilerin statüsü ve taksimi konusunu tezimizin ilerleyen sayfalarında ele alınacaktır.

[75] Serahsî, *Mebsût*, 2/204; Ömer Lütfi Barkan, "Öşür", *İslâm Ansiklopedisi,* haz. Adnan Adıvar v.dğr. (Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988), 9/482; Mehmet Erkal, "Öşür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/97.

[76] Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 1/176-177.

[77] DİA, "Haraç (Osmanlı Devleti)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/89.

görülecektir.[78] Osmanlı Devleti'nde mîrî (millî/devlet) araziden alınan haraca "öşür/aşâr" denmesi, meşhur bir galattır.[79]

1.1.3.3. Ticaret ve Gümrük Vergisi

Müslümanların toprak mahsullerinden tahsil edilmesi gereken belli bir miktara ve tımar sisteminde mîrî araziden alınan harâc-ı mukâsemeye öşür denilmesinin yanı sıra, özellikle gayrimüslim tüccardan alınan gümrük vergisi için de mutlak olarak veya *üşrü't-ticâre* şeklinde sınırlandırılarak da kullanılmıştır.[80] Bu karışıklığı önlemek için bazı bilginler, öşrün çoğulu olan "uşûr"u, bu vergiye has bir terim olarak kullanmışlardır. Nitekim bu verginin, kaynaklarda "uşr" veya "uşûr" başlığı altında, yalnızca ticaret mallarından alınan vergiye ait bir isim olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu verginin farklı statüdeki toplum kesimlerinden farklı oranlarda tahsil edilmesi de durumu değiştirmemiştir. Hepsi için aynı isim kullanılmıştır. Nitekim harbîlerden[81] 1/10 (onda bir), zimmîlerden[82] 1/20 (yirmide bir) ve Müslümanlardan da zekât miktarıyla aynı oranda yani 1/40 (kırkta bir) olarak tahsil edilmesi için, *üşr/öşür* veya ondan türetilen *nisfu'l-üşr* ve *rub'u'l-üşr*

[78] Barkan, *İA,* "Öşür", 9/482-485; Erkal, "Öşür", 34/100.

[79] Ebüssuûd Efendi'nin konuyu değerlendirdiği fetvası şu şekildedir: "Zeyd tasarrufunda olan mîrî yerin üzerine buğday ekip, biçip ağniyâdan olan sipâhî Amr'a öşrün verdikten sonra ol buğdaydan fukaraya bir mikdar nesne lazım olur mu? el-Cevâb: Öşür, öşür değildir. Öşür demek âmme-i nâsın galat-ı fâhişleridir. Mîrî yer cemîan harâciyedir. Asla öşriyye olmak muhaldir. Verilen behre harâc-i mukâsemedir. Sipahinin hakkı şer'îsidir. Arz-ı öşriyye, nevâhî-i Kâ'be-i muazzamadır. Andan alınan öşür fukaraya verilir." Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Fetâvâ-yı Ebüssuûd* (İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 1968), 21a. Ayrıca bk. M. Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislamı Ebüssuûd Efendi Fetvaları* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 220. Ebüssuûd Efendi'nin öşürle ilgili başka bir fetvası da şöyledir: "Bu sûrette tasarruf ve ziraat eden kimesne nisâb ve nisâb-ı fıtraya malik olmak lâzım olur mu, yoksa hâric-i arza nazar olunup ğanî ve fakîr üzere vermesi lâzım mıdır? el-Cevâb: Lâzımdır, verdikleri ne öşürdür ve ne zekâttır, belki harâc-i mukâseme ile ücret-i arzdır, ne verende ğanî şarttır ve ne alanda fakîr." Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Mecmau'l-fetâvâ*, drl. Veli b. Yûsuf İskilibî (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, 223), 30b. Değerlendirme için bk. Hayreddin Karaman, "Toprak Mülkiyeti ve Öşür", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]* 15/2 (1976): 81; Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 236-237.

[80] Erkal, "Öşür", 34/100.

[81] Gayrimüslim devletin vatandaşı, İslâm Devleti'nin herhangi bir hukukî güvence vermediği kimse demektir. Bk. Ahmet Özel, "Harbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/112.

[82] İslâm ülkelerinde yaşayan, devletin hukukî olarak güvence verdiği gayrimüslim kimse demektir. Bk. Mustafa Fayda, "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/428.

terimleri kullanılmıştır. Söz konusu vergiyi toplayan görevliye de onda bir alan, toplayan anlamında *âşir* veya bunun çoğulu olarak *aşşâr*[83] denmiştir.[84]

Bu verginin İslâm öncesindeki uygulamasına bakıldığında, Câhiliye dönemindeki idarecilerin pazara getirilen mallardan, nispeti kabile ve bölgelere göre değişebilen; ancak genellikle 1/10 oranında *meks*[85] ya da uşûr/öşür adıyla vergi aldıkları nakledilmiştir. Ayrıca Mekke'nin idarecisi Kusay (Zeyd) b. Kilâb'ın (ö. 480 dolayları) da Mekke'ye dışarıdan gelen tüccardan söz konusu vergiyi aldığı bilinmektedir.[86] Câhiliye dönemi Arabistan'ında gümrük hattı bulunmadığından, *uşûr* (gümrük vergisi) pazarlarda alınmakta idi.[87]

[83] Yaygın kullanımdaki aşar veya aşâr vergisi kavramının bu kelimenin bozulmuş veya hafifletilmiş hali olduğunu düşünmekteyiz.

[84] Uşr ve Uşûr için bk. Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs,* 3/399-400; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab,* 4/573-574; Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (Amman: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, t.y.), 603-604; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 635; Ya'kub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd Kûfî Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, thk. Muhammed Abdülhâfız el-Menâsîr (Amman: Dâru Künûzi'l-Ma'rifeti'l-İlmiyye, 2009), 427-430; Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 84-86; Mustafa Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1*", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)* 25 (1981): 175.

[85] Meks, Câhiliye devrinde tıpkı uşûr/öşür gibi ülkenin veya şehrin sınırlarında yahut pazarlarda tüccardan alınan vergiyi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu vergiyi toplayana "mâkis" veya âşir/aşşâr denilmekte idi. Meks kelimesi lügatte, bir kimsenin satılık malına hıyânet ve haksızlık etmek yani değerinden aşağıya almak, eksiltmek manasına gelir. Ayrıca Câhiliye devrinde, bir kimsenin sattığı maldan alınan muayyen bir vergiye de meks (bâc) denilmiştir. Meks için bk. Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs,* 4/249; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 864; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 631-633; Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1" 25 (1981): 174.

[86] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1960), 1/70; DİA, "Gümrük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/260-261; Erkal, "Öşür", 34/97.

[87] Cengiz Kallek, "Zekâtın Müesseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halîfeler Dönemi", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 203.

Câhiliye döneminde alınan gümrük vergisini ciddi bir ıslahata tabi tutan Hz. Peygamber,[88] İslâm şehirleri arasında gümrük vergisini kaldırmış[89] ise de dış ticaretteki 1/10 (uşûr/öşür) oranındaki vergiyi devam ettirmiştir.[90] Hz. Peygamber'in Medine pazarında gümrük vergisini[91] toplamak için özel görevliler tayin ettiği de rivayet edilmiştir.[92] Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Hz. Osman'ın (ö. 35/656) da Medine pazarında Müslümanların ticaret mallarından zekât

[88] Erken dönem İslâm malî hukukunun müelliflerinden olan Ebû Ubeyd, Hz. Peygamber'in çeşitli bölgelere gönderdiği mektuplardan hareketle, Câhiliye döneminden kalan bu vergiyi kaldırdığını nakletmektedir. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 634. Nitekim bu vergiye karşı olumsuz bakış açısını destekleyen hadis-i şerifler de vardır. "Meks alan kimse cennete giremez, cehennemliktir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/211, 526, 586; Ebû Dâvûd, "İmâre", 7.); Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 631. "Âşire rastladığınızda onu öldürünüz." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 29/597; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 631-633. Resûlüllah'ın Müslümanlardan uşûr alınmayacağını ifade eden hadisleri (Ebû Dâvûd, "İmâre", 33) bu duruma örnek verilebilir. Allah Resûlü ayrıca ticarete bu olumsuz müdahaleyi ortadan kaldırmak için Medine'de Müslümanlar için pazar kurmuş ve "Burası sizin çarşınızdır. Burada, size haraç/vergi yoktur." (İbn Mâce, "Ticârât", 40.) buyurmuştur. Hz. Peygamber ayrıca antlaşma yaptığı ve büyük çoğunluğu Müslüman olan kabilelerden bu vergiyi (onda bir) almamıştır. Necranlı Hıristiyanlarla yapılan antlaşmada da "Onlardan onda bir alınmayacaktır." şartının yer aldığı, dolayısıyla antlaşma yapılan taraflardan bu verginin alınmadığı görülmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in yaptığı bütün antlaşmalarda "onda bir" vergi alınmayacağı şeklindeki bu şartın bulunmadığını da belirtmeliyiz. Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1", 171-172; DİA, "Gümrük", 14/261.

[89] M. Hamidullah, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde Müslümanlardan zekâtın dışında başka bir vergi alınmadığını nakleder. Bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, trc. İbrahim Arif Koytak & Veysel Uysal (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 105.

[90] Hz. Peygamber'in pazara dışarıdan mal getiren Müslüman tüccardan bu vergiyi almadığı, İslâm'a yeni girmiş kabilelerden de antlaşma gereği uşûr/öşür alınmayacağı, hatta bu verginin gayrimüslimlere dahi sınırlı şekilde uygulandığı şeklinde bilgiler de mevcuttur. Bk. Mustafa Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1", 171-174; a.mlf., "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-2", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)* 26 (1983): 327-334. Hatta Şa'bî bu verginin Allah Resûlü tarafından konulduğunu kabul etmemekte; böyle bir verginin ancak Hz. Ömer döneminde tahsil edilmeye başlandığını ifade etmektedir. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 640. Bu görüşün aksine bir rivayet için bk. Serahsî, *Mebsût*, 2/199; Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 84; DİA, "Gümrük", 14/260-261.

[91] Allah Resûlü'nden rivayet edilen "Meks alan kimse cennete giremez, meks alan cehennemliktir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/211, 526, 586; Ebû Dâvûd, "İmâre", 7; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 631.) "Âşire (uşûr vergisi toplayan kimse) rastladığınızda onu öldürünüz." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/597; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 631-633.) gibi rivayetler, İslâm gelmeden önce bu verginin tüccardan ve dışarıdan pazara mal getirenlerden alınmasına değil de büyük bir ihtimalle haksız bir şekilde uygulanmasına ve talep edilen miktarın çok yüksek olmasına işaret etmektedir. Allah Resûlü bu haksız duruma işaret etmiştir. Müslümanlardan ve antlaşma yapılan taraflardan bu vergi alınmamış, diğerleri için de âdil bir şekilde uygulanabilmesi için hukukî ve ticarî tasarruflarda bulunulmuştur. Bk. DİA, "Gümrük", 14/261.

[92] Bununla ilgili bir rivayet şu şekildedir: Halifeliği esnasında Hz. Ömer, Enes b. Malik'i bu yergiyi toplamak için görevlendirmek istemiş. Enes b. Malik'in "Ey Müminlerin emiri! İşlerin arasından beni meks almaya mı tayin ediyorsun?" diye itiraz etmesi üzerine Hz. Ömer şöyle cevap vermiştir: "Ben sana, Resûlüllah'ın bana verdiği görevi veriyorum." Bk. Serahsî, *Mebsût,* 2/199; Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 63; Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1", 172. Hz. Peygamber'in Medine pazarı için tayin ettiği görevliler ve alınan vergi oranı için ayrıca bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 640.

(öşür/gümrük vergisi) aldırdığı rivayet edilmiştir.[93] Bu vergi antlaşmalı kabile mensuplarından alınmamıştır. Bu muafiyet Hz. Ebûbekir (ö. 13/634) döneminde de devam etmiştir.[94] Devlet kurumlarının sistemleştiği sınırların genişleyip Arabistan Yarımadası'nın dışına taştığı Hz. Ömer[95] döneminde de bu uygulama gelişerek devam etmiştir. Nitekim Ebû Musa el-Eş'arî'nin (ö. 42/662-63) kendisine sorması[96] üzerine Hz. Ömer, mütekabiliyet ilkesinden hareketle yabancıların aldığı kadar (1/10, uşûr) gümrük vergisi alınmasını emretmiştir. Hatta Hz. Ömer döneminde Menbic (Membiç) tüccarlarından[97] 1/10 alınmasıyla ilgili anlaşma, türünün ilk örneği olması açısından önemlidir. Hem ithal hem de ihraç edilen mallardan alınan bu vergi Müslümanlardan 1/40, zimmîlerden 1/20 oranında tahsil edilmiştir. Müslümanlardan tahsil edilen zekât, diğerlerinden tahsil edilen ise fey gibi kabul

[93] İmam Mâlik, "Zekât", 47, 48.

[94] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 640.

[95] Uşûr/öşür vergisinin Hz. Peygamber devrinde toplandığı görüşünün aksine, bu vergiyi ilk koyanın Hz. Ömer olduğu; çünkü Hz. Peygamber ve Hz. Ebûbekir devirlerinde böyle bir verginin ortaya çıkması için şartların henüz oluşmadığına vurgu yapılmıştır. Hz. Ömer döneminde ise, fetihlerle birlikte İslâm Devleti'nin sınırları genişlemiş, bununla birlikte faklı hukukî statüye sahip -özellikle de zımmîler- toplum kesimleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca komşu ülkelerle olan gerek kara gerek deniz ticareti devam etmiştir. İlgili görüş ve yorumlar için bk. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 434; Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam Abdürrezzak es-San'ânî, *el-Musannef,* thk. Habîburrahman Mustafa A'zamî (Karaçi: el-Meclisü'l-İlmî, 1983), 6/97; Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1", 175; DİA, "Gümrük", 14/261. Bu vergi türünün Hz. Ömer döneminde ortaya çıktığına dair bir rivayet de şöyledir: Abdullah b. Zübeyr'in Basra Valisi olduğu dönemde, Enes b. Mâlik, azatlı kölesi Enes b. Sîrîn'i Basra yakınlarındaki Ubulle'ye, uşûr vergisini toplamak için göndermek ister. Ancak Enes b. Sîrîn bu görevi kabul etmek istemez. Enes b. Mâlik, bunun sebebini sorunca şu cevabı alır: "Uşûr (öşür) insanlara yapılan muamelenin en çirkinidir." Bunun üzerine Enes b. Mâlik "Böyle söyleme! Uşûr'u Ömer tanzim etti. Müslümanlara kırktabir, zimmilere yirmidebir, harbilere de onda bir vergi koydu." Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 418, 433; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 636-637; Abdurrezzak, *Musannef,* 6/95; İbn Sa'd, *Tabakât,* 7/207; Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1", 178.

[96] Basra Valisi Ebû Musa el-Eş'arî'nin, düşman ülkesine ticaret için giden Müslüman tâcirlerden, 1/10 vergi alındığını haber vermesi üzerine Hz. Ömer, şu cevabı vermiştir: "Sen de onların tâcirlerinden, Müslüman tâcirlerden aldıkları kadar vergi al. Zimmîerden de 1/20 (nisfü'l-üşr), Müslümanlardan ise 1/40 (kırkta bir) dirhem al. İkiyiz dirhemden az olan mallardan bir şey alma." Bk. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 433; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 638-639; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Âdem b. Süleyman el-Kureşî el-Ümevî el-Kûfî, *Kitâbü'l-Harâc* (Kahire: Dârü'ş-Şürûk, 1987), 66; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed Ebû Şeybe el-Abbâsî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef li-İbn Ebî Şeybe,* thk. Muhammed Avvame (Cidde: Dârü'l-Kıble, 2006), 6/384; Abdurrezzâk, *Musannef,* 6/97-98. Bk. Mehmet Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı: İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 101-102.

[97] Ebû Yûsuf'un Amr b. Şuayb'dan rivayet ettiğine göre, denizaşırı harbî bir ülke olan Menbic (Membiç) halkı Hz. Ömer'e bir mektup yazarak "Ticaret için ülkene girmemize izin ver. Bizden onda bir vergi al." diye talepte bulunmuşlar. Bunun üzerine Hz. Ömer, ashapla istişare ettikten sonra onlara ticaret izni vermiştir. Böylece Membiç halkı, kendilerinden ilk defa onda bir vergi alınan harbîlerden oldular. İlgili rivayet için bk. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 434.

edilmiştir. İslâmî literatürde başlangıçta gümrük vergisi için uşûr (öşür) kavramı kullanılmakla birlikte, bu vergi zamanla damga (tamga), bâc gibi isimlerle de ifade edilmiştir.[98]

Muhammed Hamidullah'a (ö. 2002) göre Hz. Peygamber zamanındaki vergi tarifeleri değişmez ve katı değildi. Bizzat Hz. Peygamber, diğer din mensuplarına bazı muafiyetler tanımıştır. Örneğin Tâif halkını zekâttan (vergi) muaf tutmuştur.[99] Hz. Peygamber'in Medine'nin müdafaası için şehir halkından yardım talep etmesi sebebiyle, devletin nevâbib denen geçici, yeni vergiler koyabileceği sonucuna varılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in vergiyle alakalı tayin edici ve net hükümler koymaması da bu alanda hukukî serbestiyet doğurmuştur. Bunu destekleyen bir durum da Hz. Ömer'in, Medine'ye getirilen erzaka konulan gümrük vergisini indirmesidir.[100]

Uşûr/öşür kavramının farklı anlam ve uygulamalar için kullanılması zaman zaman karışıklıklara ve yanlış anlaşılmalara sebebiyet de vermiştir. Buna ünlü İtalyan müsteşrik Leone Caetani'nin (ö. 1935) yorumu örnek gösterilebilir. Caetani, Hz. Peygamber'in mektuplarında yer alan *"Onda bir yoktur"* veya *"Onlardan onda bir alınmayacaktır."*[101] şeklindeki ifadeleri yanlış anlayarak haksız bir ithamda bulunmuştur. Söz konusu yorumu şu şekildedir:

> ...Demek ki bir zaman, öşür vermeyen Müslüman kabileler vardı. Bu, sonraki iddialara yani İslâm'ın beş şartından biri olarak zekâtın vaz' edildiği zamanki nokta-i nazara açıkça muğâyirdir.[102]

Yukarıda da değindiğimiz üzere burada söz konusu olan onda bir, Müslümanların toprak mahsullerinden vermekle mükellef olduğu öşür, yani onda bir oranındaki zekât değildir. Bu miktar (onda bir), ticaret mallarından alınan ve zekâtla ilgisi olmayan, fakat zekâtla aynı oranda alınan bir vergidir.[103] Nitekim

---

[98] Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr b. Muhammed Hasenî İdrîsî Kettânî, *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye: et-Terâtibü'l-idâriyye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 2/163-164; Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş (İstanbul: Beyan Yayınları, t.y.), 184-185; Karaman, "Toprak Mülkiyeti ve Öşür", 82; Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-2", 327; DİA, "Gümrük", *DİA*, 14/261.

[99] Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, 106.

[100] Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, 106.

[101] Ebû Dâvûd, "İmâre", 33.

[102] Leona Caetani, *İslâm Tarihi*, çev. Hüseyin Câhid (İstanbul: Vatan Matbaası, 1925), 6/159-160.

[103] Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1", 172.

İslâm Ansiklopedisi de her iki mükellefiyetin birbirinden farklı olduğunu vurgulamıştır.[104]

Ticaret mallarından gümrük ve pazar vergisi alınabilmesi için gerekli olan nisapla ilgili olarak fıkıh bilginleri ve mezhepler birbirinden farklı görüş belirtmişlerdir. Bunun temel sebebi, öşür vergisinin sistemleştirilmesidir. Bir görüşe göre de öşürü ilk defa alan Hz. Ömer'den, bu konuda bize net bir bilgi ulaşmamıştır. Müslüman tüccarın malının değeri, altın/gümüş/para için öngörülen 200 dirhem/20 dinar [105] sınırına (nisap) ulaşınca, uşûrun alınacağında ittifak edilmiştir. Dolayısıyla zekâttaki nisap sistemi burada da geçerli olmaktadır. Bu sebeple, Müslümanların bu miktarın altındaki ticaret malından uşûr alınmamaktadır.[106]

Zimmî tüccarın malına gelince Hanefîler, bu konuda Müslümanlar için belirlenmiş olan nisabı kabul ederler. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ise, zimmîlerin ticaret malındaki nisabını, Müslümanların malındaki nisabın yarısı olarak tespit etmiştir. Buna göre nisap 100 dirhem/10 dinar olmaktadır. Süfyân es-Sevrî, zimmîlerin Müslümanların iki katı uşûr vergisi ödemelerinden hareketle bu sonuca ulaşmıştır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) Mısır'daki âşiri (zekât memuru) Zureyk b. Hayyân'a (ö. ?) gönderdiği talimatı esas alarak aynı miktarı esas almıştır. İmam Mâlik ise, herhangi bir nisap söylemeksizin, -cizyede olduğu gibi- zimmîlerin mallarından 1/20 oranında uşûr alınması gerektiğini ifade etmiştir. Hanefîler, harbîlerde de Müslümanlar için belirlenen nisap miktarını esas almaktadır. Ancak harbîlerin ülkesinde Müslümanlardan daha farklı oranlarda vergi alınması durumunda, onlardan da mütekabiliyet ilkesine göre farklı oranlarda uşûr alınır. Hanbelîlere[107] göre ise harbîlere uygulanması gereken nisap, zimmîler için tayin edilenle (100 dirhem/10 dinar) [108] aynıdır.[109]

---

[104] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 642. Nisap miktarları için ayrıca bk. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc,* 428-429; Serahsî, *Mebsût,* 2/199; Barkan, *İA,* "Öşür", 9/482-483.

[105] DİB Din işleri Yüksek Kurulu'nun hesaplamalarına göre bu miktar 80,18 gr. veya onun değerine tekabül ermektedir.

[106] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 642. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc,* 428-429; Serahsî, *Mebsût,* 2/199; Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-2", 332.

[107] İbn Kudâme, *Muğnî,* 11/707.

[108] Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-2", 333.

[109] Ticaret mallarından alınan uşûr/öşür vergisinin nisabıyla ilgili görüşleri özetleyen Ebû Ubeyd, Süfyân es-Sevrî'nin, harbîler için tayin edilen nisap miktarını bilmediğini ifade eder. Bununla birlikte, onun zimmîler için belirlediği nisaptan hareket ederek, harbîler için de 50 dirhemin/5

Osmanlı'da topraktan alınan bütün vergilere bakıldığında Müslümanlar için alt sınırın %12,5 olduğu ve %20'yi geçmediği görülmektedir. Belirtilen oranlardan da bunun zekât olmayıp toprak vergisi olduğu, öşür ve haraç adıyla toplanmasının sonucu değiştirmediği ifade edilmektedir.[110]

Ticaret mallarından pazar ve gümrük vergisi olarak yılda bir kez[111] tahsil edilen uşûr vergisinin Müslümanlardan alınan kısmı zekât, zimmî ve harbîlerden alınanlar ise, cizye ve haraçla birlikte fey gelirleri arasında sayılmıştır.[112]

Vergi oranlarının farklılığı ile ilgili bir diğer uygulama da Osmanlı Devleti'nde padişahın emriyle vergi alınmasıdır. Bu emir sebebiyle Abdürrahim Efendi bir fetvasında[113] İngiliz tüccardan %3 vergi alınmasına hükmetmiştir. Ebüssuûd Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi (ö. 1053/1644), Abdürrahim Efendi, Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692) gibi birçok Şeyhülislâm'ın[114] fetvalarına göre Osmanlı dönemindeki zekâtla ilgili bir uygulama da şu şekildedir: Müslüman bir tüccar, devlete verdiği gümrük vergisini niyet etmesi durumunda zekâta saydırabilir.[115] Ayrıca Minkârîzâde Yahyâ Efendi ve Abdürrahim Efendi'nin

---

dinarın nisap olarak tayin edilmesi gerektiğini belirtir. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 642. Nisap miktarları için ayrıca bk. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 428-429; Serahsî, *Mebsût*, 2/199.

[110] Mehmet Genç, "İktisadî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* haz. İsmail Kürt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 255-257.

[111] Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz, bu vergiyi toplamak için görevlendirdiği kimselere, uşûr alınması karşılığında, gelecek senenin aynı gününe kadar borçlu olmadıklarını gösteren yazılı bir evrak vermelerini emretmiştir. Bk. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 436-437.

[112] Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-2", 334.

[113] Abdurrahim Efendi'nin fetvası şöyledir: "İngiliz tâifesinden olup emân ile dâr-i İslâm'a ticâret içün gelenlerin getirdikleri metâ'dan gümrük emîni olanlar, yüzde üç alalar deyu taraf-ı saltanat-ı âliyyeden emr-i şerîf ve hatt-ı hümâyûn vârid olmuş iken gümrük emîni olanlar hilâf-i emr-i şerîf ve hatt-ı hümâyûn yüzde üçerden ziyâde almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmazlar." Bk. Menteşzâde Abdurrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdurrahim* (İstanbul: Dâru't-Tıbâati'l-Ma'mûre, 1243), 1/23.

[114] "Zeyd bazı metâ'ı için verdiği gümrüğü zekâta geçer mi? el-Cevâb: Zekât niyet edince olur." Ebüssuûd Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *Mecmau'l-fetâvâ* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 7468), 27a. Başka bir fetva da şöyledir: "Zeyd-i tâcir bir beldeye götürdüğü meta'dan gümrük deyü bir mikdar akçe verdikde zekât niyet edüp verse zekât yerine geçer mi? el-Cevâb: Ol niyet ile verince geçer." Bk. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, (Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 4463), 7a. Bir diğer fetva da şu şekildedir: "Tüccâr olan Zeyd gümrük için verdiği parayı zekât niyetiyle verse, verdiği para zekât yerine geçer mi? el-Cevâb: Geçer." Bk. Çatalcalı Ali Efendi, *Şeyhulislam Fetvaları*, sad. İbrahim Ural (İstanbul: Fey Vakfı, 1995), 13. Başka bir fetva da şöyledir: Öncesi "Mahsûb olur mu? el-Cevâb: Zekâta niyet edüp verince zekât yerine geçer." Bk. Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim,* 1/20. Yine Abdurrahim Efendi'nin konuya dair başka bir fetvası şöyledir: "Ticâret tâifesinden Zeyd'in mâl-i ticâretinden gümrük nâmiyle verdiği akçeyi zekât niyetiyle verecek. Zekât yerine geçer mi? el-Cevâb: Geçer." Bk. Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1/20.

[115] Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 231, 232-235.

fetvalarına göre, devletin *koyun hakkı* adıyla aldığı akçenin, niyet edilmesi durumunda zekâta sayılabileceğini[116] ifade etmiştir.[117] Yenişehirli Abdullah Efendi'ye göre "âdet-i ağnâm"ı toplayan memurun aldığı *resm,* verenin niyet etmesiyle zekât yerine geçer.[118] Fetvaların çoğunda kullanılan 'resim' kavramı, devletin tahsil ettiği şeyin vergi olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca birçok vergiden muaf tutulan askerî zümreden, hayvanlar için vergi alınması ve zekâttan farklı nispet ve oranların belirlenmiş olması da bu farklılığa işaret etmektedir. Meselâ Abdürrahim Efendi bir fetvasında 150 koyuna ulaşmadıkça koyun için vergi verilmeyeceğine dair fetva vermiştir.[119] Hâlbuki koyunun zekâtında nisap ve nispetler farklıdır. Abdürrahim Efendi ayrıca askerî zümrenin koyunlarından hangi oranda vergi alınacağıyla ilgili sorulara da *"Emir nice ise onunla amel olunur."*[120] şeklinde cevap vererek bu konudaki uygulama farklılığına ve devletin tasarruf hakkına vurgu yapmıştır.[121]

---

[116] İktisat tarihçisi Mehmet Genç, Osmanlı'da devletin zekât diye bir gelirinin olmadığını, zekât adı verilen kanunnamelerde geçen sevâim hayvanlarından "sevâim zekâtı", "âdet-i ağnâm" ismiyle tahsilat yapıldığını; fakat nisap ve oranın söz konusu olmadığını ifade eder. Onun bu konudaki değerlendirmesi şöyledir: "Zekât kırk koyundan sonra başlar, ondan sonra giderek azalır; dört yüz koyuna geldiği zaman oran yüzde iki buçuktan yüzde bire düşer ve ondan sonra öyle gider. Yani zekât reglesif (azalan oranlı) bir vergi olarak alınır. Osmanlı'daki ise bürokrasiftir. Hayvan arttıkça vergi artar. Çok artmaz ama artma eğilimindedir. Ona da kanunnameler zekât diyor ama zekât olarak uygulamıyor. Nisâbı hiçbir zaman zekâtla uyuşmuyor. Yalnız askerî zümrenin, seyyitlerin koyunlarına bir nisap tanır. Yüz elli koyuna kadar zekâtı yok." Bk. Genç, "İktisadî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 255-257.

[117] "Mîrî tarafından bazı ashab-ı kurâdan koyun hakkı deyu alınan birer mikdar akçeyi mezbûrlar verdiklerinde zekât niyet edüp verseler zekât yerine geçer mi? el-Cevâb: Niyet edince geçer." Bk. Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi,* (Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 4463), 7a*;* Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim,* 1/22.

[118] Konu ile ilgili fetva şu şekildedir: "Taraf-i saltanattan âdet-i ağnâm cem'ine me'mur olan Zeyd Amr'ın koyunlarını sayıp resmini aldıkda Amr verdiği koyunları zekât niyeti ile verince zekâtı yerine geçer mi? el-Cevâb: Geçer." Bk. Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 48. Ayrıca bk. Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 231, 232-235.

[119] Fetvanın metni şu şekildedir: "Askerî tâifesinden olanların koyunları 'Yüz elliye bâliğ olmadıkça resm-i ağnâm alınmaya' deyu emr-i âlî vârid olmuş iken resm-i ağnâm cem'ine me'mûr olanlar askerîden olup seksen doksan koyunu olan Zeyd'den hilâf-ı emr-i âlî resm-i ağnâm almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1/46.

[120] "Askerî tâifesinden olan Zeyd'in birkaç yüz ağnâmından resm-i ağnâm cem'ıne me'mûr olan Amr resm taleb eyledikde 'Ben askerî tâifesindenim' deyüp vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. Cevab-i âhar: Emir nice ise onunla amel olunur.", "Bir camide imam ve hatîb olan Zeyd'in yüz elli re's ganemlerinden resm-i ağnâm cem'ine mübâşir olanlar resm-i ağnâm taleb eylediklerinde Zeyd 'Ben askerîyim' deyu vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Emir nice ise onunla amel olunur." Bk. *Menteşzâde, Fetâvâ-yı Abdurrahim,* 1/46.

[121] Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 231, 232-235.

1.2. ZEKÂT KAVRAMI

1.2.1. Lügat Olarak Zekât

Çoğunluğun görüşüne göre zekât, "z-k-v"den (ز ك و)[122] türemektedir. Zekât lügat olarak artma,[123] arınma/arıtma, övgü, bereket, çoğalma; iyi, güzel ve temiz olmak[124] gibi anlamlara gelmektedir. Zekâtın bu anlamları, Kur'an'da[125] diğer anlamlarını da kapsayacak şekilde kullanılmıştır.[126] Biz bu anlamları ikiye indirebiliriz ki, onlar da 'artma/çoğalma' ve 'temiz olma/arınmadır.[127] Nitekim Araplar, tarlada biten mahsulün çok ve bereketli olduğunu ifade etmek istediklerinde زكا الزَّرْعُ cümlesini kullanırlar.[128] Bunun yanı sıra, Arapça'da ارض زكية ifadesi, 'güzel ve verimli toprak' demektir. Aynı şekilde bir kimse için رجل زكى dendiğinde, Araplarca onun 'iyi bir insan' olduğu anlaşılmakta idi.[129] İbn Manzur, zekâtın 'artma/çoğalma' anla mını teyit etmek için Arapların tek kişiye خسا, iki kişiye ise زكا dediklerini ifade eder.[130] Zemahşerî (ö. 538/1144) de زكا kelimesinin 'artma/çoğalma' şeklindeki kök anlamıyla irtibat kurarak; bir kimse için رجل زكى dendiğinde; o kişinin iyilik ve hayır yönü güçlü bir karaktere sahip, bu yönüyle temayüz etmiş bir kimse olduğunu belirtir.[131] Râgıb el-İsfahânî (ö. 5./11. yüzyılın

---

[122] Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâgâ* (Beyrut: Matbaatu Dârü'l-Kütüb, 1972), 1/404.

[123] Cürcânî, *Ta'rîfât*, 117.

[124] Muhammed b. A'lâ b. Ali el-Farukî el-Hanefî et-Tehânevî, *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998), 1/907; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâgâ*, 1/404; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/370; Şemseddîn Hatîb Muhammed b. Ahmed Kahirî Şâfiî Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 2/73; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab,* 14/358-359; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs,* 10/164-165; Abdülganî b. Talib b. Hammâd ed-Dımaşkî el-Hanefî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1993/1413), 1/136; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1/99; Serahsî, *Mebsût,* 2/158; İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemu'l-vesîd* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.), 396; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976), 4/77; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 43.

[125] Âyetlerdeki kullanım için bk. el-Kehf 15/81; Meryem 16/13, 19; en-Nûr 24/28; eş-Şems 91/9.

[126] Serahsî, *Mebsût,* 2/158; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 43; Mehmet Erkal, *Zekât: Bilgi ve Uygulama* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 2008), 19.

[127] Şehmus Demir, "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât,* ed. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 22.

[128] Serahsî, *Mebsût,* 2/158; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/295.

[129] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab,* 14/358-359.

[130] İbn Manzur, *age.,* ay.; ayrıca bk. Ebû Mansur Muhammed b. Ahmet el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa,* thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Kahire: ed-Dârü'l-Mısriyye, 1964), 10/320-321.

[131] Zemahserî, *Esâsü'l-Belâgâ,* 1/404.

ilk çeyreği) de bu anlamı teyit ederek, zekât kelimesinin kökü olan 'زكا'nın, Allah'ın bereketiyle meydana gelen artmayı ifade ettiğini; üstelik hem dünyevî hem de uhrevî işlerdeki artış ve çoğalma manasına geldiğini ifade etmiştir. İsfahânî bunu desteklemek için زكى الزرع ifadesinin Arapça'da mahsulün artması, çoğalması ve bereketlenmesi anlamında kullanıldığını aktarmıştır.[132] İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de *"Zekât, veren kişiyi ve malını temizler. Mal manen temizlenir ve çoğalır."*[133] demekle aynı manaya vurgu yapmıştır." Zekât kelimesi, Câhiliye döneminde de 'artma/çoğalma' anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmamıştır."[134] demekle bu durum kastedilmiştir.

1.2.2. Istılah Olarak Zekât

Zekâtın ıstılah manası şu şekilde verilebilir: Zekât, belirli bir malî güce sahip olan (İslâm'a göre zengin sayılan) Müslümanın, belirli seviyeye ulaşmış mallarından Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen sekiz sınıfa *(mesârifü'z-zekât)* verilmek üzere, temlik etmeleri[135] veya belli bir payı ayırmalarıdır.[136] Dolayısıyla zekât kavramı, aynı zamanda hem maldan ayrılan pay (miktar) hem de bu payın maldan çıkarılması işlemi (fiil) için kullanılmaktadır.[137]

Zekât, veren kimsenin ruhunda günahtan arınmaya ve malında temizlenmeye sebep olduğu için; onun terim anlamı, kelime anlamıyla uygunluk arz eder.[138] İsfahânî'ye göre de zekât ibadetine bu ismin verilmesinin sebebi, Allah'tan bereketin, malın artışının talep edilmesi ve zekâtın verilmesiyle nefsin arındırılması/temizlenmesidir.[139] Zekâtı, malların ve bedenlerin zekâtı şeklinde

---

[132] Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân,* thk. Safvan Adnan Dâvûdî (Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 1992), 380.

[133] Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, cem' ve ter. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım v.dğr. (Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 12004/1425), 25/8.

[134] 'Ûde Halîl Ebû 'Ûde, *et-Tatavvuru'd-delâlî beyne lugâti's-şi'ri'l-câhilî ve lugâti'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1405/1985), 211.

[135] İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/370; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/73; Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/99; Cürcânî, *Ta'rîfât,* 117; Meydânî, *Lübâb,* 1/136; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 4/77; Mehmet Erkal, "Zekât", 44/197; Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 310.

[136] Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 2/163; Tehânevî, *Keşşâf,* 2/311; Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), *Müslümanlıkta İbadet Tarihi,* nşr. Abdullah Işıklar (y.y.: Bilmen Basımevi, 1963), 120; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2010), 2/643.

[137] Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs* (Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1971), 2/118-119.

[138] Zemahşerî, *a.g.e.,* ay.

[139] İsfahânî, *Müfredât,* 381.

ikiye ayıran bir görüş de bulunmaktadır. Buna göre malların zekâtı, klasik fıkıh sistematiğindeki beş temel mal türünün zekâtıdır. Bedenlerin zekâtı ise, sadaka-i fıtırdır.[140]

1.2.3. Kur'an'da Zekât Kavramı

Kur'ân-ı Kerîm, zekâtın hem kişiyi manen arındıran ibadet olmasına hem de onun toplumdaki ekonomik dengeyi hedefleyen yönünü de vurgu yapmıştır. Bütün dinlerde ve semavi kitaplarda zenginler, fakirlere yardım için teşvik edilmiştir. Ancak teşvikten öteye gidilemediği için, toplumlardaki fakirlik problemi ortadan kalkmamıştır. İslâm daha Mekke döneminde bile zekât, sadaka ve infak gibi kavramlarla tavsiyenin ötesine geçmiş; hatta zekâtı bir hak [141] sebebi saymıştır.[142]

Cahiliye döneminde "artma/çoğalma" temel anlamıyla bilinen zekât kelimesine Kur'ân-ı Kerîm, yeni bir form kazandırmıştır. İslâm vahyiyle birlikte zekât kelimesi, "temizlenme/arınma" manasını da taşımaya başlamıştır. 'زكا' kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de manevi yönden temizlenme, temiz olma; ruhsal kirlerden, günahlardan arınma gibi izâfî anlamlarda kullanılması, aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelere yüklediği manalarda temel bir ilkeyi gözettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm, cahiliye döneminde tamamen dünyevi anlamda kullanılan kelimelere dinî bir mana yüklemiş, kavramları Allah'la bağlantılı olarak anlamlandırmıştır.[143]

Câhiliye döneminde zekât kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'deki anlamıyla bilinmiyordu. Bununla birlikte, malın toplanması ve bazı yerlere dağıtılmasıyla ilgili bazı kurallar söz konusu idi. [144] Dolayısıyla, zekât kelimesinin cahiliye dönemindeki anlamıyla Kur'ân-ı Kerîm'deki anlamı arasında bir bağ söz konusudur.

Kur'an âyetleri, insanın malî sorumluluklarından bahsederken tedricî bir yol izlemiştir. Başlangıçta küçük çaplı bazı malî yardımlar tavsiye edilmiş, bunları

---

[140] Abdulhamîd Mahmûd el-Ba'lî, *İktisâdiyyâtü'z-zekât ve'tibârâtü's-siyâseti'l-mâliyye ve'n-nakdiyye* (Kahire: Dârü's-Selâm, 1991), 10.
[141] ez-Zâriyât 51/19; el-Meâric 70/24-25.
[142] Hayreddin Karaman, "Zekât", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 13/495-496.
[143] Demir, "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", 25-26.
[144] Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı,* 12-18.

yapıp yapmamanın sonucuyla alakalı âhiret sahneleri tasvir edilmiştir.[145] Sonraki dönemlerde daha kapsamlı ve kısmen cebrîlik unsuru da taşıyan malî mükellefiyetler getirilmiştir.[146] Kur'an'ın getirdiği bu hükümler, sonra gelenin önce geleni neshettiği/ortadan kaldırdığı bir şekilde olmaktan çok; kişinin ekonomik hayatıyla ilgili farklı mükellefiyet derecelerini[147] ihtiva etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de 'زكا' kelimesi, ıstılah anlamındaki zekâtı da kapsayacak ve diğer anlamları da içine alacak şekilde türevleriyle birlikte 59 kez geçmektedir. Bunların 23'ü Mekkî, 36'sı Medenî sûrelerdedir. 'Zekât' kelimesi ise, 32 âyette[148] geçmektedir.[149] Bu 32 âyetin 9'unda[150] emir kipiyle, 23 âyette[151] ise, haber şeklinde gelmektedir. Emir kipiyle gelenler Medenî âyetlerde, haber formatında ifade edilenler ise; hem Mekkî hem de Medenî âyetlerde geçmektedir.[152]

Kur'ân-ı Kerîm'de 32 yerde geçen zekât kelimesinin 13 tanesi Mekke'de, 19'u ise Medine'de inmiştir.[153] Mekkî sûrelerde geçen 13 âyetin 10'unda[154] ve Medine'de inen 19 âyette marife, Mekkî 3 âyette ise, nekre olarak kullanılmıştır. Nekre olarak kullanılan üç yerden biri[155] zekâttan bahsederken, diğer iki yer ise; Hz. Musa ile yol arkadaşının yolculukları esnasında karşılaştıkları çocukla[156] ve Hz. Yahyâ[157] ile ilgili olarak zikredilmektedir. Hz. Musa ve Hz. Yahyâ'dan bahseden bu iki âyette zekât kelimesi nekre olarak, ancak kelime anlamıyla kullanılmaktadır. Zekât kelimesinin bu üç yerin dışında marife olarak

---

[145] el-Müddessir 74/38-44.
[146] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, 23.
[147] Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 311.
[148] Zekât kelimesinin geçtiği yerler için bk. el-Bakara 2/43, 83, 110, 177, 277; en-Nisâ 4/77, 162; el-Mâide 5/12, 55; el-A'râf 7/156; et-Tevbe 9/5, 11, 18, 71; el-Kehf 18/81; Meryem 19/13, 31, 55; el-Enbiyâ 21/73; el-Hac 22/41, 78; el-Mü'minûn 23/4; en-Nûr 24/37, 56; el-Neml 27/3; er-Rûm 30/39; Lokmân 31/4; el-Ahzâb 33/33; Füssilet 41/7; el-Mücâdele 58/13; el-Müzzemmil 73/20; el-Beyyine 98/5.
[149] Süleyman Sırrı, *Kitâbü'z-zekât* (Dersaadet: Vezir Hanı 43. Matbaa, 1329), 3.
[150] el-Bakara 2/43, 83, 110; en-Nisâ 4/77; el-Hac 22/78; en-Nûr 24/56; el-Ahzâb 33/33; el-Mücâdele 58/13; el-Müzzemmil 73/20.
[151] el-Bakara 2/177, 277; en-Nisâ 4/162; el-Mâide 5/12, 55; el-A'râf 7/157; et-Tevbe 9/5, 11, 18, 71; el-Kehf 18/81; Meryem 19/13, 31, 55; el-Enbiyâ 21/73; el-Hac 22/41; el-Mü'minûn 23/4; en-Nûr 24/37; en-Neml 27/3; er-Rûm 30/39; Lokmân 31/4; Füssilet 41/7; el-Beyyine 98/5.
[152] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 24.
[153] Demir, "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", 14.
[154] el-A'râf 7/156; el-Kehf 18/81; Meryem 19/13-31-55; el-Mü'minûn 23/4; en-Neml 27/3; er-Rûm 30/39; Lokmân 31/4; el-Füssilet 41/7.
[155] er-Rûm 30/39.
[156] el-Kehf 18/81.
[157] Meryem 19/13.

kullanılması; Kur'an'ın, muhataplarının bildikleri bir şeyden bahsedildiği izlenimini vermektedir.[158]

Zekât kelimesinin Mekkî sûrelerde marife olarak kullanılması, Müslümanların Mekke döneminde zekâtı bildiklerini göstermektedir. Nitekim Habeşistan'a hicret eden muhacirleri temsilen Habeşistan Kralı'yla konuşan Ca'fer b. Ebû Tâlib (ö. 8/629), Hz. Peygamber'in kendilerine namazı, zekâtı ve orucu emrettiğinden[159] bahseder. Zekâtın ihtiyaç fazlası maldan verilmesini[160] ve sarf yerlerini *(mesârifü'z-zekât)* bildiren âyetlerin[161] Medine'de nâzil olması; Mekke döneminde bilinen ve de uygulanan zekâtın, daha geniş ve sınırları henüz tayin edilmemiş bir yapıda olduğunu göstermektedir. Zekâtın, sınırları ve ölçüleri belli bir müessese haline gelmesi ve devlet eliyle yürütülmesi ise, Medine döneminde olmuştur.[162]

Zekât kelimesi, geçtiği 32 âyetin 2'sinde temizlenme/arınma, 30'unda ise sosyal yardımlaşma ve vergi sistemi manasında kullanılmıştır. Bu âyetlerin 26'sında zekât, namazla birlikte[163] zikredilmiştir.[164] Zekâtın namazla birlikte ve peş peşe zikredilmesi; en önemli ferdî ibadetle, toplumsal sorumluluk yönü ağır basan zekâtın önem bakımından birbirine yakın olduğunu ve birbirini tamamladığını göstermektedir. [165] Meseleye Kur'an açısından bakıldığında şunu söylemek mümkündür: Namaz, zekâttan bağımsız olarak düşünülse de zekât, namazdan bağımsız olarak düşünülemez. Kaldı ki, bu iki ibadetin İslâm öncesi semavi dinlerde birlikte emredildiğini Kur'an bize haber vermektedir.[166]

---

[158] Demir, "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", 24-28; Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 24-25.
[159] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/266.
[160] el-Bakara 2/219.
[161] et-Tevbe 9/60.
[162] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 25.
[163] el-Bakara 2/43, 83, 110, 177, 277; en-Nisâ 4/77, 162; el-Mâide 5/12, 55; et-Tevbe 9/5, 11, 18, 71; Meryem 19/31, 55; el-Enbiyâ 21/73; el-Hac 22/41, 78; en-Nûr 24/37, 56; en-Neml 27/3; Lokmân 31/4; el-Ahzâb 33/33; el-Mücâdele 58/13; el-Müzzemmil 73/20; el-Beyyine 98/5.
[164] Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1988), 420-421.
[165] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 25-26.
[166] el-Bakara 2/83; el-Mâide 5/12; Meryem 19/31, 55.

1.2.4. Sünnette Zekât Kavramı

Kur'an, zekâtla ilgili olarak genel hükümler getirmiş; İslâm'ın ikinci kaynağı olarak sünnet de zekâtın uygulamaya dönük detaylarını, zekât oranlarını, zekât verecek mükellefte ve malda aranacak şartlarla ilgili ayrıntılı bilgileri ortaya koymuştur. Konuyla ilgili hadislere bakıldığında hem zekât hem de sadaka[167] kavramının kullanıldığı görülmektedir.[168]

Hz. Peygamber'in hadislerine bakıldığında zekâtın, namazla birlikte İslâm'ın şartlarından biri olarak zikredildiği görülmektedir.[169] Hadisler, zekâtın İslâm'ın şartlarından biri olduğunu teyit ettiği gibi, namaz kadar önemli bir ibadet olduğuna da vurgu yapmıştır. Yine zekâtla ilgili hadislere bakıldığında Hz. Peygamber'in teşvik amacıyla zekâtını verenlere dua ettiği,[170] usulüne uygun ödeme yapanlara âhirette büyük mükâfatlar verileceği, ödemeyenlerin ise azapla karşılaşacağı açıkça görülmektedir.[171] Bazı hadislerde zekâtını vermeyenlerin, mallarının yarısına el konulacağı ifade edilmiş,[172] ancak bununla ilgili bir uygulamaya rastlanılmamıştır.[173]

Zekât ve sadaka kavramlarının geçtiği hadislerin anlam muhtevasına bakıldığında, bu kavramların, kulların Allah'la ilişkisini düzenleyen ibadet boyutuyla; buna ilaveten bazılarında toplumsal boyutu da ilave ederek âdâb ve

---

[167] Buhârî, "Zekât", 1; Müslim, "Zekât", 1-33; Tirmizî, "Zekât", 3; Nesâî, "Zekât", 1; İbn Mâce, "Zekât", 1-17.

[168] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 28-29.

[169] Örnek olarak bk. Buhârî, "İman", 1; "Zekât", 1; Müslim, "İman", 19; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, *Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ* (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2011), "Cihâd", 1.

[170] Buhârî, "Zekât", 64; Müslim, "Zekât", 176.

[171] Buhârî, "Zekât", 3; Müslim, "Zekât", 24, 27; Nesâî, "Zekât", 2; İbn Mâce, "Zekât", 2; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 447-454.

[172] Nesâî, "Zekât", 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33/220-221; Abdürrezzak, *Musannef*, 4/18.

[173] Mâverdî'nin belirttiğine göre "Kim zekât verme konusunda ihanet ederse, ben onum malının yarısısnı zekât olarak alırım. Bu Allah'ın kesin emirlerinden biridir..." hadisinden hareketle Mâlikîlerin, zekât ödemekten kaçınan kimseye bu cezanın uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Diğer ulemaya göre ise bu, korkutma amacıyla konulmuş bir cezadır. Bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 193-194. Ayrıca bk. Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-mühezzeb*, thk. Muhammed Necîb el-Mutî (Cidde: Mektebetü'l-İrşad, 1980), 5/304. İbn Kudâme ise bu şekilde cezalandırma görüşünü İshak bin Râheveyh ile Ebû Bekir Abdülazîz'e nispet etmiştir. Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/371-372. Ayrıca bk. Soner Duman, "Zekât Ahkâmının Teşrî' Süreci", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 31.

ahlak boyutuyla ve bir kısmında ise hukukî boyutlarının ön plana çıkartılmıştır. Böylece, İslâm'la ilgili bütüncül bir bakış ortaya koymak amaçlanmıştır.[174]

Zekât konusunda genel anlayış, hadisler, özellikle nisaplar konusunda sahabeden yapılan sözlü nakiller[175] ve bütün zekât mallarıyla ilgili ayrıntılı bilgilerin yer aldığı Hz. Peygamber'in üç mektubuyla ortaya konmuştur. Ömer bin Abdülazîz halifeliği döneminde söz konusu üç mektup ikisini buldurmuştur. Bu mektuplardan biri Hz. Ömer'e, diğeri ise Amr b. Hazm'a (ö. 53/673 [?]) yazılmış olmakla birlikte, her ikisi de aynı muhtevaya sahiptir.[176] Buhârî'nin (ö. 256/870) rivayetine göre Enes b. Mâlik'i (ö. 93/711-712) Bahreyn'e zekât memuru olarak gönderen Hz. Ebûbekir, Hz. Enes'e Hz. Peygamber'in yazdırdığı mektubun[177] bir nüshasını vermiştir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in vefatına kadar bu mektubu kılıcının kabzasında taşıdığı nakledilmiştir. Hz. Peygamber vefat edince Hz. Ebû Bekir, ondan sonra da Hz. Ömer, bu mektuptaki[178] talimatları uygulamıştır.[179]

Hz. Peygamber'in, Amr b. Hazm aracılığı ile Yemenlilere gönderdiği mektupta[180] devenin, altının/gümüşün zekât oranları[181] ve tarım ürünlerinin nisaplarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.[182] Allah Resûlü, bu mektupları bazen zekât memurlarından gelen sorulara cevap olmak üzere yazdırmıştır. Örneğin Hz. Peygamber'in Yemen'e gönderdiği Muaz b. Cebel'in (ö. 17/638), yeşilliklerin zekâta tabi olup olmayacağını sorması üzerine, bu mallarda zekâtın olmadığı bildirilmiştir.[183]

---

[174] Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 313.

[175] Hz. Peygamber, zekâta tâbî olup olmadığı konusunda çeşitli soruların bulunduğu kimi mallara ilişkin bazı açıklamalar yapmıştır. Söz gelimi kişinin köle ve atına zekât düşmediğini belirtmiştir. Bk. Buhârî, "Zekât", 45, 46; Müslim, "Zekât", 8; Ebû Dâvûd, "Zekât", 10; Tirmizî, "Zekât", 3, 8; Nesâî, "Zekât", 17. Onlara göre Hz. Peygamber, tarım ürünlerinden, yeşilliklerden, binek hayvanlarından da zekât almamıştır. Bk. Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fî hedyi'l-hayri'l-ibâd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, 2014), 2/11.

[176] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 456-461.

[177] Buhârî, "Zekât", 33.

[178] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/253; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 4.

[179] Soner Duman, "Zekât Ahkâmının Teşrî' Süreci", 33.

[180] Dârimî, "Zekât", 4.

[181] Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 4/149-150.

[182] Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr & Muhammed Seyyid Câd el-Hak (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2011), 2/35.

[183] Tirmizî, "Zekât", 13.

Hadislere bakıldığında zekâtla alakalı farklı hususlara da değinildiği görülmektedir. Nitekim Allah Resûlü Medine dönemindeki ilk zekât uygulamalarında, -insanları alıştırmak amacıyla- zekâta memurlarına, sürülerdeki yaşlı veya yaşı küçük develeri, ayıplı hayvanları zekât olarak almalarını emrettği görülmektedir. İnsanların bu ibadeti benimsemeleriyle birlikte zekât olarak alınan hayvanlarda kalite ve değer yükselmiş; hatta develerin yaşlarıyla ilgili standartlar belirlenmiştir.[184] Hz. Peygamber, zekât olarak toplanan hayvanların diğerleriyle karışmaması için hassasiyet göstermiş, hatta bunun için zekât develerini bizzat[185] damgalamıştır.[186]

Zekât kavramı, sadece hadislerde geçen fıtır sadakası için, zekâtü'l-fıtr şeklinde de kullanılmaktadır. Ancak bu kullanımın (zekâtü'l-fıtr), doğrudan Hz. Peygamber'e ait olmadığı, ravilerin kullanımından kaynaklandığı[187] da iddia edilmiştir.[188]

1.3. ZEKÂTIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI

Kur'an,[189] sünnet,[190] icmâ[191] ve kıyas delilleriyle zekâtın farz olduğunu bildiren fakihler, onun farz olmasının sebebi olarak da malı göstermişlerdir.[192] İslâm bilginleri, naslardan hareketle; zekâtın farz olması için birtakım şartlar getirmişlerdir. Dolayısıyla zekât, belli malları ve onların tayin edilen kısmını ilgilendiren bir durumdur. Biz bu şartları, -klasik usûle de uygun olarak- mükellef

[184] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 456-464; Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 2/33-34.
[185] Buhârî, "Zekât", 69; Müslim, "Libâs ve'z-zînet", 112.
[186] Soner Duman, "Zekât Ahkâmının Teşrî' Süreci", 33.
[187] Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 312-313.
[188] Zekâtu'l-fıtr kavramının geçtiği hadislerin Kütüb-ü Tis'a'daki kaynakları için bk. Buhârî, "Zekât", 70, 71, 73, 74, 76; Müslim, "Zekât", 12, 13, 15-23; Ebû Dâvûd, "Zekât", 19, 20; Tirmizî, "Zekât", 35; İbn Mâce, "Zekât", 21; Nesâî, "Zekât", 33, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/355; İmam Mâlik, "Zekât", 51-55; Dârimî, "Zekât", 27.
[189] el-Bakara 2/43, 83, 110; en-Nisâ 4/77; el-En'âm 6/141; et-Tevbe 9/103; el-Hac 22/87; en-Nûr 24/56; el-Mücâdele 58/13; el-Meâric 70/24-25; el-Müzzemmil 73/20.
[190] Buhârî, "Îmân", 2, 18; "Zekât", 1; Müslim, "Îmân", 1, 5, 7; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/417, 10/389; 10/550.
[191] Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz & Adil Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/371; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesıd* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 2012), 198; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/370; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/73; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/645-646.
[192] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/369-374; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/370.

ve zekâta tabi mal ile ilgili şartlar şeklinde iki başlık altında toplamayı uygun gördük.

1.3.1. Mükellef ile İlgili Şartlar

Mükellefle ilgili şartlara geçmeden önce, mükellef kavramını açıklamanın gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Mükellef, dinin hitabına muhatap olan, bunun sonucu olarak da söz ve fiillerine şer'î sonuçlar bağlanan, akıllı ve bulûğa ermiş kimseye denir.[193]

İslâm âlimleri, zekât vermekle sorumlu tutulan kişiyle (mükellef) alakalı bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla, bir kimsenin zekâttan sorumlu tutulabilmesi için aşağıdaki şartları taşıması gerekmektedir. Şimdi, bu şartlar ele alınacaktır.

1.3.1.1. Müslüman Olmak

Zekât mükellefi için aranan ilk şart, Müslüman olmaktır. Zira zorunlu malî mükellefiyeti ifade eden zekâtın, Müslümanlara yönelik olduğu Kur'ân-ı Kerîm'den[194] anlaşılmaktadır. Zekât, vergi yönü de olan bir uygulama olmakla birlikte; namaz, oruç gibi temel bir ibadettir. Nitekim Hz. Ali (ö. 40/661), gayrimüslimlere namaz farz olmadıkça, zekâtın da farz olmayacağını beyan etmiştir.[195]

Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde zekât, İslâm'ın temel ibadetleri arasında[196] sayılmış ve Müslümanları ilzam eden malî bir yükümlülük olarak ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde kendisine söylediği şu sözler, bu durumu açıkça göstermektedir:

> Sen Ehl-i kitap bir kavme gidiyorsun. Onları önce Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın peygamberi olduğumu tasdik etmeye çağır. Eğer kabul ederlerse, her gece ve gündüz, beş vakit namazın farz kılındığını onlara bildir. Bunu da kabul

---

[193] Mustafa Sinanoğlu, "Teklif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/385.

[194] et-Tevbe 9/9, 11, 103 vb. ayetler.

[195] Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 3/191; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî,* thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015), 1/107; Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/99.

[196] Buhârî, "Îmân", 2, 18; "Zekât", 1; Müslim, "Îmân", 1, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 8/417, 10/389; 4/363; Beyhakî, *Sünen,* 4/136.

> ederlerse, Allah'ın, zenginlerin mallarından alınıp, fakirlere verilen zekâtı farz kıldığını, onlara bildir.[197]

İslâm bilginleri, gayrimüslimlerden zekât alınmayacağını söylemişlerdir.[198] Hatta bunun da ötesinde, gayrimüslimlerden zekât alınmamasında ittifak edildiği; çünkü zekâtın İslâm'a ait bir uygulama olduğu; dolayısıyla gayrimüslimlerden talep edilmeyeceği ve Müslüman olduğunda geçmiş yıllara dair bir borcun ortaya çıkmayacağı ifade edilmiştir.[199] Bunun sonucu olarak da zekâtla ilgili uygulama Müslümanlardan alınması yönünde olmuştur.[200] Kaldı ki, iman etmeyenlerin amellerinin boşa gideceği Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmektedir.[201]

Gayrimüslimlerin zekâtla mükellef tutulmamalarının sebepleriyle alakalı olarak şunlar söylenebilir: Allah Teâlâ zekâtı, kendisinin ve fakirlerin bir hakkı olarak Müslüman zenginlerden istemiştir. Ayrıca, zekât da tıpkı diğer temel ibadetler (namaz ve oruç) gibi İslâm'ın beş esasından biridir. Onlarda olduğu gibi zekât da şahadet kelimesine, yani imana bağlıdır.[202]

Fıkıh geleneğinde gayrimüslimlerin malî yükümlülüklerini ifade etmek için, zekât dışında başka kavramlar kullanılmıştır. Bunun belki de tek istisnası, Hz. Ömer'in Benî Tağlib Hristiyanlarına yönelik uygulamasıdır. İslâm malî hukukunun ilk müelliflerinden olan Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, kendi senediyle Zür'a b. Nu'man'ın (veya Nu'man b. Zür'a) (ö. ?), Hz. Ömer'le antlaşma yapılacak olan Benî Tağlib hakkında konuştuğunu aktarır. Hz. Ömer onlardan cizye almak istediğinde, Benî Tağlib kabilesi, bu isimle vergi alınmasını kendileri için küçültücü bulup vermeyi reddederler. Bunun üzerine Zür'a b. Nu'man, Hz. Ömer'e şöyle bir teklifte bulunur:

> Ey müminlerin emiri! Benî Tağlib Arap bir kavimdir. Cizyeden nefret ederler. Altın ve gümüşleri de pek yoktur. Tarım ve hayvancılık yaparak geçinirler. Savaş

---

[197] Bazı lafız farklılıkları ile birlikte bk. Buhârî, "Zekât", 1, 62; Müslim, "Îmân", 19, 25; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 21; Dârimî, "Zekât", 1; Nesâî, "Zekât", 1, 8, 26; İbn Mâce, "Zekât", 1; Beyhakî, *Sünen*, 4/161, 168-170; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/376.

[198] Ebû İshak Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*î, thk. Muhammed Zuhaylî (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2001), 1/458-459; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/379-380; Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-mühezzeb*, thk. Muhammed Necîb el-Mutî (Cidde: Mektebetü'l-İrşad, 1980), 5/297, Mevsılî, *İhtiyâr*, 1/99; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/4; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 96; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/645-646.

[199] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 96.

[200] Mehmet Erkal, "Zekât", 44/197.

[201] "Onların (kâfirler) işlediği her ameli ele alıp savrulmuş toz haline getiririz." el-Furkân 25/23.

[202] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/230; Mevsılî, *İhtiyâr*, 1/ 99; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 97-98.

konusunda da mahirdirler. Kendi aleyhine olacak şekilde, onlarla düşmanı destekleme.[203]

Hz. Ömer de zekâtı iki kat vermeleri ve çocuklarını vaftiz etmemeleri (Hristiyanlaştırmamaları) şartıyla onlarla antlaşma imzalar.[204] Dolayısıyla, Benî Tağlib kabilesinden, zekât ismiyle fakat onun nispetinin iki katı bir vergi tahsil edilmiştir. Bu istisnaî uygulamanın mahiyetiyle alakalı fakihler arasında ihtilâf söz konusu ise de alınan iki kat verginin zekâtın sarf yerlerine harcanmadığında ittifak vardır.[205]

1.3.1.2. Hür Olmak

İslâm hukukçularına göre zekâtın farz olması için gerekli olan şartlardan biri de hürriyettir.[206] Bizzat kendisinin mülkiyete konu olması ve elindeki malın mülkiyeti efendisine ait olması hasebiyle, malla ilgili herhangi bir sorumluluğu yoktur.[207] Günümüzde kölelik, müessese olarak ortadan kalktığından; konuya dair çok fazla tafsilata gerek yoktur.[208]

1.3.1.3. Âkıl-Bâliğ Olmak

Fıkıh bilginleri, zekâtla ilgili diğer şartları taşıyan âkıl-bâliğ Müslümana zekâtın farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunun yanında, Hanefîlerin dışındaki müctehidlerin çoğunluğuna göre zekâtla alakalı diğer şartları taşıyan, ancak âkıl-bâliğ olmayanlara da zekât farzdır. Hanefîlere göre ise sadece, toprak mahsullerinde akıl ve bulûğ şartı aranmaz. Cumhura göre deli (mecnun), gayr-i mümeyyiz çocuk hükmündedir. Dolayısıyla zekâtın verilip verilmemesinde onun gibi kabul edilir.[209]

---

[203] Ebû Ubeyd *Kitâbü'l-Emvâl,* 101-102, 646-648.
[204] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 647-648.
[205] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 647-648; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 200-201; Erkal, "Zekât", 197-198.
[206] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn (Dış kapakta yazar adı: Mâlik b. Enes), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.), 2/248; Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şâfiî, *el-Üm* (Kahire: Dârü'ş-Şa'b, 1968), 2/23; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 1/458; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/381; Mergînânî, *Hidâye,* 1/104; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 198; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/443; Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/99; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/137; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/4, 5.
[207] Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011); 2/93; Şeyh Bedreddin, *et-Teshîl Şerhu Letâifu'l-işârât: Letâifu'l-İşârât Şerhi*, çev. M. Selim Aslan v.dğr., ed. Hacı Yunus Apaydın (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 1/215.
[208] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 43-44.
[209] Erkal, *Zekât*, 49.

Bu konudaki ihtilâfın sebebi, zekâtın unsurlarıyla alakalı bir durumdur. Biraz daha açmak gerekirse, çocuğun ve delinin malında zekâtı gerekli görenler; yoksul ve düşkünlerin zenginler üzerinde bir hakkı olmasından dolayı, onun vergi yönüne daha çok vurgu yapmışlardır.[210]

Bu girişten sonra şimdi de çocuğun ve delinin malında zekâtın farz olduğunu düşünenlerle; bunun aksi yönde kanaat belirtenlerin görüşleri incelenecektir.

Çocuğun ve delinin malında zekâtın farz olduğu görüşü

Cumhura göre, diğer şartları taşıması durumunda çocuğun ve delinin malında zekât farzdır. Bu görüşü savunanlar arasında sahabeden Hz. Ömer, Hz. Ali[211], oğlu Hasan b. Ali (ö. 49/669), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Hz. Âişe (ö. 58/678); tâbiînden Atâ b. Ebî Rabah (ö. 114/732), Câbir b. Zeyd (ö. 93/711-12), Tâvus b. Keysân (ö. 106/725), Mücâhid (ö. 103/721) ve İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742); fıkıh bilginlerinden de Süfyân es-Sevrî, İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbn Sîrîn (ö. 110/729), İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Ebû Sevr (ö. 240/854), Ebû Ubeyd gibi âlimler de vardır. Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652-53), Süfyân-ı Sevrî ve Evzâî'nin (ö. 157/774) de çocuk ve delinin/bunağın malında zekâtı gerekli görmüştür. Ancak zekât, çoğunun bulûğa ermesi ve bunağın da ayılmasından sonra verilir. Hatta İbn Ebî Leyla (ö. 148/765), çocuğun malından zekât veren velinin, onu tazminle mükellef olduğunu söyler.[212]

Sahabeden, çocuğun malından zekât verilmesi gerektiği görüşünde olanlardan, bu yönde uygulama örnekleri de rivayet edilmiştir. Nitekim Hz. Ali,[213] Ebû Râfî' oğullarına ait bir arsayı satmış ve satışından elde edilen on bin dirhemin zekâtını vermiştir. Aynı şekilde Hz. Âişe, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer'nin de velileri oldukları yetimlerin mallarından zekât vermişlerdir.[214]

---

[210] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 198.

[211] Hz Ali'den çocuğun malından zekât verilmeyeceğine dair görüş de nakledilmiştir. Karşılaştırmalı olarak bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 551; *Bedâiü's-sanâi',* 2/376.

[212] Şâfiî, *Üm,* 2/23; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 550-553; Sahnûn, *Müdevvene,* 2/250; Serahsî, *Mebsût,* 2/170-171; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/377; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 198; Nevevî, *Mecmû,* 5/302-304; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/443; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 106.

[213] Çocuğun malının zekâtıyla ilgili olarak Hz. Ali'den her iki görüş de rivayet edilmiştir. Karşılaştırmalı olarak bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 550; Serahsî, *Mebsût,* 1/170; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/376.

[214] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 550-551; Sahnûn, *Müdevvene*, 2/248.

Bu görüşte olan bilginlere göre zekât, nafaka, diyet, miras, haraç ve öşür gibi mala taalluk eden bir haktır. Zira diğer ibadetlerin aksine, malî bir ibadet olan zekâtta niyâbet geçerlidir. Bu sebeple çocuğun velisi, onun malından zekâtını verir.[215] İmam Şâfiî'ye göre zekâtın esası, onun malî bir mükellefiyet olmasıdır. Çocuğun ve delinin malında zekâtın farz olması, onun vergi/malî ibadet olmasıyla daha çok alakalıdır.[216]

Bu görüşte olanların delilleri şunlardır: Konuyla ilgili âyetlerin mefhumları mutlaktır.[217] Örneğin İmam Şâfiî, *"Onların mallarından zekât al."*[218] âyeti gereği, gerekli şartları taşıyan Müslümanların sahip olduğu bütün "mallar" zekâta tabidir.[219] Bu görüş sahipleri şu hadisi de delil olarak kullanmışlardır: *"Kim malı olan bir yetime veli olursa, onun malıyla ticaret yapsın ki, zekât onu yiyip bitirmesin."*[220] Ayrıca Hz. Âişe'nin, bakımını üstlendiği yetimlerin mallarından zekât verdiğine dair rivayet de, bu konuda delil olarak kullanılmaktadır.[221] Dolayısıyla bu görüşte olan bilginlere göre, delinin ve çocuğun velisi, geciktirmeden diğer şartları taşıyan malların zekâtını vermelidir.[222] Zekâtın maksadı olan malın temizlenmesi ve zenginlerin mallarıyla fakirlere yardım, çocuğun ve delinin malıyla da gerçekleşir. Çocuğun malından nafaka ve tazminat alındığına göre, zekât da alınabilir.[223]

---

[215] Sahnûn, *Müdevvene*, 2/249-251; Şâfiî, *Üm*, 2/23; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 554-555; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/377; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 198; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/444; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/137.

[216] Ebü'l-Menâkıb Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtiyâr ez-Zencânî el-Bağdâdî, *Tahrîcü'l-furu' ale'l-usûl*, thk. Muhammed Edib Salih (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 110-111.

[217] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 107.

[218] et-Tevbe 9/103.

[219] Şâfiî, *Üm*, 2/23; Mahacne, *Zekâtü'l-akâr*, 114.

[220] Tirmizî, Zekât, 15; Beyhakî, *Sünen*, 4/179; Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünen*, 2/95; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 549. Hadisin farklı tariklerle rivayeti için bk. Mâlik b. Enes, "Zekât", 12.

[221] İmam Mâlik, "Zekât", 12-15; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 551.

[222] Ebû İshak Cemaleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf Şirâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Muhammed Zuhaylî (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2001), 1/459.

[223] Nevevî, *Mecmû*, 5/302.

Çocuğun zekât alması meselesine gelince, temyiz yaşına ulaştığında[224] kendisine zekâtın verileceği, buna bağlı olarak temlikin gerçekleşeceği kabul edilir.[225]

Çocuğun ve delinin malından sadece toprak mahsullerinde zekâtı farz görenler

Hanefîlerin sistemleştirdiği, sahabeden Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88); tâbiînden Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), Kâdî Şüreyh (ö. 80/699 [?]), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (ö. 82/701), Süfyân-ı Sevrî, İbn Şübrüme (ö. 144/761) ve İbrahim en-Nehaî'ye (ö. 96/714) göre çocuğun ve delinin malına zekât düşmez. Onlara göre sadece toprak mahsullerinde çocuğun ve delinin malına zekât düşer.[226] Hanefîlerin gerekçeleri şunlardır: Onlar zekâtı, tıpkı namaz ve oruç gibi bir ibadet olarak gördüklerinden; akıl ve bulûğu zekâtın gerekliliği için şart kabul etmişlerdir. Bunun sonucu olarak da mecnun ve çocuğun malına zekât düşmeyeceğini ifade etmişlerdir. Hanefîlere göre, zekâtta ibadet özelliği ağır basar. Çocuklarda ve delilerde irade ve akıl olmadığından; onlar zekâtla mükellef tutulamazlar.[227] Hanefîler bu görüşlerini ayrıca, *"Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar akıl hastasından, bulûğa erinceye kadar çocuktan ve uyanıncaya kadar uyuyan kişiden."*[228] hadisine de dayandırmışlardır.

Hanefîlere göre zekât, sırf Allah hakkı[229] olduğu için ancak niyetle geçerli olur. Dolayısıyla çocuk ve deli teklife ehil olmadığından, ibadetle sorumlu değildir.

---

[224] "Zeyd-i fakirin ahz u kabzı taakkul eden oğlu Amr-i sağîr-i fakire zekât vermek caiz olur mu? el-Cevâb: Olur." Bk. es-Seyyid Ahmed Efendî & es-Seyyid Hâfız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî (drl.), *Netîcetü'l-fetâvâ (Şeyhülislam Fetvaları)*, haz. Süleyman Kaya v.dğr. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 31; "Babası olmayıp ahz u kabzı taakkul eden Zeyd-i sağîr-i fakire zekât verilmek caiz olur mu? el-Cevâb: Olur." Bk. es-Seyyid Ahmed Efendî & es-Seyyid Hâfız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî (drl.), *Netîcetü'l-fetâvâ*, 32.

[225] Süleyman Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 229.

[226] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/4.

[227] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Serahsî, *Mebsût,* 2/170-171; Zencânî, *Tahrîcü'l-furu' ale'l-usûl*, 111-112; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/376-381; Mergînânî, *Hidâye*, 1/103; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 198; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/167-169; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/4.

[228] Buhârî, "Talâk", 11; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 17; Tirmizî, "Hudûd", 1; İbn Mâce, "Talâk", 15; Dârimî, "Hudûd", 1.

[229] Hakların, Allah hakkı-kul hakkı şeklindeki ayrımı ve bu ayrımın ibadetlere, özelde de zekât konusundaki hükümlere tesiri için bk. Ali Bardakoğlu, "Hak" (Fıkıh), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/141-143.

Ancak öşür ve haraçta vergi/meûnet özelliği daha baskın ve ibadet yönü ise ikinci plandadır.[230]

Hanefîler, çocuk ve delinin malından zekât verilmeyeceğini ifade ederlerken; aynı zamanda diğer grubun görüş ve delillerine de itiraz etmişlerdir. Nitekim çocuğun malında zekâtın gerekli olduğu kanaatinde olanların delil olarak serdettikleri *"Kim malı olan bir yetime veli olursa, onun malıyla ticaret yapsın ki, zekât (sadaka) onu yiyip bitirmesin."*[231] hadisinin zayıf olduğunu; hadiste geçen "sadaka" kelimesinin, başka hadislerde aynı anlamda kullanılmasından dolayı "nafaka" şeklinde anlaşılabileceğini ya da burada kastedilenin, sadaka-i fıtır olduğunu kaynaklara dayandırarak[232] söylemişlerdir.[233]

Burada unutulmaması gereken bir mesele var ki, o da şudur: Hanefîler, çocuk ve delinin malından zekât ödenmez derken; yerden çıkan mallarla diğer mallar arasında ayırım yapmışlardır. Birincisinde zekâtın gerekliliğine, ikincisinde ise zekâtın düşmeyeceğine hükmetmişlerdir.[234] Çünkü haraç ve öşürde vergi yönü, ibadet yönünden daha baskındır. Yani haraç ve öşürün zekâtında aslî unsur, onun vergi olmasıdır. İbadet yönü ise vergi yönüne bağlı olarak ortaya çıkar.[235] Hasan-ı Basrî ve İbn Şübrüme de çocuğun ve delinin malında sadece toprak mahsulleri ve hayvanlar için zekâtı gerekli görmüşlerdir. Bu tür mallarda kendiliğinden üreme ve gelişme (nema) söz konusudur. Diğer mallarda ise böyle bir durum yoktur. Mal sahibinin (deli ve çocuk) de bu malları geliştirme durumu olamayacağından, toprak mahsulleri ve hayvanların dışındaki mallar zekâta tabi değildir.[236]

---

[230] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/378; Molla Hüsrev, *Mir'ât,* 459; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* 2/5, 49; Erkal, *Zekât,* 50.

[231] Farklı tariklerle bk. İmam Mâlik, "Zekât", 12; Tirmizî, "Zekât", 15; Dârekutnî, *Sünen,* 2/95; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 549; İmam Mâlik, "Zekât", 12.

[232] Farklı tariklerle gelen "Kim malı olan bir yetime veli olursa, onun malıyla ticaret yapsın ki, zekât onu yiyip bitirmesin." (İmam Mâlik, "Zekât", 12; Tirmizî, "Zekât", 15; Dârekutnî, *Sünen,* 2/95; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 549.) hadisi, Müsennâ b. Sabbâh, Amr b. Şuayb, babası ve dedesi yoluyla gelmiştir. Tirmizî bu hadisin tenkide tabi tutulduğunu, çünkü hadisin râvîlerinden olan Müsennâ b. Sabbâh'ın, zayıf olarak kabul edildiğini söyler. Nevevî de aynı kanaati paylaşır ancak, bu hadisin başka tariklerle sahih olarak rivayet edildiğini söyler. Bk. Nevevî, *Mecmû,* 5/301. Tirmizî ayrıca bazı râvîlerin, bu hadisi Amr b. Şuayb'dan mevkuf olarak rivayet ettiklerini aktarır. Zeylaî de Ahmed b. Hanbel'den "Bu hadis sahih değildir." sözünü nakleder. Bk. Tirmizî, *Câmiu't-Tirmizî,* Zekât, 15; Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye tahrîcu ehâdîsi'l-Hidâye,* thk. Ahmed Şemseddîn (Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/337.

[233] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/380; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/167.

[234] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteh*id, 198.

[235] Mergînânî, *Hidâye,* 1/103; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/167.

[236] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/4; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 106.

Hanefîlerin özelde de Ebû Hanîfe'nin, böyle bir ayrıma gitmesinin sebeplerinden biri de mükellefiyet bağlamında malî ibadetleri, vakitlerine göre ikiye ayırmasıdır: Birinci grupta belli bir vakitle kayıtlı olan malî sorumlulukları ele almış ve bunlara her iki dinî bayramda eda edilmesi gereken fitre ve kurban ibadetlerini örnek vermiştir. Bu iki ibadette Müslüman olmak ve nisâb-ı istiğnâ[237] yeterli olup, akıl ve bulûğ şart olmadığından; her ikisi de aynı mükellefiyet şartlarını taşımaktadır. İkinci grupta ise, belli bir vakitle sınırlanmayan malî sorumlulukları ele almıştır. Bu gruptaki mükellefiyetlerin genel ismi sadaka, farz olanı ise, zekât diye isimlendirilmiştir. [238] Yukarıda da değindiğimiz üzere, Ebû Hanîfe mükellefiyet açısından zekâtı ikiye ayırmaktadır. Toprak mahsulleri ve madenler gibi vergi yönü ağır basan malların zekâtı için akıl ve bulûğu gerekli görmezken, diğer malların zekâtı için akıl ve bulûğu şart görür.[239] Ebû Hanîfe böylece malları, sadece gelirinden ve sermayesinden (anamal ve kazancın toplamı) zekât verilen şeklinde ikiye ayırmakta; birincisi için akıl bulûğu şart kabul etmeyip; ikincisi için bunu şart olduğunu ifade etmektedir.[240]

Burada, niçin böyle bir ihtilâf çıktığına dair bir soru gelebilir. Bu ihtilâfın sebebi, -yukarıda da kısmen değinildiği üzere- bilginlerin meseleye farklı açılardan bakmaları, daha açık bir ifadeyle, zekâtın mahiyeti ve ona yükledikleri manadır. Zekâtın mahiyetine dair farklı görüşlere sahip olan her iki grup da aslında zekâtta var olan özellik/özelliklere dayanarak hüküm ortaya koymuşladır. Çünkü zekât, birçok boyutu olan bir yapı arz eder. Bunun sonucu olarak da içerisinde dinî, ahlakî, içtimaî ve hukukî pek çok hususu bünyesinde barındırır. Dolayısıyla ihtilâf, zekâtın hangi unsurunun ön plana çıkmasının gerektiğiyle alakalıdır. Bir grup zekâtın ibadet niteliğine daha çok vurgu yaparken, diğeri vergi/malî sorumluluk yönünü hükmün dayanağı olarak kabul etmektedir.[241] Zekâtla ilgili bu ihtilâfın sonucunda

---

[237] Nisâb-ı istiğnâ: Kişiyi zekâtla yükümlü kılmamakla birlikte, bazı fıkhî hükümlere temel teşkil eden zenginlik ölçüsü. Bk. Mehmet Erkal, "Nisâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/138.

[238] Zekât ve sadaka kavramlarını açıklarken bu hususa işaret etmiştik.

[239] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/377; Mergînânî, *Hidâye,* 1/103; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 198; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/168-169; Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısrî İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed İzzû İnâye ed-Dımaşkî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 1/412; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/4.

[240] Beşir Gözübenli, "İmâm-ı Âzam'ın İçtihat sistematiğinde Malî İbadetlerle İlgili Genel İlkeler" İslâm Hukuku Anabilim Dalı V. Koordinasyon Toplantısından Sunulan Yayınlanmamış Müzakere Metni, akt. Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 46.

[241] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 48.

ehliyet durumuna bakılmaksızın söz konusu malın özelliklerini dikkate alarak zekâtının verilmesi gerektiği; ya da malın taşıdığı özellikleri hesaba katmaksızın, sahibinin ehliyet durumuna göre zekâtın gerekmediği sonucuna ulaşılır.

Modern vergi hukuku, cumhurun kabul ettiği çocuğun ve delinin malından zekât alınması görüşünü destekler. Nitekim Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 9. maddesindeki ilgili hüküm şu şekildedir. *"Mükellefiyet ve vergi sorumluluğu için kanunî ehliyet şart değildir."*[242] Bunun bir sonucu olarak, kanunî ehliyeti olmayan çocuk ve deli mükellef kabul edilir. Bu sorumluluğu, -vergi kanununun da öngördüğü şekilde[243] kanunî temsilcileri yerine getirir.[244] Ancak burada ihtilâf olan husus, hüküm vermede zekâtın unsurlarından olan ibadetin ağırlığı meselesidir. Modern hukukun meseleye bu şekilde bakmadığı da ortadadır. Dolayısıyla bu meseleye, klasik fıkıh doktrinini merkeze alarak bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.3.2. Zekâta Tabi Mal ile İlgili Şartlar

Zekâtın farz olması için gerekli olan şartlar naslara dayanmaktadır. Mal ile ilgili şartlar şunlardır: Tam mülkiyet, havelânü'l-havl, nâmî olması, ihtiyaç fazlası olması, borç karşılığı olmaması ve nisaba ulaşmış olmasıdır. Âyet ve hadislerden hareket edilerek ortaya konan bu şartlar,[245] zekâta tabi malların tamamında söz konusu değildir.[246] Bir örnek vermek gerekirse, havelânü'l-havl (üzerinden bir yıl geçme) şartı hadisle sabit olduğu hâlde; toprak mahsulleri ve madenlerde bu şart aranmaz. Ancak nâmî olması şartı, zekâta konu malların ortak özelliğini ifade eder.[247] Bu girişten sonra, zekâta konu olan mallarla ilgili şartlara geçebiliriz.

1.3.2.1. Tam Mülkiyet

Bir malda zekâtın farz olabilmesi için gerekli şartların ilki tam mülkiyettir.[248] Tam mülkiyet, malın hem aslını hem de tasarruf hakkını

---

[242] Vergi Usul Kanunu (VUK), *Resmî Gazete 213* (10 Ocak 1961), Kanun No. 213, md. 9.
[243] VUK, md. 10.
[244] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 49-50.
[245] Zekâtın farz olması için gerekli olan şartlara dair âyet ve hadislere ilgili başlıklarda değinilecektir.
[246] Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 317.
[247] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/4; Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 317.
[248] Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/99; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/164; Muhammed b. Feramurz Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.), 1/172;

(menfaatini) elinde bulundurma yetkisini ifade eder.[249] Bu tanımın sonucu olarak kişi, tam mülkiyetle sahip olduğu malda üzerinde mutlak tasarruf yetkisine sahiptir. Bu malda başkasının hakkı ve menfaati yoktur. Zira malın hem mülkiyeti hem de tasarruf hakkı mal sahibinindir. Aslında mülkün gerçek sahibi Allah Tealâ olduğu hâlde,[250] insana verilen değerin bir sonucu olarak Kur'ân-ı Kerîm'de malın insana izafe edildiği[251] görülmektedir.[252]

Âyet[253] ve hadislerde[254] malların sahiplerine nispet edilmesi ve zekât borcunun hak sahiplerine temlikinin şart koşulması, tam mülkiyetin gerekli bir şart olduğunu göstermektedir. Tasarruf imkânı olmaması sebebiyle kayıp, çalıntı, gömüldüğü yer unutulan vb. mallar zekâta tabi değildir. Kaldı ki, bir malın zekâta mahal olabilmesi için, ona tam mülkiyetle sahip olmanın gerekliliği ortadadır.[255]

1.3.2.1.1. Tam Mülkiyetle İlgili Bazı Meseleler

Zekâta tabi mallar için şart koşulan tam mülkiyet bazı sonuçlar doğurmuş, bunlar da fıkıh kitaplarında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Önemine binâen, biz burada birkaçını ele almayı uygun görmekteyiz.

1.3.2.1.1.1. Vakıf mallarının zekâtı

Vakıf mallarının zekâta tabi olup olmayacağı, tamamen mülkiyet meselesiyle alakalıdır. Fakihler bu mesele hakkında kanaatlerini belirtirken, malın vakfediliş gayesini esas almışlardır. Toplumun alt gelir tabakasından olan fakirler ve yetimler zekât vermez. Ayrıca cami, okul gibi kamu yararı için

---

Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Hanefî et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî ale'd-Dürri'l-muhtâr* (y.y.: b.y., t.y.), 388; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* 2/4; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 122-123.

[249] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/388; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/413; Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân* (İfrinciye [Mısır]: Bulak Matbaası, 1891), (md. 37), 9; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 123; İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemü'l-vesîd*, 886; Abdülkerîm Zeydân, *el-Medhal li-dirâseti'ş-şeriati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2002), 190; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 377; Erkal, *Zekât,* 53.

[250] el-Bakara 2/254; Âl-i İmrân 3/180; en-Nûr 24/33; el-Hadîd 57/7.

[251] en-Nisâ 4/6, 29; et-Tevbe 9/55, 103; ez-Zâriyât 51/19; el-Münâfikûn 63/9; et-Teğâbün 64/15; el-Hümeze 104/3; Tebbet 111/2.

[252] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 121-124.

[253] en-Nisâ 4/6, 29; et-Tevbe 9/55, 103; ez-Zâriyât 51/19; el-Münâfikûn 63/9; et-Teğâbün 64/15; el-Meâric 70/24; Tebbet 111/6.

[254] Buhârî, "Zekât", 1; İbn Mâce, "Zekât", 1; Dârimî, "Zekât", 1.

[255] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 125.

vakfedilen mallardan da zekât verilmez.[256] Çünkü vakfedilen mallarda eksik mülkiyet vardır. Ayrıca bu mallar, zekât mükelleflerine değil; zekâtın hak sahibi olan gruplara, kişiler belirli olmaksızın vakfedilmiştir. Ancak, belirli kişi ve grupların menfaati için vakfedilen mallar zekâta tabidir. Çünkü bu malın eski sahibi vakfetmek suretiyle mülkiyeti, belli kişi ve gruplara devretmiştir. Buna bağlı olarak onlar, söz konusu mallara tam mülkiyetle sahiptir.[257] Vakıf mallarıyla ilgili olarak Mâlikîler, farklı kanaat belirtmişlerdir. Onlara göre vakfedilen mal, sahibinin mülkünden çıkmadığı için, onlarda da zekât söz konusudur.[258]

1.3.2.1.1.2. Mâl-ı dımârın zekâtı

İslâm hukukuna göre faiz, rüşvet, gasp, aldatma gibi mallar, haram yolla elde edildikleri için *mal* olarak kabul görmezler. Bu sebeple onlardan zekât verilmez. Bu tür mallar elde bulunmalarına rağmen, mal kabul edilmediklerinden, onlarda tasarruf hakkı söz konusu değildir.[259] Ayrıca kaybedilen, denize düşen, devletin el koyduğu veya gömülüp de yeri unutulan mal ve inkâr edilip hakkında delil bulunmayan alacak da *mâl-ı dımâr*[260] kabul edilir. Hanefîler, Hz. Ali'den merfu olarak rivayet edilen[261] *"Mâl-ı dımârda zekât yoktur."*[262] hadisine dayanarak, bu tür mallara zekât düşmediği kanaatindedirler. Şâfiîler, Hanbelîler ve Hanefîlerden İmam Züfer (ö. 158/775) ise aksi görüştedir. Onlara göre malın elde bulunmayışı, zekât sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Kaybolan ve gasp edilen

---

[256] Nevevî, *Mecmû,* 5/312-313.

[257] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/387; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 199-200; Nevevî, *Mecmû,* 5/312-313; Muhammed Ebû Zehre, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı & Osman Eskicioğlu (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1981), 64.

[258] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 199; Erkal, *Zekât*, 57.

[259] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/388; Dâmâd (Şeyhîzâde), *Mecmaü'l-enhur,* 1/287; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 4/12-13; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 126-127; M. Akif Aydın v.dğr., *İbadet ve Müessese Olarak Zekât* (İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1984), 36.

[260] Elde bulunmayan, ele geçmesi de umulmayan mal demektir. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/388; Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/99; Dâmâd (Şeyhîzâde), *Mecmaü'l-enhur,* 1/287; Erkal, "Zekât", 44/198.

[261] İbn Hacer, Hz. Ali'nin rivayetini bulamadığını, hadisin, İbn Ebî Şeybe, Abdurrahman b. Süleyman ve Amr b. Meymun kanalıyla, Ömer b. Abdülazîz'den geldiğini söylemektedir. İbn Ebî Şeybe, mâl-ı dımârın zekâtıyla ilgili şunu nakletmektedir: Halife Ömer b. Abdülazîz, önceki halifelerden Velid b. Abdülmelik'in el koyduğu Ebû Âişe adlı bir kişinin malını devlet hazinesinden çıkartıp, mal sahibinin oğluna teslim etmiş, bir yıllık zekâtını da almıştır. Ömer b. Abdülazîz, ayrıca şöyle demiştir: "Eğer mâl-ı dımârda zekât olsaydı, geçmiş bütün yılların zekâtını alırdık." Bk. İmam Mâlik, "Zekât", 18; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *ed-Dirâse fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye,* thk. es-Seyyid Abdullah el-Hâşim el-Yemânî el-Medenî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, t.y.), 1/249.

[262] İmam Mâlik, "Zekât", 18; Abdürrezzak, *Musannef,* 4/103-104; İbn Hacer, *ed-Dirâse fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye,* 1/249; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/388; Zeylaî, *Nasbu'r-râye,* 2/41.

mal, sahibinin eline geçince, zekâtı verilir. Mâlikîler'e göre ise bu mallar ele geçtikten sonra sadece son bir yılın zekâtı verilir.[263]

1.3.2.1.1.3. Alacaklar

Tam mülkiyet şartının doğurduğu sonuçlardan en ihtilâflı olanı, alacakların zekâtı meselesidir. Buradaki tartışma, fiilen tasarruf imkânı olmadığı için; mülkiyetin tam olarak gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Alacağın, alacaklı için zenginlik sebebi olabilmesi, söz konusu alacağın tahsiline bağlıdır. Dolayısıyla bu meseleyle alakalı görüşler, alacağın tahsil edilebilmesi ve buna bağlı olarak malda tasarrufun mümkün olup olmamasına göre şekillenmiştir. Elde edilmeyen mal, sahibine bir menfaat sağlamadığı için zenginlik sebebi olmaz. Dolayısıyla zekâta da sebep teşkil etmez.[264]

Fıkıh bilginlerinin alacağın zekâtında ihtilâf etmelerinin bir sebebi de karz meselesini farklı ele almalarıdır. Şâfiî,[265] Hanefî[266] ve Hanbelîlere[267] göre, alacağın tahsili için belirlenen süre karz aktinde şart koşulsa bile, bağlayıcı değildir. Bu konuda farklı düşünen Mâlikîlere göre ise, karz aktinde belirlenen süre geçerlidir.[268] Bu ihtilâfın sonucu şudur: Mâlikîlerin dışındaki bilginlere göre alacaklı, alacağını istediği anda alabilme hakkına sahipken; Mâlikîlere göre ise alacağını akitte tayin edilen sürede alabilir. Dolayısıyla alacaklının, alacağını akitte belirlenen süreye bağlı kalmaksızın, alma hakkının olduğunu düşünenlere göre, söz konusu alacağın zekâtı verilmelidir. Akitte belirlenen süreye riâyeti gerekli gören Mâlikîlere göre ise alacaklı, alacağını tahsil ettikten sonra sadece son bir yılın zekâtını verir.[269]

Alacakların zekâtıyla ilgili olarak, cumhurun ve Hanefîlerin benimsediği iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. Şimdi bu görüşler, delilleriyle birlikte incelenecektir.

---

[263] Serahsî, *Mebsût,* 2/178; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/388; Mergînânî, *Hidâye,* 1/104; Erkal, "Zekât", 44/198; a.mlf., *Zekât,* 98.
[264] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/388.
[265] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 3/227.
[266] Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 10/601.
[267] İbn Kudâme, *Muğnî,* 5/500-501.
[268] Sahnûn, *Müdevvene,* 2/248; H. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/523.
[269] Sahnûn, *Müdevvene,* 2/248; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 199.

1.3.2.1.1.3.1. Cumhura göre alacakların zekâtı

Cumhur ulema alacakları, tahsil edilip edilememelerine göre ikiye ayırmıştır:

İlki, tahsili mümkün olan alacaktır. Bu tür alacağın borçlusu, borcunu kabul eder ve ödeme imkânına da sahiptir. Bu tür malın zekâtı alacaklıya aittir. O da diğer mallarıyla birlikte alacağının zekâtını hesaplar ve öder. Ancak burada, ödeme zamanıyla ilgili ihtilâf söz konusudur. Hz. Ali, Süfyân es-Sevrî ve Ebû Sevr gibi bilginlerin de iştirak ettiği birinci görüşe göre, tahsil edilmedikçe, bu malın zekâtı verilmez. Alacak tahsil edildiğinde ise, geçmiş yıllara ait zekât da verilir. Said b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Atâ b. Ebî Rabah'a göre ise, tahsil edildikten sonra sadece son bir yılın zekâtı verilir. Hz. Osman (ö. 35/656), Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Abdullah b. Ömer, Mücâhid, İbrahim en-Nehaî, Câbir b. Zeyd, Tâvus b. Keysân, İbn Şihâb ez-Zührî ve İmam Şâfiî'nin benimsedikleri ikinci görüşe göre ise, alacak -tahsil edilmemiş olsa bile- zekâtı verilir. Çünkü alacaklı, malını tahsil edip, tasarrufta bulunabilir. Hz. Aişe ve İkrime'nin (ö. 105/723) de dâhil olduğu üçüncü görüşe göre bu durumdaki mal, nâmî nitelikte olmadığı için zekâta tabi değildir.[270]

Alacaklara ait cumhurun ikinci görüşü ise, tahsil edilmesi umulmayan alacakla ilgilidir. Bu tür alacakta borçlu, borcunu inkâr eder yahut ödeme imkânı bulunmaz ya da ödememek suretiyle alacaklıyı oyalar. Bu tür alacakla alakalı olarak üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Katâde (ö. 117/735) ve Ebû Sevr'in dâhil olduğu birinci grup âlimlere göre mal elde bulunmayıp, faydalanma imkânı da olmadığından; bu tür alacaklara zekât düşmez. Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, İbn Sîrîn, Ebû Ubeyd ve Süfyân es-Sevrî gibi ikinci grupta yer alan ulemaya göre ise, tahsil edildiğinde geçmiş yılların zekâtı ödenir.[271] Çünkü alacağın hem aslı hem de menfaati geri dönmüştür. Üçüncü gruptaki Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülazîz, Leys b. Sâd (ö. 175/791), Evzâî, İmam Mâlik gibi bilginlere göre de alacak tahsil edildiğinde sadece bir yıllık zekât verilir.[272]

---

[270] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 535; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/619; Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 53-54.

[271] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 536; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/623; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 129.

[272] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteh*id, 199; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/623-624; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 129; Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 53-54.

1.3.2.1.1.3.2. Hanefîlere göre alacakların zekâtı

Alacakların zekâtını Hanefîler, cumhurdan farklı değerlendirerek üçe ayırmışlardır:

Birinci gruptakiler, kuvvetli alacaklardır (deyn-i kavî): Ticaret mallarının bedelleriyle borç verilen nakit paralar bu kapsamda değerlendirilir.[273] Ebû Hanîfe'ye göre bu tür alacakların zekâta konu olabilmesi için, nisabın beşte birinin tahsil edilmesi gerekir. Nisabın beşte biri tahsil edildiğinde, bu miktarın kırkta biri zekât olarak verilir.[274] İmâmeyn bu konuda hocaları Ebû Hanîfe'den farklı görüş belirtmiştir. Onlar, alacaklar arasında ayrım yapmazlar. Ancak ödeme için, alacağın tahsil edilmesini şart koşarlar. Alacağın ne kadarı tahsil edilmişse; onun zekâtının ödenmesi gerektiğini ifade ederler.[275] Dolayısıyla İmâmeyn'e göre alacağın zekâta konu olabilmesi için nisap miktarı kadar tahsili şart değildir.

Hanefîlere göre borcunu kabul eden ve verme imkânı olan kişideki alacak, elde edilebilir olduğundan, zekâta tabidir. Borçlusunun inkâr ettiği alacakla ilgili ise, alacağa ulaşma imkânı veren bir delil mevcutsa; alacak zekâta tabidir. Delil yoksa alacak zekâta mahal olamaz.[276] Ayrıca, satın alınıp da henüz teslim alınmayan malların da zekâtının verilmesi gerekmektedir. Çünkü bu durumda tam mülkiyet gerçekleşmiştir.[277]

İkinci gruptaki orta kuvvetteki alacak (deyn-i vasat), ticarî nitelikli olmayan, bir hizmet bedeli şeklindeki alacaklardır.[278] Bu tür alacaklarda ilk gruptakilerden farklı olarak zekâtın söz konusu olabilmesi için, nisap miktarı kadar tahsil edilmesi ve üzerinden bir yıl geçmesi şarttır.[279]

Üçüncü grup alacaklar ise, zayıf alacaklardır (deyn-i zaîf): Miras, vasiyet, mehir, diyet gibi belirli bir malın bedeli olmayan alacaklar, bu türe örnek verilebilir.

---

[273] Serahsî, *Mebsût,* 2/201; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/390; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 199; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/176; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/413-414; Dâmâd (Şeyhîzâde), *Mecmaü'l-enhur,* 1/286; Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1982), 5/80.

[274] Serahsî, *Mebsût,* 2/201; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/390; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/3.

[275] Serahsî, *Mebsût,* 2/201; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/389-390; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/176; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/415; Dâmâd (Şeyhîzâde), *Mecmaü'l-enhur,* 1/286; Miras, *Tecrîd,* 5/80.

[276] Serahsî, *Mebsût,* 2/203-204; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/388-389.

[277] Erkal, *Zekât,* 56.

[278] İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/411-412; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/390; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/176.

[279] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/390; Serahsî, *Mebsût,* 2/201.

Bu tür alacakların zekâta tabi olabilmesi için, nisap miktarı kadar tahsil edilmesi ve tahsil edildikten sonra üzerinden bir yıl geçmesi gerekir.[280] Günümüzde, emekli olduklarında ödenmek üzere, işçi ve memur maaşlarından yapılan kesintilerde de aynı durum söz konusudur. Onlar da tam mülkiyet şartını sağlamadıkları için, ele geçmedikleri müddetçe zekâta konu olmazlar.[281]

Hanefîlere göre yukarıda sayılan durumlar, alacağından başka malı olmayanla alakalıdır. Alacağından başka malı olan kişi için tahsil ettiği miktar müstefâd mal hükmündedir. Dolayısıyla elde ettiğini asıl mala ekleyip, her ikisinin zekâtını birlikte verir.[282]

Fıkıh bilginlerinin alacağın zekâtıyla ilgili ihtilâf etme sebeplerini şöyle sıralayabiliriz: Âyet ve hadislerde alacağın zekâtıyla alakalı açık bir nas yoktur. Ayrıca sahabe ve tâbiînden, konuya dair birbirinden farklı görüşler nakledilmiştir. Diğer bir sebep ise henüz elde edilmemiş alacağın, eldeki mal gibi değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesidir.[283]

İslâm İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi, alacağın zekâtını ele almış ve şu kanaate varmıştır: *"Borçlu ödeme gücüne sahip ve ödemeye hazırsa, alacaklı bu malın zekâtını her yıl vermelidir. Borçlunun ödeyememesi söz konusuysa alacaklı, alacağını tahsil ettikten sonra zekâttan sorumlu olur."*[284]

1.3.2.2. Nâmî Olması

Artmak, gelişmek, çoğalmak gibi manaları olan nemâ, terim olarak malın artıcı nitelikte olması demektir. Hz. Peygamber ve halifelerinin uygulamalarını dikkate alan fıkıh bilginleri, zekâta tabi mallar için bu şartı gerekli görmüşlerdir.[285] Zekâtın farz kılınmasının amacı, zenginin çok malından az vermek suretiyle fakire yardım etmektir. Gelişmeyen bir malda zekâtı şart koşmak, yılların geçmesiyle malın kaybolmasına ve fakirliğe yol açar.[286] Daha önce zekât veren kişi artık ona muhtaç hale gelir ki, bu da zekâtın hedeflemediği bir sonuçtur. Dolayısıyla nemayı

---

[280] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/390; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/176.
[281] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 131.
[282] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/392; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/5.
[283] Sıddîk Muhammed el-Emîn ez-Zarîr, "Zekâtü'd-düyûn", *Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmi'd-düvelî [Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî]* 2/1 (1407/1986), 63-69.
[284] Zarîr, "Zekâtü'd-düyûn", 69.
[285] Serahsî, *Mebsût*, 2/158; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/389; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 132.
[286] İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/165.

şart koşmak zekâtın mantığı açısından da gereklidir. Çünkü onun kelime manalarından biri de -yukarıda da ifade ettiğimiz üzere- artma ve gelişmedir.[287] Kaldı ki, zekâtın amaçladığı şey ancak, gelişen/gelişmeye uygun malla gerçekleşir. Buradaki gelişmenin hakikî bir gelişme olması şart değildir. Bu da malın/paranın ticaret, hayvanların da çobanlık ve bakım suretiyle artış ve gelişme göstermesi veya bu ihtimalin bulunmasıdır.[288] Böylece Hz. Peygamber'in *"Zekât vermekle mal eksilmez."*[289] hadisinin gereği de yerine getirilmiş olur.

Nema, hakikî ve takdirî olmak üzere ikiye ayrılır:

Hakikî nema bir maldaki gerçek, görünür artıştır. Bu tür artış, mallarda ticaret yoluyla, hayvanlarda doğum/üreme ve tarım ürünlerinde ise üretim faaliyetiyle yoluyla gerçekleşir. Takdirî nema ise malın bizzat artmasa bile, artış potansiyeline sahip olması[290] demektir. Altın ve gümüş, ayrıca günümüzde bunların yerine geçip aynı hükmü alan para da değerinin artması bakımından takdirî nema özelliği taşır.

Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları, Müslümanın şahsî işleri için kullandığı mallarda zekâtı gerekli görmediğini göstermektedir. Oturulan ev, eşyalar, elbiseler, binek aracı gibi Müslümana günlük hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan mallarda zekât yoktur.[291] Çünkü bu tür mallar, arttırma/geliştirme amacıyla değil de günlük ihtiyaçların karşılanması için bulundurulmaktadır. Bir malın zekâta tabi olabilmesi için ihtiyaç fazlası olması[292] gerekmektedir. Kaldı ki,

---

[287] Mir'ât müellifi Molla Hüsrev'e göre nisâb zekâtın sebebi, nema ise şartıdır. Ona göre nema gizli bir durum olduğu için, nema şartının yerine yıllanma şartı getirilmiştir. Çünkü malların çoğalması ve hayvanların üremesi, mevsimlere/zamana bağlıdır. Hatta mevsimlerin değişmesiyle mallara olan talep de değişebilir. Bu yüzden zekâtta yıllanma şarttır. Çünkü yılın yenilenmesi nemanın yenilenmesi, nemanın yenilenmesi ise gerçek sebep olan malın yenilenmesi anlamına gelir. Senenin yenilenmesiyle vergi/ödeme gerekliliği yenilenmekte, sebep tekerrür ettikçe hüküm de tekerrür etmektedir. Bk. Molla Hüsrev, *Mir'ât*, 549. Böylece mal zekâtın vücub sebebi, nisap, yıl ve nema da edasının şartı olmaktadır. Konu ile ilgili bir değerlendirme için bk. Osman Eskicioğlu, "İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 453-454.

[288] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/392; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 132-133; Erkal, *Zekât*, 60.

[289] Tirmizî, "Zühd", 17; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/367.

[290] İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, 1/416; Dâmâd (Şeyhîzâde), *Mecmaü'l-enhur*, 1/286; Ba'lî, *İktisâdiyyâtü'z-zekât*, 30.

[291] Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, "Cevânibu mine'z-zekât tehtâcu ilâ nazarin fıkhiyyin cedîdin", *Mecelletü ebhâsi'l-iktisâdi'l-İslâmî* 1/2 (1984), 97.

[292] Bir malın zekâta tabi olabilmesi için, gerekli şartlardan biri de ihtiyaç fazlası olmasıdır. Bu şart, tezimizin ileriki sayfalarında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

zekâta tabi olan beş temel mal[293] çeşidi incelendiğinde, bunlarda nema özelliğinin bulunduğu görülmektedir.

Allah Resûlü hadislerinde nema özelliği olan bazı malların isimlerini sayarak, onlarda zekâtın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Hadislerde ifade edilmeyen mallarda zekât gerekli midir? İbn Hazm zekâtın, hadislerde geçen sekiz sınıfa[294] has bir durum olduğunu; bunun dışındakilerde söz konusu olamayacağını ifade etmiştir. İbn Hazm (ö. 456/1064) sırf bu gerekçeyle, sahih bir hadisle sabit olmadığını düşündüğü üzümü, bu gruba dâhil etmemiştir. Yine ona göre hadislerde açıkça belirtilmediği için, ticaret malları da zekâta mahal olmazlar.[295] Ancak cumhur ulema, -hadislerde belirtilmese bile- nema özelliği olan bütün mallarda zekâtı gerekli görmüşlerdir. Hz. Peygamber açıkça belirtmese bile, nema özelliği olan mallarda zekât farz kılınmıştır. İslâm bilginleri, hadislerde ifade edilen malların ortak özelliklerinin nema olduğundan hareketle; -hadislerde sayılmasa bile- bu özelliği taşıyan bütün mallarda zekâtın gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

1.3.2.3. Havelânü'l-Havl

Zekâta tabi mallarla ilgili üçüncü şart, nisap miktarına ulaşmış malın üzerinden bir yıl geçmesidir. Hz. Peygamber'den nakledilen *"Üzerinden bir yıl geçmeyen malda zekât yoktur."*[296] ve *"Zekât iki kez verilmez."*[297] şeklindeki hadisler, zekâta tabi mallarda yıllanmanın şart olduğunu göstermektedir. Yıllanma şartının gerçekleşebilmesi için, yılın başında nisap miktarı malın mevcut olması gerekmektedir. Aslında bu şart, nisap ve nema şartının bir anlamda tamamlayıcısıdır. Zira nisabın devam edip etmediğini anlamak ve malın artışını sağlamak için, belli bir süreye ihtiyaç vardır. O da kamerî bir yıldır.[298]

---

[293] Altın/gümüş/para, ticaret malları, toprak mahsulleri, madenler/defineler ve hayvanlar.
[294] Deve, sığır, koyun/keçi, buğday, arpa, hurma, altın ve gümüş.
[295] Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zâhirî İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdülgaffâr Süleyman Bendarî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.), 4/12-13.
[296] Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; İbn Mâce, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 10; İmam Mâlik, "Zekât", 3, 4, 6, 9, 16, 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/148; Beyhakî, *Sünen*, 4/160, 173, 183, 184; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 2/76-77; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 514; Nevevî, *Mecmû*, 5/327.
[297] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 473; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/399, 535.
[298] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/397; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/165; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/4; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/655.

Hz. Peygamber'in yıllanmayla ilgili hadisleri,[299] uygulamada da kendisini göstermiştir. Ebû Ubeyd, Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman'ın maaş verirken muhataplarına, başka mallarının olup olmadığını sorduğunu; olumlu cevap alması durumunda, o malın zekâtını maaştan keserek ödeme yaptıklarını nakletmektedir. Ebû Ubeyd ayrıca Hz. Ali, Abdullah b. Abbas[300] ve Abdullah b. Mes'ud'un da aynı kanaatte olduklarını belirtir.[301] İbn Rüşd (ö. 595/1198) de "*Üzerinden bir yıl geçmeyen malda zekât yoktur.*"[302] hadisi gereğince Dört Halife'nin bu şartı koştuğunu; ashabın da bunu onaylayıp, bunda ihtilâf etmediklerini aktarır. Buna bağlı olarak da bu şartın gerekliliğinde icmâ edilmiştir.[303]

Havelânü'l-havlin gerekliliği üzerinde ittifak eden ulema, bu şartın kapsadığı mallar hakkında ihtilâfa düşmüştür. İmam Şâfiî yer altından çıkartılan altın ve gümüşte de yıllanmayı şart koşmuştur. İmam Şâfiî, yerden çıkartılan altın ve gümüşü, külçe haline getirilen altın ve gümüşe benzeterek bu kanaate sahip olmuştur. Onun dışındakiler, hammadde halindeki altın ve gümüşü, tarım ürünlerine benzettiklerinden, yıllanmayı şart koşmamışlardır.[304] Nitekim *"Hasat edildiğinde malın zekâtını verin."*[305] âyeti, toprak mahsulleri ve buna bağlı olarak da yeraltı kaynaklarında yıllanmanın şart olmayışını desteklemektedir. Şâfiî mezhebi dışındakilere göre bu şart sadece paralar, hayvanlar ve ticaret mallarında söz konusudur.[306] Buna göre zekâta tabi mallar ikiye ayrılmaktadır. Toprak mahsulleri ve yeraltı kaynaklarında yıllanmanın şart olmayışı, onların nema için belli bir süreye ihtiyaç duymaması sebebiyledir. Ticaret mallarının, hayvanların ve altın/gümüş/paranın artabilmesi için belli bir süreye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu artış da ancak bir kamerî yılda gerçekleşir.[307]

---

[299] Şu hadis örnek verilebilir: "Malın zekâtı verildikten sonra, yıl içinde kazanılan malda (müstefâd mal) gelecek yıla kadar zekât yoktur." Bk. Tirmizî, "Zekât", 10; Zeylaî, *Nasbu'r-râye,* 2/336.

[300] Konuyla ilgili açık hadis bulunmadığı için, sahabeden Abdullah b. Abbas ve Muaviye'nin, bu şartı kabul etmediklerine dair bir rivayet de vardır. Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 216.

[301] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 513-514.

[302] Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; İbn Mâce, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 10; İmam Mâlik, "Zekât", 3, 4, 6, 9, 16, 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 1/148; Beyhakî, *Sünen,* 4/160, 173, 183, 184; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî,* 2/76-77; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 514; Nevevî, *Mecmû,* 5/327.

[303] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 216.

[304] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 216.

[305] el- En'âm 6/141.

[306] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/402; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/446-447, 449, 456.

[307] Serahsî, *Mebsût,* 2/158.

Havelânü'l-havlin, zekâta tabi malların bir kısmında gerekli olup, diğerlerinde gerekli olmadığında ittifak eden fakihler, nisap şartının yılın hangi döneminde bulunması gerektiğinde ihtilâfa düşmüşlerdir. Hanefîlere göre nisap şartı, yılın başında ve sonunda aranır. Çünkü senenin başında zekâtın sebebi olan nisap oluşmuş, senenin sonunda ise nisabın bulunmasıyla zekâtın farziyeti gerçekleşmiş olur. Nisap için yıl ortasına bakılmaz. Hatta yıl ortasında mal, nisabın altına bile düşse bile, durum değişmez.[308] Hanefîlerden İmam Züfer ve İmam Şâfiî'ye göre ise, nisap yılın tamamında aranır. Bununla birlikte İmam Şâfiî, ticaret mallarını bundan istisna etmiştir. Ona göre ticaret mallarında sadece yılsonuna itibar edilir. Yılın başına ve ortasına bakılmaz. Çünkü ticaret malları kıymetiyle değerlendirilir. Kıymet de insanların talebine göre değişkenlik gösterir. Dolayısıyla bu durumu takip etmek zor olduğundan, İmam Şâfiî'ye göre ticaret mallarında nisap için sadece yılsonuna bakılır.[309] Hanbelî mezhebi ise, yıllanma açısından malları ikiye ayırır. Para, altın-gümüş, ticaret malları ve hayvanlarda bu şartı gerekli görürken; toprak mahsulleri ve madenlerde gerekli görmektedir.[310]

Osmanlı dönemindeki fetvalarda da yıllanma gerçekleştiğinde ilgili maldan zekât verilmesi gerektiği görülmektedir. Nitekim Ceride-i İlmiyye'de yayımlanan bir fetvada bu durum açıkça ifade edilmiştir.[311]

Havelânü'l-havl ile ilgili bir mesele daha var ki, o da şudur: Müstefâd mal[312] olarak isimlendirilen, nisaba ulaşmış malın dışında yıl içerisinde ele geçen maaş, ücret, hibe, ikramiye, kira gelirleri vb. durumu ne olacak? Burada hüküm verirken belirleyici olan husus; müstefâd malın,[313] eldeki diğer mallarla cins benzerliğinin olup olmamasıdır. Dolayısıyla, yıl içerisinde kazanılan mal, elde bulunan malla ya aynı ya da farklı cinstir. Müstefâd malın, eldeki malla cins birlikteliği söz

---

[308] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Serahsî, *Mebsût,* 2/179; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/402; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî,* 2/655.

[309] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/402; Nevevî, *Mecmû,* 5/327-328.

[310] İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/446.

[311] "Fî zamâninâ eyâidi-i nâsda mütedâvil nakd makâmına kâim râic semen addolunan kâimeden kıymeti nisâb-ı şer'iye bâliğ mikdâra mâlik olan Zeyd üzerine ba'de havelâle'l-havl ol kâime için zekât vâcibe olur mu? el-Cevâb: Olur." Bk. İsmail Cebeci, *Ceride-i İlmiyye Fetvaları* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 17.

[312] Müstefâd mal: Nisap miktarına ulaşmış mala yıl içerisinde yeni kazanılıp eklenen mal demektir. Bk. Erkal, *Zekât*, 65; Yaşar Yiğit v.dğr., *Zekât İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 87.

[313] "Üzerinden bir yıl geçmeyen malda zekât yoktur." Bk. Tirmizî, Zekât, 10; Dârekutnî, *Sünen,* 2/76-77.

konusuysa; burada iki durumdan bahsedilebilir. Birinci durumda yıl içinde kazanılan, eldeki maldan doğmuş veya onun vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Ticaret mallarının kârları ve hayvanların yavruları bu duruma örnek verilebilir. Bu tür artışlar asla tabi olduğundan, asıl için söz konusu olan yıllanma bu tür kazançlar için de geçerlidir.[314] Yani yıllanma yeniden başlamaz. İkinci durumda müstefâd mal, asıl malla aynı cins olmakla birlikte; eldeki maldan doğmamış veya ortaya çıkmasına asıl mal sebep olmamıştır. Nisap miktarı kadar küçükbaş hayvanı olan birisinin eline, yıl içinde alışveriş, hibe, vasiyet gibi bir sebeple küçükbaş hayvanın geçmesi bu duruma örnek verilebilir. Nisap miktarı kadar parası olan bir mükellefin eline yıl içerisinde asıl paradan kaynaklanmayan bir miktar para geçmesi de bunun gibidir. Bu konuda bilginler ortak bir kanaate varamamışlardır. Hanefîler bu durumda müstefâd malın, asıl mala eklenmesi gerektiğini söylerler. Buna bağlı olarak zekât, her iki malın toplamından verilir. Çünkü her bir mal için yıllanma şartının takip edilmesi zordur.[315] Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise müstefâd mal, asıl mala eklenmez. Onlar, sonradan elde edilen mal için yıllanma şartının yeniden başlatılacağı[316] kanaatini taşırlar.[317] İmam Mâlik, ticaret mallarında ve parada (altın, gümüş) yıllanmayı şart koşmayarak diğerlerinden ayrılır. Ona göre yıllanma konusunda anaparanın yılı, kârın da yılıdır. Yani anaparanın yıllanması tamamlandığında nisap gerçekleşmişse, her iki malın toplamından zekât verilir.[318]

Yıl içerisinde elde edilen mal, asıl malla aynı cins değilse; her iki mal, nisap ve yıllanma açısından birbirine bağlanamaz. Bu durumda her iki mal için, nisap ve yıllanma şartları ayrı ayrı değerlendirilir. Bir örnek vermek gerekirse, elinde nisap miktarı büyükbaş hayvan olan bir kişi, yıl içerisinde alışveriş, hibe vb. yolla kırk tane küçükbaş hayvana sahip olursa; bunlar için yıllanma, mal elde edildiğinde başlar.[319]

---

[314] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/398; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/614; Nevevî, *Mecmû,* 5/335.
[315] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/398; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî,* 2/655.
[316] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/398; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 217; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/447, 614; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî,* 2/656-657.
[317] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, 58-60.
[318] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 217.
[319] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/399; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/614; Nevevî, *Mecmû,* 5/334.

1.3.2.4. Nisaba Ulaşmış Olması

Kelime anlamı olarak sınır, işaret gibi manaları olan nisap,[320] zenginliğin[321] asgari sınırıdır. Farz olan şeyler nedenlerine bağlanırlar. "*Onların mallarından sadaka (zekât) al...*"[322] âyeti, zekâtın sebebinin mal[323] olduğunu göstermektedir. Bu sebeple "malın zekâtı" denir. Biraz daha açacak olursak zekâtın nedeni, nisaba ulaşan artıcı nitelikteki maldır.[324] Dolayısıyla nisap, malın zekâta tabi, buna bağlı olarak da sahibinin zekât mükellefi sayılabilmesi için gerekli olan ölçüdür.[325] Zekât mükellefiyeti de ancak ihtiyaç fazlası malla[326] olur.

Nisap miktarları sünnetle sabittir. Zekâtta nisaplar katlanınca, verilecek miktar da katlanmaktadır. Burada farziyete sebep olan durum, artışın yenilenmesidir. Zekâtın sebebi olan artış (nema), ancak bir yılın geçmesiyle gerçekleşir.[327]

Nisap, kavramı ve ölçüleriyle ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir hüküm ve ifade yer almamaktadır. Sadece infakla bağlantılı olarak "afv" kavramı geçmektedir.[328] Âyetlerde geçen "afv" kavramının artan, fazla olan gibi manaları vardır.[329] Afv kavramının temel anlamı olan "artan, fazla olan" ifadesi, kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyacının dışında kalan şeklinde anlaşılmıştır. Nitekim Taberî de farklı anlamlara gelen afv kavramını bu şekilde anlamanın daha doğru olacağını ifade etmiştir.[330]

---

[320] Nisâbın zenginliğin mi, yoksa zekâtla mükellef olmanın mı ölçüsü olduğu konusundaki tartışma ve müzakereler için bk. İbrahim Paçacı, "Müzakere" *Zekât Nisâbı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri),* ed. Yunus Vehbi Yavuz (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 35 vd.

[321] Buhârî, "Zekât", 18; Ebû Dâvûd, "Zekât", 38, 39; Nesâî, "Zekât", 55, 62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 2/230; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 141.

[322] et-Tevbe 9/13.

[323] "Mal" kavramını tezimizin ikinci kısmında açıklayacağımız için, burada onun tanımına değinmeyeceğiz.

[324] Serahsî, *Mebsût*, 2/158; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/4.

[325] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/402; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/4.

[326] İhtiyaç fazlası mal meselesini tezimizin ilerleyen sayfalarında açıklayacağız.

[327] Serahsî, *Mebsût,* 2/158.

[328] "Sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah, düşünesiniz diye size âyetleri böyle açıklar." el-Bakara 2/219. Karadâvî ayrıca, el-A'râf 7/199'da geçen "afv kavramının zekâtla ilgili olduğunu ifade etmektedir. Buna göre âyetin manası şu şekildedir: "İhtiyaç fazlasını al. Örfü emret ve câhillerden yüz çevir." Bk. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 156.

[329] Taberî, *Câmiü'l-beyân,* 2/376-378; Serahsî, *Mebsût,* 2/158; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,* 3/41-42.

[330] Taberî, *Câmiü'l-beyân,* 2/378-379.

Afv kavramı bu şekilde anlaşılsa bile burada kastedilenin, zekâtı da kapsayan infak olduğu aşikârdır. Zira parasını nereye harcaması gerektiğini soran sahabiye Efendimiz, önceliğinin kendisi ve ailesi olması gerektiğini ifade etmiştir.[331] Kaldı ki, nisap miktarlarının belirlenmesindeki hikmet, fakire yardım ederken zenginleri mağdur etmemek ve toplumda yeni fakirlerin ortaya çıkmasına sebep olmamaktır. Nisap miktarı belirlenmezse, zekât alabilen bir kimse zekât vermekle mükellef tutulmuş olur ki, bu da zulümdür. Bu tıpkı, modern vergi sisteminde alt gelir grubunun bazı durumlarda vergiden muaf tutulması gibidir. İslâm bunu, Efendimiz'in tespit ve tayiniyle on dört asır önce yapmıştır.[332]

Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtla ilgili hususlara ilkesel olarak ve mutlak ifadelerle değinilmiştir. Bu sebeple, uygulamaya taalluk eden hükümlere sünnet temas etmiştir. Dolayısıyla nisapla ilgili detaylı bilgiler, sünnette mevcuttur. Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarında, zekâta tabi bütün malların nisabıyla alakalı ölçüler konulduğu görülmektedir. Bu ölçülerde de -tarım ürünlerinin nisabı hariç- büyük oranda ittifak sağlanmıştır.[333] Allah Resûlü'nün koyduğu bu ölçüler, bize zenginliği; buna bağlı olarak da verilmesi gereken asgarî sınırı göstermektedir. Zira zekât, Allah'ın emirlerinden biri olan infakın,[334] sınırları ve miktarları belli kısmıdır.

1.3.2.4.1. Asr-ı saâdet'te Nisap

Fıkıh bilginleri, Allah Resûlü'nün zekât mükellefiyeti için ortaya koyduğu nisapların, o dönemin zenginlik ölçüsünü yansıttığında ittifak etmişlerdir. Nitekim Şah Veliyyullah Dihlevî (ö. 1176/1762), o dönemde belirlenen nisap ölçülerinin; eşler, bir hizmetçi ya da bir çocuktan meydana gelen küçük bir ailenin, bir yıllık ihtiyacını karşılayacak miktar olduğunu[335] ifade etmiştir.

---

[331] Ebû Dâvûd, "Zekât", 44, 45; Nesâî, "Zekât", 53, 56.
[332] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 141.
[333] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 141.
[334] Zekât, infak benzerliği ve infak kavramının zekâtı da içine alacak şekilde daha üst bir kavram olduğuyla ilgili tezimizin bu bölümündeki infaka dair açıklamalara bakılabilir.
[335] Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî, *Hüccetullahi'l-bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 2/130.

Hz. Peygamber'in tayin ettiği nisap ölçülerinin, Asr-ı saâdet'te neredeyse birbirine eşit ve zenginliğin ölçüsü[336] olduğunda ittifak edilmiştir. Ancak aynı ölçülerin, bugün de bize değişmez ölçütler sunup sunmadığı, ihtilâf edilen bir husustur.[337]

1.3.2.4.2. Günümüzde Nisap

Hz. Peygamber'in tespit ettiği nisap ölçüleri, o günkü ekonomik şartlarda bir insanın asgari geçimine yetecek bir miktarı ifade etmekteydi.[338] Asr-ı saâdet'teki ekonomik yapının daha sonraki yüzyıllarda değişmesiyle birlikte, nisaplar arasındaki denge bozulmuştur. Özellikle coğrafi keşiflerle birlikte altın ve gümüş madenlerinin bollaşıp, buna bağlı olarak üretiminin de büyük oranda artması, bu iki madenin diğer mallar karşısındaki değerinin değişmesine yol açmıştır. Ayrıca gümüşün aşırı üretilmesiyle de altınla gümüş arasındaki değer oranı altın lehine bozulmuştur.[339] Bütün bunların yanında, temelinde tarım ve hayvancılığın olduğu o dönemdeki anlayış değişmiş, sanayi ve üretimin, ardından da teknolojik anlayışın belirleyici olduğu ekonomik yapı dünyada hâkim olmuştur. Bu durum, Asr-ı saâdet'te ortaya konan nisap ölçülerinin, -en azından- tarım ürünleri ve hayvanlarla ilgili kısmında tereddütlerin oluşmasına; buna bağlı olarak da nisapla ilgili yeniden kıstasların ele alınması gerektiğine dair kanaatler ortaya çıkmıştır.[340]

Asr-ı saâdet'ten bu yana nisapla ilgili olarak hadislerde belirtilen ölçüler kullanılmış, hatta bu mesele değişmez kabul edilen tevkîfîlik ilkesi[341] çerçevesinde ele alınmıştır. Fıkıh tarihinde de durumun böyle olduğu görülmektedir. Bunun belki de tek istisnası, meşhur Hanefî fakihi Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde geçen bir ifadedir. Develerin zekâtı anlatılırken geçen söz konusu ifadeyi -önemine binaen- aynen alıntılıyoruz:

---

[336] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 2/297-298; Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-bâliğa*, 2/132-133; Miras, *Tecrîd*, 5/86-89; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 233-235; Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 317.

[337] Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 317.

[338] Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-bâliğa*, 2/130; Miras, *Tecrîd,* 5/86-88, 126; Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 317; Sabri Orman, "Müzakere", *Zekât Nisâbı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri,* ed. Yunus Vehbi Yavuz (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 57. Farklı bir değerlendirme için bk. Paçacı, "Müzakere", 277-280.

[339] Miras, *Tecrîd,* 5/128-129.

[340] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 104.

[341] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/194; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/413.

> Şöyle denilmiştir: Nisaplarda değerler dikkate alınır. O dönemde (Asr-ı saâdet) bir koyunun değeri beş dirhem, iki yaşına basan bir dişi devenin değeri de kırk dirhemdi. O hâlde beş devede zekâtın farz olması, iki yüz dirhem gümüşte farz olması[342] gibidir.[343]

Ancak *el-Mebsût*'taki bu ifade,[344] Hanefî mezhebinde nisapların tevkîfî olarak kabul edilmesi ve bu durumun hilafına olan hadisler[345] gerekçe gösterilerek reddedilmiştir.[346]

Asr-ı saâdet'te tayin edilen nisapların bugün zenginlik açısından aynı standardı sağlamadığını, buna bağlı olarak da zekâttan beklenen menfaatin gerçekleşmediğini söyleyen bazı İslâm hukukçularına göre, nisabın yeniden yorumlanması gerekir. Çünkü bir kişiye dinen zengin ya da fakir denilebilmesi için, içinde yaşadığı toplumun ekonomik yapısının tayin edici olması gerekir.[347] Asr-ı saâdet döneminde tayin edilen nisap ölçülerini yeniden yorumlayan[348] günümüz fıkıhçıları, uygulanabileceğini düşündükleri birkaç ölçüyü teklif etmişlerdir.[349] Ancak standart ve uygulanabilir bir görüş ortaya çıkmamıştır.

---

[342] Asr-ı saâdet'te nisapların birbirine denk olmasına yukarıda değinmiştik.

[343] Serahsî, *Mebsût,* 2/159.

[344] İlgili görüşü aktarırken "ifade" dememizin sebebi, söz konusu anlayışın Serahsî tarafından paylaşılmayıp, sadece aktarılmakla yetinilmesidir. Zira Serahsî bu görüşü, "kîl" (قيل) lafzıyla aktarmıştır. Buradan da Serahsî'nin bu görüşe katılmayıp, sadece aktardığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki Serahsî, eserinin başka bir yerinde nisapların belirlenmesinin tevkîfî olduğunu ifade etmiştir. Bk. Serahsî, *Mebsût,* 2/196.

[345] Hz. Enes (r.a.), Hz. Ebû Bekir (r.a.) tarafından Bahreyn'e zekât memuru olarak gönderildiğinde, kendisine zekât verilecek mallar, nisap ve oranlarıyla ilgili uzun bir liste teslim edilmişti. Allah Resulü tarafından hazırlanan listenin ilgili kısmında develer için verilmesi gerekli olan hayvanın bulunmaması durumunda, oranın bir aşağısının verilip; buna 2 koyun veya 20 dirhem daha ilave edilmesi söylenmiştir. Verilmesi gereken hayvandan daha büyük bir hayvanın bulunması durumunda ise zekât mükellefinin, 2 koyun veya 20 dirhem alması esası getirilmiştir. İlgili hadis için bk. Buhârî, "Zekât", 33, 37, "Şirket", 2; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Nesâî, "Zekât", 5, 10; İbn Mâce, "Zekât", 10.

[346] İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/180; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/413.

[347] Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 316.

[348] Nisapla ilgili güncel tartışmalar için bk. Temel Kacır, *İslam Hukuk Düşüncesinde Mali Mükellefiyetler Açısından Nisap* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 96 vd. Ayrıca Asr-ı saâdet dönemindeki nisap oranlarının denkliği ile ilgili tartışmalar için bk. Temel Kacır, "Zekâta Tabi Malların Nisaplarının Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Değer Bakımından Eşitliği Meselesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015): 59-83.

[349] Yunus Vehbi Yavuz, "Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisâbını ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi", *Zekât Nisâbı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri,* ed. Yunus Vehbi Yavuz (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 84, 206. Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki, nisâbın çağdaş değerinin tespitiyle ilgili söz konusu sempozyumda da konu tam olarak netleşememiş, hatta bu yönde yeni teklifler getirmenin sakıncaları, yüksek sesle dile getirilmiştir. Özellikle bk. *Zekât Nisâbı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri,* 73-138.

1.3.2.4.3. Nisabın Kısımları

1.3.2.4.3.1. Hanefîlere göre nisabın kısımları

Fıkıh literatüründe, hadislerde yer alan zenginlikle ilgili kavramların muhtevası açıklanmakla yetinilmiştir. Buna bağlı olarak da fıkıh bilginleri, hadislerdeki ölçü ve sınırlara bağlı kalarak zenginlikle ilgili kriterler koymaya çalışmışlardır. Bu konuda daha detaylı ve derinlemesine izahlar getiren Hanefî ekolüdür. Hanefîler sadece zengin-fakir ayrımı yapmayıp; zenginliği de kendi içeresinde kademelendirip[350] üçe ayırmışlardır.[351]

1.3.2.4.3.1.1. Zekât vermeyi gerektiren zenginlik (Nisâb-ı ğınâ)

Kişinin aslî ihtiyacından başka artıcı nitelikte (nâmî) nisap miktarı mala sahip olmasıdır. Bu miktar altında 20 miskal, gümüşte 200 dirhem, ticaret mallarında da aynı değerde mal, sâime hayvanlarda da 40 koyun, 30 inek ve 5 devedir.[352] Bu nisaplar ve bunlardan fazla mala sahip olan kişi, zekât vermekle mükelleftir.[353]

1.3.2.4.3.1.2. Zekât almaya mâni olan zenginlik (Nisâb-ı istiğnâ)

Aslî ihtiyaçlarını karşılayan bir kimsenin, zekâta tabi olmayan mallarının iki yüz dirhem değerinde olmasıdır.[354] Daha açık bir ifadeyle, zekâta konu olmayan malların, nisap miktarı kadar olmasıdır. Dolayısıyla buradaki ihtiyaç fazlası olan nisap miktarı mal, ticaret veya (hayvanlarda olduğu gibi) çoğaltma amacıyla değil; kullanma ve tüketim için elde bulundurulmaktadır.[355] Ayrıca, zekâta tabi mallar nisaba ulaşmadığı hâlde; ev ve içindeki eşyalar gibi aslî ihtiyaç kapsamında olan

---

[350] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/475; Mevsılî, *İhtiyâr*, 1/122; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/266.

[351] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 100.

[352] Nisap miktarları, altın ve gümüşün nisâbının günümüzdeki değerini bu bölümün ilerleyen sayfalarında ele alacağız.

[353] İmam Mâlik, "Zekât", 7, 25; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/475; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Mevsılî, *İhtiyâr*, 1/122; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/266; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/413; Miras, *Tecrîd,* 5/322; Ahmet Tabakoğlu, "Nisâb, Para ve Gelir Dağılımı", *Zekât Nisâbı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri),* ed. Yunus Vehbi Yavuz (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 21.

[354] Dârekutnî, *Sünen,* 2/101-102, 104-106.

[355] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/475; Mevsılî, *İhtiyâr*, 1/122; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/266; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/415-416; Ahmet Tabakoğlu, "Nisâb, Para ve Gelir Dağılımı", 21; Erkal, "Zekât", 44/199.

mallarla nisap gerçekleştiğinde zekât vermek gerekmez. Bu tür mallara sahip olan bir kişi, zekât vermez. Ancak zekât da alamaz. Ne var ki, birinci tür zenginlikte olduğu gibi burada da kurban kesmek ve fıtır sadakasını vermekle mükelleftir.[356]

1.3.2.4.3.1.3. Dilenmeyi yasaklayan ama zekât almaya imkân veren zenginlik

Bu tür zenginliğin, hadis-i şerifin[357] de delaletiyle günlük giyecek ve yiyecek ihtiyacını karşılayabilecek seviye olduğu anlaşılmaktadır.[358] Bu durumda olan bir kişi, günlük ihtiyacını karşılayacak miktarda mala sahip olduğundan; insanlardan bir şey istemesi hadislerle[359] yasaklanmıştır. Konu ile ilgili hadis-i şerifin[360] de işaret ettiği üzere, günlük ihtiyacını karşılayacak miktarda malı olmamakla birlikte, çalışıp kazanabilecek durumda olanların dilenmesi yasaklanmıştır.[361]

1.3.2.4.3.2. Cumhura göre nisabın kısımları

Hanefîlerin dışındaki cumhur ulema, zenginlik için kifâyeti esas almıştır. Kifâyet, Müslümanın kendisine yetecek miktarda bir mala sahip olmasıdır. Bu durumda olan bir kimsenin -hiçbir şeye sahip olmasa bile- zekât alması câiz değildir. Kişinin sahip olduğu toprak mahsulü, sâime hayvan ve gayrimenkul arazisi geçinmesi için kendisine yetmiyorsa, zengin sayılmaz.[362] Buna bağlı olarak da zekât alması câizdir.

---

[356] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/475; Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/122; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/65; Miras, *Tecrîd,* 5/322.
[357] Buhârî, "Zekât", 18; Müslim, "Zekât", 31.
[358] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/478; Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/122; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/266.
[359] Buhârî, "Zekât", 18; Ebû Dâvûd, "Zekât", 38, 39; Nesâî, "Zekât", 55, 62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 2/230; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 658-659.
[360] Buhârî, "Zekât", 18; Ebû Dâvûd, "Zekât", 38, 39; Nesâî, "Zekât", 55, 62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 2/230.
[361] Dârekutnî, *Sünen,* 2/105-106; Mevsılî, *İhtiyâr,* 1/122; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/266.
[362] İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/479-480.

1.3.2.4.4. Nisabın Oranları

Zekâta tabi malların[363] nisaplarıyla alakalı yukarıdaki bilgileri verdikten sonra, şimdi de söz konusu bu mallardan verilmesi gerekli olan miktarlar (oran) incelenecektir. Zekâta tabi malların her birinden verilmesi gereken oran birbirinden farklıdır. Bu farklılık muhtemelen, bu malların elde ediliş, üreme/çoğalma ve bu süreçteki külfetin/emeğin farklı olmasıyla alakalıdır.

Zekâta tabi mallardan verilecek oranlar, -zekâtla ilgili diğer hususlarda olduğu gibi- hadislerden öğrenilmektedir. Zekât oranlarıyla ilgili Allah Resûlü'nden gerek sözlü gerek yazılı olarak yapılan nakiller, bize ayrıntılı bilgiler vermektedir. Fıkıh bilginleri, zekâta tabi malları altın/gümüş/paralar, ticaret malları, hayvanlar, toprak mahsulleri ve madenler olmak üzere beşe ayırmışlardır. Şimdi, söz konusu kaynaklardan hareketle, zekâta tabi beş temel maldan başlayarak, bu malların oranları verilecektir.

1.3.2.4.3.1. Altın, gümüş ve paranın zekât oranı

İleride de ifade edileceği üzere, hayvanların zekâtında malın miktarının değişmesiyle zekâtın oranı, daha açık ifadeyle verilmesi gerekli olan hayvanın türü ve sayısı değişmektedir. Altın, gümüş, para[364] ve hatta ticaret mallarının zekâtında ise, malın miktarı ve değeri ne kadar olursa olsun, oran değişmez ve sabittir. Daha açık bir ifadeyle, altın, gümüş, para ve ticaret mallarının zekâtında nisap ve oran birbirinin aynıdır. Dolayısıyla, nisap miktarı mala sahip olan bir mükellef, zekâtla ilgili diğer şartları taşıması durumunda malının/servetinin kırkta birini[365] (%2,5)

---

[363] Allah Resulü, bazı malları zekât ve oranlarıyla ayrıntılı bilgiler verirken; bazılarını da zekâttan muaf tutmuştur. Günümüzün meşhur fıkıhçılarından Yûsuf el-Karadâvî, bu durumu iki sebebe bağlamaktadır. Birincisi, bu tür malların gelişme (nema) durumlarının az olması sebebiyle, sahiplerine kolaylık sağlama düşüncesidir. İkincisi de bu tür mallarla ilgili zekât sorumluluğu sahiplerinin vicdan ve dindarlığına terkedilmiştir. Bk. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 139.

[364] Altın, gümüş ve paranın zekâtından bahsederken, bu üç değerin Asr-ı saâdet'ten günümüze seyrini ihmal etmemek gerekir. Zira Asr-ı saâdet'te altın ve gümüş -daha çok da gümüş- hem basılmış para hem külçe olarak ve hem de ziynet eşyası olarak mevcuttu. Bugün para sisteminin değişmesinden dolayı, altın ve gümüş, artık para olarak kullanılmamaktadır. Dolayısıyla paranın zekâtının nisap ve oran açısından altın ve gümüşle aynı olması, geçmişte altın ve gümüşün, paranın işlevini yerine getirmesi sebebiyledir. Zira Asr-ı saâdet döneminde iki türlü para vardı: Bizans parası altın (dinar), İran parası gümüş (dirhem). Her iki para türü de Müslümanlar tarafından bilinmekte olup Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın gerçekleştirdiği para ıslahatına kadar kullanılmıştır. Bk. Erkal, *Zekât,* 71-82.

[365] Buhârî, "Zekât", 33, 39; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât" 3; Nesâî, "Zekât", 5, 10; İbn Mâce, "Zekât", 4; İmam Mâlik, "Zekât", 23; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 509-510; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/3.

vermekle yükümlüdür. Altın, gümüş ve paranın zekâtındaki bu oran Amr b. Hazm'ın Allah Resûlü'nden rivayet ettiği şu hadise dayanmaktadır: *"İki yüz dirhemden az gümüşte zekât yoktur. Gümüşün miktarı iki yüz dirheme ulaştığında, 5 dirhem zekât vardır."*[366] Bu durumu teyit eden ve biraz daha detay veren hadis de şu şekildedir:

Resûl-i Ekrem, Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona şu talimatı vermiştir:

> İki yüz dirhemin altındaki gümüşte zekât yoktur. İki yüz dirhemde beş dirhem zekât vardır. İki yüz dirhemden fazla olan miktar, 40 dirheme ulaşmadıkça, fazla olan kısımda zekât yoktur. 40 dirheme ulaşınca önceki beş dirhemle birlikte bir dirhem daha zekât verilir.[367]

Bu açıklamadan şu anlaşılmaktadır: 200 dirhem olan nisaptan sonraki her 40 dirhemde 1 dirhem, yani kırkta bir zekât vardır. Nisap ve katları arasındaki artış, daha açık ifadeyle iki nisap arasındaki küsuratta zekâtın olup olmadığıyla ilgili iki görüş ortaya çıkmıştır. Hz. Ömer, Tâvus el-Yemânî ve Ebû Hanîfe'nin benimsediği birinci görüşe göre nisaptan sonraki miktardaki artış, ancak 40 dirhemi bulmasıyla artı zekât gerçekleşir. Dolayısıyla nisaptan sonra 40 dirhemi bulmayan artışta zekât yoktur. Bu görüşte olanları destekleyen başka bir delil de Allah Resûlü'nün Muâz b. Cebel'e küsurattan zekât almamayı emretmesidir.[368] Ebû Hanîfe buradaki küsuratı, sâime hayvanlarda iki nisap arasında zekât olmamasına kıyas etmiştir. İkinci görüşte olanların delil olarak kullandıkları Hz. Ali'den gelen hadis, hiçbir sika râvi tarafından Resûlüllah'a dayandırılmadığı için tenkide uğramıştır.[369]

Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, İbrahim en-Nehaî, Ebû Yûsuf (ö. 182/798), İmam Muhammed (ö. 189/805) ve İmam Şâfiî'nin benimsediği ikinci görüşe göre ise, nisaptan sonraki her artış, zekâta tabidir. Miktarın az ya da çok olması durumu değiştirmez. Bu görüşte olanlar Hz. Ali'den gelen şu rivayeti delil olarak

[366] Buhârî, "Zekât", 33, 39; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Tefsir", 5; İmam Mâlik, "Zekât", 7; Dârekutnî, *Sünen*, 2/78; Beyhakî, *Sünen*, 4/227.
[367] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/145; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 3; İmam Mâlik, "Zekât", 7; Beyhakî, *Sünen*, 4/161, 168-170; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/388-389, 391-393.
[368] Dârekutnî, *Sünen*, 2/80; Beyhakî, *Sünen*, 4/232.
[369] Serahsî, *Mebsût*, 2/196.

almışlardır: *"200 dirhemde 5 dirhem zekât vardır. 200 dirhemden fazla olan gümüşte bu hesaba göre (kırkta bir) zekât*[370] *vardır."*[371]

Hadislerde nisap konusunda gümüşün daha belirleyici olduğu görülmektedir. Çünkü Medine'de gümüşün kullanımı daha yaygındı.[372] Nitekim altının nisanı da gümüşe oranla belirlenmiştir. Buna göre, altının nisabı da *"Altının değeri 200 dirheme ulaşmadıkça onda zekât yoktur."*[373] hadisi gereğince 200 dirhem gümüştür. Asr-ı saâdet döneminde 1 dinar, değer olarak 10 dirheme eşitti. Şu hâlde 1 altının nisabı 20 dinar/miskal[374] olmaktadır. 20 miskalden yarım (1/2) miskal zekât verilir. Bu da gümüşte olduğu gibi kırkta bir (%2,5) oranını ifade etmektedir. [375] Ancak bugün, altınla gümüş arasındaki değer oranı Asr-ı saâdet'tekinden çok farklıdır. Asırlar geçtikçe, gümüşün piyasa değeri, altına oranla çok düşmüştür. Bu sebeple günümüz âlimleri altın, gümüş, para ve ticaret mallarında altının nisap ve değerinin esas alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.[376]

---

[370] Buhârî, "Zekât", 33, 39; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme,* thk. Abdurrahman Âdil b. Sa'd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 3/38; Dârekutnî, *Sünen,* 2/78; Beyhakî, *Sünen,* 4/232.

[371] Serahsî, *Mebsût*, 2/196; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/3.

[372] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 167.

[373] Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Abdurrezzak, *Musannef,* 4/90; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 4/378-390; İbn Huzeyme, *Sahîh,* 3/41.

[374] Altınla gümüş arsındaki ağırlık ve değer oranı, Asr-ı saâdet'tekinden farklılaşmıştır. Bu sebeple, daha standart olan altın, nisap olarak kabul edilmektedir. Bk. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 231. 20 miskal bugünkü karşılığıyla ilgili olarak 85, 91, 96 gr. gibi farklı rakamlar zikredilmiştir. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 02.06.1959/273 tarih ve numaralı kararında sarraflar için bir ölçü olmak üzere 20 miskal altının 80,18 gr altına, 200 dirhem gümüşün de 561 gram gümüşe eşit olduğu ifade edilmiştir. Heyet, 03.03.1960/72 tarih ve numaralı kararında ise altın ya da gümüşten herhangi birinin nisap olarak alınabileceğini, gümüşü tercih etmenin fakirin lehine olacağını ifade etmiştir. İlgili fetvada aynı Kurul'un 10.10.2002/178 tarih ve numaralı kararında da nakit parada ve ticaret mallarının zekâtında nisâbın 80.18 gr altın olarak belirlenmesi gerektiği belirtilmiş, sonraki yayınlarda da bu ölçü tekrarlanmıştır. Bk. M. Emin Özafşar (genel koor.), *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar 1* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 245; a.mlf., *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 239. Bununla birlikte söz konusu Kurul'da zekât nisâbının üç ya da dört kişilik ailenin bir yıllık asgarî geçim standardı olması gerektiğini (bk. 09.09.2004/162 numaralı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı muhalefet şerhleri.) savunanlar da olmuştur. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Fatih Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* haz. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 646-647. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği 80,18 gr. kanaatimizce daha isabetlidir. Altının nisâbıyla ilgili ihtilaf ve bunun sebepleri için bk. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali: İnanç-İbadet-Günlük Hayat* (İstanbul: Erkâm Yayınları, 1991), Erkal, *Zekât,* 95-109. Bilal Esen, "Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* haz. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 755.

[375] Serahsî, *Mebsût,* 2/196-197; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/222.

[376] Nisap olarak belirlenen altının ayarının ne olacağıyla ilgili görüşlere bakıldığında has altını esas alan iki farklı görüş vardır: Mısır'daki Dârü'l-iftâ [bk. http://www.dar-

Ayrıca bu tür mallar, tek cins kabul edilerek, toplamlarının da nisaba ulaşmaları durumunda zekâtlarının verilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim bugün altın, hayvanlar için nisap olarak belirlenen 5 deve, 40 koyun ve tarım ürünleri için belirlenen 5 veskin değerine yakındır.[377]

Altın ve gümüşten yapılan ziynet eşyasının zekâta tabi olup olmadığına gelince, bu konuda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunu temel sebebi, Allah Resûlü'nden her iki görüşü de destekleyici mahiyette ve birbirine muarız olarak gelen hadislerin olmasıdır.[378] Ashaptan Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Amr; tâbiîn neslinden İbrahim en-Nehaî, Saîd b. Müseyyeb, Atâ b. Ebî Rabah, Mücâhid, İkrime, Câbir b. Zeyd, İbn Şihâb ez-Zührî ve Süfyân-ı Sevrî gibi âlimler ve Hanefî mezhebi; âyet[379] ve hadislerin[380] mutlak anlamlarına itibar ederek, kadının süs eşyasının da zekâta tabi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü altın ve gümüş kullanım için değil, mübadelede için yaratılmıştır.[381] Nitekim Ceride-i İlmiyye'de yayımlanan bir fetvada konu ile ilgili olarak şöyle denmiştir: *"Hind'in isti'mâl*

alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=12826 (Dârü'l-iftâ, 1 Mayıs 2019)] ve Sudan Zekât Kurumu'nun verdiği fetvaya göre [http://www.zakat_cihamber.gov.sd/arabic/index.php?option=com_content&view=article&id=17&Itemid=59 (Sudan Zekât Kurumu, 2 Ekim 2016) akt. Esen, "Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri", 756.] has altın, piyasada yaygın olarak alım-satımı yapılan ayar altındır. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, konuyla ilgili açık bir ifade kullanmamakla birlikte, bazı sorulara verilen cevaplarda 22 ayarı ifadesi geçmektedir. İkinci görüşe göre ise has altın 24 ayardır ve zekât nisâbında bu ayarın kullanılması gerekir. Katar'daki İslâmî İşler ve Vakıflar Bakanlığı'na bağlı Dinî İrşat ve Da'vet İdaresi'nin fetva heyetiyle Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki Vakıflar ve Din İşleri İdaresi'nin fetva heyeti, 24 ayar altının değerini nisap olarak kabul etmiştir. Bk. http://fatwa.İslâmweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=205648 (İslamweb.net, 25 Ekim 2016), Katar İslâmî İşler ve Vakıflar Bakanlığı'na bağlı Dinî İrşat ve Da'vet İdaresi' akt. Esen, "Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri", 756; https://www.awqaf.gov.ae/Fatwa.aspx?SectionID=9&RefID=25683 (awkaf.gov.ae, 25 Ekim 2016), (Birleşik Arap Emirlikleri Vakıflar ve Din İşleri İdaresi' akt. Esen, "Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri", 756. Merkez Bankası'nda saklanan altınların ve Türkiye'de altın fiyatı denildiğinde ilk olarak 24 ayar altının anlaşılıyor olmasından hareketle, para ve ticaret mallarının nisâbının belirlenmesinde 24 ayar altının kıymetinin esas alınması daha uygun olacağı şeklinde görüşler serdedilmektedir. Esen, "Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri", 755-757.

[377] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 2/297-298; Serahsî, *Mebsût*, 2/190; Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-bâliğa,* 2/132-133; Miras, *Tecrîd,* 5/86-89; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 233-235; Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 317.

[378] Nitekim Hz. Âişe'den her iki görüşü de destekler mahiyette rivayetler vardır. Karşılaştırma ve diğer görüşler için bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 541-548; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 252-273.

[379] "Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azapla müjdele." et-Tevbe 9/34.

[380] Ebû Dâvûd, "Zekât", 4; İbn Huzeyme, *Sahîh,* 3/40-42; Dârekutnî, *Sünen,* 2/91-92; Beyhakî, *Sünen,* 4/234-235.

[381] Serahsî, *Mebsût,* 2/198; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 253; Erkal, *Zekât,* 106.

ettiği altın ve gümüşden masnu‘ olan bilezikler ve kuşaklar için ba‘de’l-havl zekât lâzime olur mu? el-Cevâb: Olur.” [382]

Aralarında ashaptan Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik ve Esma b. Ebûbekir’in (ö. 73/692) olduğu; Katâde, Şa‘bî (ö. 104/722), Tâvus b. Keysân, Said b. Müseyyeb, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelilerin de katıldığı ikinci görüşe göre süs eşyasında zekât yoktur. Bu görüşe göre, hakkında sağlam delil bulunmayan bir mal zekâttan muaftır. Süs eşyası nema özelliği taşımadığı ve bu tür eşyaların zekâta tabi olmadığıyla ilgili ashaptan nakledilen[383] görüşlere dayanılmıştır.

1.3.2.4.3.2. Ticaret malları

Günümüzde iktisadî hayatın en önemli sektörlerinden olan ticaret mallarının zekâta tabi olduğunda şüphe yoktur. Nitekim *“Ey iman Edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve sizin için topraktan çıkardıklarımızdan infak edin.”*[384] âyetindeki “kazandıklarınız” ifadesi, ticaret mallarının da zekâta tabi olduğunu göstermektedir.[385] Hadislerde ticaret mallarının zekâtıyla ilgili daha detaylı bilgiler mevcuttur. Nitekim Allah Resulü’nün satışa arz edilen malların zekâtının verilmesini emrettiği rivayet edilmektedir.[386] Buna bağlı olarak da sahabe ve tâbiîn döneminde ticaret mallarından zekât alınmaya devam edilmiştir.[387]

Ticaret mallarının zekâtında nisap ve verilmesi gerekli olan oranın; altın, gümüş ve parayla aynı olduğuna yukarıda değinilmişti. Dolayısıyla, ticaret mallarının zekâtında nisap 80,18 gr. değerindeki ticarî maldır. Verilecek miktar ise kırkta birdir (%2,5).[388]

Zekâta tabi mallarda yıllanma, nisap ve verilecek oranları tespitte ölçü, malın hesaplanma tekniğidir. Daha açık bir ifadeyle, zekâta tabi mal hesaplanırken;

---

[382] “Fî zamânınâ eyâdî-i nâsda mütedâvil nakd makâmına kâim râic semen addolunan kâimeden kıymeti nisâb-ı şer‘iye bâliğ mikdâra mâlik olan Zeyd üzerine ba‘de havelâni’l-havl ol kâime için zekât vâcibe olur mu? el-Cevâb: Olur.” Bk. Cebeci, *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, 17.

[383] İmam Mâlik, “Zekât”, 10; Abdurrezzak, *Musannef*, 4/82-83; Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 548; Erkal, *Zekât*, 106-107.

[384] el-Bakara 2/267.

[385] Taberî, *Câmiü’l-beyân*, 3/80; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân,* 1/554; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili* (İstanbul, Merve Yayınları, 2001), 2/196.

[386] Ebû Dâvûd, “Zekât”, 3; Dârekutnî, *Sünen*, 2/109-110.

[387] İmam Mâlik, “Zekât”, 20; Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 526.

[388] Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi‘,* 2/409; Erkal, *Zekât*, 111.

sermayeyle birlikte gelir mi, yoksa sadece gelir mi hesaba katılacak? Buna göre, sermayeyle birlikte kazancın toplamından verilecek oran %2,5'tir. Malın sadece geliri hesaba katılırsa, masraf durumuna göre %5 veya %10 zekât verilir. Bu tür mallarda ise yıllanma ve nisap şartı aranmaz.[389]

1.3.2.4.3.3. Hayvanlar

Zekâta tabi beş temel maldan biri de hayvanlardır. Çünkü Allah'ın insana sunduğu nimetlerden biri de hayvanlardır. Bu sebeple İslâm bir şükür ifadesi olarak, insanın daha çok kullandığı koyun, inek ve deve cinsi hayvanları, -yürüyerek beslendikleri (otladıkları) için bunlara mâşiye/mevâşî denir-[390] belli miktarlara ulaştıklarında zekâta tabi kılmıştır.[391]

Kur'ân-ı Kerîm'de mutlak olarak değinilen[392] hayvanların zekâtıyla ilgili detaylı bilgiler hadislerde mevcuttur. İslâm âlimleri bu bilgilerden hareketle, hayvanların zekâtındaki nisap ve oranları ortaya koymuşlar ve zekâta tabi olup olmamasına göre de onları üç grupta toplamışlardır:

1.3.2.4.3.3.1. Zekâta Tabi Olup Olmamasına Göre Hayvanların Çeşitleri

1.3.2.4.3.3.1.1. Âmile

Tarım, taşıma vb. işlerde kullanılan hayvanlardır. Bu tür hayvanlar aslî ihtiyaç için kullanıldıklarından zekâta tabi değildirler. Ayrıca bu tür hayvanlar tarımda kullanıldıklarında mahsulden zekât alındığı için, ayrıca hayvanlardan zekât alınmaz. Tarım aleti gibi kabul edilirler.[393]

---

[389] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı,* 257-258.
[390] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 186.
[391] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 154.
[392] "Onların mallarından zekât al." et-Tevbe 9/103. Buradaki "mal" kavramının kapsamına, mülkiyet anlayışı ve Arapların örfü gereğince, hayvanlar da dâhil olmaktadır.
[393] Beyhakî, *Sünen,* 4/167; Dârekutnî, *Sünen,* 2/88; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/420; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 479-480.

1.3.2.4.3.3.1.2. Malûfe

Yemle beslenen hayvanlar demektir.[394] Malûfeler, klasik beşli tasnifte hayvanlar grubuna değil de ticaret mallarına dâhil olurlar. Zekât nisap ve oranları da ticaret mallarıyla aynıdır.

1.3.2.4.3.3.1.3. Sâime

Senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanlardır.[395] Bu tür hayvanlar binek ve yük taşıma amacıyla otlatılırsa, zekâta tabi olmazlar. Çünkü aslî ihtiyaç için elde bulundurulmuş olurlar.[396] Mâlikîlerin dışındaki cumhur ulema,[397] -ilgili hadis gereği- bir hayvanın zekâta tabi olabilmesi için sâime olmasını şart koşmaktadır.[398] İmam Mâlik'e göre ise, hayvanın sâime olması veya ahırda beslenmesi ya da çalıştırılıp çalıştırılmaması önemli değildir. Nisap miktarına ulaştığında, o hayvanlardan zekât verilmesi gerekir.[399]

Sâime olmayan hayvanların zekâtla ilgili durumu, onların beslenme ve kullanım amaçlarına göre değerlendirilir. Bunun dışındaki hayvanlar, ticarî amaçla besleniyorlarsa ticaret malları sınıfına dâhil olurlar. Süt, yumurta gibi ürünler vererek gelir getiren hayvanların, kendisi değilse de gelirleri zekâta tabidir. Bu tür ürünler, bir nevi toprak mahsulü gibi kabul edilir. Nasıl ki, toprağın kendisi zekâta tabi olmayıp, ondan elde edilen mahsul zekâta tabi ise; arının balı, tavuğun yumurtası, ipek böceğinin ipeği de zekâta tabidir. Dolayısıyla, kendisi yayılmayıp; gelir getiren ve bir ürünü olan hayvanlardan elde edilen gelir de zekâta tabidir.[400]

Hayvanların zekâtı, nisabı ve oranları hakkında Allah Resûlü'nden detaylı bir liste elimize ulaşmıştır.[401] Buradan hareketle şu sonuca varmak mümkündür: Nisap ve oranlarla ilgili en net bilgi, hayvanların zekâtı hakkındadır. Hatta hayvanların zekâtında icmâ oluştuğu da söylenmiştir.[402] Altın, gümüş, para ve hatta

---

394 Serahsî, *Mebsût,* 2/166.
395 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/19, 20.
396 Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 156.
397 Şâfiî, *Üm,* 2/4; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/434; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/410.
398 Ebû Dâvûd, "Zekât" 5; Nesâî, "Zekât", 7; İmam Mâlik, "Zekât", 24; Dârimî, "Zekât", 36; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191, 193; Erkal, "Zekât", 44/201.
399 Sahnûn, *Müdevvene,* 2/306-307; İmam Mâlik, "Zekât", 24; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 480; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 212; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/410.
400 Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 365-366.
401 Buhârî, "Zekât", 36, 37, 38.
402 Serahsî, *Mebsût,* 2/159.

ticaret mallarının zekâtında malın miktarı ve değerine göre verilecek oranın değişmemesi hayvanlarda söz konusu değildir. Hayvanlarda zekâta tabi olacak miktar belli dilimlere ayrılmıştır. Zekât verilecek miktar da bu dilimlere göre belirlenmiştir. Buna bağlı olarak -yukarıda da ifade ettiğimiz üzere- eldeki bütün malların değil, sadece belirlenmiş miktara (dilim) ulaşan hayvanların zekâtı verilir.[403] Hayvanların zekâtıyla ilgili bu girişi yaptıktan sonra, şimdi de söz konusu malların zekâta tabi miktar ve oranları hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.3.2.4.3.3.2. Hayvanların Zekâtları

1.3.2.4.3.3.2.1. Koyunlar

Koyunların zekât tarifesi şu şekildedir:

1-39 arası zekâta tabi değildir.

40-120 arası 1 koyun

121-200 arası 2 koyun

201-399 arası 3 koyun

400-499 arası 4 koyun.

500'den sonraki her 100 koyun için 1 koyun ilave edilir.[404]

Yukarıda da görüldüğü üzere, koyunun nisabı 40 olarak belirlenmiş, hatta bunda icmâ olduğu nakledilmiştir.[405] Kırktan sonra zekât verilmesi gerekli olan miktarlar dilimlere göre tespit edilmiştir. Koyun sayısı 400'e ulaşınca, verilecek oran sabit hale gelir. Keçi, koyun ile aynı hükümlere tabidir.[406] Koyun ve keçilerde sayı arttıkça, verilecek oranın azalan bir seyir takip etmesi muhtemelen, büyük sürülerde yavru sayısının fazla olup; bunların hesaba katılmasıdır. Şeriat, yavruların sayıya eklenmesinden dolayı, sürü sahiplerini mağdur etmemek adına böyle bir yol izlemiştir.[407]

---

[403] Gözübenli, "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım", 322.

[404] Buhârî, "Zekât", 38; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât" 4; Nesâî, "Zekât", 5, 10; İbn Mâce, "Zekât", 13; İmam Mâlik, "Zekât", 24, 25; Dârimî, "Zekât", 4; Beyhakî, *Sünen,* 4/168-169; Dârekutnî, *Sünen,* 2/101; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 4/422-424; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191, 195; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 459-463.

[405] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 155.

[406] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc,* 308-309; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 187; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/190.

[407] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 185-186.

1.3.2.4.3.3.2.2. İnekler

İneklerde nisap 30'dur[408] ve bundan azında zekât yoktur. İnek, burada cinsi ifade etmektedir. Dolayısıyla camız, öküz ve manda da inek cinsi olarak kabul edilmekte ve ona göre hüküm verilmektedir.[409] Hadis kaynaklarında -diğer hayvanlara nazaran- ineklerden daha az bahsedildiği görülmektedir. Bunun sebebi, Medine'de inek cinsi hayvanların çok yaygın olmamasıdır.[410] Diğer hayvanlarda olduğu gibi ineklerin zekâtında da verilecek oran, dilimlere göre artış göstermektedir. Dolayısıyla dilimler arasındaki miktar için, ek zekât yükümlülüğü getirilmemiştir. İneklerdeki zekât tarifesi şu şekildedir:

30-39 arası iki yaşında 1 dana

40-59 arası üç yaşında 1 sığır

60-69 arası iki yaşında 2 dana

70-79 arası üç yaşında 1 sığır ve iki yaşında 1 dana

80-89 arası üç yaşında 2 sığır

90-99 arası iki yaşında 3 dana

100-109 arası üç yaşında 1 sığır ve iki yaşında 2 dana

110-119 arası üç yaşında 2 sığır ve iki yaşında 1 dana

120-129 arası üç yaşında 3 sığır ve iki yaşında 4 dana zekât olarak verilir.[411]

---

[408] İneklerin tarifesinde Abdullah b. Zübeyr ve Talha b. Abdullah'ın nisâbı 50 olarak kabul edip uyguladıkları; bu bilgiyi esas alan İbn Cerîr et-Taberî ve İbn Hazm da bu yönde görüş bildirmişlerdir. Ancak, Muâz b. Cebel'in rivayet ettiği hadise dayanan bilginler, ineklerde nisâbın 30 olduğunu belirtmişlerdir. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 478; Erkal, "Zekât", 44/201.

[409] İmam Mâlik, "Zekât", 24; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc,* 308; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 173.

[410] İmam Mâlik, "Zekât", 24; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 167.

[411] Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 5; Nesâî, "Zekât", 8; İbn Mâce, "Zekât", 12; İmam Mâlik, "Zekât", 24; Dârimî, "Zekât", 5; Ahmed, b. Hanbel, *Müsned,* 5/230, 240; Beyhakî, *Sünen,* 4/165-167; Dârekutnî, *Sünen,* 2/87-88; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/407-419; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 477-478; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 187; Serahsî, *Mebsût,* 2/193-194; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/408-409; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/187-188.

1.3.2.4.3.3.2.3. Develer

Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen bir hadise[412] göre, beşten az devede zekât yoktur. Hatta bu konuda icmâ olduğu[413] nakledilmiştir. Diğer hayvanlarda olduğu gibi develerde de verilecek oran, belli dilimlere göre artış göstermektedir.

Develerin zekât tarifesi şöyledir:

5'ten azında zekât yoktur.

5-9 arası 1 koyun

10-14 arası 2 koyun

15-19 arası 3 koyun

20-24 arası 4 koyun

25-35 arası iki yaşında 1 dişi deve

36-45 arası üç yaşında 1 dişi deve

46-60 arası dört yaşında 1 dişi deve

61-75 arası beş yaşında 1 dişi deve

76-90 arası üç yaşında 2 dişi deve

91-120 arası dört yaşında 2 dişi deve

121'den sonra her 50 devede dört yaşında 1 dişi deve, her 40 devede üç yaşında 1 dişi deve zekât olarak verilir.[414]

Zekât hesaplanırken, yavruların hesaba katılıp katılmayacağıyla ilgili olarak iki farklı görüş mevcuttur. Bir grup âlim, hiç hesaba katılmayacağını söylerken; diğerleri ise, annelerinin sayısının nisaba ulaşması halinde, onlarla birlikte hesaba katılacağını ifade etmişlerdir. Bu durumda yavrular zekâtta sayıya katılmakla birlikte, onlar zekât olarak verilmez.[415]

---

[412] "Kimin yanında sadece dört deve varsa ona zekât yoktur. Deve sayısı beş olduğunda, bir koyun zekât vardır." Farklı tariklerle birlikte bk. Buhârî, "Zekât", 38; Beyhakî, *Sünen,* 4/143; İbn Huzeyme, *Sahîh,* 3/25; Dârekutnî, *Sünen,* 2/98-100.

[413] Serahsî, *Mebsût*, 2/159; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 155.

[414] Buhârî, "Zekât", 36; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 4; Nesâî, "Zekât", 5, 10, 19; İbn Mâce, "Zekât", 9; İmam Mâlik, "Zekât", 23, 25; Dârimî, "Zekât", 6; Beyhakî, *Sünen,* 4/143-144; Dârekutnî, *Sünen,* 2/100-101; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/394-400; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191-195; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 456-458; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 186-187; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 119-120.

[415] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 188.

1.3.2.4.3.3.2.4. Atlar

Hz. Peygamber at ve köleden zekât almamıştır. Nitekim o şöyle buyurmuştur: *"Müslümana kölesinden ve atından dolayı zekât yoktur."*[416] ve *"Ümmetimden atların ve kölelerin zekâtını affettim."*[417] Bu hadislere dayanarak İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî atlara zekât düşmediği kanaatini taşırlar.

Şam halkı *"Bizim malımız at ve kölelerden oluşuyor, bunlardan zekât al."*[418] teklifini Hz. Ömer, daha önce alınmadığı gerekçesiyle reddetmiş, ancak üzerinde düşündükten sonra zekâtın alınıp o yerin fakirlerine dağıtılmasını ve kölelerine de zekâttan verilmesini emretmiştir.[419]

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Züfer'e göre ise, nesil elde etmek amacıyla bir arada bulundurulan sâime erkek ve dişi atlar da zekâta tabidir. Verilecek oran ise, ya her bir at için bir dinar veya gümüşte olduğu gibi her 200 dirhem için 5 dirhem[420] ya da onun değeridir.[421] Atların tamamının dişi olması durumunda ise,[422] Ebû Hanîfe'den her iki yönde de görüş rivayet edilmiştir.[423] Allah Resûlü'nden gelen atların zekâtıyla ilgili rivayetler, o dönemde atların binek ve cihada çıkma[424] gibi aslî ihtiyaçlar için kullanıldığını göstermektedir. Ancak -rivayetlerden de anlaşılacağı üzere- sonraki dönemlerde[425] ticarî amaçla kullanım ve yetiştirme söz konusudur. Dolayısıyla bu konuda İmam Ebû Hanîfe'nin görüşünü esas almak daha

---

[416] Buhârî, "Zekât", 45, 46; Müslim, "Zekât", 11, 12, 14; İbn Mâce, "Zekât", 15; Tirmizî, "Zekât", 8; Nesâî, "Zekât", 17-19; İmam Mâlik, "Zekât", 37, 39, 56; Dârekutnî, *Sünen,* 2/110-111; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/197.

[417] İbn Mâce, "Zekât", 4; Tirmizî, "Zekât", 3; Nesâî, "Zekât", 18-19; Dârimî, "Zekât", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 1/121, 145, 146; Dârekutnî, *Sünen,* 2/110; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/197.

[418] Abdürrezzak, *Musannef,* 4/35.

[419] İmam Mâlik, "Zekât", 38; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 565; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/466-467. Hz. Ömer'in ashapla istişare ederek bu karara vardığı da rivayet edilmektedir. Hz. Ali'nin de bundan sonra cizye gibi farz bir vergi olarak algılanmaması kaydıyla, atlardan zekât alınması gerektiğini belirtmiştir. Başka bir rivayet de Hz. Ömer'in, Yemen'de bir atın, yüz deveye satıldığını duyması üzerine, attan da zekât almaya başladığı yönündedir. Hz. Osman da halifeliği döneminde attan zekât almaya devam etmiştir. Bk. Abdürrezzak, *Musannef,* 4/35-36. Bk. Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı: İlk Kurumsal Tecrübeler", 99-100.

[420] Altın ve gümüşteki değer oranının, gümüşün aleyhine değişmesi sebebiyle, bugün artık altının nisabına itibar edilmesi gerektiğini; altın, gümüş ve paraların zekâtı konusunda belirtmiştik.

[421] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 308; Burhânpûrlu Şeyh Nizâm, v.dğr. (haz.), *el-Fetâva'l-hindiyye: el-Fetâva'l-Âlemgîriyye fî mezhebi'l-İmâmi'l-Â'zam,* thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 1/196-197.

[422] Yani üreme imkânının olmaması durumunda.

[423] Serahsî, *Mebsût,* 2/194-195.

[424] Nitekim Allah Resûlü'nden "Allah yolunda cihat eden gâzinin atında zekât yoktur." şeklinde bir hadis de rivayet edilmiştir. Bk. Beyhakî, *Sünen,* 4/196-198; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 564.

[425] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 565-567.

isabetli gözükmektedir. Nitekim bu konuda Ebû Hanîfe'nin görüşünü destekleyen başka rivayetler de vardır.[426]

1.3.2.4.3.4. Toprak mahsulleri

Zekâta tabi beş temel maldan birisi de toprak mahsulleridir. Kur'ân-ı Kerîm'de [427] mutlak ifadeyle değinilen toprak mahsullerinin zekâtına ilişkin hususlar, -diğer mallarda olduğu gibi- hadislerden [428] öğrenilmektedir. Zekât konusunda sebzeler, ilgili hadisler gereği istisna edilmiş ve onların zekâta tabi olmadığı ifade edilmiştir.[429] Bazı hadislerde ise toprak mahsulleri içerisinde önemli bir yere sahip olan bir kısım ürün, zekâttan istisna edilmiştir. Sahabe ve tâbiîn uygulamalarında da söz konusu olan bu ayrımın muhtemel sebebi, diğer tarım ürünleri gibi çok fazla üretilip ticarete konu olmamalarıdır. Günümüzde ciddi bir sektör haline gelen sebze üretiminin, zekâtın maksadı düşünüldüğünde devre dışı kalmayacağı belirtilmiştir. Nitekim toprak mahsullerinde ürün ve nisap ayrımına gitmeyen İmam-ı Âzam'ın görüşü de bu istikamettedir.[430]

Toprak mahsullerinden verilecek oran maliyetin yüksek olup olmamasına, daha açık ifadeyle masraf ve sulama durumuna göre %10 (üşr/öşür) veya %5'tir (nisf üşr/öşür).[431] Bu oranın altın, gümüş, para ve ticaret mallarına kıyasla daha fazla olmasının sebebi; bütün servetin hesaba katılmaması, muhtemelen diğer mallara göre daha az emek ve riskin olmasıdır.

Toprak mahsullerinde zekât verilecek oranda ittifak eden fakihler, hangi tür mahsullerde zekâtın gerekli olduğunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Ebû Hanîfe'nin iki talebesi İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, bir yıl çürümeden kalabilen

---

[426] Beyhakî, *Sünen,* 4/200-203; Dârekutnî, *Sünen,* 2/109.

[427] el-Bakara 2/267; el-En'âm 6/141.

[428] Buhârî, "Zekât" 4, 33, 42, 55, 56; Müslim, "Zekât", 1, 4, 5, 8, 10; Ebû Dâvûd, "Zekât", 2, 5, 12-18; Tirmizî, "Zekât", 7, 14; Nesâî, "Zekât", 5, 19, 22-26; İbn Mâce, "Zekât", 6, 16, 17, 18; Dârimî, "Zekât", 11, 29; İmam Mâlik, "Zekât", 1-4, 6, 9, 16, 19, 33, 35.

[429] Tirmizî, "Zekât", 13; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 601-602; İmam Mâlik, "Zekât", 36; Dârekutnî, *Sünen,* 2/81-83; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/440; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr,* thk. Nasr Ferîd Muhammed Vâsıl (y.y.: b.y., t.y.), 4/201-202.

[430] Serahsî, *Usûlü's-Serahsî,* 1/108; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/504; Mergînânî, *Hidâye,* 1/117-118; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/4.

[431] Buhârî, "Zekât", 55; Müslim, "Zekât", 10; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5, 12; Tirmizî, "Zekât", 14; Nesâî, "Zekât", 26; İbn Mâce, "Zekât", 17; Dârimî, "Zekât", 29; İmam Mâlik, "Zekât", 33-35; Beyhakî, *Sünen,* 4/204; Dârekutnî, *Sünen,* 2/83, 113; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 579.

ve nisaba ulaşan mahsuller[432] zekâta tabidir. Hatta onlara göre, kuruduğunda nisabın altına düşen meyvelerde de zekât yoktur. İmam-ı Âzam'a göre ise -az veya çok olsun fark etmez- ot, odun ve İran kamışı dışındaki bütün mahsuller[433] zekâta tabidirler. Onun bu konudaki delilleri, toprak mahsullerinin zekâtıyla ilgili yukarıda zikredilen âyet[434] ve hadislerin[435] mutlak manalarıdır. İbn Hazm'ın dışındaki Zâhirî âlimler de bütün toprak mahsullerinin zekâta tabi olduğu görüşündedirler.[436]

Ahmed b. Hanbel'e göre ölçülebilen/tartılabilen, kurutulabilen ve dayanıklı mallar;[437] İmam Mâlik'e göre saklanabilen ve gıda (taâm) özelliği olanlar;[438] İmam Şâfiî'ye göre ise kurutulabilen, saklanabilen ve gıda maddesi özelliği olan mahsullerin[439] zekâta tabi olacağı kanaatini taşırlar. Bu farklılığın temel sebebi, söz konusu rivayetlerin farklı yorumlanmasıdır. Şâfiîler toprak mahsullerini, meyve ve hububat şeklinde ikiye ayırmışlardır. Meyvelerden sadece hurma ve üzüm zekâta tabidir.[440] Hububattan ise, buğday, arpa, pirinç, darı, bakla, nohut, mercimek, çavdar ve burçak vb. zekâta tabidir.[441]

Ebû Hanîfe, *"Hasat günü de malın hakkını (öşür) verin."*[442] âyetinin hükmünü mutlak olarak kabul ettiğinden; toprak mahsullerinde nisabı gerekli görmez. Hanefîler, toprak mahsullerinde yıllanmanın şart olmadığında ittifak etmişlerdir. Çünkü mahsulün nemalanması için bir yıl beklemeye gerek yoktur. Ürün her hasat edildiğinde zekâtı verilir.[443] Öşür ise, zaten kendisi sırf nema olan ürünlerde farzdır.[444]

---

[432] Serahsî, *Mebsût,* 2/213; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/251.
[433] İmam Mâlik, "Zekât", 8; Serahsî, *Mebsût,* 3/5; a.mlf., *Usûlü's-Serahsî,* 1/108; Mergînânî, *Hidâye,* 1/117-118; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr,* 4/197-206; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/49.
[434] el-Bakara 2/267; el-En'âm 6/141.
[435] Buhârî, "Zekât", 55; Müslim, "Zekât", 1, 4, 5, 8, 10; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5, 12; Tirmizî, "Zekât", 14; Nesâî, "Zekât", 5, 19, 22-26; İbn Mâce, "Zekât", 17; Dârimî, "Zekât", 29; İmam Mâlik, "Zekât", 33; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 579.
[436] İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr,* 4/12-31.
[437] İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/514.
[438] İmam Mâlik, "Zekât", 35.
[439] Şâfiî, *Üm,* 2/29-30.
[440] İmam Şâfiî'ye göre meyvelerden hurma ve üzümün zekâta tabi olmasının sebebi, hadislerde sadece bu iki meyvelerden bahsedilmesidir. Bk. Erkal, *Zekât,* 146.
[441] Şâfiî, *el-Üm,* 2/29-30; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 189-191.
[442] el-En'âm 6/141.
[443] İmam Mâlik, "Zekât", 8; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/49.
[444] Serahsî, *Mebsût,* 2/159; Mergînânî, *Hidâye,* 1/118.

Hanefîlerin dışında kalan cumhur ulema ise, *"Beş veskten az mahsulde zekât yoktur."* [445] hadisine dayanarak, nisabın beş vesk [446] olduğu [447] kanaatine varmışlardır.

Mâlikî ve Şâfiî mezhebi, zekâtın gerekliliğiyle alakalı sahih bir rivayetin yokluğu ve süt gibi hayvana ait bir mahsul olduğu[448] düşüncesinden hareketle, balda zekâtı gerekli görmemiştir. Tâif'te bir kabile, Hz. Peygamber'den vadilerinin kendilerine tahsis edilmesini istemiş, buradan toplanan balın öşrünü Hz. Peygamber'e vermişlerdir. Ayrıca Yemen halkına gönderilen bir mektupta baldan öşür alınacağı belirtilmiştir. Hz. Ömer halifeliği döneminde öşrün ödenmesi şartıyla aynı tahsisi devam ettirmiştir.[449] Bir kabile reisinin kendi düşüncesiyle öşür toplayıp Hz. Ömer'e getirdiği, onun da satıp parasını zekât malına dâhil ettiği de rivayet edilmiştir.[450] Ancak Ebû Ubeyd, Ömer b. Abdülazîz'in halifeliği döneminde baldan zekât almadığını nakletmiştir.[451]

---

[445] Buhârî, "Zekât", 4, 56; Müslim, "Zekât", 1, 4, 5, 8; Ebû Dâvûd, "Zekât", 2; Tirmizî, "Zekât", 7; Nesâî, "Zekât", 5, 19, 22, 25; İbn Mâce, "Zekât", 6; Dârîmî, "Zekât", 7, 11; İmam Mâlik, "Zekât", 1, 2, 7, 35, 36; Beyhakî, *Sünen,* 4/142, 143, 203; Dârekutnî, *Sünen,* 2/79, 81, 82, 84, 85; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/387-388, 432-434; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191, 192; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 582.

[446] Hadiste geçen beş veskin bugünkü karşılığı ile ilgili iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Hanefîler'in öncülük ettiği Irak ekolüne göre 1 vesk 60 sa', 1 sa' 8 rıtıl, 1 rıtıl 130 dirhemdir. Bu ölçülere göre, 5 veskin karşılığı bir tondur. Buna göre tarım ürünlerinde nisap 1 tondur. Diğer üç mezhebe göre ise 1 veskin karşılığı 60 sa'dır. Ancak 1 sa' 5, 1/3 rıtıldır. 1 rıtıl da 128 dirhemdir. Buna göre toprak mahsullerinin nisabı yaklaşık olarak 650 kg'dır. Nitekim Karadâvî, bunu 653 kg. olarak ifade etmiştir. Bk. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 311; Erkal, *Zekât,* 147. Bir tercihte bulunmak gerekirse nisabı 650 kg. olarak kabul etmek ihtiyata daha uygundur. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 615-626; Miras, *Tecrîd,* 5/380; Karaman, "Toprak Mülkiyeti ve Öşür", 84; Cengiz Kallek, "Vesk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

[447] İmam Mâlik, "Zekât", 1, 2, 7, 35, 36; Serahsî, *Mebsût,* 3/6; Şirâzî, *Mühezzeb,* 1/506; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/521, 522, 524.

[448] Hatta aksi yönde bir rivayet de vardır. Karşılaştırmalı olarak bk. İmam Mâlik, "Zekât", 39; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 564, 599; Şirâzî, *Mühezzeb,* 1/505.

[449] Bu hadisin farklı rivayetlerinde tahsisten bahsedilmemiştir. Bk. Ebû Yûsuf, *Kitabü'l-Harâc,* 251-253; Ebû Dâvûd, "Zekât", 12; Nesâî, "Zekât", 31; Abdürrezzak, Musannef, 4/62-63; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 598-600; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/444.

[450] Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman el-Heysemî, *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*, thk. Muhammet Abdulkadir Ahmed Atâ (Lübnan: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2009) 3/168; Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı: İlk Kurumsal Tecrübeler", 100-101; Adnan Demircan, "Dört Halife Döneminde Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 134.

[451] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 600; Âdem Apak, Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 169.

Hanefî ve Hanbelî mezhebi, Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) rivayet edilen *"Balda öşür (1/10) vardır."*[452] hadisini delil olarak kabul etmiştir. Bitki özlerinden elde edilen bir mahsul olması ve sahabe uygulamaları sebebiyle[453] bal, toprak mahsulü gibi kabul edilip zekâta tabi kılınmıştır. İki talebesi İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre balda belli oranlarda nisap gerekliyken; İmam Ebû Hanîfe toprak mahsullerindeki sistemine uygun olarak, balda da nisabı gerekli görmemiştir. Hanefi mezhebinde bal, toprak mahsulü olduğu için, ondan da onda bir (1/10) oranında zekât vermek gerekir.[454]

1.3.2.4.3.5. Yeraltı kaynakları

Kur'ân-ı Kerîm'de sadece *"Sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin."*[455] âyetiyle mutlak bir şekilde değinilen madenlerin zekâtıyla ilgili detaylar, hadis ve fıkıh kitaplarından elde edilmektedir. Dolayısıyla, Kur'ân-ı Kerîm'in değinmediği, bu tür mallarda gerekli olan nisap ve verilecek oran için hadislere bakmak gerekmektedir.

Hadislerde "rikâz" kavramı kullanılmaktadır. *"Rikâzda humus (%20) vardır."*[456] hadisinin gereği olarak Hz. Ömer, Medine dışında bulunan 1000 dinardan humus (beşte bir) almıştır. Hz. Ali de eski dönemlere ait paralardan ve madenlerden humus almıştır.[457] Ayrıca Hz. Peygamber'in, Bilâl b. Hâris'e ikta olarak verdiği araziden çıkan madenden zekât aldığı bilinmektedir.[458]

1.3.2.4.3.5.1. Cumhura göre yer altı kaynakları

Hadislerde geçen "rikâz" kavramı, fıkıh bilginleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır.[459] Hanefîlerîn dışındaki üç mezhep, yer altı kaynaklarını rikâz ve madenler şeklinde ikiye ayırmışlardır:

---

[452] Ebû Dâvûd, "Zekât", 12; Nesâî, "Zekât", 31; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/444; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/197; Zeylaî, *Nasbu'r-râye,* 2/405.

[453] Sahabe ve tâbiînden her iki yönde de görüş nakledilmiştir. Karşılaştırmalı olarak bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 598-600; Serahsî, *Mebsût,* 2/220-221; Şeyh Bedreddin, *Letâif,* 1/233.

[454] Mergînânî, *Hidâye,* 1/118; Erkal, *Zekât,* 168.

[455] el-Bakara 2/267.

[456] Buhârî, "Zekât", 65, 66; "Müsâkât", 3; Müslim, "Hudûd", 64, 67; Ebû Dâvûd, "Diyât", 27; "Lukata", 10; Tirmizî, "Zekât", 16; "Ahkâm", 37; Nesâî, "Zekât", 30; İbn Mâce, "Lukata", 4; İmam Mâlik, "Zekât", 9; Beyhakî, *Sünen,* 6/307; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 430-431.

[457] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 433-435.

[458] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 431-432.

[459] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 431.

1.3.2.4.3.5.1.1. Rikâz

Cumhur ulema bu kavramı, daha önce yaşamış milletlerin gömmüş oldukları herhangi bir mal, gömü veya define[460] olarak açıklamışlardır. Bu tür malların bulunması halinde %20 (humus, beşte bir) oranında zekâta tabi olacağı ifade edilmiştir.[461] Söz konusu mezhepler, rikâzın zekâta tabi olması için yıllanmanın şart olmadığı kanaatini taşırlar. Harcama yerleri konusunda da benzer görüşler serdedip; fey[462] malı gibi işlem görmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[463] Nisapla ilgili görüşlere gelince Şâfiîler, madenin altın ve gümüş olması durumunda, bu iki malın nisabına ulaşmasını şart koşarlar.[464] Hanbelîler nisap şartını gerekli görmezken, Mâlikîler ise, madenin altının nisabına ulaşması durumunda zekâtının verileceği kanaatindedirler.[465] Yukarıdaki görüşler, yerin altından çıkarılan malın, bir Müslümana ait olmaması durumunda geçerlidir. Bulunan mal bir Müslümana aitse -ki bu durum, üzerinde, besmele, âyet gibi İslâmî bir alametin olmasıyla anlaşılır- ilgili hadis[466] gereği o mal lukata[467] kabul edilir.[468]

Cumhur ulema, yer altı madenlerini, rikâz kabul etmeyip farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Onlara göre madenler, zekâta tabi diğer mallar gibi kabul edilip; aynı hükmü ve şartları taşırlar. Dolayısıyla, bu tür mallar için nisap gereklidir. Verilecek miktar da ilgili hadis gereği kırkta birdir (%2,5).[469] Ödeme yerleri de zekâta tabi diğer diğer mallarla aynıdır.[470] Söz konusu bu üç mezhepten sadece

---

[460] İmam Mâlik, "Zekât", 9; Şâfiî, *Üm,* 2/31, 37; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 431; İbn Kudâme, 3/588; Nevevî, *Mecmû,* 6/48, 49.

[461] Sahnûn, *Müdevvene,* 2/287; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 431; Nevevî, *Mecmû,* 6/48; İbn Kudâme, 3/594-595, 597.

[462] İslâm devletinin gayrimüslim tebaadan aldığı cizye, haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adıdır. Bk. Mustafa Fayda, "Fey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 7/511.

[463] İmam Mâlik, "Zekât", 8; Nevevî, *Mecmû,* 6/48; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/596-598.

[464] Şâfiî, *Üm,* 2/37; Nevevî, *Mecmû,* 6/44.

[465] Sahnûn, *Müdevvene,* 2/287-288; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/598-599.

[466] "İşlenmemiş, sahipsiz bir arazide bulunan mal lukata hükmündedir." Bazı lafız farklılıları ile birlikte bk. Beyhakî, *Sünen,* 6/307; İbn Huzeyme, *Sahîh,* 3/52.

[467] Sahibi bilinmeyen, fakat alınması mübah olmayan buluntu mal demektir. Lukatayla ilgili başka bir tanım da şöyledir: Üzerindeki hakkını terk etme niyeti olmaksızın sahibinin iradesi dışında kaybolmuş ve bir başkası tarafından bulunmuş, sahibi bilinmeyen mal demektir. Bk. Saffet Köse, "Lukata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/223.

[468] Yerin altında gömülüyken bulunan malın üzerinde İslâmî herhangi bir işaret varsa, lukata olarak kabul edilmesi gerektiğinde bütün mezhepler görüş birliğine varmışlardır. Bk. Şâfiî, *Üm,* 2/37; Serahsî, *Mebsût,* 2/218; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/519-520; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/589.

[469] Buhârî, "Zekât", 33, 39; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Nesâî, "Zekât", 5, 10. Bazı lafız farklılıklarıyla birlikte bk. Müslim, "Hudûd", 66, 69; Ebû Dâvûd, "Lukata", 10; Beyhakî, *Sünen,* 4/256-257.

[470] Sahnûn, *Müdevvene,* 2/289; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/596-598; Nevevî, *Mecmû,* 6/37-38.

İmam Mâlik, masraf ve emek konusunda diğerlerinden farklı olarak, toprak mahsullerindekine benzer bir oranlama yapar. İmam Mâlik'e göre, emek olmadan, masrafsız bir şekilde elde edilen madenlerde humus (%20); emek ve masrafın olduğu madenlerde ise, kırkta bir (%2,5) oranında zekât verilmelidir.[471]

1.3.2.4.3.5.1.2. Madenler

Rikâzla ilgili birbirine yakın görüşler serdeden söz konusu üç mezhep, madenler hakkında farklı kanaat belirtmişlerdir. Şâfiî mezhebi, madenlerden sadece altın ve gümüşün zekâta tabi olacağını belirtmiştir.[472] Mâlikîler biraz daha genişleterek, altın ve gümüş dışında başka madenlerde de zekâtın gerekli olduğu kanaatindedirler.[473] Hanbelîler çerçeveyi daha da genişleterek, yerden çıkartılan ve yer cinsinden olmayıp değer ifade eden her şeyin maden kapsamında olduğu; buna bağlı olarak da zekâta tabi olacağı kanaatindedirler.[474] Hanbelîlerin, yerin altından çıkan her türlü madeni zekâta tabi kılmaları, geçmişte olmayan ancak bugün için büyük bir ekonomik getirisi olan bir madenin/değerli eşyanın da kamu menfaati gereği hesaba katılmasını kolaylaştıracaktır.

Dört mezhebe göre nema gerçekleştiğinden dolayı, madenlerde yıllanma şartı aranmaz.[475] Nitekim İmam Mâlik de madenleri, toprak mahsullerine benzeterek gerekçelendirmiş; o da yıllanmanın gerekli olmadığını belirtmiştir.[476]

1.3.2.4.3.5.2. Hanefîlere göre yer altı kaynakları

Hanefîler, diğer mezheplere göre yer altı kaynaklarını biraz daha detaylandırmışlardır. Yerin altında gömülü olan bütün malları[477] ve madenleri[478] rikâz kapsamında değerlendirmişlerdir.[479] Dolayısıyla hepsi aynı hükme tabidir. Her ikisinden de humus (%20) alınması gerekir.[480]

---

[471] Sahnûn, *Müdevvene*, 2/288; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 433.
[472] Şâfiî, *Üm*, 2/36.
[473] Sahnûn, *Müdevvene*, 2/288; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 433.
[474] İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/588-589.
[475] Sahnûn, *Müdevvene*, 2/288-289; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/599; Nevevî, *Mecmû*, 6/43-44.
[476] İmam Mâlik, "Zekât", 8; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 433.
[477] Yerin altında gömülü olan mallar, kenz olarak isimlendirilmişlerdir. Bk. Serahsî, *Mebsût*, 2/216; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/519; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/239.
[478] Serahsî, *Mebsût*, 2/216; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/519-520.
[479] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 431; Serahsî, *Mebsût*, 2/216, 220.
[480] Nesâî, "Zekât" 30; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 431; Serahsî, *Mebsût*, 2/216, 218.

1.3.2.4.3.5.2.1. Madenler

Hanefîler, madenleri fiziksel yapılarına göre de değerlendirmişler ve üçe ayırmışlardır: Birinci kısımda eritilebilen ve şekil verilebilen altın, gümüş, demir, bakır, kurşun gibi katı madenleri; ikinci kısımda katı olmakla birlikte eritilemeyen kömür, mermer, kireç, alçı, sürme taşı gibi madenleri; üçüncü kısımda ise, sıvı olan su, petrol, cıva [481] gibi madenleri incelemişlerdir. Hanefîler, *"Taşta zekât yoktur."*[482] hadisine dayanarak; ikinci gruptaki katı madenlerin ve insanların ortak olmaları sebebiyle de sıvı madenlerin zekâta tabi olmadığı[483] kanaatindedirler. Sonuç olarak Hanefîlere göre[484] sadece birinci gruptaki madenler zekâta tabidir.[485]

Genel olarak madenleri zekât kapsamında değerlendiren Hanefîler, bazı konularda zekâtın kapsamı ve şartları dışına çıkmışlardır. Mesela hem madenlerden verilmesi gerekli olan miktar (humus) hem de harcama yerleri hususunda, diğer cumhur ulemadan farklı bir yol izlemişlerdir. Nitekim cumhur ulemaya göre madenler, nisap ve oran açısından zekâta tabi diğer mallar gibi kabul edilir.

Hanefîlerin, madenler konusunda diğer mezheplerden farklı düşündüğü bir konu da nisap, verilecek oran[486] ve harcama yerleridir. Onlara göre madenlerde nisap aranmaz. Verilecek oran da humustur (%20). Ödenecek miktar, fey gibi kabul edildiğinden; -zekâta tabi diğer mallarda olduğu gibi- ibadet kapsamına dâhil edilmez. Buna bağlı olarak da normalde zekât verilemeyen anne-babaya ve gayrimüslime, ihtiyaç sahibi olması durumunda madenlerin zekâtından verilebilir.[487]

---

[481] İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre cıvanın, madeninden çıkartılması durumunda, ondan humus verilmesi gerekir. Bk. Serahsî, *Mebsût*, 2/218.

[482] Beyhakî, *Sünen*, 4/245; Ebû Ahmed Abdullah b. Adî ec-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988), 5/22; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 2/396.

[483] "Müslümanlar şu üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş." Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/364; İbn Mâce, "Ruhûn", 16; Ebû Dâvûd, "İcâre", 62; Beyhakî, *Sünen*, 4/260-261.

[484] Hanefîlerin, bugün için büyük bir ekonomik getirisi olan ikinci ve üçüncü gruptaki madenlerin zekâta tabi olmaması; o gün için önemli bir gelir kaynağı olmamasından kaynaklanmaktadır.

[485] Serahsî, *Mebsût*, 2/216; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/526-530; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, 1/450; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/239.

[486] Madenlerden verilecek oran hakkında âyetin olmaması ve ilgili hadislere isnat yönünden itiraz eden bazı bilginler, oranların serbest olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bk. Hamza Aktan, *İslâm'da Madenlerin Hukukî Statüsü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1986), 45-48. Ancak burada iki itiraz söz konusudur: Birincisi, hadislerde ve fıkıh kitaplarında verilen oranlar, asgarî miktarı bildirir. Dolayısıyla, bu oran arttırılabilir. İkincisi, oranlarla ilgili böyle bir serbestlik olduğunda yeni oranı kim, neye göre belirleyecektir. Üstelik bu yeni oranın, fakirlerin aleyhine azaltılması ve standart olmaması, yani her yeni duruma göre değiştirilmesi söz konusu olabilir.

[487] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/520-522; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/44.

1.3.2.4.3.5.2.2. Su Ürünleri

Deniz mahsullerinin zekâta tabi olup olmayacağıyla ilgili olarak Resûlullah'tan herhangi bir bilgi intikal etmediği için, fakihler bu konuda ihtilâfa düşmüşlerdir.[488]

Hanefîlerin yer altı kaynakları bağlamında ele aldıkları bir diğer konu da su ürünleridir. Cumhur ulema[489] da denizden çıkartılan ürünleri balık gibi kabul ettiklerinden; onlarda zekâtı gerekli görmezler.[490] Ancak İmam Ebû Yûsuf, Hz. Ömer'den gelen ve Abdullah b. Abbas'ın[491] da katıldığı bir görüşü rivayet ederek; sadece süs eşyası ve amber gibi denizden çıkartılan ürünlerden de humus (%20) alınması gerektiğini belirtmiştir.[492] Bununla birlikte, tâbiînden Hasan-ı Basrî ve İbn Şihâb ez-Zührî'ye göre, deniz ürünlerinden humus alınır.[493] Ömer b. Abdulazîz ise deniz ürünlerini, topraktan çıkartılanlara benzetmiş ve 200 dirhem gümüşün değerine ulaşmadıkça zekâtı gerekli görmemiştir. Bu miktara ulaşınca da kırkta bir (%2,5) oranında zekâtı gerekli görmüştür.[494] Deniz (su) ürünlerinin zekâta tabi olduğunu söyleyenler, onları topraktan çıkartılan ürünlere benzetmişlerdir. Buna bağlı olarak, topraktan çıkartılanlarda hangi şartları ve verilmesi gereken oranı öngörüyorlarsa; deniz ürünlerinde de aynı oranı gerekli görmüşlerdir.

1.3.2.5. İhtiyaç Fazlası Olması

Zenginliğin/servetin yayılması ve ihtiyaç sahiplerine el uzatılması gibi amaçları olan zekâtın, kişinin ihtiyaç duyduğu malları, kapsam dışı bırakması gayet tabidir. Çünkü kişinin ihtiyacı için kullandığı mal, onu zengin etmez. Bu sebeple İslâm, kişiden ihtiyacı olan malının zekâtını/vergisini almaz. Daha açık bir ifadeyle İslâm'da tüketim vergisi yoktur.[495]

---

[488] Demircan, "Dört Halife Döneminde Zekât Uygulamaları", 169.

[489] Mezhep İmamlarının denizden çıkartılan ürünleri zekâta/vergiye tabi kılmamaları, bu tür ürünlerin o dönemlerde ciddî bir ekonomik getiriye sahip olmamasıyla açıklanabilir.

[490] Şâfiî, *el-Üm*, 2/36-37; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 292-294; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 441; Serahsî, *Mebsût*, 2/217; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/600-601; Erkal, *Zekât*, 174-175.

[491] Abdullah b. Abbas'tan aksi yönde bir görüş de nakledilmiş, Câbir b. Abdullah'ın da aynı görüşü paylaştığı belirtilmiştir. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 440-441.

[492] Buhârî, "Zekât", 65; Abdurrezzak, *Musannef*, 4/64-65; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/446; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 292-294; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 2/393.

[493] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 441.

[494] İmam Mâlik, "Zekât", 7; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 432, 441.

[495] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 852.

Fıkıh bilginleri, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen[496] "afv" kavramının ihtiva ettiği manaya dayanarak bu şartın, zekâta tabi mallar için gerekli olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Müslümanı, sahip olduğu at ve köleden dolayı zekâttan muaf tutan hadisler[497] de zekâtın hesaplanması ve ödenmesinde aslî ihtiyaçların devre dışı bırakılması gerektiğini ortaya koymaktadır.[498] Ashaptan, bir dinarı olup da nereye harcaması gerektiğini soran kişiye Allah Resulü, kendisine; bir dinarı daha olduğunu söylediğinde, hanımına; bir dinarı daha olduğunu söylediğinde, çocuğuna; bir dinarının daha olduğunu söylediğinde ise, onu da hizmetçisine harcamasını söylemiştir. Bir dinar daha olduğu söylediğinde ise Allah Resulü, onu dilediği gibi harcayabileceğini ifade etmiştir.[499] Aynı harcama sıralamasını yukarıdaki hadisteki gibi yapan başka rivayetler[500] de vardır. Hasan-ı Basrî, ashâb-ı kirâmın ev ve eşyası, savaş araç-gereçleri, köle vb. on bin dirhem değerinde malı olan kimselere zekât verdiğini nakletmektedir.[501] Bu deliller bize, kişinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyacının, başkalarının ihtiyacından daha öncelikli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kişinin ihtiyacı olan mal, başkalarının ihtiyacı için kullanılmaz.[502] Bu sebeple ihtiyaç duyulan mallar, zekâtta hesaba katılmaz. Çünkü bu tür mallar yok hükmündedir.[503] İslâm, modern vergi sisteminin yeni ulaştığı, asgarî geçimin vergi dışı bırakılmasını asırlar öncesinden hükme bağlamıştır.[504]

Fıkıh bilginleri, yaşadıkları dönemlerde kişinin ihtiyaçlarını belirlemeye çalışmışlardır. Eşyasıyla beraber kişinin oturduğu evi, yiyeceği, kullandığı bineği, elbiseleri, zanaatkârsa kullandığı aletleri, ilimle meşgul oluyorsa kitapları, silahı, bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi varsa onların nafakası[505] vb. hususlar ihtiyaç kapsamında mütalaa edilmiştir. Burada sayılanlardan hareketle şu söylenebilir: Bu

[496] el-Bakara 2/219.
[497] Buhârî, "Zekât", 45, 46; Müslim, "Zekât", 11, 12, 14; İbn Mâce, "Zekât", 4, 15; Tirmizî, "Zekât", 3, 8; Nesâî, "Zekât", 17-19; Dârimî, "Zekât", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 1/121, 145, 146.
[498] Bk. Meydânî, *Lübâb,* 1/137. Ancak İmam Mâlik, nema şartını yeterli gördüğünden; bu şartı zekâtın vücubiyeti için gerekli görmez. Bk. Sahnûn, *Müdevvene,* 2/244; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/392.
[499] Ebû Dâvûd "Zekât", 45; Nesâî, "Zekât", 56.
[500] Buhârî, "Zekât", 18; Müslim, "Zekât", 46, 50; Ebû Dâvûd, "Zekât", 46.
[501] Miras, *Tecrîd,* 5/322.
[502] Meydânî, *Lübâb,* 1/137; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 144.
[503] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/6.
[504] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 143.
[505] Serahsî, *Mebsût,* 2/203, 204; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/392-393, 475; Mergînânî, *Hidâye,* 1/104; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/415; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/6.

tür mal ve eşyalar, kişinin ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin, sağlıklı ve onurlu bir hayat sürebilmesi için gerekli olan asgarî unsurlardır. İnsanın şahsiyetine büyük önem veren İslâm, onun hayatiyetini devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu mal ve eşyaları zekâttan muaf tutmuştur. Bu tür ihtiyaçlar, toplumun örfü dikkate alınarak zamana ve şartlara göre değişebilir.[506]

1.3.2.6. Borç Karşılığı Olmaması

Zekâta tabi mallarla ilgili şartların[507] sonuncusu, malın borç karşılığı olmamasıdır. Dinen mükellef olan bir kimse zekâtını hesaplarken, borcunu hesaba katacak mı? Ya da daha açık bir ifadeyle, nisabı etkileyecek miktardaki borç, zekât sorumluluğunu düşürür mü? Bu soruya mezhepler, farklı şekillerde cevap vermişlerdir. Burada söz konusu olan, borcu olup da onu ödedikten sonra nisap miktarı malı kalmayan kimsedir.[508]

Borcun zekâta etkisini mezhepler açısından, olumsuzdan olumluya doğru sıralayacak olursak; ilk sırayı hiç şüphesiz Şâfiîler alır. Çünkü onlara göre borç, hiçbir şekilde zekâtı engellemez. Yani borçtan dolayı, zekât sorumluluğu düşmez.[509] İmam Şâfiî, 200 dirhem parası ve aynı miktarda borcu olan bir kimsenin, bir yıl geçtikten sonra malının zekâtını vermesi gerektiğini söyler.[510] Ona göre, borcun karşılığı olan malda mülkiyet ve tasarruf hakkı söz konusu olduğu için o da zekâta tabidir.[511]

Mâlikîler, Şâfiîlere göre çerçeveyi biraz daha genişletmişlerdir. İmam Mâlik'e göre borç, sadece paradan zekât alınmasına manidir. Buna göre, kişinin mülkiyetinde sadece borcun miktarı kadar para bulunursa, onun zekâtı verilmez.[512] Ancak, borcu karşılayan miktarın dışında nisaba ulaşan bir para olması durumunda, onun zekâtının verilmesi gerektiğini ifade eder.[513]

---

[506] Zekâtın dışında kalan aslî ihtiyaçların tespiti ve tayini ile güncel değerlendirmeler için bk. Ahmet Tabakoğlu, "Zekât ve Gelir Dağılımı", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, ed. Bedreddin Çetiner (İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2008), 136-137.

[507] Kâsânî bu şartı, mükellef ile ilgili şartlar kısmında ele almıştır. Bunun muhtemel sebebi borcun, zekâta tabi malı etkilemesi ve düşürmesidir. Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/381.

[508] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/191; Mergînânî, *Hidâye,* 1/121; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/5.

[509] Nevevî, *Mecmû,* 5/317-320.

[510] Şâfiî, *Üm,* 2/42.

[511] Şâfiî, *Üm,* 2/43; Şeyh Bedreddin, *Letâif,* 1/216.

[512] İmam Mâlik'ten her iki yönde görüş de rivayet edilmiştir. Bk. İmam Mâlik, "Zekât", 19; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 539.

[513] Sahnûn, *Müdevvene,* 2/257; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 199.

Hanefîler ise, borçları tasnif etmişler ve zekâta etkisini buna göre değerlendirmişlerdir. Hanefîler bu konuda Hz. Osman'ın *"Borçlu olan kimse borcunu düşsün, sonra kalan kısmın zekâtını ödesin."* sözünü delil olarak göstermişlerdir.[514] Hanefîlere göre zekâta etkisi açısından üç türlü borç vardır: Birincisi, sırf kul hakkı olup, insanlar tarafından istenen borçlardır. Bunlara karzdan (borç akdi) veya ticaretten kaynaklanan borçlar örnek verilebilir. Bu tür borçlar, zekâtın hesaplanmasında etkendir. Yani mükellefin zekâta tabi malı hesaplanırken; borç miktarı ondan düşülür.[515]

İkincisi ise, Allah hakkı olup, kullar tarafından istenen borçlardır. Mükellefin zekât borcu buna örnek olarak verilebilir. Üçüncüsü de Allah hakkı olup, kullar tarafından istenmeyen borçlardır. Adak, kefâret ve fıtır sadakası, bu türe örnek verilebilir. Bu üç tür borcun ilk ikisi zekât mükellefiyetini etkiler. Dolayısıyla bir kimsenin, nisap miktarınca parası ve aynı miktarda birinci ve ikinci türdeki borcu varsa, zekât mükellefi olmaz. Ancak elindeki parası, nisap miktarını çıktıktan sonra nisaba ulaşırsa; bu durumda zekât mükellefi olur. Üçüncü türdeki borç ise, hiçbir şekilde zekât mükellefiyetini etkilemez.[516] Hanefîler ayrıca toprak mahsullerini, zekâta tabi diğer mallardan ayıran tutumlarını burada da göstermişler ve hiçbir borcun toprak mahsullerinin zekâtını (öşür) etkilemeyeceğini söylemişlerdir.[517]

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için, nisap miktarına ulaşması yeterli değildir. Bu malın ayrıca, kişinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyacının dışında olması da gerekmektedir. Nitekim Serahsî, bunu bir örnekle şu şekilde açıklar: Bin dirhem gümüş parası ve aynı miktarda borcu olan bir kimseye zekât farz değildir. Çünkü bu para borcuna sayılır. Aynı şekilde, ihtiyaç için bulundurulan nisap miktarı mal da zekâta konu olmaz. Hatta böyle bir durumda olan biri, fakir olması sebebiyle zekât dahi alabilir.[518]

---

[514] Şeyh Bedreddin, *Letâif*, 1/216.
[515] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/381-382; Mergînânî, *Hidâye*, 1/104; Mevsılî, *İhtiyâr*, 1/100.
[516] Serahsî, *Mebsût*, 2/203; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/383-385; Mevsılî, *İhtiyâr*, 1/100; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/171; Mergînânî, *Hidâye*, 1/104; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, 1/414-415; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/5.
[517] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/383.
[518] Serahsî, *Mebsût*, 2/203.

Hanbelîler ise, bütün mallarda borcun zekâtı etkileyeceği kanaatindedirler.[519] Hanefî ve Hanbelîler'in borcun zekâta etkisini kabul etmelerindeki temel dayanakları; borçluların, Kur'ân-ı Kerîm'de zekât verilecek kimseler[520] arasında sayılmaları ve Hz. Osman'ın halifeyken yaptığı konuşmada borcu çıktıktan sonra zekâtın verilmesi gerektiğini söylemesidir. Ashabın huzurunda gerçekleşen bu konuşmaya hiçbir itiraz olmadığından, bu konuda sahabenin icmâ ettiği de söylenmektedir.[521]

Bütün bu delillerden hareketle, borcun zekât mükellefiyetini etkilemesi, borç miktarının zekâta tabi maldan düşülmesi anlayışı daha doğru görünmektedir. Çünkü borçlu kimsede borcu miktarınca bulunan mal, aslında onun malı değildir. Yani malda tam mülkiyet söz konusu değildir. Buna bağlı olarak da o mal yok hükmündedir,[522] denilebilir. Borçludan zekâtın verilmesini istemek, -mal sahibinin de aynı malın zekâtını vermesinin gerekli olması sebebiyle- o malın zekâtının iki kere verilmesi anlamına da gelecektir. Ayrıca malını, nisap miktarından düşürecek kadar borcu olan kimse, -başka malı yoksa- fakirdir. O da zekât alabilir. Bir kimse hem zekât mükellefi hem de zekât malını hak eden olamaz. Yükümlülük zenginin, hak fakirindir.[523] Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Zekât, Müslümanların zenginlerinden alınıp fakirlerine verilir."*[524]

Zekâta mâni olabilecek borcu, nitelik bakımından sınırlayan görüşler de söz konusudur. Bunlardan birine göre, sadece zekâta tabi mallarla ilgili borçlar düşülebilir.[525] Sudan Zekât Kurumu'na göre tarım ürünlerinin zekâtında ürünle ilgili borçlar düşülebilir, ancak kişisel ihtiyaçlardan kaynaklanan borçlar üründen düşülemez.[526] Karadâvî'ye göre ise hem üretim maliyetinden kaynaklanan borçlar hem de kişisel ihtiyaçlardan kaynaklanan borçlar düşülür. Ürünün geri kalanından zekât verilir.[527] DİB Din işleri Yüksek Kurulu'na göre ise borçlar arasında herhangi

[519] İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/618-619.
[520] et-Tevbe 9/60.
[521] İmam Mâlik, "Zekât", 17; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 538-539; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/619.
[522] Mergînânî, *Hidâye*, 1/104, 121.
[523] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 145-146.
[524] Buhârî, "Zekât", 1.
[525] Sultân b. Muhammed b. Ali es-Sultân, *ez-Zekât: Tatbîku muhasebey muâsır* (Riyad: Dârü'l-Merrîh, 1986), 69.
[526] Dîvânü'z-zekât, *Fetâvâ dîvâni'z-zekât* (Hartum: el-Ma'hedü'l-Âlî li Ulûmi'z-Zekât, 2014), 181-183.
[527] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 146.

bir ayrım yapılmaz. Borç için ayrılan paranın zekâttan muaf tutulabilir. Ancak Kurul, bu borç düşme işlemini tarım ürünlerine ve sâime hayvanlara teşmil etmemiştir.[528]

Borcun zekâtı engellediğini kabul eden fıkıh bilginleri, ödeme zamanının erken veya geç (muaccel ve müeccel) olmasına göre farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Genel kanaat, ödeme vakti gelen borçla, sonraki yıllarda ödenecek borç arasında herhangi bir farkın olmadığıdır.[529] Bir grup âlim ise müeccel mehir gibi sonraki yılarda ödenecek borcun, borçludan acilen istenmemesinden dolayı; zekât sorumluluğunu düşürmediği kanaatindedir.[530] Buna bağlı olarak da yıllara bölünerek taksitlendirilmiş borcu olan bir kimse, sadece bir yıllık borcunu zekâta tabi malından düşebilir. DİB Din işleri Yüksek Kurulu da özellikle konut sektöründe uzun yıllar devam eden taksitli borçların zekâta etkisiyle ilgili olarak sorulan soruya "o zekât yılına ait olan birikmiş, vadesi o yıl içinde dolmuş veya dolacak olan ve dolayısıyla o yıl içinde hemen ödenmesi gereken borçlar" ifadesini kullanarak cevap vermiştir.[531] Aynı kurula ait başka fetvalarda ise, bir yıllık borçlar[532] ifadesi kullanılmıştır.[533]

[528] Özafşar, *Fetvalar 1*, 241; Esen, "Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri", 742.
[529] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/381.
[530] İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik,* 1/414.
[531] Konu ile ilgili olarak DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvası (bk. Özafşar, *Fetvalar 1* 246; a.mlf., *Fetvalar*, 241.) şöyledir: "Zekât vermekle yükümlü olan kişi, elindeki zekâta tâbî olan malından kul haklarına müteallik borçlarını düşer. Hanefî mezhebinin genel görüşüne göre ödeme günü gelmiş veya gelmemiş olan borçlar bu konuda aynı hükme tâbidir. Ancak bazı Hanefî âlimlere göre, sadece vadesi gelmiş olarak birikmiş ve alacaklısı tarafından talep edilen borçlar düşülür. Henüz ödeme günü gelmemiş olan borçlar düşülmez. Zira bu tür veresiye borçlar genellikle alacaklıları tarafından istenmez; ödeme günü gelmiş olan borçlar istenir. Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/385. Şâfiî mezhebinde meşhur olan görüşe göre ise hiçbir borç, zekâta tabi mallardan düşülmez. Dolayısıyla borçluluk hâli zekât vermeye engel değildir. Bk. Nevevî, Mecmu, 5/16, 317. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun diğer bir fetvası da şu şekildedir: "Günümüzde ödeme planı uzun bir takvime bağlanmış olan ve ileriki yıllarda düzenli olarak ödenecek olan kamu, TOKİ, kooperatif, kredi türü borçlar, bütünüyle zekât malından düşülmemelidir. Zira bu ödeme takvimleri 10-20 yıllık çok uzun vadeleri kapsamakta ve insanlar bu borçları hemen o yılda ödeme durumuyla karşı karşıya kalmamaktadırlar. Bu bakımdan kişinin elinde bulunan zekâta tabi mallardan, sadece, o zekât yılına ait olan birikmiş, vadesi o yıl içinde dolmuş veya dolacak olan ve dolayısıyla o yıl içinde hemen ödenmesi gereken borçlar düşülmelidir." Bk. Heyet, *Fetvalar 1*, 246, 247; a.mlf., *Fetvalar*, 2015, 241.
[532] Özafşar, *Fetvalar 1*, 246, 247, 248, 251; a.mlf., *Fetvalar*, 240, 245, 246.
[533] Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", 647-648.

İKİNCİ BÖLÜM

GAYRİMENKUL MALLAR İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

Birinci bölümde zekât ve onunla bağlantılı kavramlar tanımlandıktan sonra, zekâtla ilgili şartlar verilmişti. Bu bölümde ise, tezimizin ana konusunu teşkil eden gayrimenkul kavramını daha iyi anlamamıza yardımcı olacak yakın kavramların tanımı yapılacaktır.

2.1. GAYRİMENKUL İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

2.1.1. Mal Kavramı

2.1.1.1. Lügat Olarak Mal

Mal kavramının lügat manası, *"sahip olunan her türlü şeydir."* Dolayısıyla mal kavramı[534] sahip olunan her türlü varlığı[535] ifade etmek için kullanılmaktadır. Âyet [536] ve hadislerde mal kelimesinden ziyade onun çoğulunun (emvâl) kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple fıkıh geleneğinde maldan ziyade, onun

[534] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 11/635-636; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/215; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 8/121; Abdülkerîm Hatîb, *es-Siyâsetü'l-mâliyye fi'l-İslâm: ve sılatuha bi'l-muâmelâti'l-muâsıra* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, t.y.), 22. Tezimizin önceki bölümlerinde kullandığımız eserin (Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2010) baskısında bu bölüme rastlayamadık. Ancak aynı yayınevinin 1989 baskısında bu konu mevcuttur. Bk. Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1989). Bu eserin Türkçe tercümesinde de aynı bölümü görmekteyiz. Bk. Vehbe ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* (*el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*), çev. Ahmet Efe v.dğr. (İstanbul: Risale Yayınları, 1994).

[535] Yeni Türk ansiklopedisi mal kavramını "insan ihtiyaçlarının tatminine yarayan her türlü maddelerle maddî ve manevî vasıtalar" şeklinde tanımlayarak maddî ve manevî malları, dolayısıyla menfaatleri de mal kapsamına dâhil etmiştir. Malın tanımı ve çeşitleri için bk. Ayvaz Gökdemir (baş redaktör), *Yeni Türk Ansiklopedisi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1985), 2147.

[536] et-Tevbe 9/103; ez-Zâriyât 51/19; el-Meâric 70/24-25.

çoğulu olan emvâl kullanılmıştır. Öyle ki, tarihî süreç içerisinde *emvâl*[537] adıyla bir literatür bile oluşmuştur.[538]

Hadis kaynaklarında malın tarif edilmemiş olması, aslında muhatapların zihninde bilinen ve belli oranda anlaşılan bir şey olduğunu göstermektedir.[539] Bununla birlikte zaman, mekân ve ekonomik yapıya göre, mal kavramına farklı manalar yüklenegelmiştir. Tarih boyunca toplumlar yaşayış şekilleri, ekonomik faaliyetleri vb. hususları dikkate alarak mal kavramına farklı muhtevalar yükleyerek onu anlamlandırmışlardır. Mal denilince, Câhiliye toplumunda yaygın bir kullanım alanı olduğu için devenin; göçebe hâlde yaşayanlar için daha çok küçükbaş hayvanların, şehirde yaşayan ve ticaretle meşgul olanlar için daha ziyâde altın ve gümüşün anlaşılması bu durumu teyit etmektedir.[540]

2.1.1.2. Istılah Olarak Mal

İslâm hukukunda varlık, eşya kavramı altında değil, mal kavramı altında incelenir. Mal kavramının lügat manasının kolay ve anlaşılır olduğunu ifade eden bilginler, ıstılah manasında aynı kolaylığın bulunmadığını belirtmişlerdir. Bilginler ve buna bağlı olarak mezhepler, mal kavramının muhtevasına farklı şeyleri dâhil ettiklerinden ortak bir tanımda da buluşulamamıştır. Daha açık bir ifadeyle tanım, hangi varlıkların mal kabul edilip edilmeyeceği esas alınarak yapılmıştır.[541] Bununla birlikte Serahsî'nin "*Menfaatlerimizi gerçekleştirmek için yaratılmış şeye verilen isimdir.*"[542] şeklinde bir tarifi vardır.

---

[537] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab,* 11/635; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs,* 8/121; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 119. Genel anlamıyla "emvâl" muâmelât sahasındaki mal varlığı hukukunu, kul haklarını, devlete ait bütün gelirleri ifade eder. Bk. Hasan Hacak, "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/462. Daha özel anlamıyla ise, sermaye ağırlıklı ticari şirketleri ifade etmek için kullanılan bir fıkıh terimidir. Bk. Orhan Çeker, "Emvâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/167.

[538] İslâm malî hukukuna dair yazılan haraç ve emvâl kitaplarının geniş bir tanıtımı için bk. Cengiz Kallek, *İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi: Harac ve Emval Kitapları* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2004).

[539] Nitekim klasik sözlüklerde manasının yaygın bir şekilde bilindiğine dair ifadeler vardır. Bk. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 11/635.

[540] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 11/636; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/215; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 8/121; Hacak, "Mal", 27/461.

[541] Hacı Mehmet Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 572-573.

[542] Serahsî, *Mebsût,* 11/78.

Mal kavramının tanımı ve buna bağlı olarak da muhtevasına dâhil olan şeylerle alakalı iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birinci yaklaşımı Hanefîler, ikincisini ise onun dışındaki diğer mezhepler (cumhur) benimsemiştir.

2.1.1.2.1. Hanefîlere Göre

Hanefîler mal kavramını diğer mezheplerden farklı tanımlamış, çerçeveyi daha dar tutmuşlardır. Onların mal tarifi şu şekildedir: *"İnsan tabiatının bir gereği olarak istenen ve ihtiyaç duyulan, gerekli olduğunda kullanılması için saklanabilen (iddihâr) şeydir."*[543] Hanefîlerin bu tanımına göre, bir nesnenin mal olabilmesi için iki temel unsura ihtiyaç vardır. İlk unsur, insanlara faydalı olup ihtiyaçlarını gidermesi, buna bağlı olarak da ekonomik değerinin olmasıdır. İkinci unsur ise malın fizikî bir varlığının bulunabilmesi, elde tutulabilmesidir (iddihar). Bu tanımdan hareketle, ele geçirilme imkânı olmadığından, güneş ışığı ve ele geçirilse bile fayda sağlamayan bir damla su ve bakliyat taneleri mal sayılmaz. Hanefîlere göre mal, saklanıp biriktirilebilmelidir. Dolayısıyla, maddî/fizikî varlığı olmayıp elde tutulamayan ve buna bağlı olarak da biriktirilemeyen menfaatler, mal sayılmazlar. Mecelle'deki *"Tab'-ı insanî mâil olup da vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir"*[544] şeklindeki tanım da bu iki unsuru ön plana çıkarmaktadır.[545] Bu tanıma, insan tabiatının meyletmeyip faydalanamadığı zehir ve acı ilaçların; uzun süre biriktirilmesi mümkün olmayan sebze ve meyvelerin de mal kabul edilmesi gerektiği şeklinde itirazlar gelmiştir.[546]

Hanefîler, mal kavramını anlamlandırmada ve bu durumu ifade etmede diğer mezheplerden farklı bir yol izlemişlerdir. Hanefîler malı, faydalanılması mübah ve haram olmasına göre, mütekavvim mal ve mütekavvim olmayan mal şeklinde ikiye ayırmışlardır. Onlar açısından gerçek anlamda mal, mütekavvim maldır. Mütekavvim olmayan mal, mütekavvim mallarla hiçbir şekilde mal

---

[543] Ebü'l-Abbas Şehabeddîn Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir: Şerhu kitâbi'l-Eşbah ve'n-nezâir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 4/5; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/3; Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 1), 3; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm,* çev. Raşit Gündoğdu & Osman Erdem (İstanbul: Osmanlı Yayınevi, t.y.), 1/142, (Mecelle 126. md. şerhi); Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/9.

[544] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/142, (Mecelle md. 126).

[545] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 6/545; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî* (1989 baskısı), 4/40-41; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/142-143, (Mecelle 126. md. şerhi); Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/9; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 119-120; Hacak, "Mal", 27/462.

[546] Abdülkerîm Zeydân, *Medhal,* 183-184.

olmayan nesneler arasında ara bir kavram olarak bulunmaktadır. Böylece Hanefîler mal kavramını üçe ayırmaktadırlar.[547] Bu ayrımın bir sonucu olarak mal ile mütekavvim mal birbirinden farklı şeyler olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Mecelle de bu iki kavramı, farklılıklarını vurgulayacak şekilde, ayrı ayrı maddelerde açıklamıştır.[548]

Hanefîler mütekavvim malı, *"kullanılıp faydalanılması mubah olan şey"*[549] şeklinde tarif etmişlerdir. Buna göre, bir maldan faydalanılabilmesi ve hukukî işlemlere konu olabilmesi için, onun mütekavvim olması gerekmektedir. Bir malın mütekavvim olarak kabul edilebilmesi için ayrıca fiilen elde edilmiş olması ve müstakil varlığa sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla denizdeki balığın ve hayvanın göğsündeki sütün akde konu olabilmesi için elde edilmiş olması ve müstakil bir varlığının bulunması şarttır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, icârede akit anında mevcut olmayan (ma'dûm) menfaat,[550] elde edildiğinde mütekavvimlik özelliği kazanır. Ayrıca gıda ve yem olarak kullanılan meyve ve sebzeler olgunlaşmadan önce satılabilirler. Olgunlaştıktan sonra da kendilerinden faydalanmak (menfaat) mümkün olduğu için, akde konu olmaları câizdir.[551]

Hanefîlerin mal tasnifinde üçüncü kavram ise, mütekavvim olmayan (gayri mütekavvim) maldır. Mütekavvim mallar, aynî haklara ve satış, kira, hibe, rehin gibi hukukî işlemlere konu olabilir. Bu işlemlerin sonucunda da tazmin mükellefiyeti doğar. Mal niteliği taşımayan şeyler (gayri mütekavvim), hiçbir şekilde aynî hakların ve hukukî işlemlerin konusu olmadığından hukukî sonuç doğurmazlar. Bu sebeple mütekavvim olmayan bir mal, akdin konusu olup telef edildiğinde tazmini gerekmez. Söz konusu mal, bedel veya semen olursa -akit in'ikâd etmekle birlikte- fâsit olur ve akde fâsit akdin hükümleri uygulanır. Ancak İslâm'a göre mütekavvim olmayan şarap ve domuz gibi şeyler, Ehl-i Kitap

[547] Hacak, "Mal", 27/462 vd.

[548] "Mal" kavramı 126. maddede "mütekavvim mal" ise, 127. maddede tarif edilmiştir. Bk. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/142-143, (Mecelle 126. md. şerhi).

[549] Mütekavvim mal Mecelle'nin 127. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: "Mâl-i mütekavvim iki manaya isti'mâl olunur. Biri intifâı mübah olan şeydir. Diğeri mâl-i muhrez demektir." Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/143.

[550] Menfaat kavramı ve kapsamıyla ilgili bu ihtilaf sadece İslâm hukukuna has bir durum değildir. Söz konusu belirsizlik modern hukukta da kendisini göstermektedir. Bk. Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1992), 89.

[551] Mevsılî, *İhtiyâr,* 2/7; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/143, (Mecelle 127. md. şerhi); Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/10; Hacak, "Mal", 27/462-464.

tarafından mubah kabul edildiklerinden, onlar açısından mütekavvim mal sayılmışlardır. Bu tür mallar, Ehl-i Kitap'ın kendi aralarındaki işlemlerinde hukukî sonuç doğurmaktadır.[552]

2.1.1.2.2. Cumhura Göre

Cumhurun mal tanımı şu şekildedir: *"Kendisinden faydalanılan veya bunu mümkün kılan şeydir."* Bu tarif, Hanefîlerin mütekavvim mal tanımına benzemektedir.[553]

Cumhur ulema ile Hanefîlerin malı farklı tanımlamalarının doğurduğu en önemli sonuç, menfaatin mal olup olmamasıdır. Hanefîlere göre bir şeyin mal sayılabilmesi için biriktirilebilmesinin (iddihar) ve buna bağlı olarak da fizikî bir varlığının bulunmasının şart olması, menfaatin mal sayılamayacağı sonucunu doğurmuştur.[554] Hanefîlerin bu ayrımı, maddeyi cevher-araz[555] şeklinde tasnif etmelerinin ve buna bağlı olarak eşyayı ayn[556] ve menfaat[557] diye ikiye ayırmalarının bir sonucudur.[558] Kira akdinden elde edilen menfaat de araz olduğundan varlığı devam etmemekte, yani yok olmaktadır. Buna bağlı olarak da

---

[552] Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/56; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 6/559; Mergînânî, *Hidâye,* 1/114; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/207-208, 378-380, (Mecelle 212. ve 371. md. şerhleri); Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî* (1989 baskısı), 4/41, 44-45; Hacak, "Mal", 27/462.

[553] Abdülkerîm Hatîb, *es-Siyâsetü'l-mâliyye,* 22; Hacak, "Mal", 27/462.

[554] Mecelle'nin 125. maddesinde mülk kavramı açıklanırken şöyle denilmiştir: "Mülk, insanın sahip olduğu şeydir. Gerek â'yân olsun ve gerek menâfî olsun." Bu tanımda menfaatin mülk, buna bağlı olarak -Hanefî anlayışının aksine- mal olabileceği, ima edilmiştir. Nitekim 125. maddenin izahında da bu durum biraz daha netleştirilmiştir. Söz konusu yerde yapılan izahta akit anında mevcut olmadığından (ma'dûm) kural olarak akde konu (ma'kûdün aleyh) olamayacağı, ancak zaruretten dolayı mevcut hükmü verilmiş ve akde konu olabileceği kabul edilmiştir. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/3; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/142, (Mecelle 125. md. şerhi); Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/9; Zeydân, *Medhal,* 185, 189-190.

[555] Hanefiler, cevherin arazdan üstün olduğu prensibine benzer şekilde aynın menfaatten üstün olduğunu, dolayısıyla aralarında bir eşitsizliğin bulunduğunu varsaymaktadırlar. Bk. Nuri Kahveci, "İslâm Hukuku Açısından Menfaatlerin Tazmini", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2006): 47.

[556] Ayn, eşyanın maddî yapısı ve aynı zamanda menfaatlerden yalıtılmış hali demektir. Mecelle'nin 159. maddesinde ayn şu şekilde tarif edilmiştir: "Ayn, nefs ve zat manasına geldiği gibi hâzır ve mevcud olan şey manasına da gelir." Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/153, (Mecelle 159. md. şerhi).

[557] Bir malın, kullanılmasıyla elde edilen fayda, iyiye ulaştıran şey demektir. Nitekim Mecelle'deki tanım da şu şekildedir: "Menfa'at bir aynın isti'mâliyle hâsıl olan fâide demektir." Bir evin menfaati onda oturmakla, bir beygirin menfaati de ona binmekle gerçekleşir. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/142, (Mecelle 126. md. şerhi). Şâfiîler tanımı biraz daha genişleterek, eşyanın faydalanmaya hazır olmasını eklemişlerdir. Zencânî menfaati, "bir ayndan faydalanabilmek için şekil olarak hazır ve müsait olmasıdır." şeklinde tarif eder ve bunun İmam Şâfiî'nin de görüşü olduğunu belirtir. Bk. Zencânî, *Tahrîcü'l-furu' ale'l-usûl,* 225.

[558] Serahsî, *Mebsût,* 15/78-80.

menfaatlerin her an yeniden oluştuğu ve akdin yenilendiği kabul edilmektedir.[559] Daha açık bir ifadeyle Hanefîlere göre menfaatler, akitleri sahih hale getirmek için zorunlu olarak var kabul edilmişlerdir. Cumhur ulema, her ne kadar ayn-menfaat ayrımına gitmişlerse de Hanefîlerle aynı sonuca ulaşmamışlar ve menfaatlerin de mal olduklarını[560] ve itlaf edilmeleri halinde tazmin gerektiğini ifade etmişlerdir.[561] Cumhur ulema, menfaatin mal sayılabilmesi için kendisinin elde bulundurulmasını şart koşmamışlar; aslının (ayn) mevcut olmasını yeterli görmüşlerdir. Dolayısıyla cumhura göre menfaatler de eşyanın kendisinin (ayn) dışında müstakil bir varlık olarak kabul edildikleri için mal sayılırlar. Buna bağlı olarak da hukukî işlemlerin konusu olabilirler.[562]

Fıkıh literatüründe malın ayn-menfaat şeklinde ikiye ayrılarak sunulması, İslâm hukukuna has bir durumdur. Fıkıhtaki bu ayrım, modern hukuktaki maddî ve gayri maddî mal ayrımıyla benzerlik arz etmektedir.[563]

Cumhur ulema, Hanefîlerin aksine malla ilgili farklı bir kriter öne sürmüştür. O da bir malın temiz olma şartıdır. Ancak bu kriter, söz konusu malın hukukî sonuç doğurmasını tamamen ortadan kaldırmamış; sınırlı da olsa bazı hukukî sonuçlar doğmasına müsaade etmiştir. Kısmî sonuçlar doğuran bu tür malları, aynî haklara konu olan maldan ve hiçbir şekilde bir hakka konu olmayan diğer eşyadan ayırmak için, Hanefîlerdeki gayri mütekavvim mala benzer, "muhterem mal" kavramı kullanılmıştır.[564]

---

[559] Ebû Zeyd Abdullah Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Te'sîsu'n-nazar*, thk. Mustafa Muhammed el-Kabbanî (Beyrut: Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, t.y.), 128-129; Serahsî, *Mebsût*, 15/75, 96; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 9/61; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/575, (Mecelle 596. md. şerhi).

[560] Modern hukuk anlayışında menfaat kavramı sadece maddî değil, aynı zamanda manevî menfaatleri de içerir. Modern hukukun menfaatleri mal sayan, bunun sonucunda da zarar verilmesi durumunda tazmini gerekli kılan anlayışı cumhurun mal anlayışıyla örtüşmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, 47.

[561] Debûsî, *Te'sîsu'n-nazar*, 128-129; Zencânî, *Tahrîcü'l-furu' ale'l-usûl*, 225; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî* (1989 baskısı), 4/41-42. Ali Haydar Efendi Mecelle şerhinde müteahhirîn Hanefî bilginlerinin mezhebin üç büyük ulemasının aksine, yetim ve vakıf mallarının menfaatlerinin mal sayılacağı ve bunların gasbedilmesi halinde tazminin gerektiğini aktarır. Ali Haydar Efendi ayrıca, dönemin fukahasının bütün mallarla ilgili menfaatlerin, Şâfiîlerde olduğu gibi mal sayılıp sayılmayacağına karar vermeleri gerektiğini belirterek; âdeta bu anlayışa kapı aralamıştır. Bk. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/575, (Mecelle 596. md. şerhi).

[562] Zencânî, *Tahrîcü'l-furu' ale'l-usûl*, 225; Hacak, "Mal", 27/462-463; a.mlf., "Menfaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/132-133.

[563] Hacak, "Mal", 27/463.

[564] Hacak, "Mal", 27/462.

Mal konusunda yukarıdaki görüşleri değerlendiren günümüz fıkıhçılarından Yûsuf el-Karadâvî, Hanefîlerin görüşünün zekâtla ilgili nasların uygulanmasına daha uygun olduğunu ifade etmiştir. Çünkü toplanıp beytülmale konan ve hak sahiplerine dağıtılmaya uygun olan şey menfaatler değil, somut olarak mevcut olan mallardır.[565]

Hanefîlerin malı, maddî varlığı olan ve biriktirilebilen şeklinde sınırlandırmalarının zekâttaki sonuçlarından birisi de temlikle[566] alakalıdır. Bu anlayışın bir sonucu olarak zekâtın maddî varlığı olan şeylerle ödenebileceğini ifade etmişlerdir. Örneğin, -menfaatin maddî varlığı olmadığı için mal sayılmaması sebebiyle- zengin bir Müslümanın, bir fakiri zekât niyetiyle evinde oturtması, Hanefîlerdeki genel anlayışa göre[567] zekât borcunu düşürmez.[568]

Ülkemizde uygulanmakta olan Türk-İsviçre doktrininde yerleşmiş olan eşya (maddî mal) anlayışı Hanefîlerin mal anlayışıyla paralellik göstermekle birlikte[569] modern iktisat biliminde malın tanımı ve çerçevesine bakıldığında, onun özellikle Hanefîlerin tanımından daha geniş olduğu görülmektedir. Nitekim iktisat ilminde malın tanımı şu şekildedir: *"İnsanların ihtiyaçlarını, doğrudan ya da dolaylı olarak karşılamaya uygun ve bu amaç için kullanılmaya hazır olan (mevcut) her şeye denir."*[570] Bu tanımdan hareketle malın istek/ihtiyaç karşılığı olması ve bunu karşılayabilmesi, bunun yanında kullanabilme imkânının olması, yani hazır bulunması gibi özelliklere vurgu yapılmıştır. İktisat biliminde menfaat (fayda) ise daha çok, malların ihtiyacı karşılama özelliği olarak ifade edilmektedir.[571]

---

[565] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 120-121.

[566] Malî bir hakkı veya eşya üzerindeki mülkiyet hakkını başkasına devretmeyi ifade eden fıkıh terimidir. Bk. Bilal Aybakan, "Temlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/428.

[567] Ebû Yûsuf, Hanefîlerdeki genel anlayışın aksine bu uygulamanın zekât gerine geçeceğini söylemiştir. Hatta Ebû Yûsuf'a göre yakın akrabasının nafakasını vermekle sorumlu tutulan bir kimsenin, zekât niyetiyle o fakiri yedirip doyurmasının geçerli olacağını ifade etmiştir. Ebû Yûsuf'un bu fetvası, Hanefîlerdeki yedirmekle zekâtın verilmiş olmayacağı görüşüne aykırıdır. Nitekim İmam Muhammed de sadece fakiri giydirmekle zekâtın verilmiş olabileceğini; onu yedirmekle temlik söz konusu olmadığından, zekâtın ödenmiş sayılmayacağını ifade etmiştir. Bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/3.

[568] Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısrî Hanefî İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik,* thk. Zekeriyyâ Umeyrat (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 2/353.

[569] Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 573.

[570] Erol Manisalı, *İktisada Giriş* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1980), 10; Ersan Bocutoğlu v.dğr., *İktisada Giriş* (Trabzon: Derya Kitabevi, 1998), 7; Cafer Unay, *Genel İktisat* (Bursa: Ekin Kitabevi, 2000), 20; İlker Parasız, *İktisada Giriş* (Bursa: Ezgi Kitabevi, 2003), 13; Zeynel Dinler, *İktisada Giriş* (Bursa: Ekin Kitabevi, 2007), 19.

[571] Parasız, *İktisada Giriş*, 13; Dinler, *İktisada Giriş,* 19.

İslâm hukuku birçok meselede olduğu gibi malların taksiminde de özgün bir yapıya sahiptir. Nitekim malların ayn-menfaat şeklinde ikili taksimatı, İslâm hukukuna has bir durumdur. Bu yönüyle İslâm hukukunun eşya anlayışı, Roma hukuku ve buna bağlı olarak gelişen Kara Avrupa'sı hukuk sisteminden farklılık göstermektedir. Roma hukuku ve onun kaynaklık ettiği Kara Avrupa'sı hukuk sistemi bu ayırıma gitmez. Buna göre eşyanın satımında olduğu gibi kira akdinde de akdin konusu eşyanın kendisidir. Roma hukukundaki maddî-gayrimaddî mal ayırımı, İslâm hukukundaki ayn-menfaat ayırımını çağrıştırsa da aslında aralarında bir ilişki yoktur. Çünkü maddî-gayrimaddî mal ayırımı, özellikle normal mallarla fikir ve sanat eserlerinin, dolayısıyla eşya hukuku ile fikrî hukukun konularını birbirinden ayırmak için yapılan bir tasniftir. Fikir ve sanat eserleri üzerinde de bir tür aynî hak benzeri yetkinin varlığı kabul edildiği için bunlar, gayrimaddî mal (eşya) olarak kabul edilmişlerdir. Dolayısıyla maddî mallar eşya hukuku, gayrimaddî mallar ise fikrî hukuk kapsamında mütalaa edilmektedir.[572]

Modern iktisat bilimi malları iktisadî-serbest, üretim-tüketim, maddî-gayrimaddî mallar gibi kısımlara ayırsa da konumuz açısından bizi ilgilendiren daha çok maddî ve manevî (gayrimaddî/maddî olmayan) mal ayrımıdır. Maddî mallar ev, otomobil, elma, ekmek gibi yiyecek maddeleri ve giyim eşyalarıdır. Bu tür mallar elle tutulup gözle görülebilir. Bu tür malların saklanabilme özelliği olduğundan, bunlarda mülkiyet değişimi de söz konusudur. İktisat biliminde mal denilince, bu tür mallar anlaşılır. Haklar ve hizmetler olarak anlayabileceğimiz manevî/gayrimaddî mallar/haklar ise, elle tutulup gözle görülemezler. İsim hakkı, telif hakkı, şerefiye, patent ve icat vb. bu haklara örnek verebiliriz. Fikir ve sanat eserleri de gayri maddî mallar içerisinde mütalaa edilmektedir. Fikrî bir eser, eşya gibi somut olmadığı için, farklı bir hukukî statüye sahiptir. Bunun bir sonucu olarak maddî varlığı olan kitap nüshası eşya hukukuyla korunurken, kitapta ifade edilen fikrî düşünce, yani eser, fikrî mülkiyet hukukunu ilgilendirir. Bu nedenle eşya olarak bir kitap nüshasını satın alan kimse, sadece o kitabın maddî varlığına sahip olur. O kişi aynı zamanda kitaptaki fikrî ürünü satın almış olmaz.[573]

---

[572] Hacak, "Mal", 27/463.

[573] Selahattin Tekinay v.dğr., *Tekinay Eşya Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989), 21-22; Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekâti ve's-sadekâti ve'n-nüzûri ve'l-keffârât* (Kuveyt: Kuveyt Dinî İşler Dairesi, 2009), 43; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 573, 578-579.

Manevî mallardan olan hizmete ise ulaşım, ticaret, eğitim ve sağlıkla ilgili faaliyetler örnek gösterilebilir. Bir doktorun hastasını muayene etmesi, bir öğretmenin sınıfta ders vermesi, bir taksicinin yolcuyu istediği yere götürmesi gibi faaliyetler hizmet kapsamında değerlendirilir.[574] İnsanların ihtiyacını karşılama açısından mal ile hizmet arasında pek fark bulunmadığından dolayı, böyle bir ayrımı anlamsız ve gereksiz gören iktisatçılar da vardır.[575]

Günlük hayatın bugüne nazaran daha sade olduğu geçmiş asırlarda oluşan fıkıh anlayışının aksine bugün, gündelik hayat ekonomik açıdan daha karmaşık ve çeşitli hale gelmiştir. Neredeyse her gün yeni bir ticaret ve alışveriş türü ortaya çıkmakta, bunun sonucunda da piyasaya mal olarak sürülen şeyler sürekli artmaktadır. Hanefîlerin, maddî varlığı olan ve biriktirilebilen şeklinde ifade ettikleri mal anlayışları genişletilerek çok büyük ekonomik değerlere sahip birçok ticarî telif ve patent hakkı, yazılım, e-ticaret gibi ekonomik getirisi çok yüksek ve zenginlik sebebi olan değerlerin zekâtta hesaba katılması gerektiği kanaatindeyiz. Patent ve telif gibi haklar gelir getirdiklerinde, müstefâd mal gibi değerlendirilip zekâta tabi olurlar. Ayrıca bu tür mallar satıldıklarında ticaret malı gibi kabul edilirler. Dolayısıyla, ticarete konu olan ve gelir getiren manevî mallar/haklar zekâta tabidir.[576]

2.1.2. Menkul Kavramı

Sözlükte "bir şeyi bir yerden başka bir yere taşımak" anlamındaki "nkl" kökünden ism-i mef'ûl kalıbında türemiş bir isimdir.[577] Mülkiyete konu olan mallar (eşya), çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Bu tasnifler, modern hukuk açısından özellikle aynî hakların düzenlenmesinde belirleyici unsur olarak kabul edilir.[578] Klasik fıkıh ve modern hukuktaki mal (eşya) tasniflerinden biri de menkul-gayrimenkul (taşınır/taşınmaz) ayrımıdır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, gayrimenkul kavramı açıklanmadan önce menkul kavramı hem klasik fıkıh hem de modern hukuk açısından ele alınacaktır.

---

[574] Unay, *Genel İktisat,* 21; Parasız, *İktisada Giriş*, 13; Dinler, *İktisada Giriş,* 20-21.
[575] Parasız, *İktisada Giriş*, 13.
[576] Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 44; Abdullah b. Mübârek Âl-i Seyf, "Zekâtü'l-müsteğallât", *Mecelletü'l-cem'iyyeti'l-fikhiyyeti's-Suûdiyye* 5 (2009-2010), 325.
[577] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 11/674.
[578] M. Kemal Oğuzman v.dğr., *Eşya Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2009), 8.

2.1.2.1. Klasik Fıkha Göre

Fıkıh metinlerinde mallar akar-menkul şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. Nitekim Mecelle Şerhi de bu iki kavramı, peş peşe iki farklı maddede açıklamıştır. Söz konusu eserde menkul kavramı, şu şekilde tarif edilmiştir:

> Bir mahalden mahall-i âhara nakli ve tahvili mümkün olan şeydir ki, nukûd ve urûza ve hayvânât ve mekîlât ve mevzûnâta ve vakf arsa yahut arâzî-i emîriye üzerindeki mülk kürüm ve eşcâra ve ebniyeye âmm ve şâmil olur. İmdî vakıf yer ve arâzî-i emîriye üzerindeki eşcâr ve ebniye menkûl kabîlindendir. Ebniye ve eşcârda iki i'tibâr vardır. Bir: Ebniye, üzerinde bulunduğu arsa ve eşcâr-ı mağrus bulunduğu arâziyle berâber i'tibâr olunduğunda akâr olur. İki: Ebniye, arsasız ve eşcâr-ı mağrûs bulunmadığı, arâzîsiz i'tibâr olunduğunda menkul olur…[579]

Yukarıdaki tanımdan hareketle menkul malların unsurlarıyla ilgili şunlar söylenebilir: Menkul mallar, taşınma anında mahiyetinin değişip değişmediğine bakılmaksızın, bir yerden başka bir yere nakli mümkün olan varlıklardır. Ayrıca vakıf arsalar, devlet arazilerinin üzerindeki mülk binalar, ağaçlar ve üzüm asmaları da menkul sayılır.[580] Burada dikkat edilmesi gereken husus, Hanefîlere göre bina, ağaç ve toprak mahsulü müstakil bir mal olarak kabul edildiklerinde gayrimenkul gibi işlem görmezler, menkul sayılırlar. Bunlar toprağa bağlı olarak akar kapsamında ele alınır. Söz konusu malların satılması durumunda, onlara toprağa bağlı olarak akar hükümleri uygulanır. Dolayısıyla Hanefîlerde sadece bina ve ağaç, araziden bağımsız olarak satılırsa; onlara akar hükümleri uygulanmaz.[581] Yalnız Mâlikîler, nakil anında menkul malların şekil ve mahiyetinin değişmediği kanaatini taşırlar. Değişme durumunda menkul değil, gayrimenkul olarak kabul edilirler. Buna bağlı olarak Mâlikîlerde ev, ağaç, dükkân, bağ, bahçe gayrimenkul sayılır.[582] Çünkü bunları, asıllarına zarar vermeden taşımak mümkün değildir. Zarar görmemeleri ve niteliklerini kaybetmemeleri için gayrimenkul kapsamında değerlendirilmeleri gerekir.[583] Şâfiîlerde ise akar tanımına kural olarak arazi ve içerisindeki ağaç ve binalar dâhil olmakla birlikte, özellikle şüf'a hakkı ve vakıf arazisi üzerinde uzun süreli kiralama (hikr) gibi yöntemlerle sahip olunan bina ve

---

[579] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/143, (Mecelle 128. md. şerhi).
[580] Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/9-10.
[581] Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 3), 3; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî* (1989 baskısı), 4/46-47; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 3/96-97, (Mecelle 1019. ve 1020. md. şerhleri); Muhammed Yûsuf Musa, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-akd fi fıkhi'l-İslâm* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1987), 163.
[582] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 554.
[583] Mustafa Ahmed ez-Zerka, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî sevbihi'l-cedîd* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1968), 3/148-149.

ağaçlar menkul kapsamında değerlendirilirler.[584] Şâfiîler aşılanmış ağaçların meyvelerini menkul hükmüne tabi tutarlar. Aynı meyveler Hanefî, Hanbelî ve Mâlikîlerde ise bina ve ağaç gibi araziye bağlı olarak düşünüldüğünde gayrimenkul olurlar.[585]

Türk-İsviçre hukukundaki "mütemmim cüz" ilkesi, İslâm hukukunda benimsenmediği için bir arazi üzerindeki bina ve ağaçlar, -üst hakkı gibi gerekçelerle- toprağın sahibinin dışında başka bir kimseye ait olabilmektedir.[586] Bu sebeple Hanefîler -diğer mezheplerden daha açık bir şekilde- bina ve ağaçların araziden ayrılabileceğini ve zarar ihtimali bulunsa bile başka bir yere naklinin mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Hanefîlere göre gayrimenkul/akar denildiğinde ilk akla gelen şey, -üzerinde bina bulunsun bulunmasın- arazilerdir. [587] Bunların dışındakiler menkul kapsamında değerlendirilir. Hanefîlere göre bina ve ağaçlar belirli hukukî bir sebepten dolayı arazi ile birlikte düşünülüyorsa gayrimenkul/akar, arazinin sahibine ait olmadıkları için araziden bağımsız değerlendiriliyorlarsa menkul hükmünü alırlar.[588]

2.1.2.2. Modern Hukuka Göre

Modern hukukta -tıpkı İslâm hukukunda olduğu gibi- akar ve menkul ayrımı görülmektedir. Menkul (taşınır) kavramı ve ilgili olduğu meseleler Türk Medenî Kanunu'nda (TMK) ele alınmıştır. TMK'da menkul malın mülkiyeti, tanımı ve konusu şu şekilde ifade edilmiştir: *"Nitelikleri itibarıyla taşınabilen maddî şeyler ile edinmeye elverişli olan ve taşınmaz mülkiyetinin kapsamına girmeyen doğal güçlerdir."* [589] Malın yer değiştirmesinin kayık ve salda olduğu gibi kendi hareketiyle olmasıyla; kitap, mobilya ve otomobilde olduğu gibi başka bir güç tarafından hareket ettirilmesi arasında herhangi bir fark yoktur.[590] TMK ayrıca,

---

[584] Şehabeddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî & Şehabeddîn Ahmed Umeyre, *Hâşiyetâni alâ şerhi Celâleddîn Muhammed Ahmed el-Mahallî alâ Minhâci't-tâlibîn (Hâşiyetu Kalyûbî)* (y.y.: Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 1375/1956), 3/42; Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 4/3-7.

[585] İbn Kudâme, *Muğnî,* 5/524.

[586] Serahsî, *Mebsût,* 12/87, 15/32; Ebü'l-ulâ Mardin, *Kat Mülkiyeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1948), 8-10.

[587] İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 6/199.

[588] Serahsî, *Mebsût,* 12/87, 15/32; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/143, (Mecelle md. 128).

[589] Türk Medenî Kanunu (TMK), *Resmî Gazete 4721* (22 Kasım 2001), Kanun No. 4721, 762.

[590] Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 8.

başkasının arazisi üzerinde kalıcı olmaksızın yapılan kulübe, büfe, çardak, baraka ve benzeri hafif yapıların mâlikine ait olduğunu; taşınır mal (menkul) hükümlerine tabi olduğunu ve tapu kütüğünde gösterilmediğini belirtir.[591]

TMK'ya göre sahipsiz menkul bir mala sahip olmak için onu zilyetliğine geçiren kimse, o menkulün sahibi olur.[592] Ancak menkul malı, sahibi terk etmedikçe veya mülkiyeti başkası kazanmadıkça; yalnız zilyetliğin kaybıyla mülkiyet sona ermez.[593] TMK ayrıca mülkiyetin nakline değinmiş, zilyetliği devredenin, mülkiyeti devir yetkisi olmasa bile, zilyetlik hükümlerine göre kazanmanın korunduğu hâllerde o menkulün sahibi olacağını ifade etmiştir.[594] Ancak bazı durumlarda menkul bir malın mülkiyeti devredilip, zilyetliği elde tutulabilir. Bu takdirde menkul malın mülkiyeti teslimsiz intikal etmiş olur. Fakat bu işlem, üçüncü şahısları zarara uğratmak veya menkul malın rehnini ortadan kaldırmak için yapılmışsa, mülkiyetin nakli gerçekleşmemiş kabul edilir. Yapılan bu işlemde art niyet olup olmadığı hâkimin takdirindedir.[595]

TMK -diğer menkul mallardaki zilyetlik meselesinde olduğu gibi- avlanan ve eğitilmek suretiyle ehlileştirilen hayvanlara bu şekilde sahip olunabileceğini de ifade etmiştir.[596]

Türk Medenî Kanunu menkuller kapsamında definelere de değinmiş, onu şu şekilde tanımlamıştır: *"Bulunmalarından çok zaman önce gömülmüş veya saklanmış olduğu ve duruma göre artık mâlikinin bulunmadığı kesin olarak anlaşılan değerli şeylerdir."*[597] Kanun bilimsel değeri olan defineleri[598] istisna ederek, meseleye mülkiyet açısından yaklaşmış ve definenin içinde bulunduğu taşınır/taşınmazın sahibine aidiyetini onaylamıştır.[599]

Türk Medenî Kanunu yine mülkiyet açısından menkul eşyaların birbirlerine karışmasına ve birbirleriyle birleşmelerine de değinmiştir. Buna göre birden fazla kişinin mülkiyetindeki menkul eşyaların ayrılmaları/ayrıştırılmaları büyük

[591] TMK, md. 728.
[592] TMK, md. 767.
[593] TMK, md. 778.
[594] TMK, md. 763.
[595] TMK, md. 766.
[596] TMK, md. 768.
[597] TMK, md. 772.
[598] Bilimsel değeri olan sahipsiz doğal şeyler ve tarihî eserler özel kanun hükümlerine tabidir. Bk. TMK, md. 773.
[599] TMK, md. 772.

zararlara yol açıyor veya çok masraf gerektiriyorsa, ortaya çıkan yeni malın değerlemesi, eski mallar üzerinden yapılır. Menkul malların bu karışımı biri asıl mal, diğeri ise onun bütünleyicisi/tamamlayıcısı şeklinde olursa; bu takdirde ortaya çıkan yeni mal, aslî malın sahibinin olur. Bu durumda tazminat ve sebepsiz zenginleşmeden doğan istem hakları ise saklı kalır.[600]

2.1.3. Arazi Kavramı

Arz üzerinde bulunan ve sınırları dağ, çit, duvar, ağaç, yol gibi tabi ve suni işaretlerle çevrili bulunan yeryüzü parçası demektir.[601] Arazi kelimesi Arapça'daki "arz" (yer) kelimesinin çoğuludur.[602] Arazi, Tapu Sicil Tüzüğü'nde (TST) şu şekilde tarif edilmiştir: *"Arazi, sınırları hukukî ve geometrik yöntemlerle belirlenmiş yeryüzü parçasıdır."*[603]

İslâmî anlayışa göre bütün mevcudatın sahibinin[604] Allah olması, insanın mülkiyet hakkını sınırlamadığından; İslâm hukukuna göre arazide hem özel hem de kamu mülkiyeti söz konusu olabilir. Ancak mülkiyetin türü, arazinin Müslümanların eline geçiş şekline göre farklılık arz etmektedir. Bu sebeple tarihten günümüze farklı gerekçelerle birçok arazi tasnifi yapılmıştır. Bu tasniflerde belirleyici olan hususlar, arazinin elde ediliş şekli, mülkiyet hakkı ve alınan vergilerin türleridir.[605] Biz bu hususlardan mülkiyet durumunu hesaba katarak bir tasnif yapacağız. Arazinin elde ediliş şekli ve vergilendirme sistemi ise, daha alt başlıklar (tasnifler) oluşturulurken hesaba katılacaktır. Şimdi bu söylediklerimizden hareketle ve tarihsel süreç de dikkate alınarak arazi türleri tasnif edilecektir.

---

[600] TMK, md. 776.

[601] Emlâk Vergisi Kanunu'nun 12. maddesindeki arazinin bu şekildeki tanımı, yapılan değişiklikle kanun metninden çıkarılmıştır. Karşılaştırmalı olarak bk. Kâmil Mutluer v.dğr., *Türk Vergi Sistemi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., 2005), 295; Osman Pehlivan, *Vergi Hukuku* (Trabzon: Derya Kitabevi, 2011), 296. İlgili kanundaki ibare şu şekilde değiştirilmiştir: "Türkiye sınırları içinde bulunan arazi ve arsalar bu kanun hükümlerine göre arazi vergisine tabidir." Bu kanun, Resmî Gazete'nin 27.7.1972 tarih ve 14258. sayısıyla yürürlüğe girmiştir. TMK'nın ilgili 998. maddesinin de gayrimenkulü tanımlamadığını görmekteyiz. Yürürlükten kaldırılan (mülga) Tapu Sicil Nizamnamesinin 8. maddesindeki arazi tanımı ve bununla ilgili değerlendirmeler için bk. Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 140.

[602] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 7/165-166; Orhan Çeker, *Arazi Kanunnamesi* (İstanbul: Ebru Yayınları, 1985), (md. 1 vd.), 13 vd.

[603] Tapu Sicili Tüzüğü (TST), *Resmî Gazete 28738* (17 Ağustos 2013), Kanun No. 4721, md. 9.

[604] Kur'ân-ı Kerîm'de mutlak mülkiyetin Allah'a ait olduğunu ifade eden benzer âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/26; el-En'âm 6/12; el-A'râf 7/128; el-Mü'minûn 23/84-89; Lokmân 31/26; es-Sebe' 34/1; eş-Şûrâ 42/49; ez-Zuhruf 43/85; el-Câsiye 45/27.

[605] Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı: İlk devirler* (İstanbul: Türdav Yayınları, 1977), 58-75.

2.1.3.1. Şahıs Arazisi

Tasarruf sebebinin mülkiyet olması sebebiyle, bu tür arazilere mülk/memlûke arazi denmiştir. Bu tür arazilerde sahipleri, vakfetme dâhil her türlü tasarruf hakkına sahiptir. Şahıs arazileri kendi içerisinde birkaç bölüme ayrılmaktadır:

2.1.3.1.1. Öşür Arazisi

Mülkiyeti Müslümanlarda olan mülk arazidir. Savaşmaksızın halkı Müslüman olan memleketin arazileri, orada yaşayan halkın özel mülkü kabul edilir. Bu durum, İslâm hukukçularının ittifak ettikleri bir husustur. Ayrıca, fetihle elde edilip 4/5 oranında gâzilere ganimet olarak dağıtılanlar da öşür arazisi olarak kabul edilir. Mülkiyet söz konusu olduğu için, tasarruf hakkı tamamen sahiplerine aittir. Dolayısıyla mirasla intikali de mümkündür. Vakıf, rehin, bağışlama ve şüf'a gibi hükümlere mevzu olabilirler. Medine, Tâif, Yemen, Bahreyn gibi Arap Yarımadası'ndaki arazilerle Endonezya gibi halkı savaşmadan, tebliğle Müslüman olan ülkelerin arazileri mülk kabul edilirler. İslâm Devleti'nin bu arazilerden öşür[606] alma hakkı olduğu için, isimlendirme bu şekilde yapılmıştır.[607]

Ömer b. Abdülazîz'e göre, fetihle elde edilen topraklar veya sahipleri kendiliğinden Müslüman olanların toprakları zekâta tabi olduğu için, onlardan haraç alınmaz. Bu sebeple Fırat nehrinin havzasında bulunan topraklardan Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) zamanında alınan haracı kaldırıp yerine zekâtı[608] ikame etmiştir.[609]

---

[606] Öşür, fıkıhta toprak ürünlerinden alınan zekâtı ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bk. Mehmet Erkal, "Öşür", 44/97.

[607] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 273-275; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 132; Halil İnalcık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]* 1 (1959): 38; Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku*, 75; Çeker, *Arazi Kanunnamesi*, (md. 2), 13; Halil Cin, "Arazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 3/343-345; Erkal, "Öşür", 34/99.

[608] Ömer b. Abdülazîz'in zekât uygulamaları hakkında bk. Mevlüt Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996), 49-51.

[609] Âdem Apak, "Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları", 170.

2.1.3.1.2. Haraç Arazisi

Kelime anlamı olarak kira ve vergi anlamlarına gelen haraç, arazinin mülkiyeti üzerine konan bir vergidir.[610] Fıkıh kaynaklarında haraç arazisinin, mülkiyet açısından hem şahıs arazisi hem de devlet arazisi olduğu görülmektedir. Öşür arazisinden farklı olarak, fetihle veya antlaşma yoluyla elde edildikten sonra mülkiyeti gayrimüslim sahiplerine bırakılan bu tür araziden haraç alınır. Irak arazisi (sevâd-ı Irak)[611] böyledir. Hanefîlere göre bu arazi türü, mülk haracî arazi statüsündedir.[612] Hanefîlerin dışındaki diğer mezhepler ise, bu arazi hakkındaki tasarrufla ilgili farklı seçenekler sunmuşlardır. Şöyle ki, ya bu arazilerin mülkleri gayrimüslim ahaliye terkedilir ve sahiplerinden haraç alınır. Böylece arazi, mülk haracî arazi olur. Ya da arazinin mülkiyeti Müslümanlara (devlete) intikal eder. Araziyi kullanan ahaliden, kira (haraç) alınır. Bu tür araziye Müslümanlara vakfedilen arazi denmekle birlikte, burada kastedilen hukukî anlamdaki vakıf arazisi değildir.[613]

Haraç sisteminin dayanağı, tebliğ amacıyla Bahreyn'e gönderilen A'lâ b. Hadramî'nin (ö. 21/642) yaptığı uygulamadır. A'lâ b. Hadramî Bahreyn halkını İslâm'a davet edince, Münzir b. Sâvâ (ö. ?) liderliğinde birçok kişi Müslüman olmuştu. İslâm'ı kabul etmeyenlerle hububat ve hurma mahsulünün yarısı karşılığında harâc-ı mukâseme usulüne göre antlaşma yapılmış, ayrıca bulûğa eren her erkek çocuk için 1 dinar cizye takdir edilmişti.[614] Bu uygulamadan hareketle şu

---

[610] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 220-221.

[611] Bu bölgeye Sevâd denilmesinin sebebi, ziraata elverişli olması ve ağacın bol bulunmasındandır. Araplar, hiçbir yeşilliğin olmadığı çölden çıkıp Irak'a geldiklerinde, araziyi bol bitkili ve ağaçlı görünce bu ismi vermişlerdir. Bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 248.

[612] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 69 vd.; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 189 vd.; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 221. Hanbelîlere ve Şafiî fakihi Mâverdî'ye göre darülahd statüsündeki bu topraklardan alınan haraç cizye hükmündedir. Dolayısıyla sahibinin Müslüman olması veya arazinin Müslümanlara intikal etmesiyle bu vergi düşer. Bk. Cengiz Kallek, "Haraç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/72-73.

[613] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 274; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 132; Şâfiî, *Üm,* 4/103-104; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 221; İnalcık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü, 38; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/546-547; Cin, "Arazi", 3/343.

[614] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 418; Kallek, "Haraç", 16/72-73. Bu uygulama, Hayber Antlaşması'ndan farklı bir durumun varlığını göstermesi bakımından önemlidir. Haraç ile eş anlamlı olarak kaynaklarda zaman zaman cizyetü'l-arz ve ücretü'l-arz tabirlerinin de geçtiği görülmektedir. Bk. Kallek, "Haraç", 16/71. Başka bir rivayette büluğa eren her erkek ve kadın için 1 dinar veya o değerde meâfir kumaşı (Dokumacılıkla şöhret bulmuş Benî Meâfir kabilesinin ürettiği kumaş. Bk. Mehmet Ali Kapar, "Meâfir (Benî Meâfir)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/200) gerektiği aktarılmıştır. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 100. Ayrıca kişiden alınan cizye için "cizyetü'r-ra's" ifadesi kullanılmıştır. Bu

söylenebilir: Müslümanların topraklarından öşür, gayrimüslimlerin topraklarından ise haraç alınır.[615]

İslâm hukukuna göre bu tür topraklardan alınan haraç iki türlüdür: Birincisi harâc-ı mukâsemedir ki, bu araziden elde edilen mahsulün miktarı ne olursa olsun 1/10'dan 1/2'ye kadar belli bir oranda tahsil edilir.[616] Mahsul alınamadığı durumlarda ise, bu vergi türü tahsil edilmez. İkincisi ise, harâc-ı muvazzaftır (vazîfe). Bu haraç çeşidinde devlet tarım yapılabilecek arazinin genişliğine ve ekilecek mahsule göre maktû (kesim usulü) bir vergi tayin eder.[617] Bu tür haraçta mukâsemeden farklı olarak ekimin yapılmasına ve mahsulün miktarına bakılmaz. Her hâlükârda vergi tahsil edilir. Bu vergi türüyle çiftçi ekime zorlanarak, üretimin ve gelirlerin arttırılması amaçlanmıştır. Ancak istenen sonuca ulaşılamamış, çiftçinin toprağı terk etmesine sebep olmuştur. İmam Şâfiî ve İmam Ebû Yûsuf, Hz. Ömer'in Sevâd (Irak), Mısır ve Şam toprakları için tayin ettiği bu haraç türüne, zamanla ortaya çıkan olumsuzluklar sebebiyle itiraz etmişlerdir.[618]

2.1.3.2. Devlet Arazisi

Devletin mülkiyeti ve yetkisinde[619] olan topraklardır. Klasik fıkıh sistematiği açısından bu tür araziler, haraç arazisi hükmündedir. Devlet arazisi ya da Osmanlı Devleti'ndeki adıyla "arz-ı memleket" veya "mîrî arazi"nin mülkiyeti devlete[620] ait olup, tasarruf hakkı belirli kurallar çerçevesinde başkalarına

vergi, İslâm devletinin hâkimiyetinde yaşayan savaşabilecek durumdaki gayrimüslimlerden alındığı için böyle bir isimlendirme yapılmıştır. Bk. Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/108.

[615] İbn Mâce, "Zekât", 22; Kallek, "Haraç", 16/71.

[616] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* 224; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 229-230; Çeker, *Arazi Kanunnamesi*, (md. 2), 13-14; Cin, "Arazi", 3/344; Kallek, "Haraç", 16/72.

[617] Osmanlı Devleti'nde çift akçesi (muaccele) adıyla alınan vergiye harac-ı muvazzaf, öşür adıyla alınan vergiye ise harâc-ı mukâseme denmiştir. Ziraata elverişli olmayan yerlerden de kira bedeli olarak bedel-i öşür, icâre-i zemîn veya mukataa ismiyle ücret alınırdı. Bk. Cin, "Arazi", 3/345.

[618] Şâfiî, *Üm*, 4/104, 182; Çeker, *Arazi Kanunnamesi*, (md. 2), 13-14; Cin, "Arazi", 3/344; Kallek, "Haraç", 16/72.

[619] Sergis Karakoç (haz.), *Tahşiyeli Kavânîn* (İstanbul: Cihan Matbaası, 1341-1343), 1/260-261; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri,* 4/79.

[620] Ebüssuûd'dan önce Osmanlı toprak sistemini ele alan Şeyhülislam Kemal Paşazâde'ye göre mîrî araziler, fetih sırasında nasıl alındığı belli olmayan veya sahipleri olmadığından, durumu belli olmayan ve böylece devlet hazinesine kaydedilen arazilerdir. Kemal Paşazâde, bu toprakların görevliler tarafından tahrir esnasında ikta olarak sipahilere veya başkalarına tımar usulüyle verildiğini en mühim vasıfları arasında saymaktadır. Bk. İnalcık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü", 39.

devredilmişti.[621] Bu tür araziler dörde ayrılır: Birincisi, fetihle ve antlaşma yapılmaksızın elde edilen toprakların. Bu tür toprakların kuru mülkiyeti (rakabe) devlete aittir. Bu tür araziler gâzilere dağıtılmaz ve toprağın mülkiyeti, eski sahipleri olan gayrimüslim ahaliye de terk edilmezdi. Mülkiyet devlette kalkmakla birlikte, işletme ve tarım amacıyla eski sahiplerine bırakılırdı. Devlet, bu işletmenin karşılığında da toprağı işleyenlerden vergi (haraç) alırdı. Aslında bu bir nevi kira sözleşmesidir. Bu sözleşmeyle alınan bedel, çıkan ürünün belli bir yüzdesi olduğundan buna harâc-ı mukâseme denirdi. Harâc-ı mukâseme çıkan ürünün belli bir yüzdesinin alınması sebebiyle öşürle benzeştiğinden,[622] bu vergi türüne de öşür denildiği anlaşılmaktadır.[623] Bu araziler anlaşma yoluyla devletin eline geçmişse, ihlal olmadıkça eski sahipleri, haraç karşılığında toprağı işlemeye devam ederlerdi.[624]

Devletin toprak ürünlerinden aldığı payın, öşür olmadığı kesin olmakla birlikte, haraç mı yoksa kira bedeli mi olduğu net değildir. Ebüssuûd Efendi'nin ifadesiyle, *"ne öşürdür ve ne zekâttır, belki harâc-ı mukâseme ile ücret-i arzdır."*[625] Bu yöntemle devlet mülkiyeti kendisinde olan arazileri bedel karşılığında kiraya vermektedir. Üreticiden alınan bedelin, yerin kirası ve haraç olarak isimlendirilmesi, devlete belli bir miktarın ödenmesiyle hem kira bedeli hem de vâcip olan haraçtan kurtulmuş olacağını[626] ifade etmek içindir. Sadece kira olarak

---

[621] Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî vve Malî Esasları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1943), 296-297; İnalcık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü", 38; Cin, "Arazi", 3/344-345; M. Macit Kenanoğlu, "Mîrî Arazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/157.

[622] Öşürle haracın birbiri yerine kullanımın yaygınlığını göstermesi açısından şu fetva manidardır: "Bir vilâyetin bağçe ve bağları öşrî olup defter-i hâkânîde dahi öşür kayd olunmuş iken sipâhî 'Öşürden harâc enfa'dır.' deyu harâc almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Bu vilâyetde asla arz-ı öşriye yokdur, öşür deyu alınan harâc-ı mukâsemedir, bekser mevâdı'ın harâc-ı mukâsemesi onda bir olmağın öşür adına şâyi' olmuşdur. Arzın harâc-ı mukâsemesi öşürden ziyâdeye mütehammil değilse asla arttırılmak mümkün değildir, mütehammil ise dahi emr-i sultânîsiz vaz'-ı kadîm tağyîr olunmaz." Bk. Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1/27.

[623] Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 236-237.

[624] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 257-259; Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 3/246-251; Cin, "Arazi", 3/343; Kallek, "Haraç", 16/72.

[625] Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Mecmau'l-fetâvâ*, drl. Veli b. Yûsuf İskilibî (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, 223), 30b.

[626] Nitekim konu ile ilgili bir fetva şu şekildedir: "Arz-ı mîrî ve arz-ı vakıfda zirâat olunan hubûbun sipâhiye ve mütevelliye öşr deyû hakların verdikten sonra bâkî kalandan dahi öşür vermek lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Bk. Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Mecmau'l-fetâvâ*, drl. Veli b. Yûsuf İskilibî (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, 223), 30b. Aynı hükmü ifade eden bir diğer fetva da şöyledir: "Arâzi-yi öşriyeden bağa mâlik olan Zeyd ol bağda hâsıl olan üzümün öşrünü sâhib-i arza edâ etdikden

isimlendirilirse, elde edilen üründen ayrıca Allah hakkı olarak öşür veya haraç yükümlülüğü söz konusu olacaktır. Devletin bu uygulamada zekât veya öşür ismini özellikle kullanmaması, ona istediği gibi düzenleme yapma imkânı tanır. Buna bağlı olarak devlet, ürün üzerinden belli bir oran alacağı zaman öşürdeki oranları dikkate almayıp 1/5 (beşte bir),[627] 1/8 (sekizde bir) gibi arazinin verimliliğine göre farklı oranlarda tahsil yapabilmektedir.[628] Öşürü toplayanda ve öşür mükellefinde de aynı esneklik söz konusudur. Bu sebeple, söz konusu bedeli tahsil eden sipahinin fakir olması ve ödeyen çiftçinin de zengin olması şart değildir.[629] Tetimme-i süknâ diye isimlendirilen yerleşim yerlerinin civarındaki bahçelerdeki mahsulden bir şey alınmaması da[630] öşürün bu tür vergilerden farklı olduğunu göstermektedir.[631] Bir diğer fark ise, yıllanma ile alakalıdır. Mesela nisap miktarından fazla mahsul tüketilmeyip üzerinden bir yıl geçse bile -Ebüssuûd Efendi'ye göre ticaret malı

sonra ol üzümün bâkîsi içün üzerine zekât dahi lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Bk. Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim,* 1/22. İlk fetvada arz-ı mîrî ifadesi kullanılırken, ikinci fetvada arazi-yi öşriyye ifadesinin kullanılmasından dolayı, devletin öşrî araziden öşür aldığı zannedilebilir. Ancak yukarıdaki fetvada öşür kelimesinin ıstılahi anlamda kullanılmadığı muhtemeldir. Bk. Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 237.

[627] Beşte biri ifade eden bir fetva şöyledir: "Bir tımarın dâhilinde olan araziye mutasarrıf olanlardan sipahileri kadîmden hâsıl olan hubûbun beş kilede bir kile almağla halen sipahi olan Zeyd dahi yerinden beş kilede bir kile almağ içün emr-i şerif olmağın ol araziye mutasarrıf olanlardan hâsıl olan mahsulün humusunu ahz murad eyledikde mezbûrlar vermeyüp hılaf-i emr-i şerif sekiz kilede bir veririz demeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Bk. Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 4463), 10b.

[628] Oran farklılığının cevazına işarete eden bir fetva şöyledir: "Zeyd-i sipahi reayadan on beş kileden iki kile öşür alsa şer'an helal olur mu? el-Cevâb: Sipahinin reayadan aldığı harâc-i arzdır, öşür demek meşru değildir, sipahi yeri arz-ı öşrî değildir, sahibinin mülkü olur. Öşrü fukara ve mesâkînindir. Asla sipahiye helal olmaz, kadîmden her ne kadar alına geldiyse sipahinin hakk-ı şer'îsidir, uşru mudur, sümünü müdür, subu'u mudur, nısfına değin harâc vaz' olunmak meşrudur." Bk. Ebüssuûd Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *Fetâvâ-yı Ebüssuûd* (İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 1968), 22a-22b.

[629] Bu meseleye dair Ebüssuûd Efendi'nin fetvası şu şekildedir: "Bu sûrette tasarruf ve ziraat eden kimesne nisâb ve nisâb-ı fıtraya malik olmak lâzım olur mu, yoksa hâric-i arza nazar olunup ğanî ve fakîr üzere vermesi lâzım mıdır? el-Cevâb: Lâzımdır, verdikleri ne öşürdür ve ne zekâttır, belki harâc-i mukâseme ile ücret-i arzdır, ne verende ğanî şarttır ve ne alanda fakîr." Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Mecmau'l-fetâvâ*, drl. Veli b. Yûsuf İskilibî (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, 223), 30b.

[630] "Arz-ı mîrî üzerinde olan evlerin finâsında havlîleri içinde vâkî olan eşcârın hâsılından sipahi öşür ya bedel-i öşür almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Ev bağçesinden öşür alınmaz. Cevâb-ı âhar: Tetimme-i süknâdan ise alınmaz." Bk. Ebüssuûd Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *Fetâvâ-yı Ebüssuûd* (İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 1968), 22b.

[631] Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 333-334.

olmadığı için- zekâta tabi değildir.[632] Abdürrahim Efendi ise[633] mahsulün ticaret niyetiyle saklanması durumunda zekâta tabi olacağına dair fetva vermiştir.[634]

Ebüssuûd Efendi tarafından hukukî zemini oluşturulmuş olan Osmanlı'daki mîrî arazi,[635] devlet arazi sisteminin en olgunlaşmış halidir. Bu tür araziler -boş bırakılmayıp usulüne uygun olarak işletilip vergileri ödendiği müddetçe- işletenlerden alınamadığı gibi öldüklerinde arazi aynı haklarla oğullarına intikal eder. Ancak üç yıl boş bırakılırsa mahkeme kararıyla bu arazilere el konulup başkasına verilir.[636] İkincisi, mâlikleri vefat ettiğinde mirasçısı ve hakkında herhangi bir vasiyet olmayan sahipsiz arazilerdir. Üçüncüsü sahipleri bilinmeyen zaman aşımı ile birlikte mülkiyeti devlete (beytülmâl) intikal eden arazilerdir. Dördüncüsü de bunların dışında kalan ve devletin başka bir sebeple sahip olmadığı arazilerdir.[637]

Ayrıca klasik fıkıh geleneğinde ayrı bir tür olarak nitelendirilen terkedilmiş araziler (arazi-i metrûke) de bugün devlet arazisi hükmündedir. Bu tür araziler, halkın tamamının kullanımına bırakılmış yollar, bunların etrafındaki boş mekânlar, yolculara tahsis edilen konaklama vb. yerler (arazi-i mürfeka) ile belli bir yerleşim yerinde yaşayanların kullanımına terkedilen mera, yayla vb. yerler (arazi-i

---

[632] "Zeyd tarlasında hâsıl olan buğday ve arpanın öşrün sâhib-i arza verüp mâadâsını anbarına vaz' edüp üzerine havelân-i havl edüp ve nisâb mikdârı olsa ol buğday ve arpa içün Zeyd'e zekât vermek lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Bk. Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 4463), 7b. Benzer bir fetva için bk. Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1/22. Yine konu ile ilgili iki fetva da şu şekildedir: "Sûret-i mezbûrda Zeyd hâsıl-i mezbûrdan sipâhisine behre-i harâcın verdikten sonra mezbûr hâsılın zekâtın vermek dâhî lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Ebüssuûd: "Sûret-i mezbûrda mezbûr-i hâsıl-i nisab miktari olup havl dâhî geçse havâyic-i asliyesinden ziyâde dâhî olsa hâsıl-i mezbûrdan zekât alınmak lâzım olur mu? el-Cevâb: Asla olmaz, mâl-i ticâret değildir." Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Mecmûâ-i Fetâvâ,* der. Bulî Yeğen Velî b. Yûsuf el-İskilibî (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, 4020), 20b.

[633] "Zeyd tarlasında tahsîl etdiği buğdayın öşrünü sâhib-i arza verdikden sonra kendiye kifâyet edecek mikdârından ziyâdesini ticâret niyetine hıfz edip bir yıl mürûr eylese ol buğday nisâb mikdârı olacak zekâtı lâzım olur mu? el-Cevâb: Olur." Bk. Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1/22.

[634] Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 236-237.

[635] Osmanlı'daki mîrî arazi rejiminin hukukî mimarı Ebüssuûd'dur. Bk. Cin, "Arazi", 3/344-345.

[636] İnalcık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü", 39. Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 333-334.

[637] Büyük Ali Haydar Efendi, "Emvâl-i Gayr-ı Menkûle", *Ceride-i Adliyye* 86, (Edirne: Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 5857), 4077-4079; Çeker, *Arazi Kanunnamesi*, (md. 3), 14; (md. 8) 20; Cin, "Arazi", 3/345.

mahmiyye) olmak üzere ikiye ayrılır.[638] Klasik fıkıh geleneğinde ayrı bir tür olarak ölü arazi (arazi-i mevât) de vardır. Bu arazinin mülkiyeti kimseye ait olmayıp, kamunun ortak malı kabul edilir. Şahıs, devlet ya da köy, kasaba gibi bir tüzel kişiliğe ait olmayan bu tür araziler, yerleşim yerlerinin dışındaki boş alanları ifade etmek için kullanılmakta idi. Bu tür araziler*, "Kim ölü bir araziyi ihya eder/işler hale getirirse onun mülkü olur."*[639] hadisi gereğince işlemek ve değerlendirmek (ihyâ-i mevât) suretiyle mülk edinilirdi. Şâfiî mezhebine göre bu tür araziler devlet başkanının onayına gerek kalmaksızın, onu işleyenin mülkiyetine geçerdi. Ancak Ebû Hanîfe, işleyenin mülkiyetine geçebilmesi için, devlet başkanının izninin gerekli olduğunu ifade etmiştir.[640] Onun bu konudaki dayanağı *"Ancak devlet başkanının onaylayıp temiz/meşru gördüğü şey, bir kimsenin malı olabilir."*[641] hadisidir. Ne var ki bugün bu tür araziler, devletin mülkiyetindedir.[642]

2.1.3.3. Vakıf Arazisi

Vakıf[643] arazileri (arâzî-i mevkûfe) iki kısma ayrılır: Birinci kısımdaki vakıf araziler ki, bunlar asıl vakıf arazileri (arâzî-i mevkûfe-i sahîha) olarak kabul

---

[638] Çeker, *Arazi Kanunnamesi*, (md. 2, 91-102), 15-16, 53-57; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, 3/326, (Mecelle, 1271. md. şerhi).

[639] Buhârî, "Hars ve Müzâraa", 15; Ebû Dâvûd, "İmâre", 37; Tirmizî, "Ahkâm", 38 vd.; İmam Mâlik, "Akziye", 26, 27; Dârimî, "Büyû'", 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/170; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 379.

[640] Mezheplerin bu konuda farklı kanaate sahip olmalarının sebebi, öşür arazisini farklı tanımlamalarıdır. Karşılaştırmalı olarak bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 253; Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 8/302-303.

[641] Hâfız Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1430/2009), 2/19.

[642] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 225; Çeker, *Arazi Kanunnamesi*, (md. 1, 103-107), 13, 58-61; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, 3/324-337, (Mecelle, 1270-1291. md. şerhleri); Cin, "Arazi", 3/345.

[643] Fıkıh ekolleri ve bilginleri, vakıfların hukukî nitelikleri, kurucu unsurları, bağlayıcılığı ve vakfedilen malla ilgili mülkiyet gibi hususlardan dolayı, birbirinden farklı tanımlara ulaşmışlardır. Ebû Hanîfe'ye göre vakıf, vakfedenin mülkiyetindeki bir aynın mülkiyetini elinde tutup, menfaatini fakirler ya da hayır için bağışlamaktır. Ebû Hanîfe'nin iki talebesi Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise vakıf, menfaati insanlara ait olmak üzere mülk olan bir aynı Allah'ın mülkü olarak kabul edip temlik ve temellükten ebediyen alıkoymaktır. Bu tanımlara göre Ebû Hanîfe vakfı, bir tür âriyet gibi görürken; İmâmeyn söz konusu malları, vakfedenin mülkiyetinden çıkarıp, Allah'ın (kamunun) mülkü haline getirmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki uygulama daha çok Hanefîlerde tercih edilen İmâmeyn'in görüşüne göre şekillenmiştir. Şâfiî ve Hanbelî fakihleri de vakıfla ilgili tarifleri, İmâmeyn'in tarifine benzerdir. Mâlikî fakihleri ise, mülkiyet açısından her iki tanıma da yakın duran bir tarif yaparlar. Onların tarifi şu şekildedir: "Takdiren de olsa mülkiyeti vakfedende kalmak üzere, devam etmesi halinde bir şeyin menfaatinin bağışlanmasıdır." Bu tanım, vakfedilen malın mülkiyetinin sahibinde kalması bakımından Ebû Hanîfe'nin tanımı gibidir. Ancak diğer mezheplere göre menfaatler de mal kabul edildiklerinden, onları vakfetmek de câizdir. Bu yüzden onların tarifinde "ayn" yerine

edilirler. Bu kısımdaki vakıf arazilerin, öncesinde mülk olup da sahipleri tarafından vakfedilmek suretiyle bütün hukukî hakları vakfa devredilen, ancak vakıf şartnamesinin öngördüğü şekilde tasarrufa açık olan arazilerdir. Arazinin mülkiyeti (rakabe) devlette kaldığından dolayı bu tür arazilerin mülkiyetinin nakli ile ilgili -kamu yararı ve vakıf maslahatı hariç- herhangi bir işlem geçerli değildir. İkinci kısım ise devlet başkanı ya da onun görevlendirdiği birinin, devlete ait bir arazinin (mîrî arazi) belli bir bölümümün gelirini, hayır maksadıyla topluma veya onun belirli bir kesimine bahşetmesidir. Burada mülkiyet devlette kaldığından, bu tür araziye gayri sahih vakıf arazisi (arâzî-i mevkûfe-i gayr-i sahîha) denmiştir.[644]

Yukarıda vakıf arazileriyle ilgili olarak yapmış olduğumuz ikili tasnifin birinci kısmı yani sahih vakıf arazisi, mülkiyet açısından şahıs ve devlet arazisinden farklı olduğundan; ayrı bir başlık altında ele alınması gerekmektedir. Biz de bu sebeple vakıf arazisi diye ayrı bir başlık açmayı tercih ettik. Ancak ikinci tür vakıf arazisi olan gayri sahih vakıf arazisi, mülkiyet anlayışı açısından bizim yaptığımız tasnife göre devlet arazisine dâhil olmaktadır.

Vakıf arazisi olarak anlaşılabilecek diğer bir arazi türü de savaşla elde edilen arazidir. Bu arazi türü üzerinde yapılacak tasarrufta mezhepler birbirinden farklı görüşler belirtmişlerdir. Şâfiî, Hanbelî ve bir grup Mâlikî'ye göre, devlet başkanı bu tür araziyi gâziler arasında taksim eder. Gâziler Müslümanların menfaati için bu araziden feragat ederlerse, devlet başkanı arazinin kamuya tahsisini sağlar yani vakfeder.[645] Üçüncü görüş olarak Hanbelîlerden nakledilen diğer bir görüşe göre devlet başkanı, araziyi gâzilere dağıtmayla Müslümanlar adına vakfetme arasında muhayyerdir.[646] Mâlikîlerin çoğunluğuna göre ise, bu tür araziler devlet başkanının tasarrufuna gerek kalmaksızın, fetihle birlikte Müslümanlar adına vakıf arazisi olur.[647] Hanefîler diğer mezheplere nazaran, devlet başkanına üç farklı seçenek sunar: Bunlardan birincisi Allah Resûlü'nün Hayber'deki tasarrufundan hareketle araziyi gâzilere taksim etmektir. Böyle bir arazi bizim tasnifimizdeki mülk arazi

"şey" kullanılmaktadır. Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 4/284; Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/475-476.

[644] Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 8), 4; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 4/299; Çeker, *Arazi Kanunnamesi,* (md. 4), 15-16.

[645] Şâfiî, *Üm,* 4/103; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/549-550.

[646] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 132; İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/549-550.

[647] İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/549-550.

kısmına dâhil olur. İkinci seçenek, araziyi gayrimüslim ahalisine terk etmek ki, bu durumda haracî mülk arazi sınıfına girer. Bu türe de Hz. Ömer'in fethedilen Irak topraklarını (Sevâd-ı Irak) talep edildiği hâlde, Kur'ân'ı Kerîm'e[648] ve ashabın icmâına dayanarak gâzilere dağıtmayıp, araziyi gayrimüslim ahaliye terkedilen arazi, bu türe örnek verilebilir. Arazi bu şekilde mülk araziye dönüşmüştür.[649]

2.1.3.4. Arazi Mülkiyet Türleri ve Zekâta Etkileri

İslâm hukukuna göre toprak/arazi, diğer mallar gibi hem kamu malı hem de özel mülkiyete konu olabilir. Ancak İslâm hukuku toprağı, diğer mallar gibi görmemiştir. Gerek elde ediliş gerekse tasarruf bakımından toprakla ilgili bazı farklılıklar getirmiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadis-i şerif[650] gereğince sahipsiz diğer mallarda mülkiyet için zilyetlik yeterli iken, arazide ise bunun yanında "ihya" şartı da getirilmiştir.[651] Diğer malların aksine toprakta/arazide ihya şartının getirilmiş olması, toprağın âtıl bırakılmasını engelleyip, onu üretime kazandırmak amaçlanmıştır. Böylece arazi hem ekonomiye katkı sağlayacak hem de zekâta konu olabilecektir. Nitekim konuyla ilgili olarak Sâlim b. Abdullah, babası kanalıyla Hz. Ömer'in araziyi ihya ile ilgili hadisi hatırlattığını ve şöyle dediğini aktarır: *"Kim ölü bir araziyi ihya ederse, o arazi onundur.*[652] *Araziyi çevirdiği hâlde, üç sene ihya etmeden bekleten artık o araziye sahip değildir."*[653] Hz. Ömer'in bu sözü, bir araziye sahip olmak için, onu ele geçirmenin yeterli olmayacağını; bunun yanında ihya etmenin gerekli olduğunu göstermektedir.

Türkiye arazilerinin fıkıh geleneğinde dâhil olduğu toprak sistemine bakıldığında farklı değerlendirmeler[654] görülmektedir. Şöyle ki, Hanefîlere göre

---

[648] el-Haşr 59/7.

[649] Cin, "Arazi", 3/344.

[650] Konuyla ilgili olarak Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: "Hiç kimsenin eline geçmeyen bir suyu kim ele geçirirse, onun sahibi olur." Ebû Dâvûd, "İmâre", 36.

[651] Toprağı ihya etmenin mülkiyet sebebi olmasıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den şu hadis nakledilmiştir: "Kim ölü bir araziyi ihya ederse, o arazi onundur. Haksız dökülen ter için bir hak yoktur." Bk. Buhârî, "Hars ve Müzâraa", 15; Ebû Dâvûd, "İmâre", 37; Tirmizî, "Ahkâm", 38 vd.; İmam Mâlik, "Akziye", 26, 27; Dârimî, "Büyû'", 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/170; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 379.

[652] Ebû Dâvûd, "İmâre", 37.

[653] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 280.

[654] Ömer Nasuhi Bilmen, Türkiye'deki arazilerin genellikle memleket arazisi statüsünde olduğunu, devletin bu arazileri tapusuz olarak kiralamak ve veya tasarrufta bulunmak için vatandaşlara bıraktığımı; bunların varislere intikal etmeyeceğini belirtir. Bu tür arazilerin işlenmesi karşılığında kullanan kişinin verdiği belli bir miktarın (1/8, 1/9, 1/10) kira bedeli, devlet açısından ise haraç olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla kira tahakkuk eden böyle bir araziden öşür

Mısır ve Türkiye toprakları haraç arazisidir. Ancak günümüzde toprak ve mülkiyet sistemi tamamen değişmiştir. Nitekim İbn Âbidîn, haraç toprakları olan Mısır, Suriye ve Irak arazilerini mülk topraklar olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla bu tür arazilerin artık mülk toprak olduğu, buna bağlı olarak da mülk öşür arazisi olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Kaldı ki, Türkiye topraklarından öşür verilmesi gerektiğini de Hanefîlere göre temellendirmek mümkündür. Şöyle ki, fetihle elde edildiği hâlde bugün Türkiye topraklarından haraç vergisi alınmamaktadır. Haraç vergisinin alınmaması, halkının Müslüman olması, toprağın aynı anda iki malî yükümlülükten de muaf tutulamayacağı anlayışı ve zekâta tabi diğer malların aksine, toprak mahsullerinde çerçeveyi daha da genişleten Ebû Hanîfe'nin anlayışından hareketle, bu toprakların öşür arazisi; buna bağlı olarak da zekâta tabi olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda günümüzde Türkiye topraklarının ürünlerinden Hanefîlere göre de öşür verilmesi gerektiği ayrıca şu şekilde de temellendirilebilir: Bugün artık topraktan veya mahsulünden haraç vergisi alınmamaktadır. Hanefî fakihleri de hiçbir dönemde ve hiçbir yerde toprak ürünlerinin hem haraç hem öşürden muaf olduğunu söylememişlerdir. Aksine, toprağın aynı anda iki malî yükümlülükten muaf tutulamayacağını beyan edilmiştir. Toprağın bitirdiği hemen bütün ürünlerde zekâtı gerekli gören ve fakirin ihtiyacını karşılama düşüncesiyle, zekâtın nakit olarak da verilebileceğini savunan Hanefî mezhebinin -özellikle de Ebû Hanîfe'nin- ülkemizde ve dünyada ciddî ekonomik getirisi olup, büyük bir sektör haline gelen toprak mahsullerini zekâttan muaf tutması düşünülemez.[655]

2.1.4. Mülkiyet Kavramı

"Mülk, melk ve milk" şeklinde kullanımları olan m-l-k kökünün lügat manası sahip olmak, kendine ait kılmak, elde etmek, tek başına sahip olmak demektir. Mülkiyet kavramı da aynı manaları ifade etmek için kullanılmaktadır.[656]

---

ya da haraç alınamayacağını, bu arazilerin öşür veya haraç arazisi olamayacağını ifade etmiştir. Bk. Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/85; a.mlf., *Büyük İslâm İlmihali*, 354-355.

[655] Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi* (İstanbul: Feyiz Yayınları, 1972), 129-130; Hayreddin Karaman, "Toprak Mülkiyeti ve Öşür", 15; a.mlf., *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 145; Erkal, "Öşür", 34/100.

[656] Mülkiyetin "fiilî olarak menkul veya gayrimenkul bir malı mâlik sıfatıyla yahut o şeyde mutasarrıf olarak elde tutma" şeklindeki tanımı, zilyedliği akla getirmektedir. Klasik kaynaklarda zilyedliğin tanımının çok açık bir şekilde yapılmamasına rağmen fakihler, daha baştan itibaren mülkiyetle zilyedliği birbirinden ayırarak ikisi arasında fark olduğunu; mülkiyet

Mülk kavramı mülk edinmeyi ifade etmenin yanı sıra, sahip olunan mala, mülkiyetin konusu olan eşyaya da isim olarak verilmiştir.[657]

Mülkiyetin konusu, bir aynî hak olan eşyadır. Eşya üzerinde sahip olunan en güçlü hak kabul edilen mülkiyet kavramının günümüz hukuk terminolojisindeki kullanımı, Roma hukukuna dayanmaktadır. Mülkiyet kavramı, Batı dillerinde genelde "property" (propriété) kelimesiyle karşılanmıştır. İslâm hukukunda ise, bu kavramın kapsamı tek kelimeyle ifade edilmek yerine, mülkiyetin kapsamı ve çeşidine göre farklı terkiplerle olmuştur. Modern hukukta da mülkiyet kavramının tarif edilmediği görülmektedir. Gerek Medenî Kanun'da gerekse Anayasa'nın temel hakları düzenleyen 35. maddesinde mülkiyetin tarifi yapılmamıştır.[658] Fıkıh literatüründe ise, aynî hakları belirtmek üzere kullanılan milk kavramının, Batı hukukundaki mülkiyet hakkını da kapsayan bir üst kavram olduğu görülmektedir. Milk kavramı mutlak kullanıldığında mülkiyetin tam halini ifade eder. Dolayısıyla bağlamdan başka bir anlam çıkmıyorsa, milk ya da milkü'l-ayn kavramlarıyla, tam mülkiyet kastedilir. Ayrıca bu manayı, yani tam mülkiyeti belirtmek için "milkü'l-ayn ve'l-menfaa", "el-milkü'l-kâmil", "el-milkü'l-mutlak", "el-milkü't-tâm" terkipleri de kullanılır.[659]

Mülkiyet kavramının terim anlamı ise, "bir engel olmadıkça eşya üzerinde doğrudan doğruya tasarrufta bulunma hak ve kudretidir."[660] Karâfî (ö. 684/1285), İbnü'l-Hümâm'ın bu tanımını biraz daha genişleterek şu şekilde tarif etmiştir: "Bir aynın kendisinde veya menfaati üzerinde varlığı kabul edilen -bir engel olmadıkça- izafe edildiği şahıslara o eşyanın aynı ve menfaatinden veya satış, kira gibi sebeplerle bedelinden istifade hakkı ve imkânı veren şer'î bir hükümdür."[661]

Mülkiyet hakkının doğurduğu hukukî sonuçlar bakımından mallar, üzerlerindeki haklara göre üçe ayrılır: Birincisi a'yândır. Ayn kelimesinin çoğulu

---

delilinin zilyetliğe nazaran daha kuvvetli, zilyedliğin ise mülkiyetten daha genel olduğunu ifade etmişlerdir. Bk. Şevket Topal, "Zilyedlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/417-418.

[657] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 10/492; Karaman, "Toprak Mülkiyeti ve Öşür", 6.

[658] Oğuzman, *Eşya Hukuku*, 234, 240.

[659] İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 6/229-231; Ebü'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdürrahim el-Karâfî, *el-Furûk* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, 1432/2011), 3/347-350; Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir*, 3/461. Milk kavramının kök anlamı ve mülkiyet dışındaki aynî hakları ifade etmede kullanılan terimler için bk. Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân*, (md. 11), 4.

[660] İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 6/229-231.

[661] Karâfî, *el-Furûk*, 3/347; Karaman, "Toprak Mülkiyeti ve Öşür", 6-7.

olan bu kavram menkul, gayrimenkul ayrımı olmaksızın duyu organlarıyla hissedilebilen, yani maddî varlığı olan şeyleri (eşya) ifade eder. İkincisi menfaatlerdir (çoğulu menâfi‘). Menfaat “bir evde oturmak, araziyi ekip biçmek, bir aracı kullanmak suretiyle fayda elde etmek gibi eşyadan elde edilen faydayı/menfaati ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Üçüncüsü ise haklardır (hukûk). İçme hakkı (hakk-ı şirb), sulama (hakk-ı şürb), yoldan geçme (hakk-ı mesîl), önalım hakkı (hakk-ı şüf‘a) gibi haklar örnek olarak verilebilir. Eşyadaki mülkiyet, malın hem kendisini (ayn/zât/rakabe) hem de menfaatini kapsıyorsa; burada söz konusu olan tam mülk/mülkiyettir. Tam mülkiyette eşyanın hem aynına hem de menfaatine sahip olunduğundan; malla ilgili satış, kiraya verme, iğreti verme (iâre), borca teminat olarak gösterme gibi her türlü hukukî tasarrufta bulunulabilir. Söz konusu malda mülkiyet tam olduğu için, maldan istifade etmede de bir zaman sınırlaması yoktur. Nâkıs mülkiyet ise, maldaki mülkiyetin sadece yalnız kendisi (ayn) ya da sadece menfaatle sınırlı olmasıdır. Her iki mülkiyet türü arasındaki farkın netleşmesi için şu örnek verilebilir: Bir gayrimenkulün (dükkân, tarla, arsa gibi) sahibi, ilgili malda tam mülkiyet sahibiyken; o gayrimenkulü kiralayan ise, nâkıs mülkiyete sahiptir.[662]

2.1.5. Gayrimenkul (Akar) Kavramı

2.1.5.1. Klasik Fıkha Göre

Gayrimenkul kavramını fıkıh geleneğine göre ele almadan önce, cahiliye dönemindeki gayrimenkul anlayışına bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Cahiliye döneminde sabit mallar denilince ilk akla gelen şey, gayrimenkul kapsamına giren evlerdi. Evler alınıp satılır, ticareti yapılır, değerine göre rehin işleminde kullanılabilirdi. Yine tarla ve bahçelerin sınırlarının tespiti için “ürfe” denilen alâmetler konurdu. Ayrıca o dönemde kullanılan mezarlıkların mülkiyeti de orada metfun olana ve ailesine aitti. Bütün bunlar bize, cahiliye döneminde -en azından- gayrimenkuller için mülkiyet anlayışının olduğunu göstermektedir.[663]

[662] Karaman, “Toprak Mülkiyeti ve Öşür”, 6; Fahri Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* (y.y.: İlmî Yayınlar, 1981), 101-102.

[663] Cevad Ali, *el-Mufassal fî târîhi’l-Arab kable’l-İslâm* (Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melâyin, 1970), 5/576.

Hadis literatüründe çok yaygın olmamakla birlikte, akar kavramının kullanıldığı görülmektedir. Nitekim bir hadis-i şerifte *"Sizden biri ev ya da akar (tarla, bağ, bahçe) satıp da bedeliyle benzer bir şeyle satın almazsa, o malın bereketini görmemesi lâyıktır."*[664] buyrulmuştur.

Fıkıh literatüründe de gayrimenkulü ifade etmek için "akar" kavramı kullanılmıştır. Akar kelime olarak "arazi, arsa, ağaç, ağaçlı arazi, bina, ev eşyası, eşyanın en iyisi, sular ve bunlarla alakalı haklar"[665] gibi manalar taşımaktadır.

Hanefîler akarı "ev ve arazi gibi bir yerden başka bir yere taşınma imkânı olmayan sabit bir varlık" olarak tanımlamışlardır.[666] Mâlikîlere göre "yere ve ona bitişik olan bina ve ağaçlara verilen isim" şeklinde tarif edilmiştir.[667] Şâfiîler, Mâlikîlere yakın bir tarif yapmıştır. Şâfiîlerin tanımı "yer (arazi), bina ve ağaçlar"[668] şeklindedir. Hanbelîler ise akarı "arazi, evler, bahçeler ve değirmen gibi"[669] yapılar şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca ziraate ve yerleşime uygun olup olmadığına bakılmaksızın bina anlamı verilerek, işlevsel bir tanım da yapılmıştır. Kelime anlamı olarak geniş bir şekilde ele alınan akar kavramı, terim olarak anlam daralmasına uğramıştır. Fıkıhta sadece taşınmaz mal, ev, arazi, ayrıca bunlara bağlı olarak bulunan bina ve ağaçları ifade etmek için kullanılmıştır.[670]

Yukarıda söylenenlerden hareketle akarla ilgili şöyle bir tarif yapılabilir:

> İnsanın sahip olduğu arazi, onun üzerine inşa edilen müstakil ev, barınma ya da tören için yapılan köşkler, oteller, barınma ya da dinlenme amacıyla yollarda veya şehirlerin kenarında yapılmış büyük binalar, dinlenmek ve ziraat için inşa edilmiş

---

[664] İbn Mâce, "Ruhûn", 24; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 25/166; Dârimî, "Büyû'", 81. Başka bir hadiste akar, ev eşyası anlamında kullanılmıştır. Bk. Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Fethü'l-bârî şerhi Sahîh-i Buhârî*, thk. Ebû Muâz Târık b. Avazullah b. Muhammed (y.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, t.y.), 3/441.

[665] Bk. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 4/596-597; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs,* 3/415; Fîrûzâbâdî, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti Kâmûsi'l-Muhît,* 3/2197; Ali Şafak, "Akar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/221; Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 3/199; Ahmed b. Abdülaziz el-Umeyre, *Nevâzilü'l-akâr: Dirâsetün fıkhiyyetün te'sîliyyetün li-ehemmi kazâya'l-akâri'l-muâsırati* (Riyad: Benkü'l-Bilad; Darü'l-Meyman, 1432/2011), 39.

[666] İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 6/199.

[667] Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Arafe Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-kebîr* (Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, t.s.), 3/479.

[668] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/14.

[669] Mansûr b. Yunus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 5/582.

[670] Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, 3/288; Dâmad (Şeyhîzâde), *Mecmaü'l-enhur*, 4/101; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/191; Cürcânî, *Ta'rîfât,* 155; İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemü'l-vesîd,* 615.

> ticarî bahçeler, akar olarak isimlendirilir. Bu sayılanların hepsi, araziye bağlı olmaları sebebiyle ve yaygın kullanımdan dolayı akar olarak isimlendirilirler.[671]

Akar kavramının insanların kullanımındaki yaygın anlamı ise, "kiraya verilip gelir getiren şey" demektir.[672] Nitekim Osmanlı tapu kayıtlarında da *"gayrimenkullerden kirâ yoluyla sağlanan gelir"*[673] şeklinde tarif edilmiştir.

Mecelle'deki gayrimenkul tanımının akarla yakın olduğu görülmektedir. Mecelle Şerhi'nde gayrimenkul şu şekilde tanımlanmıştır:

> Akâr denilen mülk hâne üzerine mebnî hâne ma'a arsa ve ağaç ma'al-arz ve arazi gibi mahall-i âhara tahvil ve nakli mümkün olmayan şeydir. Akâr mebniye yahut gayr-ı mebniye arzdan ibaret olup, bi-dûni'l-arz bina menkûl bulunmuştur.[674]

Daha açık bir ifadeyle, aslına herhangi bir zarar gelmeden bir yerden başka bir yere taşınabilen mallara menkul, aslı zarar görmeden taşınamayan veya hiçbir şekilde taşınması mümkün olmayanlara da akar (gayrimenkul) mal denir. Gayrimenkulün türlerine ve elde ediliş yollarına vurgu yapan başka bir tanım da şu şekildedir: İnsanın arazi ve onun üzerinde inşa edilen ev, saray, bina, daire, dükkân, otel ve istasyon gibi varlıkları; ölü araziyi ihya, satın alma, miras veya hibe gibi mülk edinme yollarını kullanarak elde etmek istediği maldır. Zekât hükümlerini uygulama bakımından, mülk edinme işleminin hangi yolla yapıldığı sonucu değiştirmez. Zira malın zekât verilen kısmı, mülkün bir parçasıdır.[675]

2.1.5.2. Modern Hukuka Göre

Modern hukukta arazinin tarifi "arsa ve bağımsız bölüm gibi bir yerden başka bir yere taşınamayan, bu sebeple yerinde sabit duran şeylerdir." Gayrimenkul bu sebeple taşınmaz mal olarak da ifade edilmiştir.[676] Gayrimenkul mallar tezimizin ana konusunu teşkil ettiğinden, modern hukuk metinlerindeki tasnifine daha detaylı olarak bakmak yerinde olacaktır. Bu sebeple modern hukuk anlayışındaki

---

[671] Hamîd Kâid Seyf, "Hükmü zekâti'l-akâri'l-muaddi li'l-bey'", *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye, (Buhûsü'l-ilmiyye ve'l-ifta)* 75 (t.y.), 290.

[672] Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/10.

[673] Hayrettin Gültekin, *Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü* (y.y.: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2007), 3.

[674] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/143, (Mecelle 129. md. şerhi).

[675] Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 2), 3; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye,* 6/10; Ali Şafak, "Akar", 2/221; Hacak, "Mal", 27/464; Bekir b. Abdullah Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr* (Riyad: Dârü'l-Âsıme, 2000), 4.

[676] Abdullah Şener (yay. dan.), *Gayrimenkulle İlgili Vergi Mevzuatı*, ed. Bülend Özoğlu (Ankara: Alp Yayınevi, 2007),98.

gayrimenkul kavramını ve kapsamını birkaç başlıkta ele alacağız. Konuya giriş yapmadan önce şu hususu belirtmek faydalı olacaktır: Modern hukukta gayrimenkul mallarla ilgili düzenlenmiş özel bir kanun yoktur. Gayrimenkuller, farklı kanun metinlerinde ve o kanunların tespit edip düzenlediği alanla ilişkisine göre ele alınmıştır.

2.1.5.3. Menkul-Gayrimenkul Ayrımı

Fıkıh literatüründe zekâta tabi mallar anlatılırken dönemin şartları gereği daha çok menkul mallara vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte, Asr-ı saâdet'te bir ticarî meta olarak gayrimenkul ve menkul-gayrimenkul ayrımının olduğu görülmektedir. Muhammed Ebû Zehre (ö. 1974), konuyla alakalı olarak Hz. Peygamber'in Benî Nadîr yahudilerinin sürülmelerinden sonra el konulan menkul ve gayrimenkul mallarına, birbirinden farklı uygulama yaptığını aktarmaktadır. Allah Resûlü el konulan menkul malları, Ensar ve Muhacir arasında taksim etmiş; ancak gayrimenkul arazileri gâziler arasında dağıtmayıp, gelirleri toplumun muhtaç kesimlerine harcanmak üzere kendi tasarrufunda bırakmıştır. Allah Resûlü, âyet-i kerîmede[677] geçen zenginliğin tek elde toplanmaması için ilk defa böyle bir uygulama başlatmıştır. Allah Resûlü, Hayber fethedildikten sonra da benzer bir ayrıma gitmiştir.[678] Fetihten sonra menkul mallar gâziler arasında taksim edilirken, hurma bahçeleri ve tarım arazileri yarıcılık usûlüyle ve mülkiyeti İslâm Devleti'ne ait olmak üzere, işletilmesi için eski sahiplerine bırakılmıştır.[679]

Menkul-gayrimenkul ayrımına ışık tutan benzer bir uygulama da Hz. Ömer tarafından yapılmıştır. Irak'ı fetheden Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (ö. 55/675) ganimetlerin taksimini sorması üzerine ona şu cevabı vermiştir:

> İnsanların senden ganimetleri taksim etmeni istediklerini ifade eden mektubun bana ulaştı. Askerlerin ganimet olarak topladığı silah, hayvan vb. ne kadar menkul mal varsa, onların savaşa katılan Müslümanlar arasında taksimatını yap. Arazi ve nehirleri işletenlere bırak. Bunlar Müslümanların geliri olsun. Şayet onları (gayrimenkul malları) da taksim edersen, daha sonra gelecek Müslümanlara hiçbir şey kalmaz.[680]

[677] el-Haşr 28/7.
[678] Allah Resûlü'nün Hayber'deki uygulamasıyla ilgili farklı bir değerlendirme için bk. Ebubekir Sifil, *Hazreti Ömer ve Nebevi Sünnet* (İstanbul: Rıhle Kitap, 2010), 273-275.
[679] Ebû Zehre, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, 72-75, 77.
[680] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 42.

Modern hukuktaki birçok kanun metninde menkul-gayrimenkul ayrımı yapılmaktadır. Fakat bu ayrımdaki [681] temel etken, eşyanın yerinin değişip değişmeyeceği/değişemeyeceğidir. [682] Menkul-gayrimenkul (taşınır-taşınmaz) ayrımı modern hukukta aynî hakları belirlemede belirleyici bir unsurdur. Medenî hukuktaki bu detaylı ayrım, aslında Cermen hukukuna dayanmaktadır. Roma hukukunda bu şekilde bir detay söz konusu değildir.[683]

Klasik fıkıh geleneğinde -modern hukukun aksine- menkul-gayrimenkul ayırımı[684] varsa da bu ayrım, mülkiyetin intikalinde çok fazla belirleyici değildir.[685] Dolayısıyla mülkiyetin intikali bakımından akarla menkul arasında bir fark yoktur. Bununla birlikte, gayrimenkul malların en önemli türü olan araziyle ilgili olarak oldukça geniş ve müstakil diyebileceğimiz bir hukuk dalı ve literatürü oluşmuştur.[686] Hatta çoğu İslâm hukukçusuna göre hem akar hem de menkul mallar vakfa konu olabilirler. Hanefîler ise -Osmanlı'daki para vakıflarında olduğu gibi- birkaç istisna dışında, sadece gayrimenkullerin vakfedilebileceği kanaatini taşırlar. Yine cumhura göre akar ele geçirilmeden (kabz) ve teslim alınmadan başkasına satılamaz. Akarın kabz ve teslimden önce satımı ise, Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a göre câizdir. Aynı şekilde bu iki İmam'a göre nakli mümkün olmadığı için, akarı gasp etmek imkânsızdır.[687] Mecelle de Hanefîlerin görüşünü benimsemiştir.[688] Diğer imamlar[689] ise bunun mümkün olabileceği kanaatini taşırlar.[690]

Hanefîler menkul-gayrimenkul ayrımına, arazi ve ona bağlı olan üzerlerindeki varlıklar açısından da bakmışlardır. Onlar arazi üzerindeki binalarla ağaçları, tek başlarına müstakil varlıklar olarak kabul edip menkul saymışlardır.

---

[681] Modern hukukta menkul-gayrimenkul ayrımının etkili olduğu diğer alanlar ve kanunlar için bk. Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 9.

[682] 'Adlân b. Ğâzî b. Ali eş-Şemrânî, *Bey'ü'l-akâr ve te'cîruhû fî'l-fıkhi'l-İslâmî* (y.y.: el-Cem'iyyetü'l-Fıkhiyyetü's-Suûdiyyeti, t.y.), 35, 36.

[683] Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 8.

[684] Nitekim Mecelle'deki mal tanımımda "tab'-ı insanî mâil olup da vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir ki, menkule ve gayr-ı menkule şâmil olur." ifadesiyle farklı statüde olduklarına vurgu yapılmıştır. Bk. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 1/142, (Mecelle 126. md. şerhi).

[685] Ali Şafak, "Akar", 2/221; Hacak, "Mal", 27/464.

[686] Harac ve emvâl kitaplarını bu türün zengin örnekleri olarak sunmak mümkündür. Bk. Cengiz Kallek, *İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi: Harac ve Emval Kitapları* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2004).

[687] Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 10/16.

[688] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 2/517 vd, (Mecelle 905. md. şerhi).

[689] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 3/172; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 599; İbn Kudâme, *Muğnî,* 6/620.

[690] Şafak, "Akar", 2/221.

Ancak bu tür malları arazi ile beraber ve araziye bağlı olarak kabul ettiklerinde, gayrimenkul sınıfına dâhil etmişlerdir. Bunun sonucu olarak da bina ve ağaçlar araziden bağımsız bir şekilde satıldıklarında şüf'a hakkı söz konusu olmaz.[691] Bunun aksine, üzerinde bina ve ağaç, araziyle birlikte satıldığında ise, yere bağlı olarak bina ve ağaçlar da gayrimenkul kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu mallarda şüf'a hakkı geçerlidir. Menkul-gayrimenkul ayrımının başka bir sonucu ise küçüklerin mallarının satımıyla ilgilidir. Vasî faydalı olduğunu düşünürse, çocuğun mallarını satabilir. Ancak gayrimenkullerini satamaz. Vasînin, çocuğun sahip olduğu gayrimenkulü satabilmesi için, meşru bir sebebin olması gerekir. Vasîye çocuğun gayrimenkulünü satma imkânı veren meşru sebepler, çocuğun borcunu ödemek, gayrimenkulün masraflarının gelirlerinden fazla olması gibi durumlardır. Bu ayrımın diğer bir sonucu da borçlu olan bir kimsenin borçlarını ödemek için öncelikle menkul, bunlar yeterli olmadığında ise gayrimenkul mallarının satılmasıdır.[692]

Arazi üzerindeki ağaç ve binaların durumuyla ilgili olarak Mâlikî bilginleri, Hanefîlerden farklı bir kanaate sahiptir. Onlar bina ve ağaçların bozulmadan varlıklarını korumalarını, arazinin üzerinde kalmalarına bağladıklarından, bu varlıklar tek başına veya arazi ile beraber gayrimenkul sayılır.[693]

Ülkenin parçaları olması ve genel olarak menkullerden daha değerli olmaları sebebiyle modern hukuk da menkul-gayrimenkul ayrımına önem vermiştir. Ayrıca gayrimenkul varlığın takibi, devlet açısından daha kolaydır.[694]

2.2. GAYRİMENKUL MALLAR İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

2.2.1. Gayrimenkulün Konusu

Türk Medenî Kanunu, gayrimenkulleri üçe ayırmaktadır: "Araziler, tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar, kat mülkiyeti

[691] Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 3), 3; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, (1989 baskısı), 4/46-47; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm,* 3/96-97, (Mecelle 1019. ve 1020. md. şerhleri); Muhammed Yûsuf Musa, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-akd fi fıkhi'l-İslâm*, 163.
[692] Muhammed Yûsuf Musa, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-akd fî fıkhi'l-İslâm*, 163.
[693] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 560; Muhammed Yûsuf Musa, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-akd fî fıkhi'l-İslâm*, 163; Şafak, "Akar", 2/221.
[694] Tekinay v.dğr., *Tekinay Eşya Hukuku,* 23-24.

kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler." [695] Belirtilen mallar, Türk Medenî Kanunu'nun (TMK) 998. maddesi gereğince tapu siciline taşınmaz olarak kaydedilir. [696] Türk Medenî Kanunu'nun kaldırılan (mülga) 632. maddesi gayrimenkul mülkiyetinin mevzuunu, *"yerinde sabit olan şeyler"* olarak belirlemiştir. Bu kanuna göre araziler, tapu sicilinde müstakil ve daimî olmak üzere ayrıca kaydedilen haklar ve madenler, gayrimenkulün kapsamına dâhil edilmişti.[697]

TMK'nın kaldırılan 632. maddesinde gayrimenkul mallar araziler, tapu sicilinde müstakil ve daimî olmak üzere ayrıca kaydedilen haklar ve madenler şeklinde üç başlıkta özet olarak verilmişti. Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) 70. maddesi ise, daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. GVK, önce gayrimenkul sermaye iradının tanımını yapar. Daha sonra bu kapsama giren malları maddeler halinde ele alır. Gayrimenkul sermaye iradının tarifi, ilgili kanuna göre şu şekildedir:

> Aşağıda yazılı mal ve hakların sahipleri, mutasarrıfları, zilyedleri, irtifak ve intifa hakkı sahipleri veya kiracıları tarafından kiraya verilmesinden elde edilen iratlar gayrimenkul sermaye iradıdır.[698]

2.2.2. Gayrimenkulün Kapsamı

GVK'nın 718. maddesine göre taşınmaz mülkiyetinin kapsamına, -kullanılmasında yarar olduğu ölçüde- üstündeki hava ve altındaki arz katmanları da girer. Bu mülkiyet, yasal sınırlamalar saklı kalmak üzere yapılar, bitkiler ve kaynakları da kapsar.[699] Yapıdan (inşaat) ne anlaşılacağı bu kanundan net olarak anlaşılamamakla birlikte, TMK'nın 728. maddesi bize bu konuda daha net bir çerçeve çizmektedir. Kanun metni şu şekildedir:

> Başkasının arazisi üzerinde kalıcı olması amaçlanmaksızın yapılan kulübe, büfe, çardak, baraka ve benzeri hafif yapılar, bunların mâlikine aittir. Bu tür yapılar, taşınır mal hükümlerine tabi olur ve tapu kütüğünde gösterilmez.[700]

Bu tür mallar kanun gereği taşınır kapsamına dâhil olsalar da yapıdan ne anlaşılması gerektiğine dair bir çerçeve çizmektedir.[701]

---

[695] TMK, md. 704.
[696] Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 140, 294.
[697] TMK, md. 632 (mülga).
[698] Gelir Vergisi Kanunu (GVK), *Resmî Gazete 193* (31 Aralık 1960), Kanun No. 193, md. 70.
[699] TMK, md. 718.
[700] TMK, md. 728.
[701] TMK'nın 718. maddesine göre yapıdan kastedilenin sadece bina olmadığı, inşaat teknikleri kullanılarak arazinin altına ve üstüne raptedilen her şey (araziye dikilen elektrik direkleri ve arazide inşa edilen demiryolu gibi), yapı kabul edilir. Bk. Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 394.

2.2.3. Gayrimenkul Mallar

GVK'nın 70. maddesine göre maddî varlığı olan mallar ve haklar şeklinde iki farklı gayrimenkul mal vardır. İlk gruptaki maddî varlığı olan mallara, üç ana mal türü dâhil olmaktadır. Birincisi araziler, binalar, madenler, maden suları, memba suları, taş ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri, tuğla ve kiremit harmanları, tuzlalar ve bunların mütemmim cüzleri ve teferruatlarıdır. İkincisi voli mahalleri ve dalyanlardır. Üçüncüsü ise, gayrimenkullerin bağımsız olarak kiraya verilebilen mütemmim cüzleri, teferruatı ile bilumum tesisatı, demirbaş eşyası ve döşemeleridir.[702]

Değerleme uzmanları gayrimenkulleri, cins bakımından endüstriyel, tarımsal, özel amaçlı, ticarî gayrimenkuller ve konutlar olmak üzere beşe ayırmışlardır.[703]

Klasik fıkıh açısından menkul sayılan bazı nakil vasıtaları da GVK'nın 70. maddesine göre gayrimenkul kapsamına girmektedir. Motorlu nakil ve cer[704] vasıtaları, her türlü motorlu araç, makine ve tesisat ile bunların eklentileri;[705] ayrıca motorlu olup olmadıklarına ve tonilatolarına[706] bakılmaksızın gemi[707] ve gemi

[702] GVK, md. 70.

[703] Aykan Üreten, *Gayrimenkul Değerleme Yöntemleri ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklarında Değer Tespiti* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 24-26.

[704] Çekme, sürükleyerek götürme. Bk. Şükrü Haluk Akalın v.dğr., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 454.

[705] GVK, md. 70, Değişik: 4/12/1985-3239/55 md.

[706] Gemilerin alabileceği yükü belirtmekte kullanılan bir denizcilik terimi, bir tona eşit birim. Bk. Akalın, *Türkçe Sözlük,* 2364-2365.

[707] İcra ve İflas Kanunu'nun 23. maddesine göre "taşınmaz tabiri, gemi siciline kayıtlı olan gemilere de şâmildir. Diğer gemiler bu kanun hükmünce taşınır sayılır." ifadesiyle gemi siciline kayıtlı olan gemilerin gayrimenkul (taşınmaz); diğer gemilerin ise menkul (taşınır) kapsamında değerlendirip, onun hükümlerini alacağını ifade etmektedir. Ancak bu kanun daha sonra değişikliğe uğramıştır. Bk. İcra ve İflas Kanunu, md. 23. (Değişik: 14/1/2011-6103/41 md.) Kanunun yeni halinin ilgili kısmı şu şekildedir: "Açıkça öngörülen istisnalar dışında, bayrağına ve bir sicile kayıtlı olup olmadığına bakılmaksızın bütün gemiler hakkında bu kanunun taşınırlara ilişkin hükümleri uygulanır. Bu Kanun uyarınca gemi siciline verilecek şerhler, Türk Ticaret Kanununun 977. maddesi hükmüne tâbidir." Bk. İcra ve İflas Kanunu md. 23. Görüleceği üzere kanunun yeni halinde istisnalar dışında gemiler gayrimenkulün kapsamından çıkartılmıştır. Konuyla alakalı başka kanunlarda da benzer durum, yani gemilerin menkul kapsamında ele alındığını görülmektedir. Türk Ticaret Kanunu (TTK) da gemilerin hukuksal niteliğine değindiği kanun maddesinde (936. madde) "sicile kayıtlı olup olmadıklarına bakılmaksızın bütün gemiler bu kanunun ve diğer kanunların uygulanmasında taşınır eşyadandır." ifadesiyle, onları menkul kapsamına dâhil etmiştir. Ancak İcra ve İflas Kanunu'nun taşınmazlara ilişkin hükümlerine tabi olacağı açıkça bildirilen gemiler hakkında TTK'nın 937. maddesinin hükümleri uygulanmaz. Bk. TTK'nın md.937. Yine Türk Medenî Kanunu'nun 429. maddesinin 1. fıkrasının (2) numaralı bendi, 444, 523 ve 635. maddelerinin uygulanmasında, yapı hâlinde veya tamamlanmış olan bütün gemiler "taşınmaz" terimi kapsamına girmektedir.

payları ile bilumum motorlu tahmil ve tahliye vasıtaları[708] da söz konusu kanun gereği gayrimenkul olarak kabul edilmektedir. Yukarıda sayılan mallar, ticarî veya ziraî bir işletmeye dâhilse, bunların iratları ticarî veya ziraî kazancın tespitine müteallik hükümlere göre hesaplanmaktadır.[709] Ancak hemen belirtelim ki, Türk Medenî Kanunu'nun (TMK) 704. maddesinde sınırlı olarak sayılanların haricindeki mallar, diğer kanunlarda gayrimenkul (taşınmaz) sayılsalar bile, Medenî Kanun açısından gayrimenkul kapsamında değerlendirilmez.[710]

Türk Medenî Kanunu kaynaklar ve yeraltı sularına da değinmiş, fakat mülkiyet açısından o ikisini farklı değerlendirmeye tabi tutmuştur. Şöyle ki, kaynaklar arazinin bütünleyici parçası sayılmış; bu sebeple kaynadıkları arazinin mülkiyetine bağlı olarak elde edilebilecekleri hükmü getirilmiştir. Başkasının arazisinde bulunan kaynaklar üzerinde hak iddia edilebilmesi için, tapuda tescil edilmiş bir irtifak hakkının olması şart koşulmuştur. Yeraltı suları ise kamuya ait olduklarından, o araziye sahip olmak, onun altındaki yeraltı sularına da mâlik olma anlamına gelmez. Arazi sahiplerinin yeraltı sularından yararlanma biçimi ve ölçüsü özel kanunla düzenlenmiştir.[711]

Hukuk düzeni, bir malı gayrimenkul veya menkul kapsamına dâhil ederken bilimsel bir bakıştan çok, iktisadî ve sosyal ihtiyaçları göz önünde bulundurmaktadır. TMK'nın "bağımsız ve sürekli hakları" gayrimenkul saymasındaki temel sâik de bu anlayıştır.[712] Kanunun bu hakları taşınmaz sayması, onların niteliğinde bir değişikliğe sebep olmamış; sadece hakların bazı yönlerden gayrimenkul gibi işlem görmesine sebep olmuştur.

Tapu Sicili Tüzüğü'ne göre ise tapu siciline kaydı gereken taşınmazlar, şunlardır: Araziler, bağımsız ve sürekli haklar ve kat mülkiyetine konu olan bağımsız bölümler. Özel mülkiyete konu olmayan ve kamunun yararlanmasına ayrılan taşınmazlar, bunlara ilişkin tescili gerekli bir aynî hakkın kurulması söz konusu değilse, tapu kütüğüne kaydedilmez. Tapuya kayıtlı bir taşınmazın, kayda

"Gemi sicilleri" terimi de "tapu sicili" kapsamına girmektedir. Bk. Türk Ticaret Kanunu (TTK), *Resmî Gazete 6102* (13 Ocak 2011), md. 937; Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 8.

[708] GVK, md. 56, Değişik: 19/2/1963-202/35 md.
[709] GVK, md. 9, Değişik: 4/12/1985-3239/55 md.
[710] TMK, md. 704.
[711] TMK, md. 756.
[712] TMK, md. 704, 998.

tabi olmayan bir taşınmaza dönüşmesi durumunda tapu sicilinden terkin edilir (silinir).[713]

2.2.4. Gayrimenkul Haklar

GVK'nın 70. maddesi, bu kanunda gayrimenkul olarak tescil edilen hakları da gayrimenkul kapsamında ele alır. Ayrıca arama, işletme ve imtiyaz hakları ve ruhsatları, ihtira beratı, alametifarika, marka, ticaret unvanı, her türlü teknik resim, desen, model, plan ile sinema ve televizyon filmleri, ses ve görüntü bantları, sanatsal ve teknik bir birikimin ve emeğin sonucunda ortaya çıkmış ürünler de gayrimenkule dâhil edilmiştir. Bunların yanında sanayi, ticaret ve bilim alanlarında elde edilmiş bir tecrübeye ait bilgilerle gizli bir formül veya bir imalat usulü üzerindeki kullanma hakkı veya kullanma imtiyazı gibi haklarla, bu hakların kullanılması için gerekli malzeme ve teçhizat bedelleri de gayrimenkul sermaye iradı/geliri olarak kabul edilmiştir.[714] Yine telif hakları da bu kapsamda değerlendirilir.[715] Bu haklar ticarî veya ziraî bir işletmeye dâhil bulunduğu takdirde bunların iratları ticarî veya ziraî kazancın tespitine müteallik hükümlere göre hesaplanır.[716]

İslâm hukuku ile modern hukuk arasındaki gayrimenkul anlayışlarının farkını gösteren diğer bir mesele de vakıf mallarıdır. Vakfın gelirinden hizmet karşılığı olmayarak alınan hisseler gayrimenkul mal olarak kabul edilir. Bunun yanında ziraî faaliyete bilfiil iştirak etmeksizin sadece üründen pay alan arazi sahiplerinin gelirleri bu kanunun uygulanmasında gayrimenkul sermaye iradı olarak kabul edilmektedir.[717]

2.2.5. Gayrimenkul İktisabı

TMK'nın kaldırılan 633. maddesi gayrimenkulün mülkiyetini iktisap etmeyi düzenlemekte idi. Buna göre, gayrimenkulün mülkiyetini iktisap için onu tapu siciline kayıt şarttır. Bununla birlikte işgal, miras, istimlak ve cebri icra yollarından biriyle veya mahkeme ilamı ile bir gayrimenkulü iktisap eden kimse,

[713] TST, md. 8.
[714] GVK, md. 57, Değişik: 4/12/1985-3239/55 md.
[715] GVK, md. 70, Değişik: 19/2/1963-202/35 md.
[716] GVK, md. 57, Değişik: 4/12/1985-3239/55 md.
[717] GVK, md. 70, Değişik: 24/12/1980-2361/49 md.

tescilden evvel dahi ona mâlik olur. Fakat tescil merasimini tamamlamadıkça temlikî tasarrufta bulunamaz.[718]

TMK, gayrimenkulün (taşınmaz) mülkiyetinin kazanılmasını altı sebebe/gerekçeye bağlamıştır. Birinci gerekçe resmî (hukukî) işlemle tescilinin yapılmasıdır. Bir gayrimenkulün tescili, mülkiyeti kazanıldıktan sonra yapılır. Söz konusu gayrimenkul miras, mahkeme kararı, cebrî icra, işgal, kamulaştırma halleri ve kanunda belirtilen diğer yollarla elde edilmişse, tescil olmadan da mülkiyet hakkı elde edilmiş olur. Ancak mal üzerinde tasarrufta bulunulabilmesi için, mülkiyetin tapu kütüğünde tescil edilmesi gerekmektedir.[719] İkinci sebep işgaldir. Sahibinin isteyerek terk ettiği gayrimenkule, işgal yoluyla sahip olunabilir. Ancak tapuya kayıtlı olmayan gayrimenkullerde işgal yoluyla mülkiyet kazanımı söz konusu değildir.[720] Gayrimenkullerin mülk edinilmelerinde üçüncü sebep, yeni arazi oluşumudur. Toprağın birikmesi, dolması, kayması veya kamuya ait suların yatağında ya da seviyesinde değişme sebebiyle sahipsiz yerlerde oluşan arazi devletin mülkü olur. Devlet, herhangi bir kamusal sakınca görmediği takdirde bu yeri, arazisi zarar gören veya bitişikteki arazinin sahibine devredebilir.[721] Gayrimenkullerin mülk edinilmelerinde dördüncü sebep, arazi kaymasıdır.[722] Kazandırıcı zamanaşımı ise, gayrimenkullerin mülk edinilmelerinde beşinci sebeptir. Herhangi bir hukukî sebep olmaksızın tapu kütüğüne mâlik olarak yazılan kişi, gayrimenkul üzerindeki zilyetliğini davasız ve aralıksız olarak on yıl (10) süreyle ve iyi niyetle sürdürürse, onun bu yolla kazanmış olduğu mülkiyet hakkına itiraz mümkün değildir. Buna olağan zamanaşımı yoluyla mülk edinme denir.[723] Bu süre aynı şartlarda yirmi yıl (20) sürerse, mülkiyet bu durumda olağanüstü zamanaşımına bağlı olarak gerçekleşir.[724] Gayrimenkulü mülk edinmenin altıncı ve son şekli ise, devletin mülk edinme durumuyla alakalıdır. Sahipsiz yerler ve yararı kamuya ait olan mallar devletin mülkiyetindedir. Dolayısıyla yetki ve tasarruf devlete aittir. Aksi bir durum olmadıkça, kamunun faydalandığı sular, kayalar,

[718] TMK, md. 632 (mülga).
[719] TMK, md. 705, 706.
[720] TMK, md. 707.
[721] TMK, md. 708.
[722] TMK, md. 709.
[723] TMK, md. 712.
[724] TMK, md. 713.

tepeler, dağlar, buzullar gibi tarıma elverişli olmayan araziler ve bunlardan çıkan kaynaklar, kimsenin mülkiyetinde değildir. Bu tür varlıklar hiçbir şekilde özel mülkiyetin konusu olamaz.[725]

TMK, gayrimenkulün mülk edinme sebeplerini belirttikten sonra, bu malların kapsamını da ele almıştır. Buna göre, arazi üzerindeki mülkiyet fayda sağladığı takdirde, -yasal sınırlamalar hariç- arazinin üstünü ve altını da kapsar. Hatta arazinin üzerindeki yapılar, bitkiler ve kaynaklar da bu mülkiyete dâhildir.[726]

TMK'ya göre devlet, kamu menfaati gereği şahsî veya tüzel kişiliğe ait mülkiyette sınırlandırmaya (kısıtlama) gidebilir. Devlet özellikle yapı, yangın, doğal afetler ve sağlıkla ilgili kolluk hizmetlerini yürütürken kamu menfaati gereği söz konusu gayrimenkulün mülkiyetinde sınırlama hakkına sahiptir. Ayrıca ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla orman ve yollara, deniz ve göl kıyılarındaki ana ve tali yollara sınır işaretleri ve nirengi noktalarına, -mülkiyet durumuna bakmaksızın- gerekli işaretleri koyabilir. Bunların dışında ziraati geliştirmek için toprağın iyileştirilmesine veya bölünmesine, tarım arazilerinin birleştirilmesine karar verebilir. Devlet ayrıca kültürel mirası korumak adına eski eserler, doğal güzellikler, manzaralar, seyirlik noktaları ve ender doğa anıtları ile içmeler, ılıcalar, maden ve kaynak sularının korunmasına ilişkin mülkiyet kısıtlamalarına da gidebilir. Bütün bu kısıtlamalar özel kanunlarla düzenlenir.[727]

2.2.6. Gayrimenkulle İlgili Haklar

Gayrimenkulle ilgili hakları açıklamadan önce bu hakları belirlemede önemli bir ayrım olan mülkiyet çeşitlerine değinmek yerinde olacaktır. Mülkiyet tam ve noksan (nâkıs) olmak üzere ikiye ayrılır: Tam mülkiyet (el-milkü't-tâm/milkü'l-ayn ve'l-menfaa/el-milkü'l-kâmil/el-milkü'l-mutlak) bir malın hem kendisine (ayn/rakabe) hem de menfaatine sahip olmaktır. Bir arazi üzerindeki tam mülkiyet, o arazi üzerindeki sınırsız yetkiyi ifade eder. Bunun bir sonucu olarak, bir araziye tam mülkiyetle sahip olan bir kimse, o araziyi ekip biçme, üzerinde bina yapma, kiraya verme, satma, rehin verme gibi tasarruflarda bulunabilir. Noksan mülkiyet ise, malın kendisi ya da menfaatinden yalnız birine sahip olmaktır. Daha

[725] TMK, md. 715.
[726] TMK, md. 718.
[727] TMK, md. 754.

açık bir ifadeyle, noksan mülkiyette malın ya kendisine ya da menfaatine sahip olma şeklinde iki türlü mülkiyet vardır. Dolayısıyla arazinin sadece mülkiyetine sahip olup menfaat mülkiyeti kendisinde bulunmayan kimse araziden faydalanamaz. Başkasını da faydalandıramaz. Aynı şekilde arazinin sadece menfaati kendisinde olan kimse de malın aslıyla (ayn/rakabe) ilgili herhangi bir tasarruf hakkına sahip değildir.[728]

Noksan mülkiyetin iki türü olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Birinci tür olan ayn mülkiyetinde malın sadece mülkiyetine sahip olunur. İkinci tür olan menfaat mülkiyetinde malın kendisine sahip olunmayıp, sadece maldan faydalanma hakkı elde dilmiş olunur. Dolayısıyla bir gayrimenkul üzerinde aynı anda iki farklı mülkiyet söz konusu olabilir. Mesela bir kimse, malının ayn mülkiyetini birisine, menfaatini de bir başkasına vasiyet eder, onlar da bu iki vasiyeti kabul ederlerse; aynı anda malda iki mülkiyet bulunmuş olur.[729]

Menfaat mülkiyetini, intifa hakkı [730] olarak da isimlendirmek mümkündür.[731] İntifa hakkı, şahsî intifa hakkı ve aynî intifa hakkı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şahsî intifa hakkı, o maldan istifade edenin şahsıyla alakalı, sadece o kişiyi ilgilendiren haktır. Ancak bazı durumlarda başkasına intikal edebilir. İrtifak hakkı olarak da ifade edilen aynî intifa hakkı[732] ise, gayrimenkul

[728] Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 4), 3; Zeydân, *Medhal*, 190 vd.; Hacak, "Mülkiyet", 31/543.
[729] Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 4), 3; Zeydân, *Medhal,* 190-192.
[730] İntifa hakkı, TMK'da şu şekilde tarif edilmiştir: "Bir taşınmaz üzerinde diğer bir taşınmaz lehine konulmuş bir yük olup, yüklü taşınmazın mâlikini, mülkiyet hakkının sağladığı bazı yetkileri kullanmaktan kaçınmaya veya yararlanan taşınmaz mâlikinin yüklü taşınmazı belirli şekilde kullanmasına katlanmaya mecbur kılan haktır." Bk. TMK, md. 779. İntifa hakkı, sadece gayrimenkullerle sınırlı değildir. Bu hak, taşınır mallar, haklar veya bir malvarlığı üzerinde kurulabilir. Bk. TMK, md. 794.
[731] Hanefî mezhebine göre, menfaat mülkiyeti ile intifa hakkı, anlamları aynı olan iki kavramdır. Diğer mezhepler söz konusu iki kavramı farklı manalara gelecek şekilde kullanmışlardır. Bu ihtilafın sonucu şudur: Bir kimse evini "dilediği gibi kullanabilir." diyerek vasiyet etse, hakkında vasiyet edilen kişi (musa leh) evle ilgili istediği tasarrufta bulunabilir. Dilerse kendisi oturur, dilerse ödünç veya kiraya verebilir. Bu durumda menfaat mülkiyeti (milkü'l-menfaa) söz konusu olur. Ancak bir kimse evini oturması koşuluyla başkasına, sonra da fakirlere vakfetse veya öğrencilere vakfetse, her iki durumda da bu ev, ödünç ve kiraya verilemez. İkinci durumda ise sadece intifa hakkı (milkü'l-intifâ) söz konusu olur. Örneklerde de görüldüğü gibi birinci durumda menfaat mülkiyeti mevcutken, ikinci durumda sınırlı bir hak (intifa) ve izin söz konusudur. Bk. Zeydân, *Medhal,* 192.
[732] Aynî intifa hakkına, irtifak hakkı denilmesi yeni bir durumdur ve bunu ilk ifade eden Kadri Paşa'dır. Bk. Zeydân, *Medhal*, 196. Kadri Paşa irtifak hakkını, sahipleri farklı olan iki gayrimenkulden birinin diğeri üzerindeki hakkı olarak tarif etmiştir. Bk. Kadri Paşa, *Mürşidu'l-hayrân,* (md. 37), 9.

mallarla ilgili bir haktır. Bu tür haklar başka şahıslara, ancak söz konusu gayrimenkule sahip olmakla intikal eder.[733]

[733] Zeydân, *Medhal*, 190-191.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİMENKUL MALLARIN ÇEŞİTLERİ VE ZEKÂTLARI

Tezimizin ilk iki bölümünde zekât kavramı, ilgili şartlar, gayrimenkul ve diğer kavramlar ele alınmıştı. Bu bölümde de yeni ortaya çıkan türleriyle birlikte gayrimenkul malların çeşitleri, zekâta tabi olup olmayacakları ve -eğer zekât yükümlülüğü söz konusu ise- verilmesi gereken zekât oranları ele alınacaktır.

3.1. KLASİK ANLAYIŞA GÖRE GAYRİMENKUL MALLARIN ÇEŞİTLERİ

Tezimizin ikinci bölümünde zekât açısından İslâm hukukundaki mal taksimi genel hatlarıyla ele alınmıştı. Burada ise, gayrimenkul malların özellikle konumuzu ilgilendiren arazi, arsa, bina gibi türleri hakkında bilgi verilecektir.

3.1.1. Arazi

Tezimizin ikinci bölümünde, tarihî seyir içerisinde mülkiyet anlayışından hareketle, klasik fıkıh sistematiği dikkate alınarak arazi tarif ve tasnif edilmişti. Bu sebeple tezimizin bu bölümünde İslâm hukukundaki arazi anlayışına tekrar değinilmeyecektir. Konu sadece Medenî Kanun çerçevesinde değerlendirilecektir.

Medenî Kanun'a bakıldığında arazinin tanımlanmadığı, sadece arazinin tapu siciline kaydının özel kanun hükümlerine tabi olacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte yürüklükten kaldırılan (mülga) Tapu Sicil Nizamnamesi'nin 8. maddesinde arazinin tanımı mevcut idi. Yürürlükten kaldırılan kanun, araziyi şu şekilde tanımlamıştı: "*Arazi, hudutları tefrika kâfi vasıtalar ile tahdit ve tayin edilmiş bilumum sathı zemindir.*"[734] Bu tanımın yanında tezimizin ikinci bölümünde arazinin, *"Arz üzerinde bulunan ve sınırları dağ, çit, duvar, ağaç, yol gibi tabii ve suni işaretlerle çevrili bulunan yeryüzü parçası"*[735] ve "*sınırları hukukî ve*

[734] Tapu Sicil Nizamnamesi (TSN), *Resmî Gazete 1668* (9 Kânunuevvel 1930), md. 8 (mülga).
[735] Emlâk Vergisi Kanunu (EVK), *Resmî Gazete 1319* (29 Temmuz 1970), Kanun No. 1319, md. 12 (mülga).

geometrik yöntemlerle belirlenmiş yeryüzü parçasıdır."[736] şeklindeki tariflerine de yer verilmiştir.

3.1.2. Arsa

Arsa, evin kurulduğu yer, arazi parçası, üzerinde ev olmayan yer demektir.[737] Fıkıh literatüründe arsa ile bağlantılı olarak rab'/rab'a kelimesi geçmektedir. Arapça r-b-a kökünden gelen rab'a (çoğulu ribâ') kelimesi ise sözlükte ev, arazi, arsa, oturulan yer, arsa üzerine kurulu bina ve bahçesi gibi manalara gelmektedir.[738]

Arsa, diğer gayrimenkul mal türlerine nazaran sonradan yaygınlaştığı için, klasik fıkıh literatüründe bir tanımı mevcut değildir. Bu sebeple arsanın tanımı, modern hukuka göre yapılacaktır. Emlâk Vergisi Kanunu (EVK), arsayı *"belediye sınırları içinde bulunup da belediye tarafından parsellenmiş arazi"*, şeklinde tarif etmiştir. Kanuna göre ayrıca, belediye sınırları içinde veya dışında bulunduğu hâlde, parsellenmemiş arazilerden bazılarının bu kanuna göre arsa sayılabileceği, bu konuda yetkinin Cumhurbaşkanı'nda olduğu belirtilmiştir.[739]

Osmanlı vakfiyelerinde arsa, inşaata tahsis edilen arazi olarak geçmektedir. Ancak vakfiyelerdeki "bir arsa" tabiri parsel anlamında kullanılmamıştır. Söz konusu arsada bazen bir ev yapılabileceği gibi bazen de bir mahalle kurulabilirdi.[740]

3.1.3. Bina

Emlâk Vergisi Kanunu (EVK) binayı tanımlamadan önce, kapsamı ile ilgili bilgilendirmede bulunmuştur. Buna göre, Türkiye sınırları içinde bulunan binalar bu kanunun kapsamına girmektedir.[741] Kanundaki bina tabiri, yapıldığı madde ne olursa olsun gerek karada gerek su üzerindeki sabit inşaatın hepsini kapsamaktadır.

---

[736] TST, md. 9.

[737] Bk. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 7/52-53; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 10/188.

[738] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 8/102; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binaye fî şerhi'l-Hidaye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000), 12/225; Mevsılî, *İhtiyâr,* 2/135; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, (Mısır: el-Mektebetü'l-ticâriyetü'l-kübrâ, 1356), 5/200; Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404/1984), 22/80; İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemü'l-vesîd,* 324.

[739] EVK, md. 12.

[740] Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 83.

[741] EVK, md. 1.

Bu tanıma göre bina kavramının en önemli özelliği, her türlü sabit yapıyı içine almasıdır. İmar Kanunu'nda ise binanın tarifi şu şekilde yapılmıştır:

> Bina; kendi başına kullanılabilen, üstü örtülü ve insanların içine girebilecekleri ve insanların oturma, çalışma, eğlenme veya dinlenmelerine veya ibadet etmelerine yarıyan, hayvanların ve eşyaların korunmasına yarayan yapılardır.[742]

Emlâk Vergisi Kanunu'na göre çadır, taşınabilen seyyar evler (karavan) ve yüzer yapılar bina sayılmadıklarından; emlâk vergisine tabi değildir. Binaların mütemmim cüzleri de bu kanunun uygulanmasında bina ile birlikte değerlendirilmiştir.[743] Binalar ayrıca kullanış biçimlerine göre konut, iş yeri, sinema, tiyatro, düğün salonu, toplantı salonu gibi tasniflere tabi tutulmuştur. Bunun yanında binalar yapılış tarzlarına göre betonarme, karkas, çelik karkas, yığma kârgir ve ahşap şeklinde de tasnif edilmiştir. Binalar ayrıca, kullanılan malzemenin cinsine ve kalitesine göre lüks inşaat, birinci sınıf inşaat, ikinci sınıf inşaat şeklinde de ayrılmıştır.[744]

3.2. YENİ ORTAYA ÇIKAN GAYRİMENKUL MALLARIN ÇEŞİTLERİ

Gayrimenkul mallar, İslâm'ın hükümlerinin ortaya çıktığı M. 7. yy. ve sonrasında, bugünkü gibi revaçta değildi. Gayrimenkul malların, -özellikle de evlerin- ticarete çok fazla konu olmamaları ve kâr amacıyla elde bulundurulmamaları sebebiyle onların zekâtı ile ilgili naslarda açık bir ifade yer almamaktadır.[745] Fıkıh ekollerinin oluştuğu dönemde de gayrimenkul gibi gelir getiren mallar çok fazla söz konusu olmadığından, klasik kaynaklarda bunlarla alakalı vurgu pek fazla değildi. Önceki yüzyıllarda ticarî bir özellik taşımaması sebebiyle, haklarında hüküm bulunmayan ve bu sebeple zekât sistematiğine dâhil edilmeyen bu tür malların zekât açısından durumu, tartışılan ve çözüm aranan meselelerden biridir.

---

[742] İmar Kanunu (İK), *Resmî Gazete 18749* (09 05 1985), Kanun No. 3194, md. 5.
[743] EVK, md. 2.
[744] Pehlivan, *Vergi Hukuku*, 287.
[745] Akar kavramının geçtiği istisnâî bir rivayette Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: *"Sizden ev ya da akar (tarla, bağ, bağçe) satın alıp bedelini benzer bir şeyle vermezse, o malın ona mübarek olmaması lâyıktır."* Bk. İbn Mâce, "Ruhûn", 24; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 25/166; Dârimî, "Büyû'", 81.

Fıkıh bilginleri, sanayi ve teknolojinin gelişmesi ve bunlara bağlı olarak yeni bir ticarî anlayışın oluşmasıyla ortaya çıkan mal türleri hakkında etraflıca tartışmışlardır. Ortaya çıkan yeni gayrimenkul mal türlerini zekât sistematiğinde yeni bir mal türü kabul etmek yerine onları, zekâta tabi beş temel mal türünden birinin kapsamına dâhil ederek genişletmek daha faydalı olacaktır.[746]

Gayrimenkul mallar günümüzde ihtiyaçtan daha ziyade ticarî meta haline gelmiş ve çeşitlenmiştir. Yeni ortaya çıkan bu tür mallar hakkında klasik fıkıh literatüründe bir şey denmemesi, söz konusu mallarda zekâtın -o dönem için- söz konusu olmadığı anlamına gelmektedir. Bu tür mallar bugün için zekâta tabi olur mu? Zekâta tabi ise, bu hüküm hangi gerekçeye dayandırılacaktır?

Zamanın değişmesiyle yeni ortaya çıkan malların zekâtı hakkında yeni hükümler ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, baldan ve kölelerden zekât almamış ve bunun gerekli olmadığını açıkça belirtmiştir.[747] Ancak bu mallardan zekât verilip verilmeyeceği, sahabe döneminde yeniden gündeme gelmiştir. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde at ve kölelerin yanında bal, mercan ve amber gibi bazı mal türlerinde zekâtın gerekli olup olmadığı tartışılmıştır. Şam halkının at ve kölelerinden zekât alınmasını talep etmeleri üzerine Hz. Ömer, -başta tereddüt etse de- bu malların zekâtını almıştır.[748] Daha önce zekât alınmayan mallardan Hz. Ömer'in zekât almaya başlaması ve bunlarla ilgili tartışmanın olması bize, bu mallarla ilgili hükmün değiştiğini göstermektedir.[749]

Yeni ortaya çıkan mal türleriyle ilgili olarak yapılması gereken şey, içtihat yoluyla zekâtın sebebi olan nemayı işletip bu malların da zekât kapsamına dâhil edilmesidir.[750] Nitekim Mevdûdî de Hulefâ-i Râşidîn'in, Allah Resûlü'nün belirlediği zekâta tabi mallara yeni bir ilave yapmadığını; sadece kıyas yoluyla mevcut malları genişlettiğini ifade etmiştir. Ömer b. Abdülazîz de aynı yöntemi

[746] Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 599.
[747] Bk. Buhârî, "Zekât", 45, 46; Müslim, "Zekât", 11, 12, 14; İbn Mâce, "Zekât", 4, 15; Tirmizî, "Zekât", 3, 8; Nesâî, "Zekât", 17-19; İmam Mâlik, "Zekât", 37, 39, 56; Dârimî, "Zekât", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 1/121, 145, 146; Dârekutnî, *Sünen,* 2/110-111; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 3/197.
[748] İmam Mâlik, "Zekât", 38; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 565; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 6/466.
[749] Soner Duman, "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies: Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2018): 69.
[750] Ebû Zehre, *İslâm'da Sosyal Dayanışma,* 168-169; Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular-1* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 1/181.

kullanarak camızları (manda) ineklere eklemiştir.[751] Nitekim Faizsiz Finans Standartları'nın 35. maddesinde de zekât yükümlülüğü için ticarete niyetin yeterli olacağına vurgu yapılmıştır. İlgili karar şu şekildedir:

> Menkul olsun gayrimenkul olsun, mevcut hâliyle satılır olsun imalatından sonra satışa sunulacak olsun, bir bedel ödenerek sahip olunmuş olsun bedelsiz elde edilmiş olsun satılmak üzere elde tutulan mallar ticaret malı sayılır. Bu mallara satın alma yoluyla sahip olmak şart değildir. Sadece ticaret niyetiyle elde tutulmaları zekât yükümlülüğü için yeterlidir.[752]

Gayrimenkul malların ticaret niyetiyle elde bulundurulduklarında zekâtın gerekli olduğuna dair başka bir fetva da şöyledir:

> Arazi alım satımıyla meşgul olan biri öldüğünde, vârisleri için ayırdığı ve bir yıldır elinde tuttuğu arsayı varislerine bırakıyor. Vefatından sonra bu arsadan zekât verilir mi? sorusuna 'Vârislerin ticarete niyet edip etmediklerine bakılır. Ticarete niyet ederlerse, babalarının (babalarındaki sürenin) zekâtı onlardan alınır. Eğer ticaret niyetleri olmazsa, arsadan zekât alınmaz. Çünkü ticarî nitelikli malların (urûzu't-ticâre) zekâta tabi olabilmesi için, ticarete niyet şarttır. Ancak bu vârisler (belli bir süre geçtikten sonra) malları taksim eder ve her vâris malını satarsa, hisselerinden zekât vermeye gerek yoktur.[753]

3.2.1. Yarım Daire/İnşaat

Müteahhitlerin ellerinde bulunup da inşaatı devam eden veya ekonomik gerekçelerle yarım kalmış binaların ve bunlara bağlı arazilerin zekât hukuku bakımından durumu ne olacaktır?

Ticaret amacıyla yapılıp inşaatı devam eden/yarım daireler hakkında Hanefî,[754] Şâfiî[755] ve Hanbelî[756] mezhepleri, zekâtın gerekli olduğuna hükmetmişlerdir. Mâlikî mezhebi ise, satışı gerçekleşmemiş gayrimenkul malların zekâta tabi olmadığı görüşündedir. Bu sebeple yarım daire/inşaatta da zekâtı gerekli görmemiştir. Bu tür malların satılması durumunda -seneler geçse bile- sadece bir yılın zekâtı verilir.[757] Faizsiz Finans Standartları'nın da bu mallarla ilgili bir kararı mevcuttur. Söz konusu karara göre üretim sürecini henüz tamamlamamış mallar da

---

[751] Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Fetâva'z-zekât* (Cidde: el-Merkezü'l-Âlemî li Ebhâsi'l-İktisâdi'l-İslâmî, 1984), 34.

[752] Bk. *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, t.y.), 861.

[753] Bk. islamland.com. 05.02.2020. Erişim https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

[754] Serahsî, *Mebsût*, 2/190-191.

[755] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn* (Ebü'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *Minhâcü's-seviyye fî tercümeti'l-İmam en-Nevevî* ve *Münteka'l-yenbu' fîmâ zâde ale'r-ravzati mine'l-furu'* ile birlikte), (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006), 2/127-129.

[756] İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/495-496.

[757] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 215.

zekâta tabidir. Faizsiz Finans Standartları'na göre ayrıca bu malların zekâtı, farz olduğu gün itibarıyla piyasa değerleri üzerinden hesaplanır. Söz konusu malların piyasa değeri bilinmiyorsa, hesaplama maliyet değeri üzerinden yapılıp zekâtı ona göre verilir. Dolayısıyla, devam eden işlerde (inşaatlar) de zekâtın farz olduğu gündeki halleri dikkate alınarak, borçlar düşüldükten sonra değerlemesi yapılarak her yıl zekâtlarının verilmesi gerekir.[758] Tamamlanmamış inşaatların zekât hesaplaması şu şekilde yapılır: Müteahhit, inşaatın tamamladığı kısmın değerini hesaplar. Müşteriden aldığı miktarı, bu değerden düşer. Kalan kısmın zekâtını verir. Çünkü parasını aldığı kısmın mülkiyeti, müşteriye geçmiştir.[759] Bu tür malların zekâta tabi olmalarının sebebi, -henüz tamamlanmış olmasalar bile- satışlarının mümkün olmasıdır. Bir müteahhit yapım aşamasında gayrimenkulün satışına niyet etse, yani tamamlamadan da satmaya niyetlenirse; bu durumda söz konusu mal, ticarî metaya dönüşür. Satış düşüncesi ve satılabilme imkânı, inşaatı devam eden yarım daireleri ticarî bir meta haline getirmektedir. Satmaya niyet edildiği andan itibaren gayrimenkul mal, tamamlanmamış olsa bile, ticarî mal olması hasebiyle zekâta tabi olur.

Yarım dairelerin/inşaatların İslâm hukukuna göre zekâta tabi olmalarının sebebi, ekonomik değer/varlık ifade etmeleridir. Dolayısıyla yarım daire/inşaat, ticarete/satışa niyet edildikten sonra yıllanma şartı da gerçekleşince zekâta tabi olur. İnşa süresi birkaç yıl sürse bile durum değişmez. İnşaatı yarım olsa bile, ticarete/satışa niyet edilmesi durumunda her yıl zekâtının verilmesi gerekir.[760] Aynı durum, ticaret niyetiyle bir daireyi/inşaatı satın almış olan kimse için de geçerlidir. İnşaat henüz tamamlanmasa bile, binanın mevcut durumunun ekonomik değer ifade etmesi ve satmanın mümkün olması sebebiyle, mevcut haliyle de zekât gereklidir.[761] Ancak inşaatı devam eden gayrimenkullerin satılmasına engel bir

---

[758] Yûsuf Abdullah eş-Şibîlî, "Zekâtü'l-akârât tahte't-tedvîr", *Kazâya'z-zekâti'l-muâsara (Güncel Zekât Meseleleri, 22. Toplantı)* (Kuveyt: Beytü'z-Zekât, 1435/2014), 174.

[759] Bk. *Faizsiz Finans Standartları*, 862. Bu tür mallarda zekâtın vücûbiyeti ve değerlemenin farz olduğu günün piyasa koşullarına göre yapılması gerektiği ile ilgili olarak bk. Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 51, 52; Dîvânü'z-zekât, *Fetâvâ dîvâni'z-zekât,* 70.

[760] Muhammed b. Sa'd Muhammed el-Mukrin, "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ", *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-arabiyye* 39/4 (1436), 331, 332; islamweb.net. Erişim 04.02.2020. https://www.islamweb.net/ar/fatwa/56900/.

[761] Sâlih b. Abdullah el-Lâhim, *ez-Zekâtü fi'l-akâr* (Demmâm: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1429), 107. Söz konusu fetva için ayrıca bk. islamland.com. Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf .

durum ortaya çıkarsa, bu takdirde zekât mükellefiyeti ortadan kalkar. Çünkü söz konusu malın zekâta tabi olmasını gerekli kılan satış imkânı, yani ticarîlik vasfı ortadan kalkmıştır.[762] Ancak Türkiye'de uygulanan modern vergi hukukuna göre bina vergisi mükellefiyetinin doğması için, yapının kullanış amacına uygun şekilde tamamlanması gerekmektedir. Modern hukuka göre inşaatı devam eden yapılar için de vergi verilmesi gerekir. Ancak onlar için bina vergisi değil, arsa vergisi ödenmektedir.[763]

3.2.2. İnşaat Malzemesi

Günümüzde gayrimenkul mallarla ilgili ortaya çıkan bir diğer mesele de müteahhitlerin elindeki inşaat malzemelerinin zekât hukuku açısından durumlarının ne olacağıdır. Konu ile ilgili olarak Malezya'da yapılan bir çalışmada, bir üretim işletmesinin dönen varlıkları arasında bulunan ham madde ve yarı mamul stokları net çalışma sermayesine[764] katılmamış, sadece mamul mal ve ticarî mal stoklarına dâhil edilmiştir.[765] Bununla birlikte, bir ticarî işletmenin bilançosundaki varlıklar arasında bulunan yarı mamul ürünlerin de diğer ürünler gibi zekâta tabi olması gerektiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak şirketlerin bilançosundaki bir yıllık (vadesi gelmiş) borçlar çıkarıldıktan sonra eldeki bütün mallardan zekât verilmesi gerekir. [766] Yarım dairelerin/inşaatların İslâm hukukuna göre zekâta tabi olmalarının sebebi, ekonomik değer/varlık ifade etmeleridir.

3.2.3. Stoklar

Klasik fıkıh anlayışımızda zekâta tabi mallar hayvanlar, altın ve gümüş (ve para), ticaret eşyası, toprak ürünleri, madenler ve defineler şeklinde beş ana gruba ayrılmıştır. Dolayısıyla zekâta tabi beş temel malın yanında, günümüzde ortaya çıkan yeni mal türlerinin ve gelirlerin de zekât açısından hesaba katılması gerekir.

---

[762] Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 51; islamweb.net. Erişim 04.02.2020. https://www.islamweb.net/ar/fatwa/56900/.

[763] Zübeyr Yıldırım, *Gayrimenkullerde Vergilendirme* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 129-130.

[764] Net çalışma sermayesi, işletmenin günlük faaliyetlerini yürütmesi için ihtiyaç duyduğu sermayeyidir. Bk. Net Çalışma Sermayesi, kosgeb.gov.tr Erişim 10.11.2020. https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7190/net-calisma-sermayesi.

[765] Rohila Norhamizah Awang & Mokhtar Mohd Zulkifli, "Comparative Analysis of Current Values and Historical Cost in Business Zakat Assessment: An Evidence from Malaysia", *International Journal of Business and Social Science* 3/7 (2012): 289.

[766] Şensoy, "Zekât Muhasebesi", 713-714.

Aslında yeni ortaya çıkan gayrimenkul mallar, geçmiş dönemdekilerin, günümüzde farklı boyut, şekil ve uzantılar şeklinde ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla konusunu mal ve emeğin teşkil ettiği her türlü imalat ve inşaatla ilgili ticarî işlemler, zekât hukukuna göre dikkate alınıp hesaba katılan hususlardır.[767]

Faizsiz Finans Standartları, stokları şu şekilde tarif etmiştir: *"Ticarî mal stokları, bütün çeşitleriyle ham maddeleri ekleyerek; mevcut hâliyle ya da başka madde ve parçaların eklenmesiyle üretildikten sonra satılacak mallardır."*[768] Bu tarif, onların bir ticarî meta olmasına vurgu yapmıştır. Zira bir malın bulunduğu şekliyle ya da işlenip satılması arasında fark yoktur. Nitekim *İslâmî Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Standartları Teşkilatı*'nın (AAOIFI) hazırlamış olduğu İslâm Hukuku Standartları'nın[769] 35. maddesine göre, dönen varlıklar arasında bulunan ticaret mallarının (emtia) bulundukları şekliyle veya işlendikten sonra satılacak olması arasında fark olmadığına ve ticaret niyetiyle elde tutulmalarının zekât yükümlülüğü için yeterli olduğuna hükmedilmiştir.[770] Yine söz konusu standartlara göre devam eden işler, yarı mamuller ve ham maddeler de zekâta tabi olmaktadır.[771] Konya'da tertip edilen I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku'nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi'nde stokların değerlemesinde cari maliyet yılının esas alınacağı belirtilmiştir.[772]

Stokların günümüz hukukundaki tarifini Türkiye Muhasebe Standardı'nın 2. maddesinde görmekteyiz: İlgili madde şu şekildedir:

> Olağan iş akışı içinde satılmak üzere elde tutulan, olağan iş akışı içinde satılmak üzere üretilmekte olan veya üretim sürecinde veya hizmet sunumunda kullanılacak ham madde ve malzeme şeklinde bulunan varlıklardır.[773]

Gerek fıkıh gerekse modern hukuktaki stok tariflerinde onun ticarî mal olma ve satılabilme özelliğine vurgu yapılmaktadır. Bu da bize, stokların zekâta tabi

---

[767] Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 591, 599.
[768] *Faizsiz Finans Standartları,* 862.
[769] İslâmî Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Standartları Teşkilatı (AAOIFI) tarafından hazırlanan söz konusu standartlar, Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk. *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, ts).
[770] Bk. *Faizsiz Finans Standartları*, 861.
[771] Bk. *Faizsiz Finans Standartları*, 862. Hammadde ile ilgili olarak ayrıca bk. Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 53.
[772] Mehmet Bayyiğit (ed.), "Sonuç Bildirileri: Zekât", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler)* (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 1136.
[773] Türkiye Muhasebe Standardı 2, (md. 6), resmigazete.gov.tr. Erişim 07.04.2020. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050115-8.htm.

olduğunu göstermektedir. Ayrıca stokların kapsamına dâhil edilen ham maddelerin [774] de yıllanmanın tamamlanmasıyla birlikte, kıymetlendirilerek zekâtının verilmesi gerekmektedir.

3.2.4. İş ve Üretim Makineleri

Sanayi devrimiyle birlikte klasik ticaret anlayışı değişmiş, eski üretim türlerinin yanında birçok yeni sektör ve mal türü ortaya çıkmıştır. Önceki yüzyıllarda üretim daha çok bireysel olarak, bilek gücü ve el aletleriyle yapılmakta idi. Ancak sanayi çağı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan teknolojik devrimler, üretimi hem süreç hem de sonuç (ürün) anlamında etkilemiştir. Artık ustanın veya zanaatkârın kullandığı el aletlerinin yerini, devasa büyüklükteki fabrikalar ve onların içindeki büyük iş makinaları almıştır.[775] Türk Ticaret Kanunu'na göre fabrikacılık, "ham madde veya diğer malların makine yahut sair teknik vasıtalarla işlenerek yeni veya değerli mahsuller vücuda getirilmesidir."[776] Aynı kanun hükümlerine göre sanayi alanında faaliyet gösteren tüm işletmeler, ticarî işletme olarak kabul edilmektedir.

DİB Müşâvere Heyeti 07/02/1957 tarihinde konu ile ilgili olarak aldığı kararda iş ve üretim makinelerini, gayrimenkul (akar) kapsamında değerlendirmiştir. Yıllanma gerçekleştiğinde bunların gelirlerinin zekâta tabi olduğuna hükmetmiştir.[777] Din İşleri Yüksek Kurulu 2014 ve 2015 yıllarında yayınlanan fetvalarında satma niyeti olmaksızın, üretim amacıyla satın alınmış makineleri, gayrimenkul gibi kabul etmiştir. Bu tür gayrimenkullerin kendileri zekâta tabi değildir.[778] Ancak, çalıştırılmalarıyla elde edilen gelirin, -zekâtla ilgili şartlar sağlanınca- zekâtı verilir.[779]

---

[774] Ham madde, sanayi sektöründe bir ürünün ortaya çıkartılabilmesi için gerekli olan demir, yağ gibi işlenmemiş maddelerdir. Bk. Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât,* 39.

[775] Mevdûdî, *Fetâva'z-zekât*, 20-21.

[776] TTK, md. 12.

[777] Heyet'in söz konusu fetvası şu şekildedir: "Aynını satıp ticaret etmek niyetiyle olmayıp da kullanarak ticaret etmek suretiyle satın alınmış olan makineler akarat nevinden bulunmakta, bunların istimalile husule gelen kazancın yekününden havayiç'i asliye miktarı çıkarıldıktan sonra geriye kalan nisap miktarı olduğu ve üzerinden de tam bir sene geçtiği takdirde sahipleri üzerine o miktardan zekâtını bilhesap fukaraya vermeleri lazım geldiğinin bildirilmesi uygun görülmüştür." Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", 669-672.

[778] Bayyiğit, "Sonuç Bildirileri: Zekât", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 997.

[779] Özafşar, *Fetvalar 1,* 251; Özafşar, *Fetvalar,* 246.

3.2.5. Bütünleyici Parça (Mütemmim cüz)

Türk Medeni Kanunu'na (TMK) göre *"bütünleyici parça, yerel âdetlere göre asıl şeyin temel unsuru olan ve o şey yok edilmedikçe, zarara uğratılmadıkça veya yapısı değiştirilmedikçe ondan ayrılmasına imkân olmayan parçadır."*[780] Buna göre bir eşyanın diğerinin bütünleyici parçası olabilmesi, iki şarttan birinin gerçekleşmesine bağlıdır. Bir şey ya asıl eşyaya sıkı bir maddi bağla bağlıdır. Ondan ayrılması ancak, asıl eşyanın yok olması, zarar görmesi veya yapısını değiştirmesiyle mümkündür. Ya da birinci şekilde olduğu gibi sıkı bir maddi bağla olmayıp, yerel adetlere göre (örf) temel unsur sayıldığı için de bütünleyici parça vasfını kazanabilir. Mesela bir gözlüğün henüz takılmamış olan camı bütünleyici değil, bağımsız bir maldır. Cam takıldığında gözlüğün bütünleyici parçası olur. Yine bir evin penceresi takılmadan bağımsız mal, takıldıktan sonra da evin bütünleyici parçası olur. Bunun sonucunda o mal, bir bütün olarak ekonomik değer ifade eder. Bütünleyici parçayı ayırmak, asıl malın ekonomik olarak değer ifade etmemesine veya değerinin düşmesine sebep olacağından, aralarında sıkı bir maddi bağ bulunmasa da bütünleyici parça kabul edilir.[781] Dolayısıyla, arsa veya ev gibi gayrimenkul bir mala bağlı bulunan bütünleyici parçalar, asıl malla birlikte düşünülür ve değerleme ona göre yapılır.

3.2.5. Eklenti (Teferruat)

Türk Medenî Kanunu, eklentiyi şu şekilde tanımlamaktadır:

> Eklenti, asıl şey mâlikinin anlaşılabilen arzusuna veya yerel âdetlere göre, işletilmesi, korunması veya yarar sağlaması için asıl şeye sürekli olarak özgülenen ve kullanılmasında birleştirme, takma veya başka bir biçimde asıl şeye bağlı kılınan taşınır maldır.[782]

Eklentiler, bağımsız mal vasfını korumaları sebebiyle bütünleyici parçadan farklıdır. Eklentinin, bütünleyici parçadan diğer bir farkı da makinenin tamir için fabrikadan çıkartılmasında olduğu gibi asıl şeyden geçici olarak ayrılmasının mümkün olmasıdır.[783] Dolayısıyla eklenti, aynî haklar bakımından bağımsız mal olarak kabul edilmekle birlikte, bütünleyici parça kadar olmasa da asıl malla ekonomik bir birliktelik arz eder. Yine Medeni Kanun'a göre sadece menkul eşya,

[780] TMK, md. 684.
[781] Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 241-247.
[782] TMK, md. 686.
[783] TMK, md. 686; Oğuzman *Eşya Hukuku,* 249-250.

başka bir malın eklentisi olabilir. Bir gayrimenkulün başka bir gayrimenkule eklenti olması söz konusu değildir. Bir fabrika binasına nazaran makineler daha değerli olmasına rağmen; bina taşınmaz, makineler ise eklenti olarak kabul edilmektedir.[784] Burada da tıpkı bütünleyici parçada olduğu gibi eklentinin gayrimenkul malla birlikte değerlendirilip, ona göre hesaplanması gerekmektedir.

3.3. ELDE EDİLİŞ AMACINA GÖRE GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI

Bu bölümde önce tarih boyunca var olan ve günümüzde ortaya çıkan gayrimenkul malların elde ediliş şekilleri izah edilecek, ardından gayrimenkul mallardan verilmesi gereken zekâtın hesaplama yöntemi ele alınmıştır.

3.3.1. Ticaret Amacıyla Elde Bulundurulan

İnsanları bir malı satın almaya iten sâikler birbirinden farklıdır. Bir mal, kişinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için satın alınabileceği gibi satıp gelir elde etme[785] veya değerlendiğinde satmak üzere bekletilebilir. Bu sebeple niyet de dikkate alınarak, elde bulundurulma şekillerine göre gayrimenkul malların zekâtı hakkında bilgi verilecektir.

3.3.1.1. Satılan

Satılan gayrimenkul malın zekâtı hakkında sahabe döneminden birkaç rivayet mevcuttur. Hz. Ali, kendi velayetinde bulunan Ebû Râfî'nin yetimlerinin mallarından zekât vermiştir.[786] Başka bir rivayete göre ise, yine onlara ait bir tarlayı on bin dirheme satınca bunun zekâtını vermiştir.[787] Fıkıh literatürüne bakıldığında da ticarî amaçla elde bulundurulan mahsul, hayvan ve gayrimenkul gibi para dışındaki malların zekâta tabi olduğu ifade edilmektedir.[788] Nitekim İmam Muhammed, malların (urûz) ve kıymetli taşların ticaret niyetiyle elde bulundurulmaları halinde kıymetlendirilerek zekâtlarının verilmesi gerektiğini

[784] Oğuzman, *Eşya Hukuku,* 247, 248.
[785] Sultân, *Zekât*, 29, 74; Emrullah Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekâtı", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler)* (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 364.
[786] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 550.
[787] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 551.
[788] Örnek olarak bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/605.

ifade etmiştir.[789] Aynı şekilde meşhur Hanefî fakihi Alâeddin es-Semerkandî de ticarî meta-gayrimenkul, ölçülen-tartılan olup olmadıklarına bakılmaksızın bütün ticaret mallarının zekâta tabi olduğunu; nisaba ulaşıp yıllanmayı tamamladıktan sonra kırkta birinin (%2,5) verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Semerkandî, ulemanın çoğunluğunun da bu kanaatte olduğunu aktarmıştır.[790]

Satılan gayrimenkulün zekâtı ile ilgili güncel fetvalarda da zekâtın gerekliliği tekrarlanmıştır. Nitekim DİB Din İşleri Yüksek Kurulu kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta, emlâkçıların ticarî amaçla alıp sattıkları dairelerin zekâta tabi olduğunu ifade etmiştir.[791] İslâm İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi ticarî niyetle sahip olunan gayrimenkulün ticaret malı sayılması sebebiyle, aslının zekâta tabi olduğunu ifade etmiştir. Yıllanma tamamlandığında değerlemesi yapılarak zekâtının verilmesi gerekir.[792] Diyanet İşleri Başkanlığı ile Kuveyt Beytü'z-Zekât Kurumu'nun ortaklaşa yaptıkları *Güncel Zekât Meseleleri* toplantısında (Türkiye, Mayıs 2014, 22. toplantı) inşaatı tamamlanan ve satışa sunulan gayrimenkullerin, yıllanma gerçekleştiğinde (veya diğer mallar yıllanmayı sağlaması durumunda) zekâta tabi olduğuna hükmedilmiştir.[793]

Ticarete konu olan gayrimenkulün hisseli ya da ortak olması durumunda ise, her hissedar kendi payına düşen miktarın nisaba ulaşmasıyla zekât mükellefi olur. Zekâta konu olan gayrimenkulün yıl içerisinde başka bir gayrimenkulle değiştirilmesi durumunda da mükellefiyet ortadan kalkmaz ve bu durum yıllanmayı etkilemez. Çünkü zekât açısından malın cinsinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.[794]

---

[789] Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, nşr. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012, 2/97.

[790] Ebû Bekr Alâeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 1/271.

[791] Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 15.

[792] Yûsuf el-Karadâvî & Ali Ahmed es-Sâlûs, "Zekâtü'l-akârât ve'l-arâzi'l-me'cûretü ğayru'z-zirâ'iyyeti", *Mecelletu mecmai'l-fikhi'l-İslâmi'd-düvelî [Mecelletu mecmai'l-fikhi'l-İslâmî]* 2/1 (1407/1986), 198; Nâcî eş-Şirbînî Ali, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik* (Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs, t.y.), 177.

[793] Muhammed Avd el-Füzey', "Zekâtü'l-usûl tahte't-tedvîr", *Kazâya'z-zekâti'l-muâsara (Güncel Zekât Meseleleri, 22. Toplantı)* (Kuveyt: Beytü'z-Zekât, 1435/2014), 125.

[794] Lâhim, *ez-Zekâtü fi'l-akâr*, 106; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 12.

3.3.1.2. Satın Alınan

Ticaretini yapmak yani tekrar satmak amacıyla satın alınan arazi ve binalarda zekâtın gerekli olup olmadığı tartışılan hususlardandır.

Fakihler ticarî varlığı, ticaret malı (urûzu't-ticâre) olarak isimlendirip bunun kapsamına yiyecek, giyecek ya da -para (altın, gümüş) dışında- insanın faydalandığı her türlü menkul/gayrimenkul, eşya vb. malları dâhil etmişlerdir.[795] İmam Muhammed, ticaret niyetiyle satın alınan evlerin nisabı ve yıllanmayı sağlamaları durumunda, kıymetlendirilerek zekâtlarının verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.[796] Aynı şekilde Serahsî de ticaret için satın alınan evin, bir yıl sonra değerine göre zekâtının verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Verilmesi gerekli olan oran, ticarete konu olan diğer gayrimenkullerde olduğu gibi %2,5'tir (kırkta bir). Ayrıca Hanefîlerden İmam Muhammed'e göre ticaret amacıyla satın alınan öşür veya haraç arazisinden verginin yanı sıra, -arazinin ticaret malı olması hasebiyle- zekâtın da alınması gerekir.[797] İmam Muhammed, öşrün konusunun araziden çıkan ürün, zekâtın konusunun ise ticaret malı (arazi) olmasından dolayı, söz konusu malda iki borç olduğuna hükmetmiştir. Ona göre burada zekât ve öşür farklı mükellefiyetler olduğundan, yükümlülük tek noktada birleşmemiştir. Öyleyse birisinin farz oluşu, ötekinin farz olmasına engel oluşturmaz. İmam Muhammed bu durumu, öşürle borcun birleşmesine benzetir. Hanefîlerin çoğunluğuna göre ise öşür ve haraç, arazinin mahsulünden kaynaklanan bir vergidir (meûnet). Onlara göre, fıkıh metinlerindeki "arazinin öşrü, arazinin haracı" gibi ifadelerin zekât/vergi sorumluluğunu ifade etmesi sebebiyle, arazide ikinci bir sorumluluk yoktur. Dolayısıyla araziden sadece öşür ya da haraç alınır. Bir malda iki yükümlülük

---

[795] Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethü bâbi'l-inâye fî şerhi Kitâbi'n-Nukâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/468; Yûsuf el-Karadâvî, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 507-508; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 7; Mahacne, *Zekâtü'l-akâr*, 141.

[796] Şeybânî, *Asl*, 2/109.

[797] Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz malî alanda birtakım düzenlemeler yapmıştır. Fethedilen toprakların Müslümanlara ait ortak mülk olduğundan hareketle H. 100 yılından itibaren haracî arazilerin satışını yasaklamıştır. Daha önce Müslümanlar tarafından satın satılmış bu tür arazilerden toprak vergisi olarak haraç, ürününden de öşür olmak üzere iki tür vergiyi birlikte almıştır. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 169-170; Şafak, *Arazi Hukuku*, 283-284; İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 32/54.

olmaması sebebiyle öşür alınan araziden -ticaret malı olması hasebiyle- ayrıca zekât alınmaz.[798]

Hanefîlerden ticaret malına dair bir diğer fetva da şöyledir: İmam Ebû Hanîfe genel kanaatin aksine, sâime atların erkeği ile dişisinin bir arada bulunması durumunda zekâtın gerekli olduğuna hükmetmiştir. Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî'ye göre ise atlar için zekât verilmez. Ebû Hanîfe'ye göre atların sahibi her at için bir dinar öder. Ya da atların her birine ayrı ayrı değer biçilip toplanır. Elde edilen meblağın her 200 dirhemi için 5 dirhem zekât verilir.[799] İmam Ebû Hanîfe'nin bu yaklaşımı, ticarî değer taşıması sebebiyle atları zekâta tabi kılması açısından önemlidir. Ayrıca, atların nisap ve oranı hakkında ticaret mallarının ölçülerini esas alması, onları da ticaret malı olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Gelir getirici malların zekâta tabi olduğuna dair diğer bir örnek de -genel kanaatin aksine- İmam Ebû Yûsuf'un su ürünlerinin zekâta tabi olduğuna dair görüşüdür. Dört Mezhep İmamı'na göre denizden çıkartılan ürünler, -balık gibi kabul edildiklerinden- zekâta tabi değildir.[800] Ancak Ebû Yûsuf, -Hz. Ömer ve İbn Abbas'tan[801] gelen rivayet sebebiyle- süs eşyasından ve amberden humus (%20) alınır.[802] Bu konuda Hasan-ı Basrî, İbn Şihâb ez-Zührî ve Ömer b. Abdulazîz de benzer görüşlere sahiptir. Daha önce hakkında hüküm bulunmayan deniz ürünlerinin zekâta tabi kılınması, daha önce olmayan nemanın ortaya çıkması sebebiyledir. Bugün gayrimenkul mallarda olduğu gibi, deniz ürünlerinden gelir elde etme durumu yaygınlaşınca, madenlere kıyas edilerek onlar da zekâta tabi kılınmıştır.[803]

Osmanlı'daki uygulamalara bakıldığında, yukarıda Hanefîlerden nakledilen her iki fetvanın da verildiği görülmektedir. Şöyle ki, bir üretici öşür arazisinin mahsulünden ihtiyacından fazla olan kısmı ticaret yapma niyetiyle saklarsa,

---

[798] Serahsî, *Mebsût*, 2/207.
[799] Serahsî, *Mebsût*, 2/188.
[800] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 292-294; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 441; Serahsî, *Mebsût*, 2/217; Erkal, *Zekât*, 174-175.
[801] Abdullah b. Abbas'tan aksi yönde bir görüş de nakledilmiş, Câbir b. Abdullah'ın da aynı görüşü paylaştığı belirtilmiştir. Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 440-441.
[802] Buhârî, "Zekât", 65; Abdurrezzak, *Musannef*, 4/64-65; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/446; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 292-294; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 2/393.
[803] İmam Mâlik, "Zekât", 7; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 432, 441.

Abdürrahim Efendi'nin fetvasına göre bir sonraki sene zekâta tabidir. Böylece arazinin mahsulünden hem öşür hem de gelecek seneye kalması hasebiyle zekât alınmaktadır.[804] Ebüssuûd Efendi[805] ise, mahsulün üretici açısından ticaret malı olmaması sebebiyle, sadece öşür alınacağını ifade etmiştir.[806]

Günümüz fıkıhçılarından Karadâvî de satın alınan arsaların zekâta tabi olup olmadığının sorulması üzerine, ticaret amacıyla satın alınan arsanın ticaret malı sayılması hasebiyle, -diğer şartları da taşımaları durumunda- değerleri üzerinden her yıl %2,5 oranında zekâtın gerekli olduğuna hükmetmiştir. Karadâvî ayrıca cumhurun da bu görüşte olduğunu, sadece Mâlikî âlimlerin buna muhalefet ettiğini aktarmaktadır. Mâlikîlere göre söz konusu arsalar, kazanç getirmemesi ve satılamaması sebebiyle zekâta tabi olmazlar. Satılmaları durumunda sadece son bir yılın zekâtı verilir.[807] Değerleme de satış fiyatı üzerinden yapılır. Buna göre satış fiyatının %2,5'i zekât olarak verilir. Karadâvî'ye göre cumhurun görüşü daha doğru olmakla birlikte, satışların durgun olduğu dönemlerde İmam Mâlik'in görüşü tercih edilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre, birkaç arsası olan kimsenin satın aldıklarının ucuzlaması durumunda onları, aldığı fiyata satması mümkün değildir. Bu arsaların çok ucuz fiyata satılması durumunda, İmam Mâlik'in fetvası uygulanabilir. Dolayısıyla, uzmanların arsaya biçtiği değer üzerinden her yıl zekâtı verilmelidir.[808] İmam Mâlik, ticaret erbabını müdîr ve muhtekir şeklinde ikiye ayırmaktadır. İmam Mâlik'e göre müdîr, herhangi bir zorluk olmaması sebebiyle zekâtını zamanında öder. Muhtekir ise, gayrimenkul malı elden çıkarmadıkça

---

[804] "Zeyd tarlasında tahsîl etdiği buğdayın öşrünü sâhib-i arza verdikden sonra kendiye kifâyet edecek mikdârından ziyâdesini ticâret niyetine hıfz edip bir yıl mürûr eylese ol buğday nisâb mikdârı olacak zekâtı lâzım olur mu? el-Cevâb: Olur." Bk. Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1/22.

[805] "Zeyd hâsıl-i mezbûrdan sipâhîsine behre-i harâcın verdikten sonra mezbûr hâsılın zekâtın vermek lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Mecmau'l-fetâvâ*, drl. Veli b. Yûsuf İskilibî (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, 223), 30a. Ebüssuûd Efendi'nin konu ile ilgili başka bir fatvası da şöyledir: "Bu sûrette hâsıl-i mezbûr nisâb miktarı olup havl-i âdem-i geçse havâyic-i asliyesinden ziyâde olsa zekât alınmak lâzım olur mu? el-Cevâb: Asla olmaz, mâl-i ticâret değildir." Bk. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *Mecmau'l-fetâvâ,* drl. Veli b. Yûsuf İskilibî (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, 223), 30a-30b.

[806] Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 237.

[807] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 528; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 215; Mukrin, "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ", 331.

[808] Yûsuf el-Karadâvî, *Hedyü'l-İslâm fetâvâ muâsıra* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2000), 1/287-288.

zekâtını ödemez. Yıllarca elinde kalsa bile satılmadığı için malın sürümü olmaz. Dolayısıyla muhtekirin önceki yıllara ait zekât borcu yoktur. Malını satınca sadece bir yılın zekâtını verir.[809]

Karadâvî'nin bu görüşü, gayrimenkullerin değerinin düştüğü durumlarda kolaylık sağlıyor gibi gözükebilir. Ancak arsaların ucuzlaması da değerinin artması da mümkündür. Kaldı ki, kısa sürede bu tür arsaların değerinin çok fazla arttığı da görülmektedir. Değerleri azalsa bile, nisabın altına düşmediği müddetçe zekât mükellefiyeti devam etmektedir. Çünkü söz konusu gayrimenkuller, ticaret malı özelliği taşımaktadır. Zekâta tabi malların şartlarından olan nema, malın hakikaten ya da hükmen gelir/kazanç (kâr) getirmesini ifade eder. Dolayısıyla zekât yükümlülüğü için bilfiil artış şart olmayıp, artış imkânı/ihtimali yeterlidir. Bu sebeple, kârın olmadığı ve fiyatların düştüğü durumlarda da zekât mükellefiyeti devam etmektedir.

Satımı henüz gerçekleşmemiş bir malın zekâtının geciktirilebileceğine dair bir görüş de mevcuttur. Bu görüşün dayanağı ise, İbn Abbas'tan gelen bir rivayettir.[810] Ancak bu durumda zekât mükellefiyetinin olduğu, sadece ödeme ile ilgili bir geciktirmeye imkân tanındığı unutulmamalıdır.[811]

Gayrimenkul mallarla ilgili modern fetvalarda da zekâtın gerekliliği vurgulanmaktadır. Nitekim çağdaş âlimlerden Abdülazîz b. Bâz (ö. 1999), ticarete konu olan araziye zekât düşüp düşmeyeceğiyle ilgili olarak sorulan soruya, söz konusu arazinin zekâtla ilgili şartları taşıması durumunda, zekâtının her yıl verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Abdülazîz b. Bâz bu fetvaya dayanak olmak üzere şu hadisi zikretmiştir: "*Allah Resûlü bize satışa (ticaret) konu olan mallardan zekât vermeyi emretti.*"[812] Abdülazîz b. Bâz, barınma ve kiralama gibi gerekçelerle elde bulundurulan arazinin zekâta tabi olmadığını fetvasına eklemiştir.[813]

İslâm Fıkıh Akademisi de 1988 yılında aldığı bir kararda ticaret niyetiyle satın alınan ve istenilen değeri bulduğunda satılacak olan bir malın, mülk olduğu

[809] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 215-216; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 290-291.
[810] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 527.
[811] Abdülazîz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Bâz, *Mecmûu fetâvâ ve makâlâtün mütenevvia*, drl. Muhammed b. Sa'd Şuveyir (y.y.: b.y., t.y.), 161.
[812] Ebû Dâvûd, "Zekât", 3.
[813] Bâz, *Mecmûu fetâvâ*, 160-161, 164-165, 167, 184-185; a.mlf., "el-Fetâvâ", *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye* 85 (t.y.): 41, 42; Nâcî eş-Şirbînî Ali, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 134.

tarihten itibaren ticaret malı sayılacağını ifade etmiştir. Bu mal yılsonunda nisaba ulaşmışsa, kârı da eklenerek zekâtı verilir. Akademi ayrıca, ticarete niyet edilen menkul ya da gayrimenkul bir malın, restorasyon veya inşa işlemiyle değişime uğrasa bile, bütün unsurlarıyla birlikte zekâta tabi olacağına hükmetmiştir.[814]

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu da emlâkçıların ticaret amacıyla alıp sattıkları gayrimenkul malların, yıllık borçlar çıkarıldıktan sonra nisaba ulaşması ve yıllanmayı tamamlaması durumunda zekâta tabi olduğunu ifade etmiştir. Kurul ayrıca, yıl içerisinde mülkiyete geçen her bir gayrimenkul için yıllanmanın şart olmadığını belirtmek suretiyle, bunları müstefâd mal gibi kabul etmiştir. Buna göre kişinin, ticarî amaçla elinde bulundurduğu gayrimenkullerle birlikte, gerekli şartları taşıyan bütün mallar dâhil edilerek zekât hesaplanır ve ödeme buna göre yapılır.[815] Mükellef zekâtını ödemeye imkân bulamazsa, borç zimmetinde kalır. Zira zekât borcu ancak, ödemekle düşer. [816] GVK'nın gayrimenkullerin alım-satım ve inşasıyla ilgili kazancı, ticarî kazanç olarak kabul etmesi[817] de bu tür mallardaki gelir/kazanç durumunu teyit etmektedir.

Ticarî amaçla elde bulundurulan gayrimenkul mallarla ilgili bir durum da onların emanet olarak verilmesidir. Satışa konu olan bir gayrimenkul, kullanım amacıyla birine emanet (iâre) olarak verildiğinde; sahibinin o malla ilgili zekât mükellefiyeti ortadan kalkmaz. Zira söz konusu malın mülkiyeti devam etmektedir.[818]

3.3.1.3. Müstegallât

Günümüzde gelir getiren mallar -özellikle de gayrimenkul mallar- bağlamında ele alınan bir konu da müstegallâttır. Arapça ğ-l-l kökünden türeyen bir isim olan ve çoğulu gallât/gılâl şeklinde gelen galle kelimesinin sözlük manası gelir, kira ve topraktan elde edilen üründür.[819] Galle, fıkhî bir terim olarak ise ev,

---

[814] Karadâvî & Sâlûs, "Zekâtü'l-akârât", 198. Aynı görüşü destekleyen başka fetvalar için bk. Heyet, *Mecelletü'l-va'yi'l-İslâmî* 262 (1986): 121; Ali et-Tantâvî, *Fetâvâ*, haz. Mücâhid Deyrâniyye (Cidde: Dârü'l-menâre, 1991), 259; Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât* (y.y.: Beytü'z-Zekât, 1992), 93-94; Mukrin, "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ", 328; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 7.

[815] Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar*, 15-16. Ayrıca bk. Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 14.

[816] Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 9.

[817] GVK, md. 37.

[818] Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 13.

[819] İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 11/499; Ahmet Akgündüz, "Galle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/338.

han, dükkân, fabrika gibi gayrimenkul mallara ait kira; tarla, bağ, bahçe gibi yerlerin mahsulü ve nakit paranın işletilmesinden elde edilen kazanç olarak tarif edilmiştir. Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi gayrimenkulün aynından ziyade, menfaatine/gelirine vurgu yapılmıştır. Galle kavramı bu yönleriyle nema ve ziyade (ek) ile ortak bir manaya sahiptir. [820]

Müstegallât, ev ve otel gibi barınma mekânları; ticarî uçak, otobüs, taksi gibi nakliye araçları; ziraî traktörler, ürününden veya kendisinden istifade etmek için beslenen tavuk vb. hayvanlar gibi aynî mallardır.[821] Tanımda da görüldüğü üzere, galle kavramının aksine müstegallâtın tarifinde bizzat malın kendisine vurgu yapılmıştır.[822]

Alışveriş, şüf'a, rehin ve vasiyet gibi hukukî işlemlerde de malda fazlalık meydana geldiği hâlde galle kavramı, vakıf mallarından elde edilen gelir anlamında da kullanılmaktadır. Bu sebeple, bir vakfın gelir elde edebilmesi için ona tahsis edilen menkul/gayrimenkul mallardan hâsıl bütün olan tabi ve hukukî kazanca galle denmektedir. Vakıf mallarının konumuzla alakası, söz konusu malların taksimatından dolayıdır. Vakıf malları müessesât-ı hayriyye ve müstegallât-ı vakfiyye şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Cami, okul, hastane gibi kendisinden bizzat faydalanılan vakıf malları müessesât-ı hayriyyeye; arazi, dükkân, han, bağ, bahçe, çiftlik ve maden ocağı gibi gelirinden istifade edilenler ise müstegallât-ı vakfiyyeye dâhildir. Özellikle varlığını uzun süre devam ettiren vakıflarda, vakıftan kimlerin hangi şartlarda istifade edebileceği önemli bir husustur. Bu sebeple günümüzde vakıflarla ilgili uyuşmazlıklarda galleye dair istihkak davaları önemli bir yer tutmaktadır.[823]

Müstegallât kavramı gayrimenkul kapsamında ele alınmakla birlikte, aralarında birtakım farklar mevcuttur. Şöyle ki, akarların hepsi gayrimenkul iken; müstegallât mallar hem gayrimenkul hem de -hayvanlarda ve kölelerin kazancında

[820] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 385; Akgündüz, "Galle", 13/338; Abdullah b. Mübârek Âl-i Seyf, "Zekâtü'l-müsteğallât", 222-223.

[821] Nâcî eş-Şirbînî, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 133; Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât,* 73; Sultân, *Zekât*, 111; Muhammed Süleyman el-Eşkar v.dğr., *Ebhâs fikhiyye fî kazâya'z-zekâti'l-muâsara* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 2010), 2/870; Âl-i Seyf, "Zekâtü'l-müsteğallât", 332; Âmir Muhammed Nizâr Cal'ûd, *Fıkhu'l-mevâridü'l-âmmeti li beyti'l-mâl* (Suriye-Hama: Mecmu'atü dâri ebi'l-fedâi'l-âlemiyyeti li'n-neşri ve't-tevzîi ve't-tercimeti, 2012), 148.

[822] Akgündüz, "Galle", 13/338; Günay, "Vakıf", 42/478.

[823] Akgündüz, "Galle", 13/338; Günay, "Vakıf", 42/478.

olduğu gibi- menkul olabilir. Bu açıdan bakıldığında müstegallât, akardan daha geniş olmaktadır. İkinci fark da akarın hem gelir getirmesi hem de -mevât arazide olduğu gibi- genelde gelirinin olmamasıyla müstegallâttan daha umumî olmasıdır. Hâlbuki müstegallât, genellikle gelir getirici özelliğe sahiptir. Akar kavramı, ihtiyaç ve kazanç için kullanılan malları içermesiyle müstegallâttan daha geniştir. Müstegallât ise, gelir getiren mallar için kullanılan bir kavramdır.[824]

Günümüzde müstegallât kavramıyla ifade edilen ve bu bağlamda ele alınan fabrikalar, gayrimenkuller, otomobiller ve üretimde kullanılan aletlerin kendileri ticaret amacıyla elde bulundurulmazlar. Bu mallardan elde edilen gelirlerin zekâta tabi olup olmadığı tartışılmıştır. Konu ile ilgili olarak günümüz fıkıh bilginleri, söz konusu malların kendilerinin (ayn) zekâta tabi olmadığı, gelirlerinden (kira) ise zekât verilmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. İhtilaflı mesele, verilmesi gereken orandır.[825]

Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye'nin (İslâm Araştırmaları Kongresi) 1965 yılında Kahire'de yaptığı konferansta alınan kararlara göre, günümüzde ortaya çıkan gelir getirici malların (müstegallât) kıyas edilebileceği (mekîsun aleyh) aslî hükümler mevcuttur. Eski devirlerde de evler, hanlar ve hamamlar -bugünkü kadar olmasa da- kiraya veriliyordu. Bu sebeple müçtehitler, gayrimenkullerden elde edilen gelirin de -parada olduğu gibi- zekâta tabi olacağını ifade etmişlerdir. Konferansta ayrıca, müstegallâtın toprak mahsullerine kıyas edilemeyeceği; fıkıh literatüründe böyle bir görüşün bulunmadığı ifade edilmiştir. 1984 yılında Kuveyt'te yapılan 1. Zekât Konferansı'nda da aynı görüş benimsenmiştir.[826] Dolayısıyla, gelir getiren gayrimenkul mallardan, ticaret mallarında olduğu gibi %2,5 oranında zekât verilmesi gerekir.[827]

---

[824] Âl-i Seyf, "Zekâtü'l-müsteğallât", 248.

[825] Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, 1/288; a.mlf., "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 520-521; Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 94-95; Heyet, *Mecelletü'l-va'yi'l-İslâmî*, 121; Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 85; Nâcî eş-Şirbînî, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 133; Müstegallâtın tarifi için ayrıca bk. Âl-i Seyf, "Zekâtü'l-müsteğallât", 224-228; Abdullah Ebû Vehdân, "Zekâtü'l-müsteğallât fi'l-fıkhi'l-İslâmî", *Mecelletü câmiati'n-necâh li'l-encâh (el-Ulûmü'l-insâniyyetü)* 27/5 (2013): 919.

[826] Mehmet Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 535-536; Âdil Abdullah Halil Hânî, *Zekâtü'l-müsteğallât fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Dirâsetün fıkhiyyetün mukârenetün* (Doktora Tezi, Necâh el-Vatanî Üniversitesi, 2007), 54-57.

[827] Nâcî eş-Şirbînî, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 177;

3.3.1.4. Kiraya Verilen

Bir gayrimenkul maldan satış işlemi olmaksızın gelir elde etme, kiraya verme suretiyle de olabilir. Kiraya verilen gayrimenkul malların kendileri (ayn) zekâta tabi olmamakla birlikte, (nema) ve diğer şartları taşımaları durumunda kira gelirleri zekâta tabidir. Kiraya verilen malın tahsil edilen geliri, gerekli şartları taşıdığında zekâta tabidir.[828] Aynı durum, sürekli değil de dönem dönem[829] kiraya verilen gayrimenkuller için de geçerlidir.[830] Ancak arazinin öşür arazisi olması halinde hüküm değişmektedir. Örneğin, kiraya verilen bir öşür arazisi ekilmezse, mahsul olmadığı için o araziye öşür gerekmemektedir. Kiralama süresi içinde kiracı, söz konusu araziden tarım dışı bir amaçla istifade ederse, o takdirde kirasını verir. Mal sahibi için kira geliri ortaya çıktığı için de zekâtını ödemek gerekir.[831]

Gayrimenkullerin kirası kapsamında ele alınan meselelerden birisi de kölelerdir. Hanefîlerde ticaretle ilgili farklı telakkiler olmakla birlikte,[832] muteber görüşe göre ticarethane ve ticaret için bulundurulan kölelerden elde edilen kira geliri, ticaret malının bedeli gibi kabul edilmektedir. Menfaatin bedeli, satışa konu olan malın bedeline kıyas edilerek, bu ticaretten kırk dirhem tahsil edildikçe zekât vermek gerekli görülmüştür.[833] Ebüssuûd Efendi'ye göre ise, bir kimse oturduğu evinin dışında ikinci evini kiraya verse, ikinci evi için zekât gerekmez.[834] Ancak burada zekâta konu olmayan kısım kira geliri değil, evin kendisidir (ayn).

---

[828] Ebû Abdullah Muhammed b. Hasen b. Ferkad Şeybânî, *el-Câmiü'l-kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 23; Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, 1/288; a.mlf., "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 520-521; Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali,* 342; Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 94-95; Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât,* 74; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr,* 17-18; islamland.com, Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

[829] Bâz, *Mecmûu fetâvâ,* 168-169.

[830] Mekke'nin özel konumundan dolayı, Resûlüllah'tan gelen hadislerden hareketle daha sonra gelen idareciler ve bilginler oradaki binaların kiraya verilmesini ve gelirinden istifade edilmesini hoş görmemişlerdir. İlgili rivayetler için bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 143-144. Bâz, "el-Fetâvâ", 41, 42, 43.

[831] Serahsî, *Mebsût,* 3/49-50.

[832] Ebû Hanîfe ticareti, bir malın değil de elde edilen bir faydanın bedeli olmasından dolayı mehire benzetmiştir. Konu ile ilgili başka bir rivayette ise Ebû Hanîfe, ticareti eski elbiseye benzetmiştir. Çünkü menfaatler de eski elbiseler gibi bir açıdan mal olmakla birlikte zekâta tabi değildir. Bk. Serahsî, *Mebsût,* 2/195-196.

[833] Serahsî, *Mebsût,* 2/195-196.

[834] "Hind'in sakine olduğu evden gayrı bir evi olup icâreye verse ol evden ötürü Hind'e zekât vermek lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Bk. Ebüssuûd Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *Mecmau'l-fetâvâ* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 7468), 28b.

Ev, han, hamam gibi varlıkların ve binek amacıyla bulundurulan hayvanların kiraya verilmesi durumunda kendilerinden değil de gelirlerinden zekât verildiğine dair rivayetler mevcuttur. Nitekim Ahmed b. Hanbel evini kiraya verdiğinde, gelirinin zekâtını vermiştir. Bu durum Hanbelî kaynaklarında "kıymetten zekât verme" olarak ifade edilmiştir. Ahmet b. Hanbel'e göre, ev temel ihtiyaçtır. O dönemlerde evin gelir amacıyla bulundurulması nadir olmasına rağmen; bu konuda Hz. Ömer'in, evin gelirini, ziraî ürünlerin neması gibi gören görüşüne iştirak etmiştir. Böylece evin geliri için verilen zekât, arazinin mülkiyetinden alınan haraç ve ziraî ürünlerden alınan öşür gibi olmaktadır.[835]

İslâm Fıkıh Akademisi de kiraya verilen gayrimenkulün aslından değil, gelirinden ve nakit para gibi başka gelirlerinin de olması durumunda -onların da eklenerek- zekâtının verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Akademi ayrıca gayrimenkulün kiralandıktan bir yıl sonra kira bedeli de elde edildiğinde zekâtının verilmesi gerektiğini belirtmiştir.[836]

3.3.2. Sermaye Amacı ile Elde Bulundurulan

Klasik fıkıh geleneğinde mallar, elde bulundurulma amaçlarına göre (niyet) genelde ihtiyaç ve ticaret şeklinde ikiye ayrılmakta idi. Bir kimse, bir gayrimenkul malı kullanma amacıyla satın alabileceği gibi kâr etmek (ticaret) için de satın alırdı. Bir tüccar da bir malı genelde, hızlı bir şekilde kâra dönüştürmek amacıyla satın almaktadır. Ancak eskiden olmakla birlikte, günümüzde çok yaygınlaşan yeni bir durumla karşı karşıyayız. Bir kimse, yine kâr kaygısıyla bir malı satın almak istiyor, ancak satmak için acele etmiyor. İstenilen değeri bulması için yıllarca -belki otuz, kırk yıl- bekleyebiliyor.[837]

---

[835] İbn Kudâme, *Muğnî,* 3/604-605; Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed Ebû Zehre, *Uygulamalı Zekât Hukuku: Temel Kaideler,* çev. Osman Şekerci (Çanakkale: Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri, 1978), 54; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 538.

[836] İslâm Fıkıh Akademisi, "Karâr", *Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmi'd-düvelî (Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî)* 2/1 (1407/1986), 198. Aynı yöndeki fetvalar için ayrıca bk. Ebû Zehre, *Uygulamalı Zekât Hukuku,* 20; Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 89-90; Yûsuf el-Karadâvî, "Müzakere", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 591-592; Bâz, *Mecmûu fetâvâ,* 168-169, 172; Nâcî eş-Şirbînî, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 134, 176-177.

[837] Selmî, *Eserü't-tavârî alâ niyyeti zekâti'l-akâr,* 61, 71.

Ticarete konu olan gayrimenkul mallarda niyet, ya açık (sarahaten) ya da delâlet yoluyla olur. Açık niyet, alışverişte veya kiralamada ticaret düşüncesini ortaya koymaktır. Delâlet yoluyla niyet ise -açıkça niyet edilmese bile-, bir malı ticaret yapma düşüncesiyle satmak/satın almak ya da kiralamak/kiraya vermektir. Dolayısıyla niyet açıkça ifade edilmese de satış veya kiralama işlemi, gayrimenkulün ticarete konu olması için yeterlidir.[838]

Gayrimenkul malların zekâtı hususunda bir diğer önemli konu da yatırım amacıyla alınan ile ticaret için alınan gayrimenkulün aynı kategoride değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususudur. Aralarında -en azından- elden çıkarma süreleri açısından fark bulunmaktadır. Bu sebeple emlâkçılar veya yatırımcılar, ticaret maksadıyla aldıkları gayrimenkulü, kâr ettiklerini düşündüklerinde satmaktadırlar. Ancak emlâk işiyle uğraşmayıp yatırım amacıyla satın alan kimselerin, gayrimenkulleri istenilen değere ulaşıncaya kadar bir süre bekletmeleri gerekebilir. Kaldı ki bu durumlarda da kesin bir satış durumu söz konusu değildir. İlerleyen süreçte gayrimenkulün farklı bir amaç için kullanılması da söz konusu olabilmektedir.

Ticaret için bulundurulan mal ile sermaye amacıyla bekletilen mal arasındaki fark şudur: Birincisinde mal, satış yoluyla (ticaret) elden ele intikal ederek kâr getirir. Sermaye için bulundurulan mal ise, istenilen fiyata ulaşıncaya kadar bekletilerek kâr etmek amaçlanır.[839] Kâr için bekletilen malın zekâtla ilgisi burada ortaya çıkmaktadır. Söz konusu mal hemen satılmadığı hâlde, zekâta tabi olur mu? Gayrimenkul satılmadığı için neye göre zekâta tabi olduğu söylenecek? Zekâta tabi ise gerekçesi nedir? Zekâta tabi değilse hangi gerekçeyle muaf olduğu söylenecektir?

Gayrimenkul malın satışa/ticarete konu olmadığından hareketle, zekâta tabi olmadığı söylenebilir. Ancak gayrimenkul malın kendisi (ayn) sabit kalsa bile, neması, kâr etme özelliği artarak varlığını sürdürmektedir.[840] Gayrimenkul mal satılarak olmasa bile, durarak değer kazanmaktadır. Bu, fizikî olarak artmasa da

[838] Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-hindiyye,* 1/192.
[839] Nitekim DİB Din İşleri Yüksek Kurulu da fetvalarında bu ayrıma vurgu yapmıştır. Bk. Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar*, 15. Gayrimenkul malların, ticaret ve sermaye amacıyla bulundurulması şeklinde ikili bir tasnif için ayrıca bk. Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 47. Ticaret, sermaye ayrımı için ayrıca bk. Bâz, *Mecmûu fetâvâ,* 159-160.
[840] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 386.

değer olarak artış gösteren (hükmen nâmî) altın ve gümüşün durumuna benzemektedir. Kaldı ki, modern fetvalarda satma niyetiyle alınan bir malın üzerinden bir yıl geçtiğinde, zekâtın gerekli olduğu vurgulanmıştır.[841] Semure b. Cündeb'den (ö. 60/680) rivayet edilen *"Allah Resûlü bize satışa (ticaret) konu olan mallardan zekât vermeyi emretti."*[842] hadisi bu konuda delil gösterilmiştir.

Burada şöyle bir itiraz da gelebilir: Temel ihtiyaçlarından hiçbirine sahip olmayan ya da oturduğu evini satıp arsa alan bir kimse, satın alma işlemini yatırım amacıyla yaptığından, söz konusu malın zekâtını ödemekle mükelleftir.[843] Bu mükellefiyetin adaletsizliğe sebep olacağı itirazına şu şekilde cevap verilebilir: Söz konusu gayrimenkul, aslî ihtiyacın satılmasıyla elde edilmiş olsa bile, ortada kâr etme amacıyla yatırıma dönük bir işlem yapılmıştır. Dolayısıyla zekâtın mantığı gereği bu varlığın hesaba katılması gerekmektedir.

Konu ile bağlantılı bir başka mesele de yatırım amacıyla satın alınan bir malın ihtiyaç için kullanılması durumunda zekâtın gerekip gerekmeyeceğidir. Yani ortada mal ile ilgili iki niyet mevcuttur. Kullanmak amacıyla malı satın alan bir kimsenin, istenilen rakamı bulduğunda satmaya niyet etmesi halinde, asıl niyet kullanım olduğundan, söz konusu mal zekâta tabi olmaz. Fakat bir kimse, istenilen değere ulaştığında satmak için otomobiller satın alıp, bunlardan birisini binek (ihtiyaç) için kullansa; bu durumda kullanılan araba ticaret malı olmaya devam eder. Dolayısıyla, bir tasarrufla ilgili iki niyet bulunduğunda daha belirleyici olana göre hüküm verilir. Asıl niyet, ticaret ve istenilen değere ulaştığında satmak olunca, aradaki kullanım süresi onu ticaret malı olmaktan çıkarmaz.[844] Ayrıca bir mal için söz konusu olan iki niyette de kazanç elde etme amaçlanabilir. Meselâ bir toprak mahsulü ya da bir sâime hayvan, aynı zamanda ticaret malı özelliği taşıyabilir. Kuveyt 7. Zekât Konferansı'nda alınan karar[845] gereği söz konusu mal, zekât

[841] Abdullah b. Ömer es-Süheybânî, "Zekâtü'l-arâzî ve kazâyâha'l-muâsıra", *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye* 86 (t.y.): 209; Bâz, *Mecmûu fetâvâ,* 159-160, 161; Dîvânü'z-zekât, *Fetâvâ dîvâni'z-zekât,* 33.

[842] Ebû Dâvûd, "Zekât", 3.

[843] Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", 663; islamland.com. Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

[844] Karadâvî, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 507-508; Selmî, *Eserü't-tavârî alâ niyyeti zekâti'l-akâr*, 55-56.

[845] Bk. Eşkar, *Ebhâs fikhiyye fî kazâya'z-zekâti'l-muâsara,* 2/906-907.

hukuku bakımından ticaret malı hükmünü alır.[846] Aynı şekilde kullanım amacıyla satın alınan gayrimenkul bir mal, daha sonra satmaya niyet edilmesiyle ticaret malına dönüşür. Bu gayrimenkulün satışına niyet edilmesinden bir yıl sonra, diğer şartları da taşıyorsa, zekât mükellefiyeti doğar.[847] Söz konusu gayrimenkul yıllarca satılmayı beklese de ilk yıldan sonra her yıl zekâtının verilmesi gerekir.[848]

3.3.3. Ticaret Amacı Taşımayan

Ticaret amacı taşımaksızın satın alınan veya elde bulundurulan malların zekâtla ilgili durumu da tartışılan konulardandır. Gayrimenkul malların zekâtında belirleyici unsurun niyet olduğu vurgulanmıştı. Bu sebeple, ticaret için satın alınmayan ve kullanım amacıyla elde bulundurulan gayrimenkul mallar zekâta tabi değildir.[849] Aynı şekilde ticarî niyetle alınıp daha sonra şahsî kullanım için elde bulundurulan gayrimenkul mallarda da zekât mükellefiyeti söz konusu değildir.[850] Allah Resûlü'nün *"Müslümana atından ve kölesinden dolayı zekât yoktur."*[851] ve *"Ümmetimden atların ve kölelerin zekâtını affettim."*[852] şeklindeki hadisleri, o dönemdeki ticaret ve ihtiyaç anlayışını yansıtmaktadır. Zira Asr-ı saâdet döneminde Müslümanlar, atı binek amaçlı, köleyi de günlük işlerin yürütülmesi için kullanıyorlardı. Sonraki yüzyıllarda ise, köleler ve özellikle atlar ticarî amaçla bulundurulmaya başlanınca, onlardan zekât verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[853] Bu tür malların elde edilmesinde asıl amaç (niyet) şahsî kullanım olduğu için, istenilen rakama ulaştığında satma düşüncesi onu ticaret malı yapmaz. Nitekim ticaret amacıyla satın alınan herhangi bir mal, daha sonra kullanım amacıyla elde

---

[846] Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 594; Nâcî eş-Şirbînî Ali, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 176-177.

[847] Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 11.

[848] İlgili görüş için bk. Selmî, *Eserü't-tavârî alâ niyyeti zekâti'l-akâr*, 70; islamland.com. Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

[849] Mergînânî, *Hidâye*, 1/104; Sultân, *Zekât*, 74; Eymen b. Süûd el-'Ankarî, *el-Mesâilü'l-müstecedde fî nevâzili'z-zekâti'l-muâsara* (Riyad: Dârü'l-Meymân li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2009), 88.

[850] Bk. Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 98-99; Mukrin, "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ", 328; islamland.com. Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

[851] Buhârî, "Zekât", 45, 46; Müslim, "Zekât", 11, 12, 14; İbn Mâce, "Zekât", 15; Tirmizî, "Zekât", 8; Nesâî, "Zekât", 17-19; İmam Mâlik, "Zekât", 37, 39, 56; Dârekutnî, *Sünen*, 2/110-111; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/ 197.

[852] İbn Mâce, "Zekât", 4; Tirmizî, "Zekât", 3; Nesâî, "Zekât", 18-19; Dârimî, "Zekât", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/121, 145, 146; Dârekutnî, *Sünen*, 2/110; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/197.

[853] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 397.

bulundurulmaya devam edilse, söz konusu malda zekât mükellefiyeti yoktur. Zira malın elde bulundurulma amacı değişmiştir. Söz konusu malın zekâttan muaf olabilmesi için niyetin değişmesi yeterli olmaktadır. Ancak aynı mal için daha sonra tekrar ticarete niyet söz konusu olsa, zekât mükellefiyeti için niyet yeterli değildir. Niyetle birlikte yeni durumu gösteren -satış gibi- ticarî bir fiilin olması gerekmektedir. [854] Çünkü -özellikle klasik fıkıh anlayışı açısından- akarda/gayrimenkulde aslolan, ihtiyaç için bulundurulması sebebiyle zekâta tabi olmamasıdır. Bu tür mallar ancak, ticarî meta ise satış, hayvan ise otlatmaya başlama gibi bir fiil sebebiyle zekâta tabi olur.[855] Ancak İmam Muhammed'e göre tüccarın elindeki nisap miktarına ulaşmış ve yıllanmayı tamamlamış altın-gümüş veya paranın zekâtı alınır. Tüccarın bu malları hangi niyetle elinde bulundurduğuna itibar edilmez.[856]

Asr-ı saâdet dönemindeki uygulamalara bakıldığında da sadece nema özelliği taşıyan mallardan zekât alındığı görülmektedir. Sahabe ve tâbiîn dönemlerinde de artıcı özelliği olmayan mallardan, daha açık bir ifadeyle, ticaret amacı taşımayan mallardan zekât alınmamıştır.[857]

Ticarete konu olmayan ev ve arsaların zekâtı hakkında Osmanlı fetvalarına bakıldığında da aynı durum görülmektedir. Nitekim Yenişehirli Abdullah Efendi, ticaret amacı taşımaksızın sahip olunan nisap miktarı malın zekâta tabi olmadığını söylemektedir. [858] Çatalcalı Ali Efendi de bir fetvasında nisaba ulaşmış ancak, ticaret amacıyla elde bulundurulmayan inci ve yakuta,[859] başka bir fetvasında ise ihtiyaç için satın alınmış olan birkaç at ve cariyeye zekât düşmeyeceğine hükmetmiştir.[860] Çatalcalı Ali Efendi konuya dair bir diğer fetvasında da ihtiyaç

[854] Serahsî, *Mebsût*, 2/199; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* 2/177-178; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 1/192-193.
[855] Şeybânî, *Asl*, 2/97, 98, 99; Selmî, *Eserü't-tavârî alâ niyyeti zekâti'l-akâr*, 29.
[856] Şeybânî, *Asl*, 2/103.
[857] Miras, *Tecrîd*, 5/322; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 528.
[858] Yenişehirli Abdullah Efendi'nin konu ile ilgili fetvası şöyledir: "Zeyd kütüb-i hadis ve fıkıh ve âdabdan kıymeti nisâba bâliğ şu kadar kitaba yahud musannif-i vâhidin tasnif ettiği kitabdan iki nüshaya malik olup ticarete niyet etmese Zeyd ol kitablar için zekât vermek vâcib olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Bk. Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 48.
[859] "Zeyd üzerinden bir sene geçtiği halde ticarette kullanmadığı niyet kıymeti nisâba varan inci ve yâkutunun zekâtını vermesi lazım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Bk. Çatalcalı Ali Efendi, *Şeyhulislam Fetvaları,* 12.
[860] "Zeyd binmek ve kullanılmak için birkaç at ve birkaç câriye satın alıp bir sene yerinde kalsa o at ve câriyeler için zekât vâcip olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Çatalcalı Ali Efendi, *Şeyhulislam Fetvaları*, 12.

fazlası bile olsa, değerleri nisap miktarını aşan elbiselere zekât düşmeyeceğini söylemiştir.[861] Abdürrahim Efendi ve Çatalcalı Ali Efendi'nin meseleyi daha net bir şekilde ele alan fetvaları ise şu şekildedir: *"Yeri mîrî arazi bağları ticaret niyeti olmadan elli bin akçeye satın alıp uhdesinde bir sene bırakan Zeyd'in üzerine o bağdan dolayı zekât vermek vâcip olur mu? el-Cevâb: Olmaz."*[862] Konuya dair bir diğer fetva da şöyledir: *"Zeyd kıymetleri nisâba bâliğ inci ve yakuta mâlik olup bir sene murûr edip lâkin ticarete niyet etmese Zeyd'e ol inci ve yakut için zekât vermek lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz."* [863] Fetvalarda da görüldüğü üzere zekât mükellefiyetinin olmayışı, söz konusu malın ticaret amacıyla satın alınmamasına/elde bulundurulmamasına bağlanmıştır.

Konu ile ilgili modern fetvalarda, üzerine ev yapıp oturmak amacıyla satın alınan arsalar, satma niyeti olmaksızın elde bulundurulan mallar, dükkânlar, vb. varlıkların zekâta tabi olmadığı belirtilmektedir. [864] Hatta ticarî mahallerde bulunduğu hâlde alınıp satılmayan[865] binalar ve sabit eşyalar zekât hesaplamasında dikkate alınmaz. Semure b. Cündeb'in rivayet ettiği hadis [866] bu görüşü delillendirmek için zikredilmiştir.[867]

Ayrıca işletme ve kuruluşların sabit sermayesi olan bina, depo, mağaza, iş yerleri ve makineler gibi satışa konu olmayan, sadece üretim ve gelir amaçlı varlıklar da zekâta tabi değildir.[868] Nitekim DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarında da ev, iş yeri, bağ, bahçe ya da tarla yapmak için elde bulundurulan arsaların kendilerinin (ayn) zekâta tabi olmadığı ifade edilmiştir.[869]

---

[861] "Zeyd üzerinden bir yıl geçtiği halde ticaret konusu yapmadığı ihtiyaçtan fazla olup kıymeti nisâba varan elbiseler için zekât vermesi vâcib olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Çatalcalı Ali Efendi, *Şeyhulislam Fetvaları*, 12.

[862] Çatalcalı Ali Efendi, *Şeyhulislam Fetvaları*, 12; Menteşzâde, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1/22. Konu ile alakalı daha ayrıntılı değerlendirme ve fetvalar için bk. Kaya, "Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", 223-224.

[863] Cebeci, *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, 18.

[864] Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, 1/288; Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 26-27, 91-92, 99; Bâz, *Mecmûu fetâvâ*, 160, 164-165, 166-167; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 13.

[865] Karadâvî, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 512.

[866] Ebû Dâvûd, "Zekât", 3.

[867] Mustafa b. Sa'd b. Abduh es-Süyûtî, *Metâlibü üli'n-nühâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ* (y.y.: b.y., t.y.), 2/95-96.

[868] Hamdi Döndüren, "Müzakere", Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı: İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 266.

[869] Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar*, 15; Füzey', "*Zekâtü'l-usûl takte't-tedvîr*", 125.

Günümüz ilahiyatçılarından Faruk Beşer, hisseli olması sebebiyle satılamayan veya maddi imkânsızlıktan dolayı üzerinde ev de yapılamayan bir arsanın zekâta tabi olmadığını ifade etmiştir. Bu tür arsaların zekâta tabi olabilmeleri ancak, alım satım yoluyla ticarete konu olmalarıyla mümkündür.[870]

Yukarıda sayılanların dışında vakıf malı olan gayrimenkuller de zekâta tabi değildir. Çünkü bunlarda zekât için gerekli olan tam mülkiyet söz konusu değildir.[871] Kaldı ki bu mallar genelde, zekâta almaya müstahak olan ve zekâtın desteklemeyi amaçladığı ihtiyaç sahipleri için bağışlanmıştır.

3.3.4. Ticarî Zirâî Ayrımı

Gayrimenkul malların zekâtı kapsamında ele alınması gereken bir mesele de ticarî, ziraî ayrımıdır. Yani gayrimenkulden elde edilen kazanç hangi türdür? Bu ayrımı yapabilmek için öncelikle her iki kazanç türünü modern hukuk açısından ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. GVK ticarî kazancı, "*her türlü ticarî ve sınaî faaliyet sonucu ortaya çıkan kazanç*" şeklinde tarif etmiştir.[872] Kanun ayrıca ticarî kazancın kapsamını da belirlemiştir. Söz konusu kazancın gayrimenkul malların kapsamına giren kısımları şunlardır:

> Maden, taş ve kireç ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri ile tuğla/kiremit harmanları, özel okul, hastanelerle vb. yerlerin işletilmesinden; coberlik[873] işleri; sürekli olarak gayrimenkullerin alım-satım ve inşasıyla meşgul olanların işlerinden; satın alma veya takas yoluyla elde edilen arazinin iktisap tarihinden itibaren 5 yıl içinde parsellenerek bu müddet içinde veya daha sonraki yıllarda kısmen veya tamamen satılmasından elde edilen kazançlar.[874]

GVK, "ziraî faaliyetten doğan kazanç"[875] olan ziraî kazancı ise, şu şekilde tarif etmiştir:

> Ziraî faaliyeti arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalini, avlanmasını, avcıları ve yetiştiricileri tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya bu mahsullerden sair bir şekilde faydalanılmasını ifade eder.[876]

---

[870] Faruk Beşer, *Sorular ve Cevaplarla Günlük Hayatımız* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004), 80-81.
[871] 'Ankarî, *el-Mesâilü'l-müstecedde*, 87; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr*, 24.
[872] GVK, md. 37.
[873] Borsaya kayıtlı olarak kendi adına hisse senedi ve tahvil alım-satımı yapan kimse demektir. Bk. istanbulsmmmodasi.org.tr. Erişim 16.07.2019. http://malisozluk.istanbulsmmmodasi.org.tr/Content/Default.htm?t=/Entry/EntryList/333.htm.
[874] GVK, md. 37.
[875] GVK, md. 52.
[876] GVK, md. 52.

GVK ayrıca, ürünlerin değerlendirilmesi ve işlenmesi gibi faaliyetleri, -bir sanayi işletmesi ebadında olmaması kaydıyla- ziraî faaliyet kapsamında ele almıştır. Aynı şekilde ürünlerin satışı öncesi süreç ve satış için iş yeri açılmasını da ziraî faaliyet olarak mütalaa etmiştir.[877]

GVK'nın 70. maddesine göre ise, gayrimenkul kapsamında değerlendirilen mallar ve haklar, ticarî veya ziraî bir işletmeye dâhil olursa, bunların iratları ticarî veya ziraî kazancın tespitine müteallik hükümlere göre hesaplanır.[878] Ayrıca vakfın gelirinden hizmet karşılığı olmayarak alınan hisseler ile ziraî faaliyete bilfiil iştirak etmeksizin sadece üründen pay alan arazi sahiplerinin gelirleri bu kanunun uygulanmasında gayrimenkul sermaye iradı addolunur.[879] Buna göre arazi sahibinin üründen aldığı pay, ziraî kazanç değil; gayrimenkul sermaye iradı olmaktadır.[880] Ticarî-ziraî ayrımını gayrimenkul malların zekâtı bağlamında ele aldığımızda ziraî faaliyetlerin yürütüldüğü gayrimenkullerin tezimizin kapsamının dışında olduğu anlaşılmaktadır. Zekât hukukunda gayrimenkul malların zekâtı öşür başlığında ele alınmaktadır ki, o da bu çalışmanın çerçevesinin dışındadır. Bu çalışmada ticarî işletme şeklinde değerlendirilen gayrimenkul malların zekâtı konusuna değinilmiştir.

3.4. GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.4.1. Gayrimenkul Malların Zekâtı İle İlgili Görüşler

Günümüzde yatırım amacıyla alınan arsa, arazi, bina, (gerek tamamlanmış haliyle gerekse de yarım daire, inşaat malzemesi ya da stok şeklinde bulunmuş olsun) iş ve üretim makineleri, fabrikalar ile bunların mütemmim cüzleri ve eklentileri gibi gayrimenkul malların zekâta tabi olup olmaması, en çok tartışılan güncel fıkıh meselelerindendir. Fıkıh bilginleri meseleyi genelde zekâtın gerekli olduğu ve olmadığı şeklinde iki farklı bakışla ele almışlardır. Şimdi bu görüşler delilleri ile birlikte ele alınacaktır.

[877] GVK, md. 52.
[878] GVK, md. 70.
[879] GVK, md. 70.
[880] Pehlivan, *Vergi Hukuku*, 186.

3.4.1.1. Zekâtın Farz Olduğunu Söyleyenler ve Delilleri

Gelir getirici özelliği olan gayrimenkul malların zekâtı ile ilgili birinci yaklaşımı benimseyenler, meseleyi naslardan hareketle daha geniş bir çerçevede ele almışlardır. Onlara göre zekâtın, fakirler için belirli varlığa sahip Müslümanların mallarındaki belirli bir hak[881] ve alınması gerekli bir miktar[882] olduğunu ifade eden âyetler ve Allah Resûlü'nün tatbikatı; gayrimenkul mallarda zekâtın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca fiillerde niyetin belirleyici olduğunu belirten hadis[883] ile bu mükellefiyette temel şart olan nemanın, ticaret için bulundurulan gayrimenkullerde mevcut olması da bu mallardan zekât alınması gerektiğini ifade etmektedir.[884]

Malın nisaba ulaşması, zekâta tabi mallardaki şartlardan biri olduğu için nisabın altındaki bir maldan zekât alınmaz. İslâm'ın ekonomik anlayışının bir gereği olarak üretilen maldan ve bir yönüyle üretim/kazanç olan ticaretten zekât/vergi alınmaktadır. Ticarî işlemler eskiden mal mübadelesi şeklinde yürütülmekte idi. Roger Garaudy, Batılıların Orta Çağ'da sadece topraktan vergi aldıklarını, şahsî mülkiyet ve ticarî vergiyi Müslümanlardan öğrendiklerini ifade etmiştir. Ona göre Batı, feodal ve Hristiyan Orta Çağı'nda vergiyi sadece topraktan alırdı. Arap fethinden sonra Avrupa'da kişisel mülkiyeti de hesaba katan yeni bir vergi sistemi ortaya çıkmıştır.[885]

Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Ey iman Edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve sizin için topraktan çıkardıklarımızdan infak edin."* [886] âyetindeki "kazandıklarınız"[887] ifadesi, ticaret olarak anlaşılmıştır.[888] Yukarıda geçen Semure b. Cündeb hadisi[889] de ticarî gelirden zekât alınmasına dair diğer bir delildir.[890]

---

[881] el-Meâric 70/24.
[882] et-Tevbe 9/103.
[883] "Ameller niyetlere göredir…" diye başlayan meşhur hadis için bk. Buhârî, "Vahy", 1; Müslim, "Cihâd (İmâre)", 115.
[884] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 387-389.
[885] Roger Garaudy, *Sosyalizm ve İslamiyet*, çev. Doğan Avcıoğlu & E. Tüfekçi (İstanbul: Yön Yayınları, 1965), 13.
[886] el-Bakara 2/267.
[887] Bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 1/554; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an,* 1/313.
[888] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 276-277; Eskicioğlu, "İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", 453-454.
[889] Ebû Dâvûd, "Zekât", 3.
[890] Karadâvî, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 500.

Konunun anlaşılmasına katlı sağlayacak bir rivayet de Hz. Ömer'in düz araziden elde edilen baldan 1/10 (öşür), dağlık araziden toplanandan ise 1/20 (nisf öşür) oranında zekât almasıdır.[891] Hz. Ömer'in baldan zekât alırken,[892] söz konusu malın iktisadî ve ticarî bir değeri olup olmadığına baktığı, malın yaygın bir kullanımı ve gelir getirici özelliği (nema) varsa, o maldan zekât aldığı anlaşılmaktadır.[893]

Hanefî fakihi Kâsânî'ye (ö. 587/1191) göre zekâtta aslolan nemadır. Nema özelliği, hayvanların sâime olması, ticarî malların ise ticaret için ayrılmasıyla yani ticarete niyetle gerçekleşir. Altın ve gümüş bulundurulma sebebi ihtiyaç değildir. Aslında altın ve gümüşte nema özelliği aslen (hilkat) mevcuttur. Kâsânî, altın ve gümüşün ihtiyaç için bulundurulmamaları ve yaratılış özelliklerini de dikkate alarak, nâmî sayılmaları için ticarete niyetin gerekli olmadığını ifade etmiştir. Altın ve gümüşün aksine sâime hayvanların ve ticaret mallarının zekâta tabi olabilmeleri için ticarete niyet şarttır. Ticaret mallarında ve sâime hayvanlarda niyet gerekli olmakla birlikte, yeterli değildir. Bu niyete, "*Allah Teâlâ konuşmadıkları ve yapmadıkları sürece insanların içlerindeki düşüncelerini affetmiştir*."[894] hadisi gereğince ticarî mallarda ve sâime hayvanlarda fiilin de bitişmesi gerekmektedir.[895] Dolayısıyla niyetle ticarete tahsis edilen menkul ve gayrimenkul mallar zekâta tabidir.[896]

Konu ile alakalı başka bir delil de Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete göre Hz. Ömer'in, ticaret amacıyla elde bulundurulan mallardan zekât almasıdır. Hz. Ömer'den aynı hükmü teyit eden başka rivayetler de söz konusudur.[897] Kitâbü'l-Emvâl müellifi Ebû Ubeyd, Abdullah b. Ömer'den ticarî maksatla bulundurulan köle ve ev eşyasının zekâta tabi olduğu görüşünü nakletmektedir.[898] Ebû Ubeyd

[891] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 599.
[892] İlgili rivayetler için bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 598-600.
[893] Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı: İlk Kurumsal Tecrübeler", 101.
[894] Buhârî, "İtk", 6; Müslim, "Îmân", 56; Ebû Dâvûd, "Talâk", 15; Tirmizî, "Talâk", 8; İbn Mâce, "Talâk", 1.
[895] Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/393. Ayrıca bk. İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/165, 177-179; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/606; Süyûtî, *Metâlibü üli'n-nühâ*, 2/96. Kâsânî, zekâtın gerekliliği için niyetin yanında ona bağlı olarak fiilin gerekliğini seferilik meselesine benzetmiştir. Ona göre, bir kimsenin seferî sayılabilmesi için niyet etmesi yeterli değildir. Seferî olmak için niyete bitişik bir fiilin (yerleşim yerinden ayrıma) olması şarttır. Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi', 2*/393-395; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, 2/177-178.
[896] Sultân, *Zekât*, 74.
[897] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 526; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 279.
[898] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 526.

ayrıca ashap ve tâbiînden rivayet edilen hadislerden hareketle ticarî metaın, zekâta tabi olduğu görüşünün daha doğru olduğunu; kişinin toplam varlığının nisaba ulaşması ve diğer şartları taşıması durumunda zekâtının verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[899] Beyhakî ve İbn Hazm da İbn Ömer'den benzer bir nakilde bulunmuştur. İbn Hazm ayrıca, bunun sahih bir haber olduğunu söylemiştir.[900]

Sahabeden İbn Abbas'a göre de ticarî nitelik taşıyan mallarda zekât farzdır. Ancak satılıncaya kadar ödeme geciktirilebilir.[901] Ömer b. Abdülazîz de zekâtın gerekliliği ile ilgili aynı uygulamayı sürdürmüştür. Nitekim Ömer b. Abdülazîz, zekât/vergi toplamakla görevli memuruna *"Müslümanların ticarî amaçlı bulundurdukları zâhirî mallarını kontrol et. Bu tür mallardan, 40 dinarda 1 dinar zekât al…"*[902] şeklinde talimat göndermiştir. Hattâbî, müteahhirîn bazı Zâhirîlerin, ticaret mallarında zekâtın gerekli olmadığını iddia ettiklerini; hâlbuki bu konuda icmâ meydana geldiğini ifade etmiştir.[903] İbn Rüşd de ticaret mallarında amacın nema olması sebebiyle; aynı şartları taşıyan bu malları, zekâtın farz olduğunda ittifak edilen tarım ürünleri, hayvanlar, altın ve gümüşe benzeterek (kıyas) onlarda da zekâtın gerekli olduğuna hükmetmiştir.[904]

Konuya ışık tutması bakımından Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) değerlendirmelerine de bakmakta fayda görüyoruz. Molla Hüsrev'e göre zekâtın sebebi nisap,[905] şartı ise nemadır.[906] Ona göre nema gizli bir durum olduğundan, onun yerine yıllanma şartı getirilmiştir. Çünkü malların çoğalması ve hayvanların üremeleri zamana bağlı bir durumdur. Bu sebeple zekâtta yıllanma şarttır. Çünkü yılın yenilenmesi nemanın yenilenmesi, nemanın yenilenmesi ise zekâtın asıl gerekçesi olan malın yenilenmesi anlamına gelmektedir. Zekâtın sebebi tekerrür edince, hüküm (zekât verme) de böylece tekerrür etmektedir.[907]

---

[899] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 528.
[900] İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr,* 4/40.
[901] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 527.
[902] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 522-523. Konu hakkında Ömer b. Abdülazîz'den gelen rivayet ve uygulamalar için ayrıca bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 518.
[903] Bk. Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-Hattâbî, *Meâlimü's-sünen* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1981), 2/12-13. Konu ile ilgili olarak ayrıca bk. Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir, *Kitabü'l-icmâ'*, çev: Abdülkadir Şener (Ankara: Gaye Matbaası, 1983), 33; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 279; a.mlf., "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 500.
[904] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteh*id, 205.
[905] Zekâta tabi malların şartlarından nisabın tanımını tezimizin birinci bölümünde yapmıştık.
[906] Nema şartını tezimizin birinci bölümünde izah etmiştik.
[907] Molla Hüsrev, *Mir'ât*, 549.

Günümüzde gayrimenkul mallar başka amaçlar için kullanılsa bile, bir yatırım aracı olarak sürekli ticarî faaliyete konu olmakta, alınıp satılabilmektedir. Ülkemizde -özellikle şehirleşmeyle birlikte- bu tür mallardan zekât verilip verilmeyeceği tartışılmaya başlanmıştır. Konuyla alakalı tespit edilebilen ilk fetva talebi, 1953 yılına aittir. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun ilk hali olan Müşâvere Heyeti, gayrimenkul malların zekâtı hakkında sorulan soruya; zekât mükellefiyetini, ticaret kastı ile satın alma gerekçesine bağlayarak cevap vermiştir.[908] Din İşleri Yüksek Kurulu da fetvalarında ticaret niyetiyle sahip olunan ev ve iş yeri gibi gayrimenkullerin zekâta tabi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu malların elde bulundurulma sebepleri, ihtiyaç ve günlük kullanım değildir. Dolayısıyla borçlar çıkarılıp, üzerinden bir yıl geçtikten sonra bu tür malların zekâtının verilmesi gerekir.[909]

3.4.1.2. Zekâtın Farz Olmadığını Söyleyenler ve Delilleri

Gayrimenkul malların zekâtı ile ilgili ikinci görüş sahipleri, konuyu daha dar bir çerçevede ele almış ve Hz. Peygamber'in belirlediği malların dışındakilerde zekâtın farz olmadığını söylemiştir. Bu görüşü savunanlar, günümüzde ortaya çıkan mallarla ilgili bir nassın olmayışından ve kişi için aslolan mükellefiyetten beri olma (berâet-i zimmet) ilkesinden hareket etmişlerdir. Ayrıca, sonraki asırlarda bu tür mallarda zekâtın gerekli olduğuna dair bir görüşün bulunmadığı da iddia edilmiştir. Bütün bu gerekçelerden hareketle, günümüzde ortaya çıkan bina, arsa vb. gayrimenkul mallarda zekâtın farz olmadığı görüşüne varılmıştır.[910]

Kitâbü'l-Emvâl müellifi Ebû Ubeyd, ticarete konu olan malların zekâta tabi olmayacağını söyleyen bazı fıkıhçılardan bahsetmiştir. Onların bu konudaki dayanağı şudur:

> Bu tür mallarda zekâtın gerekli olduğunu söyleyenler, malın kıymetlendirilmesini istemişlerdir. Oysaki zekât, nakit paradan veya aynî eşyadan alınır. Ticaret

[908] Müşâvere Heyeti'nin 23.09.1953/602 tarih ve numaralı kararı şöyledir: "Ticaret kastı ile satmak için olmayarak mücerred kiralarından geçinmek veyahut içinde ticari mallar satılmak için alınan mülk akarlarla meskenlerin kıymetleri her ne miktarda bâliğ olursa olsun zekât lazım gelmeyeceğinin ve fakat bu akarlardan alınan kira bedellerinden nisap miktarı sahibinin elinde terâküm eder ve bir sene de elinde bulunursa bilhesab o miktar üzerinden zekât verilmesi lazım geleceğinin bildirilmesi…" Bk . Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", 661.

[909] Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar*, 15. Ticarî niyetle elde bulundurulan gayrimenkullerde zekâtın farz olduğuna dair başka bir fetva için bk. islamland.com. Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf).

[910] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 385-387.

> mallarında yukarıdaki iki durum (nakit paradan veya aynî eşya olma özelliği) bulunmadığı için, onlar zekâta tabi değildir.[911]

Ebû Ubeyd, bu görüşün yanlış bir yoruma dayandırılarak elde edildiğini söylemektedir. Mal sahibine kolaylık olması sebebiyle malın kendisini (ayn) vermeksizin başka bir malla (veya değeriyle) ödeme yapmanın, Hz. Peygamber'in ve ashabının usulü olduğunu da ifade etmiştir.[912]

Ticarete konu olan ve gelir getiren malların zekâta tabi olmadığını söyleyen bir âlim de Nâsıruddîn el-Elbânî'dir (ö. 1999). Elbânî'nin konu ile ilgili görüşlerini değerlendiren Karadâvî, onun cumhur ulemaya, hatta pek çok âlim tarafından nakledilen icmâya[913] aykırı görüş belirttiğini; nasları ve dinin genel maksatlarını ihmal ederek Şevkânî (ö. 1250/1834) ve onun öğrencisi Sıddık Hasan Han el-Kannevcî'ye (ö. 1307/1890) tabi olduğunu belirtmiştir.[914]

Elbânî'ye göre, zekâtın sarf yerlerini bildiren âyetin[915] genel maksadı sadece fakirleri gözetmek değildir. Ayrıca zenginlerin, mal varlıklarını -zekâtlarını vermiş olsalar bile- saklamak yerine, fakirlerin ve genel olarak toplumun menfaatine sunmaları daha faydalı bir iştir. Elbânî, Ebû Zer el-Gıfârî'den (ö. 32/653) rivayet edilen *"Ev eşyasında zekât vardır."*[916] hadisini zayıf kabul etmiştir. Elbânî'ye göre ticarete konu olan mallar hakkında doğru hüküm, zekâtın farz olduğuna dair Kur'ân-ı Kerîm'den ve sahih sünnetten delil olmayışıdır. Elbânî ayrıca görüşünü Hz. Peygamber'in Vedâ hutbesinde îrat etttiği "Kanlarınız, mallarınız, namuslarınız, canlarınız, bu gününüzün haram olduğu gibi bu ayınızın haram olduğu gibi bu beldenizin haram olduğu gibi haramdır…"[917] hadisinden hareketle "berâet-i zimmet" ilkesine dayandırmıştır. Elbânî, İbn Hazm'ın da aynı kanaatte olduğunu, ancak ondan nakille icmâ iddiasında[918] bulunmanın, yanlış olduğunu söylemiştir. Elbânî ayrıca, Şevkânî ve Sıddık Hasan Han'ın da İbn Hazm'ın görüşlerine katıldığını belirtmiştir. Elbânî görüşünü desteklemek adına aklî çıkarımlarda da bulunmuştur. Elbânî'ye göre ticaret mallarında zekâtın

---

[911] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 528-529.
[912] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 528-529.
[913] Ticarete konu olan malların zekâta tabi olduğuyla ilgili olarak bk. Nevevî, *Mecmû*, 6/3-4; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/495-496; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, 2/276-277.
[914] Karadâvî, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 501-502.
[915] et-Tevbe 9/60.
[916] Dârekutnî, "Zekât", 1915-1916; Beyhakî, *Sünen*, 4/247; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 527.
[917] Buhârî, "Meğâzî", 77.
[918] İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 4/12-13.

olmadığını söylemek, zenginlerin mallarındaki fakir ve yoksulların haklarını zayi etmez. Ona göre hüküm Allah'a aittir ve Onun izni olmadıkça hiç kimsenin kanun koyma yetkisine sahip olmadığı âyetle[919] sabittir. Elbânî ayrıca, ulemanın birçok ihtilâfına rağmen, sebzelerin ve taşıdığı değere bakılmaksızın kamış, ot, odun gibi şeylerin zekâta tabi olmadığına dair icmâ iddiasından bahsetmektedir. Elbânî'ye göre her iki durumda da zekâtın farz olmamasının gerekçesi aynıdır.[920] Daha açık bir ifadeyle, Elbânî'nin yukarıda saydığı diğer mallarda olduğu gibi ticaret mallarında da zekât mükellefiyetinin olmaması, haklarında açık bir nassın bulunmaması sebebiyledir.

Karadâvî, Elbânî'nin yukarıdaki görüşlerini değerlendirmiş ve onun âyetlerden çıkan umumî manayı anlamadığını iddia etmiştir. Elbânî ayrıca, *"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve sizin için topraktan çıkardıklarımızdan infak edin."* [921] âyetini, selef ulemanın ticaret mallarıyla ilişkilendirmesini de fark edememiştir. Karadâvî'ye göre Elbânî, yukarıda geçen Semure b. Cündeb[922] ve Ebû Zer[923] hadislerini de dikkate almamıştır. Kaldı ki, ticaret mallarının zekâta tabi olduğuyla ilgili Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayetler, farklı bir hüküm çıkarmaya da imkân vermemektedir. Karadâvî bütün bunlara ilaveten, ticarete konu olan/ticaret gayesiyle bulundurulan malların zekâta tabi olduğuyla ilgili icmâ iddiasına da şüpheyle yaklaşmıştır. Yine Karadâvî'ye göre, yukarıda da geçen ve malın, canın ve kanın korunması ile ilgili hadisin[924] bağlamından kopartılarak ticarî varlıkların zekâta tabi olmadığını ifade etmek çok uzak bir tevildir. Ayrıca ticarî mallarda zekâtın farz olmaması, İslâm'ın adalet prensibiyle de çelişmektedir. Zira zekâtın tarım ve hayvancılıkla meşgul olanlara farz olup, daha az emekle daha büyük kazançlar elde eden ticaret erbabının bundan muaf tutulması anlaşılır bir şey değildir.[925] Kaldı ki, *"Ey iman Edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve sizin için*

---

[919] el-Kasas 28/68.
[920] Bk. Muhammed Nâsırüddîn el-Elbânî, *Temâmü'l-minne fi't-ta'lîk alâ Fıkhi's-sünne* (y.y.: Dârü'r-Râye, t.y.), 363-368.
[921] el-Bakara 2/267.
[922] Ebû Dâvûd, "Zekât", 3.
[923] Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 527.
[924] Buhârî, "Meğâzî", 77.
[925] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 282-284, 386-391; a.mlf., "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 502-506. Gelir getiren mallarda zekatı gerekli görmeyenlerle ilgili olarak ayrıca bk. Abdullah Ebû Vehdân, "Zekâtü'l-müsteğallât fi'l-fıkhi'l-İslâmî", 920.

topraktan çıkardıklarımızdan infak edin."[926] âyetinden kazançta (ticaretten elde edilen gelirde) zekâtın gerekli olduğu anlaşılmaktadır.[927] Ayrıca *"Ticarete konu olan mallarda zekât vardır."* [928] şeklindeki hadis de ticaret niyetiyle elde bulundurulan malların zekâta tabi olduğunu açıkça ifade etmektedir.

3.4.2. Günümüzde Çıkan Gayrimenkul Malların Zekâtları

Ticaretin klasik anlayışla yürütüldüğü eski dönemlerde mevcut olmayan ancak, sanayi inkılabı ve sonrasındaki gelişmelerle birlikte otel, fabrika, kiraya verilen düğün salonu gibi büyük binalar, nakliye araçları gibi yeni mal türleri ortaya çıkmıştır.[929] Eski dönemlerde olmayan, ancak günümüzde ortaya çıkıp gelişen ve ticarî özellik taşıyan gayrimenkul malların, zekâta tabi olup olmayacağı fıkıh bilginlerince tartışılan bir husustur. Nitekim 1952 yılında Şam'da yapılan bir konferansta bu konu ele alınmıştır. Bu konferansta Muhammed Ebû Zehre, Abdülvehhâb Hallâf (ö. 1956) ve Abdurrahman Hasan (ö. ?) fabrikaların (sınaî aletler), gelir getiren binaların, kıymetli evrakın, maaşların ve serbest meslek erbabının gelirlerinin zekâta tabi olduğunu ifade etmişlerdir.[930] Nema özelliği sebebiyle, zekâta tabi olmalarının zorunlu olduğunu da ayrıca belirtmişlerdir. Fıkıh bilginlerinin çoğuna göre, -dinin genel ilkelerine ve zekâtın gayesine bakılarak- yukarıda zikredilen malların dışında, nema illetini barındıran başka mallar da zekâta tabidir.[931]

Klasik fıkıh anlayışında zanaatkârların kullandığı iş/sanat aletleri zekâta tabi değildi. Çünkü marangoz, inşaat ustası ve demirci gibi zanaatkârların işlerini yürütebilmeleri için el/iş aletleri, takım ve tezgâhlarına ihtiyaç duyarlardı. Bu sebeple onlardan zekât alınmazdı. Günümüzde ise, sanayi sektöründe kullanılan makine vb. üretim vasıtalarının zekâta tabi olup olmadığıyla ilgili iki görüş bulunmaktadır. Günümüz fıkıhçılarından Muhammed Ebû Zehre, Abdülvehhâb Hallâf ve Abdurrahman Hasan'ın benimsediği[932] birinci görüşe göre, fabrika,

---

[926] el-Bakara 2/267.
[927] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 1/554.
[928] İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 2/522-523; Beyhakî, *Sünen,* 4/247.
[929] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 386.
[930] Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 528-529.
[931] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 388; Eskicioğlu, "İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", 454; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 529; Mehmet Günay, *Zekât Kitabı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 69.
[932] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 385-386.

apartman vb. gelir getirici gayrimenkul mallar zekâta tabidir. Çünkü bu tür malların bizzat kendilerinde sermaye özelliği vardır. Sermaye özellikleri ve gelir getirici nitelikleri bulunmaktadır.[933] Ayrıca işletmelerde bulunan sabit sermaye niteliğindeki apartman/bina, iş yeri, depo ve mağazalardan elde edilen gelirle, fabrikalardaki makinelerin üretiminden elde edilen kazancın, -diğer şartları da taşıması durumunda- zekâtının verilmesi gereklidir.[934]

İkinci görüşe ise bu tür mallarda zekât yoktur. Çünkü sistem olarak sermayede zekât yoktur. Üretimde sabit sermaye olan makine, ekipman vb. İslâm vergi/zekât anlayışı gereği zekâta tabi olmaması gerekir. Dolayısıyla bu tür malların kendileri zekâta tabi olmadıkları hâlde, işletilmeleri ile elde edilen gelirleri zekâta tabidir.[935] Bu durumun zekât hukukundaki en açık örneği, toprağın kendisinden vergi/zekât alınmaması, işletilmesi ile elde edilen gelirden (mahsul) zekât/öşür alınmasıdır.[936] Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Her biri mahsul verdiği zaman mahsulünden yiyin. Hasat günü de malın hakkını (öşür) verin."*[937] âyeti de bunu teyit etmektedir. Hz. Peygamber de uygulama ve talimatlarıyla verilmesi gerekli olan oranı[938] belirtmiştir. Dolayısıyla zekât/vergi, üretimde kullanılan araç-gereçlerden değil de elde edilen üründen/kazançtan verilmektedir. Bu tür varlıklardan zekât alınması, üretimin zorlaştırılması, engellenmesi ve ekonominin durmasına sebep olmaktadır.[939] Ayrıca bu tür malları, klasik fıkıh anlayışında olduğu gibi usta ve zanaatkârların el aletlerine benzetmek -her ne kadar büyüklük ve değerleri bakımından pek mümkün olmasa da- ticaretin ve üretim işlerinin yürütülmesi için zaruridir.[940]

---

[933] Bâz, *Mecmûu fetâvâ*, 172; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 531-532.
[934] Döndüren, "Müzakere", 266.
[935] Karadâvî, "Müzakere", 591-592.
[936] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/48-49; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular,* 1/183.
[937] el-En'âm 6/141.
[938] Buhârî, "Zekât", 55; Müslim, "Zekât", 10; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5, 12; Tirmizî, "Zekât", 14; Nesâî, "Zekât", 26; İbn Mâce, "Zekât", 17; Dârimî, "Zekât", 29; İmam Mâlik, "Zekât", 33-35; Beyhakî, *Sünen,* 4/204; Dârekutnî, *Sünen,* 2/83, 113; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl,* 579. Buhârî'den konu ile ilgili olarak nakledilen başka bir hadis de şöyledir: "Yağmur ve kaynak suları ile sulanan veya kökleri suyu bulan mahsul için öşür (1/10), emek verilerek sulanan arazideki mahsulden de nisf öşür (1/20) vardır." Bk. Buhârî, "Zekât", 55.
[939] Eskicioğlu, "İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", 462.
[940] Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekâtı", 376.

3.4.3. Gayrimenkul Malların Değerlemesi

Gayrimenkul malların hangi değerinin dikkate alınacağını tespit etmeden önce, değerlemenin tarifi yapılacaktır:

> Gayrimenkul değerleme, yürürlükteki mevzuata göre resmi ve özel, gerçek ve tüzel kişi ve kuruluşların sahip olduğu bütün gayrimenkullerin, onlarla alakalı projelerin ve onlara ilişkin hak ve faydaların, taşınmazların; uluslararası yöntemlerle etik kurallar çerçevesinde, ekspertiz ve değerleme işlerinin yapılması, bu tespitlere ilişkin raporlar düzenleme işlemine denir.[941]

Osmanlı'da gayrimenkullerin değerlemesi özel heyetler tarafından yapılmakta idi.[942] Faizsiz Finans Standartları, stokların defolu olsalar bile, -toptan ya da perakende- satış durumuna ve piyasa değerlerine göre zekâtlarının verileceğine hükmetmiştir. Söz konusu mallar hem toptan hem de perakende satılıyorsa, daha fazla kullanılan satış şekline göre zekât hesaplanır. Piyasanın durgun veya sürümün yavaş olması durumunda yine piyasadaki mevcut değer üzerinden zekâtı hesaplanıp verilir.[943]

3.4.3.1. Fıkıh Açısından

Gayrimenkullerin zekâtı ödenirken değerlemenin dikkate alındığı görülmektedir. Çünkü değerleme, ödenmesi gereken miktarın hesaplanmasında önem arz etmektedir. Zekât açısından gayrimenkul değerleme, menkul değerleme gibidir. Bu değerlemenin nasıl yapılacağı, hangi tür değerlemenin dikkate alınacağı konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, cumhur ulemaya göre malın, zekât ödeme anındaki satış değeri esas alınır. Satış değeriyle kastedilen toptan satış fiyatıdır. Çünkü ihtiyaç anında kolayca satılabilir.[944] DİB Din İşleri Yüksek Kurulu 2010 yılında verdiği fetvada emlâkçıların ellerinde bulunan dairelerle, ticaret/yatırım amaçlı taşınmazların zekâtına değinmiş; zekâtı vermede piyasa

---

[941] bilgedegerleme.com. Erişim 06.05.2019. https://www.bilgedegerleme.com/gayrimenkul-degerleme-nedir/.htm.

[942] Osmanlı'da değerleme ile ilgili kanun maddesi şu şekildedir: "Memâlik-i Osmâniye'de kâin bi'l-cümle emvâl-i ğayri menkule hey'âti mahsusa mâifetîle tahdîd ve tahrîr ve îradelerîle kıymetleri tahmin ve ta'yîn olunacaktır." Bk. Serkis Karakoç (haz.), *Emvâli Gayri Menkûle Kanunları*, (İstanbul: Cihan Matbaası, 1340-1342), 403.

[943] *Faizsiz Finans Standartları,* 862.

[944] Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 53; Karadâvî, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 513, 517.

değerini ölçü almıştır.[945] 2014 yılında[946] da emlâkçıların ticaret için ellerinde bulundurdukları daireler için yine piyasa değeri üzerinden değerleme yapılması gerektiği tekrarlanmıştır.[947] 2015 yılındaki[948] kararda ise hem değer hem de kıymet ifadesi birlikte zikredilmiştir.[949] 1996 yılında Konya'da düzenlenen I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi'nde de stokların değerlemesinde cari maliyetin esas alınacağı belirtilmiştir.[950] Günümüz İslâm hukukçularından Hayrettin Karaman hisse senedinde piyasa değerinin, yatırım arsasında ise maliyetle rayiç bedelin ortalamasının,[951] Mehmet Erkal (ö. 2015) ise mal oluş fiyatının esas alınması gerektiğini belirtmiştir.[952] Nihat Dalgın da uzun süre önce satın alınmış ancak satılamamış ticaret mallarının zekâtının verileceği dönemdeki maliyet fiyatına itibar edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[953]

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvaları doğrultusunda hazırlanan *Zekât: Sıkça Sorulanlar* kitapçığında ticaret veya yatırım için alınan arsaların satın alındığı kıymet üzerinden değil de piyasa değerleri üzerinden zekâtlarının her yıl verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı kararda emlâkçıların ticaret için ellerinde bulundurdukları dairelerin zekât hesaplamasının maliyet değerine göre yapılması gerektiği ifade edilmiştir.[954] DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, 2014 ve 2015 yıllarında da, ticaret veya değerlenince satmak üzere (yatırım amaçlı) alınan gayrimenkullerin

---

[945] DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun ilgili kararının metni şöyledir: "Emlâkçıların ticari amaçlı olarak alıp sattıkları daireler de ticaret malı kapsamında değerlendirilir. Buna göre, kullanım amaçlı olmayıp alıp satmak için emlâkçıların ellerinde bulunan dairelerin, bir yıllık borçları çıktıktan sonra piyasa değeri nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmiş ise kırkta bir oranında zekâtının verilmesi gerekir. Her bir dairenin üzerinden ayrı ayrı bir yıl geçmiş olması şart olmayıp, zekât verme sorumlusu olduktan sonra mülkiyete geçen emlâk, üzerinden bir yıl geçmese bile diğer mal ve emlâk ile birlikte aynı havuza dâhil edilerek zekâta konu olur." Bk. Özafşar *Fetvalar 1,* 18.

[946] Özafşar, *Fetvalar 1,* 251; a.mlf. *Fetvalar,* 245.

[947] Aynı yöndeki başka fetvalar için bk. Bâz, *Mecmûu fetâvâ*, 186; Mukrin, "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ", 334; Nâcî eş-Şirbînî Ali, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik,* 136; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr,* 7-8.

[948] Bk. Özafşar, *Fetvalar 1*, 251; Özafşar, *Fetvalar*, 245.

[949] Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", 666-668; Necdet Şensoy, "Zekât Muhasebesi", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017), 717-720.

[950] Bayyiğit, "Sonuç Bildirileri: Zekât", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler),* 1136.

[951] hayrettinkaraman.net. Erişim 19. Kasım 2018. http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00309.htm.

[952] Mehmet Erkal, *Zekât: Bilgi ve Uygulama* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 2008), 137.

[953] Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular,* 1/180.

[954] Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar,* 15.

kıymetleri üzerinden her yıl[955] zekâtlarının verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun zekâta tabi mallarda hangi değerin esas alınacağıyla ilgili farklı fetvalar verdiği görülmektedir. Şöyle ki, Kurul ticaret mallarının zekâtında kıymeti değil, maliyeti esas almıştır.[956] Kurul yine, kuyumculardaki ziynetlerin zekâtında maliyet değerini[957] esas alırken; hisse senetlerinde ise, piyasa değerine göre zekât verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[958]

Gayrimenkul malların satılamaması durumunda zekâtının neye göre verileceği ile ilgili olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Hayrettin Karaman, değerlerden birisinin esas alınması yerine, maliyet bedeli ile rayiç bedelinin ortalamasının alınması gerektiğini savunmuştur.[959] Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus var ki, o da şudur: Belediyelerin tespit ettiği rayiç bedeli, emlâkçıların ya da bilirkişilerin belirlediği piyasa değerine göre çok düşüktür. Belediyelerin tespit ettiği rayiç bedeli, maliyet değerine yakın bir rakamdır.[960] Piyasa değeri ise, maliyet değerinden yüksektir.

Malezya Muhasebe Standartları Kurulu (MASB) yayınladığı teknik duyuruda konuyla ilgili pratik bir yol izlemiştir. Buna göre zekâtın hesaplandığı dönemde zekâta tabi varlıklara ait borçlar ve finansal tablolar hazırlanırken hangi

---

[955] Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi',* 2/393. Konuyla ilgili olarak Kurul'un fetvası şu şekildedir: "Ticaret maksadıyla elde bulundurulan taşınmaz mallar zekâta tâbîdir. Kişilerin ticari amaçlı olarak alıp sattıkları taşınmaz mallar da bu kapsamda yer alır. Buna göre, büro ve mesken gibi kullanım amaçlı olmayıp alıp satmak amacı ile kişilerin ellerinde bulundurdukları taşınmazların, bir yıllık borçları çıktıktan sonra değeri nisâb miktarına ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmiş ise kırkta bir oranında zekâtının verilmesi gerekir. Ticaret veya yatırım yani daha sonra değerlenince satmak üzere alınmış olan taşınmazların kıymetleri üzerinden her yıl zekâtları verilir. Ev, dükkân, tarla veya bağ-bahçe yapma niyetiyle satın alınan arsalar ise zekâta tâbî değildir." Bk. Özafşar, *Fetvalar-1,* 251; Özafşar, *Fetvalar,* 245.

[956] Söz konusu fetva şöyledir: "Kâr amacıyla alınıp satılan mallara, ticaret malları denir. 80.18 gr. altın değerinde ticaret malına sahip olan kişinin, bu malın elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde, kırkta bir (%2,5) oranında zekâtını vermesi gerekir. Zekât, diğer şartlar yanında, hakikaten veya hükmen elde mevcut bulunup üzerinden bir yıl geçen maldan verilir. İleride sağlanması muhtemel artışlar zekâtın hesaplanmasında dikkate alınmaz. Ticaret malları için de aynı ilke geçerlidir. Bu itibarla, ticaret malının zekâtı verilirken, satıldığı takdirde elde edilecek kâr dikkate alınmadan sanki malın aynından (bizzat kendisinden) zekât veriyormuş gibi zekâtın verileceği tarihteki maliyet değeri esas alınır." Özafşar, *Fetvalar,* 243.

[957] Özafşar, *Fetvalar,* 244.

[958] Özafşar, *Fetvalar 1,* 252.

[959] Ticaret, yatırım, paranın değerini koruma gibi amaçlarla edinilmiş ev, arsa gibi istenildiği zaman hemen satılamayan ve fiyatı da zaman içinde değişen malvarlıklarının zekâtı, satılmadığı sürece, 'maliyeti ile raic bedelinin ortalaması' üzerinden ödenmelidir." Bk. hayrettinkaraman.net. Erişim 29.03.2019. http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00061.htm.

[960] Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", 663.

değerle ölçülmüşse, zekât hesaplamasında aynı değerler dikkate alınır.[961] Zekâta tabi malların değerlemesini sağlıklı yapabilmek için diğer bir çözüm ise, şirketlere düzenli olarak varlıklarının değerlemesini yapmayı teşvik etmektir.[962]

Gayrimenkul malların değerlemesi ile ilgili olarak Muhammed b. Sa'd Muhammed el-Mukrin, iki farklı seçenekten bahsetmiştir. Birincisi, gayrimenkul için yapılan harcamaya göre değerleme yapılması, yani maliyet değerinin esas alınmasıdır. İkincisi ise, zekâtın farz olduğu andaki piyasa değeridir. Değerleme çeşitlerinin mukayesesini yapan Mukrin, piyasa koşulları bozulduğunda değerin, maliyetin altına düşeceğini; bu durumun da müteahhidi zarara uğratacağını ifade etmiştir. Piyasa yükseldiğinde maliyet esas alınacağından, artış miktarına zekât verilmemiş olur. Bu da zekât verilecek kimselerin, değerdeki artışın zekâtından mahrum kalmasına sebep olur. Dolayısıyla en doğru yöntem, gayrimenkulün piyasa değerini esas almaktır. Bu da gayrimenkulün tamamlanan kısmının piyasa koşullarına göre değerlemesiyle olur.[963]

Zekât mallarını değerlemede bir diğer mesele de malın piyasa değerinin maliyet değerinden yüksek olmasıdır. Bu durumda henüz gerçekleşmemiş bir kazanç zekât matrahına eklenmiş olacaktır. Muhtemel olan bu kazanç -gayrimenkul satılmazsa- bir sonraki değerlemede sırasında piyasa fiyatının düşmesiyle ortadan kalkabilir ve olmayan bir değer üzerinden zekât verme durumu ortaya çıkabilir. Bu da zekât açısından adaletsiz bir durumun doğmasına sebep olacaktır. Karadâvî bu meseleyi çözmek için İbn Abbas'tan şöyle bir nakilde bulunur: *"Mala zekât terettüp ettiği hâlde satıncaya kadar beklemenin bir sakıncası yoktur."* Buradaki beklemekten maksat, malın fiilen satışını beklemektir. Bunun için malın satıldığı andaki gerçek fiyatını tespit edebilmek için satılana kadar beklemek ve zekâtını ona göre vermek gerekir.[964] Böylece malın gerçek değeri ortaya çıkmış olur.[965]

---

[961] Malaysian Accounting Standards Board, *Accounting for Zakat on Business, Technical Release i-1* (y.y.: Malaysian Accounting Standards Board, 2006), 9.
[962] Ahmed, Essia Reis v.dğr., "Zakat and Accounting Valuation Model", *Journal of Reviews on Global Economics*, 20 akt. Şensoy, "Zekât Muhasebesi", 718.
[963] Mukrin, "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ", 334.
[964] Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 293-294.
[965] Şensoy, "Zekât Muhasebesi", 718.

İslâmî Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Standartları Teşkilatı'nın (AAOIFI) hazırlamış olduğu Faizsiz Finans Standartları'nın[966] 35. maddesine göre, ticaret mallarının piyasa satış değeri ile değerleneceği vurgulanmaktadır. Maliyet değerine, sadece piyasa değerinin tespitinin zor olduğu durumlarda itibar edilebilir. Zekâtın tahakkuk ettiği tarihle ödendiği tarih arasında bir fiyat değişikliği ortaya çıkarsa bu durumda farz olduğu tarihteki fiyat[967] esas alınır.[968]

Yukarıda da görüldüğü üzere, mal çeşitlerine göre farklı değerleme ölçütleri mevcuttur. Ancak malın değerini belirlemede kolaylık ve netlik sağlanıp, buna göre uygulama yapılması önem arz etmektedir. Bu sebeple mal türlerinde ayrıma gitmeksizin, piyasa fiyatını esas alarak, bütün gayrimenkul malların değerlemesini buna göre yapmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Piyasa değerinde düşüş ya da yükseliş olsa da farz olduğu andaki değere itibar edilir. Çünkü o artış, gayrimenkulün değerine eklenmiş bir değerdir.

3.4.3.2. Modern Hukuk Açısından

VUK, iktisadî işletmelere dâhil olan kıymetleri, değerleme kapsamında gayrimenkullerin değerlemesine de değinmiştir. Buna göre, iktisadî işletmelere dâhil bilumum gayrimenkullerin değerlemesi, maliyet bedellerine göre yapılır. Bu kanuna göre, "gayrimenkullerin mütemmim cüzleri ve teferruatı, tesisatlar, makinalar, gemiler ve diğer taşıtlarla gayri maddî haklar"ın [969] değerlemesi gayrimenkul gibi yapılır.

Modern hukukta gayrimenkullerin değerlemesi ile ilgili üç farklı yaklaşım söz konusudur: "Emsal karşılaştırma yöntemi" diye de ifade edilen pazar

---

[966] İslâmî Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Standartları Teşkilatı (AAOIFI) tarafından hazırlanan söz konusu standartlar, Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk. *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, t.y.), 862.

[967] İslâmî Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Standartları Teşkilatı'nın (AAOIFI) hazırlamış olduğu İslâm hukuku standartlarının 35. maddesinin 5/2/2. bendi şu şekildedir: "Ticaret malları toplam ya da kısmen satışları göz önüne alınarak bulundukları yerin piyasa değeriyle kıymetlendirilir. Eğer her iki şekilde de satışları yapılıyorsa daha fazla olan yöntem itibara alınır. Maliyet ya da piyasa değerinden hangisi daha az ise ona göre kıymetlendirilmez. Eğer bu şekilde kıymetlendirilmesi oldukça zor ise bu durumda maliyete göre zekât hesaplanır. Zekâtın farz olduğu gün ile ödemenin yapıldığı gün arasında fiyat değişimleri yaşanmış ise zekâtın farz olduğu gün esas alınır." Bk. *Faizsiz Finans Standartları*, 862.

[968] Selmî, *Eserü't-tavârî alâ niyyeti zekâti'l-akâr*, 72-73; Şensoy, "Zekât Muhasebesi", 718-719.

[969] VUK, md. 269.

yaklaşımında gayrimenkulün değeri, piyasada işlem gören benzer taşınmazlar ile kıyaslanarak belirlenir. İkinci yöntem olan maliyet yaklaşımında temel ölçüt, alıcının ödeyeceği fiyatın, -eşdeğer bir varlığın ister satın alma ister yapım yoluyla olsun- maliyetinden fazla olmamasıdır. Bu tür değerlemede yapının yıpranmışlığı ve eskiliği dikkate alınarak maliyet belirlenmektedir. Üçüncü tür gayrimenkul değerleme ise gelir yaklaşımıdır. Buna göre gayrimenkulün değeri, ortaya çıkardığı gelirin, nakit akışlarının veya maliyet tasarruflarının bugünkü değerine dayanılarak tespit edilmesidir. [970] Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) göre uygulanacak değerlemenin belirlenmesi, tanımlar, kapsam, ilgili kalemler ve değişiklikler Türkiye Muhasebe Standartları'na (TMS) göre yapılmaktadır.[971]

3.4.4. Gayrimenkul Giderleri

Bir ticarî faaliyetin başlatılması ve yürütülebilmesi için eski dönemlere nazaran çok daha ciddi ve büyük masrafların yapılması gerekmektedir. Üstelik ticarî ve sınaî yatırımlar, hacim olarak nisap miktarını kat kat aşan miktarlara ulaşmaktadır. Bu tür işletmelerin kurulması ve yürütülebilmesi için yapılan harcamanın hesaba katılıp katılmaması, verilecek zekât oranı açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ticarî veya sınaî faaliyetlerin yürütülmesinde kullanılan alet ve makinelerdeki aşınma ve eskime hesaba katılacak mı? Hesaba katılacaksa hangi oranda katılacak ve bunun hesaplaması nasıl yapılacak?

Modern hukuk literatüründe gelir getiren malların -özellikle makinelerin- aşınması için amortisman kavramı kullanılmaktadır. Yıpranma ve aşınma payı anlamına gelen amortisman, gelir elde etmek amacıyla bulundurulan malların kullanımından kaynaklanan değer kaybını ifade etmektedir.[972]

Gayrimenkulün giderleri kapsamında önemli bir kalem olan amortismanın Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 313. maddesine göre mevzuu şu şekildedir: İşletmelerde bir yıldan fazla kullanılmasından dolayı yıpranma, aşınma veya kıymetten düşmeye maruz kalan gayrimenkuller, 269. maddeye göre değerlemesi

[970] harmonigd.com.tr. Erişim 06.05.2019. http://www.harmonigd.com.tr/tr/haber/gayrimenkul-degerleme-nedir/.htm.
[971] TTK, md. 80.
[972] Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekâtı", 379.

gayrimenkul gibi yapılanlarla [973] iktisadî kıymetlerin, alet, edevat, mefruşat, demirbaş ve sinema filmlerinin birinci kısımdaki esaslara göre tespit edilen değeri yok sayılmaktadır. Kanun ayrıca belli bir değerin altındaki gayrimenkul ve demirbaşın amortismana tabi tutulmayacağını açıklar. [974] VUK'nın arazide amortismanı düzenleyen 314. maddesine göre boş arazilerle boş arsalar amortismana tabi değildir. Söz konusu 314. madde, amortismana tabi olmayan boş arazi ve arsalarla ilgili bazı istisnalar getirmiştir. Buna göre tarım işletmelerinde bulunan meyvelik, fındıklık, zeytinlik, dutluk, güllükler, incir bahçeleri, bağlar gibi tarım tesisleri ve işletmede inşa edilen bütün yollar ve harklar da amortismana tabidir.[975]

VUK ayrıca, amortisman değerlemesinin nasıl yapılacağından da bahseder. Mükellefler ödemelerini, Maliye Bakanlığı'nın tespit ve ilan edeceği oranlar üzerinden yaparlar. Maliye Bakanlığı, ilan ettiği oranların tespitinde iktisadî kıymetlerin faydalı ömürlerini dikkate almaktadır. Bu tür değerleme, normal amortisman değerlemesidir. Kanuna göre ayrıca, azalan bakiyeler usulüyle de amortisman yapılmaktadır. Şöyle ki, bilanço esasına göre defter tutan mükellefler isterlerse, amortismana tabi olan varlıklarını, azalan bakiyeler üzerinden amortisman usulü ile yok edebilirler. Bu usul birkaç şekilde uygulanmaktadır. Birinci yönteme göre her yıl, üzerinden amortisman hesaplanacak değer, daha önce ayrılmış olan amortisman toplamından çıkartılır. İkinci yönteme göre uygulanacak amortisman oranı -%50'yi geçmemek kaydıyla- normal amortisman oranının iki katı olarak hesaplanır. Üçüncü yöntemde ise amortisman süresi, normal amortisman nispetlerine göre hesaplanır. Bu sürenin son senesinde devreden bakiye değerin tamamı, o yılın sonunda yok edilir.[976]

VUK, yukarıdakilerin dışında bir de fevkalade amortisman hesaplaması getirmiştir. Amortismana tabi olup da yangın, sel, deprem gibi âfetlerle değerini tamamıyla ya da kısmen kaybeden; teknolojinin gelişmesiyle verimi ve kıymeti düştüğü için kısmen veya tamamen kullanılamayan; cebri çalışmadan dolayı gereğinden fazla aşınma/yıpranmaya maruz kalan menkul ve gayrimenkullerle ilgili

[973] Gayrimenkullerin mütemmim cüzleri ve teferruatı, tesisat ve makinalar gemiler ve diğer taşıtlar, gayrimaddi haklar, gayrimenkul gibi değerlenir. Bk. VUK, md. 269.
[974] VUK, md. 313.
[975] VUK, md. 314.
[976] VUK, md. 315.

haklara, "fevkalade ekonomik ve teknik amortisman nispetleri" uygulanır. Söz konusu tespit, mükellefin müracaatı üzerine ilgili bakanlığın görüşü alınıp, Maliye Bakanlığı'nca her işletme için tespit yapılır.[977] Maliye Bakanlığı'nca tespit ve ilan edilen amortisman nispetleri, ilanların yapıldığı ve müracaatta bulunulan hesap döneminden itibaren geçerlidir.[978]

Gayrimenkullerin zekâtı bağlamında, makinelerin ürettiği malların da değerlemesi yapılır. Aşınma payı düşüldükten sonra, diğer şartları taşıması durumunda, mallardan elde kalan kârın ve bütün gelirin zekâtı verilir. Aslında aşınma en temel ve klasik gelir aracı olan toprakta da söz konusudur. Topraktaki aşınma ve verim düşüklüğü nadasa bırakma, gübreleme, ilaçlama vb. yöntemlerle giderilmeye çalışılır.[979] Dolayısıyla masrafların/giderlerin hesaba katılması ticarî hayatın sürdürülebilirliği için zaruridir. Kişinin aslî ihtiyaçları[980] nasıl zekâttan muaf tutuluyorsa, aynı şekilde ticarî kuruluşlar için de bu tür giderler zekât hesaplamasında dikkate alınmalı ve kapsam dışı bırakılmalıdır.

VUK, gider hesaplamasında gayrimenkullerin maliyet bedeline, satınalma bedelini ve aşağıdaki zikredeceğimiz şu giderleri de dâhil etmiştir:

> Makina ve tesisat ile ilgili gümrük vergileri, nakliye ve montaj giderleri; mevcut bir binanın satın alınıp yıkılması ve arsasının tesviye masrafları… Noter, mahkeme, kıymet takdiri, komisyon ve tellaliye (tellallık) giderleri. Emlâk Alım ve Özel Tüketim vergilerini maliyet bedeline ithal etmekte veya genel giderler arasında göstermekte mükellefler serbesttirler.[981] İnşa edilen binalarda ve gemilerde, imal edilen makina ve tesisatta bunların inşa ve imal giderleri, satın alma bedeli yerine geçer.[982]

VUK'ya göre gayrimenkullerde veya elektrik üretim/dağıtım varlıklarında maliyet bedelinin artması da söz konusu olabilir. Bu tür kuruluşlarda normal bakım, tamir ve temizleme giderlerinin yanında, gayrimenkul varlığı veya elektrik üretim ve dağıtım varlıklarını büyütmek ya da iktisadî değerini artırmak için yapılan masraflar, ilgili varlıkların maliyetine eklenir. Gayrimenkullerin kiraya verilmesi, elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının işletme hakkının devredilmesi durumunda kiracı veya işletme hakkını elinde bulunduranın yaptığı birinci ve ikinci fıkralardaki

[977] VUK, md. 317.
[978] VUK, md. 318.
[979] Karadâvî, "Müzakere", 591-592.
[980] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/64-65.
[981] VUK, md. 270.
[982] VUK, md. 271.

giderler,[983] söz konusu malların özel maliyet bedeli olarak giderlere eklenir. Kiracının veya işletme hakkını elinde bulunduran tüzel kişiliğin, ticarî faaliyetini yürütebilmek için kurduğu tesisata ait giderler de maliyete eklenir. Gayrimenkuller veya elektrik üretim ve dağıtım varlıkları için hem tamir hem de kıymet artırma giderlerinin olması durumunda, mükellef bu giderlerden maliyet bedeline eklenecek kısmı ayrıca belirtmek zorundadır.[984]

Yukarıda açıklamalardan hareketle şu yargıya varmak mümkündür: Ticarete konu olan ve gelir getiren bir gayrimenkulün varlığının ve sahibine kazanç getirmesinin devam etmesi için gerekli olan bütün masrafların yanında; söz konusu malın üretim sürecine dâhil olmasından kaynaklanan değer kaybı da gider olarak hesaba katılır. Dolayısıyla giderler, gayrimenkulden elden edilen gelirden düşülerek net kâr/kazanç ortaya çıkartılıp, zekâtı ona göre verilir.

3.5. GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂT ORANLARI

Fıkıh bilginleri, nema özelliği olan gayrimenkul malların zekât oranı hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu ihtilâfın sebeplerinden biri, bu tür malların Asr-ı saâdet'te, günümüzdeki gibi ticarete konu olmamalarıdır. Ayrıca oranlar belirlenirken adaletin gözetilmesi, ticarî hayatı ve üretimde canlılığı devam ettirme gibi konularda hassasiyet de ihtilâfa sebep olmuştur.[985] Günümüz fıkıh bilginleri, nema özelliği olan ve buna bağlı olarak gelir getirici özelliğe sahip olan gayrimenkul mallardan verilmesi gereken oran hakkında birbirinden farklı görüş belirtmişlerdir. Bu kısımda görüşler, İslâm Hukuku ve modern hukuk çerçevesinde ele alınacaktır.

[983] Birinci fıkra makine, tesisat ile ilgili gümrük vergileri, nakliye ve montaj giderlerinden; ikinci fıkra ise, mevcut bir binanın satın alınıp yıkılması ve arsasının tesviye masraflarından bahsetmektedir. Bk. VUK, md. 270.

[984] VUK, md. 272.

[985] Tarih boyunca İslâm, vergi koymada adaletin sağlanması ve üretimin devam ettirilebilmesine özen göstermiştir. Konuya gösterilen hassasiyete bir örnek teşkil etmesi bakımından Ömer b. Abdülazîz'in, Abdülhamit b. Abdurrahman'a yazdığı mektup için bk. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 327.

3.5.1. İslâm Hukukuna Göre Oranlar

Oranlar belirlenirken zekâtta dikkate alınacak sermayenin hesaba katılıp katılmamasına göre genel olarak iki görüş vardır. Şimdi bu hesaplama teknikleri ve buna göre verilmesi gereken oranlar izah edilecektir.

3.5.1.1. Sermayeyi Hesaba Katan Görüş

3.5.1.1.1. Kırkta bir

Sermayeyi hesaba katan birinci görüşe göre zekât, sermaye artı kazançtan verilmektedir. Sermayenin hesaba katılması gerektiği görüşünde olanlar gayrimenkul malları, zekâta tabi beş temel mal türünden ticarî mala benzetmişlerdir.[986] Buna göre zekât, -ticaret mallarında olduğu gibi- sermaye ile bu sermayeden kaynaklanan gelirin toplamından verilir. Bu hesaplama yöntemine dayanak olabilecek bir fetva da Ebû Hanîfe'nin erkeği ve dişisi bir arada bulunan sâime atlarla ilgili kanaatidir. Ebû Hanîfe'ye göre karışık durumda olan sâime atlar, zekâta tabidir. Verilecek oran da atların değeri üzerinden %2,5'tir.[987] Ebû Hanîfe'nin verilecek oranı %2,5 olarak tespit etmesi, sâime atları, ticaret malı gibi gördüğünü ortaya koymaktadır. Ebû Hanîfe böyle yaparak, daha önce zekâta tabi olmayan atları, nema özellikleri sebebiyle ticaret malı gibi görmüş ve zekâta tabi kılmıştır.

Bu tür malların zekât oranı ile ilgili olarak Müşâvere Heyeti, 19/05/1954 tarihinde kendisine sunulan bir dilekçeye verdiği cevapta, *"arsaları satmak ve ticaret etmek kastı ile aldığı takdirde dahi bunların kıymetlerinden kırkta birini (%2,5) zekât olarak vermeyi"*[988] gerekli görmüştür. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarından hareketle, 2014 ve 2015 yılında basılan eserlerde aynı görüş tekrar edilmiştir.[989]

---

[986] İbrahim Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar (Nisap ve Zekât Oranları)* (Ankara: Ayrıntı Basın Yayın, 2015.), 159; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 607; Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekâtı", 392-393.

[987] Serahsî, *Mebsût*, 2/188. Aynı görüşü ifade eden başka bir fetva için bk. Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/271.

[988] Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, 159; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 607; Yücel, "Güncel Zekât Problemleri", 661. Gayrimenkul mallardan verilmesi gereken oranı ticaret mallarında olduğu gibi %2,5 olarak ifade edip de sermayenin hesaba katılıp katılmamasını beyan etmeyen bir görüş için bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/605.

[989] Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar*, 15.

Zekât hesaplamasında bu tür gayrimenkul mallara ayrıca kuvvetli alacaklar, varsa altın/gümüş ve para da eklenir. Bu kimse, ticaretle meşgulse ticarî sermayesini ve gelirini ekleyerek hesaplama yapar. Yukarıda saydığımız bütün mal varlıklarının toplamından %2,5 oranında zekât verilir. Bu tür gayrimenkullerden gelir elde edildiği için, bunların eski devirlerdeki zanaatkârların el aletleri gibi kabul edilip zekâttan muaf tutulmaları doğru değildir.[990] Ayrıca gayrimenkul mallardan verilmesi gereken miktar, tarım arazilerindeki orandan daha az olmalıdır. Çünkü tarım arazisinin kullanılamaz hale gelmesi, çok zayıf bir ihtimaldir. Fakat özellikle sanayide kullanılan makinaların aşınması ve eskimesi normal bir durumdur. Ayrıca yeni teknolojilerin ortaya çıkması, eski makinaları kullanılamaz hale getirecektir. Bu da eldeki önemli bir sermayenin devre dışı kalması demektir. Bu sebeple gelir getiren gayrimenkul malları, tarım ürünlerine ve ondan verilmesi gereken orana benzetmek yerine, ticaret mallarına benzetmek daha doğru olacaktır. Buna göre zekât sistematiğindeki kurallar dikkate alınarak borçlar, malzeme, işçilik, üretim, pazarlama, yönetim, finansman vb. giderler düşüldükten sonra, yıllanma da tamam olunca, arsa ve binanın değeri hesaplanır. Bu mallara, zekâta tabi eldeki diğer varlıklar da eklenerek %2,5 oranında zekât verilir.[991] 1952 Şam Konferansı'nda alınan kararlara[992] muhalif görüş bildiren Mahmut Şeltut[993] (ö. 1963) ve zekâtla ilgili müstakil bir eser kaleme alan Yûsuf Kâsım[994] da aynı görüştedir.[995]

Türkiye'deki bazı İslâm hukukçuları da -zekâttaki nema ilkesi dikkate alınarak- üretimde kullanılan sermayeden ve bu özelliğe sahip başka mallardan da

---

[990] Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 41; Vehbe ez-Zuhaylî, "Müzakere", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 597; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 531-532; a.mlf., *Zekât: Bilgi ve Uygulama*, 181. Bâz, "el-Fetâvâ", 85/ 41, 42, 43; Abdullah b. Mansûr el-Gufeylî, *Nevâzilü'z-zekât: Dirâsetün fıkhiyyetün te'sîliyyetün li-müsteceddâti'z-zekât* (Riyad: Benkü'l-Bilad; Dârü'l-Meyman, 2008/1429), 127; Mahacne, *Zekâtü'l-akâr*, 296.

[991] Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 92-93.

[992] Nitekim söz konusu konferansta gayrimenkul malları zekâta tabi olduğu, bunların safi gelirlerinden 1/10 (%10), gayrisafi gelirden ise 1/20 (%5) oranında zekât verilmesi gerektiği görüşü ifade edilmiştir. Bk. Ebû Zehre, *Uygulamalı Zekât Hukuku,* 70; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 530; a.mlf., *Zekât: Bilgi ve Uygulama*, 181-182.

[993] Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ: Dirâsetü'l-müşkilâti'l-müslimi'l-muâsır fî hayâtihi'l-yevmiyyeti'l-âmme* (Kâhire: Dâru'ş-Şüruk, 1975), 130.

[994] Yûsuf Kâsım, *Hulâsatü ahkâmi'z-zekâti't-ticâre ve's-sınâa*, 46-50 akt. Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 536-537.

[995] Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 536-537.

ticarî nitelik taşımaları sebebiyle %2,5 oranında zekâtın verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[996] Yukarıda da değindiğimiz üzere, iş ve üretim makinelerini gayrimenkul olarak kabul eden DİB Müşâvere Heyeti, bu mallardan hangi ölçüye göre zekât verileceğini ise belirtmemiştir.[997] Konya'da tertip edilen II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku'nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi'nde üretim ve hizmet işletmelerinin zekâtı ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz oran (%2,5) tercih edilmiştir. Buna göre işletmelerin üretim araçları da zekâta dâhil edilip, zekât matrahı buna göre hesaplanır. Dolayısıyla zekât sermaye artı kazançtan verilir. Bu mallar yıllanma ve nisap şartını da sağlayınca, üretim araçları ve gelirin toplamından %2,5[998] oranında zekât verilmesi gerekir.[999]

3.5.1.1.2. Onda bir, Yirmide bir

Gayrimenkul gibi yeni ortaya çıkan malları, zekât sistematiğine yeni bir mal türü olarak kabul etmek yerine, zekâta tabi beş temel mal türünden birine benzetilerek hüküm verilmektedir. Gayrimenkulleri tarım ürünlerine benzetenler, kendisinin veya dayandığı temelin toprak olmasından hareket etmişlerdir. Buna göre toprakta olduğu gibi gayrimenkullerde de masraf durumuna göre %10 ya da %5 zekât (öşür) verilecektir. Ancak günümüzde ticarete konu olan gayrimenkul türlerinin önemli bir kısmı -kiraya verilenler hariç- sürekli gelir getirmemektedir. Dolayısıyla tarım ürünlerinde olduğu gibi sermaye (toprak, arazi, bina vb.) hesaba katılmaksızın, gelirden zekât verilmesi mümkün değildir.

Ayrıca özellikle konumuzu teşkil eden bina, arsa gibi gayrimenkullerin ticaret niyetiyle elde bulundurulduğu açıktır. Dolayısıyla gayrimenkulleri, ticaret mallarına benzetmenin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Buna göre hesaplama şu şekilde yapılır: Zekât matrahı, -ticaret mallarında olduğu gibi- sermaye ile bu

---

[996] Eskicioğlu, "İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", 454; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 529, 534, 542; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular,* 1/182; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 594.

[997] Bk. DİB Müşâvere ve Dinî Eserler İnceleme Hey'eti, 07/02/1957 tarih ve 55 sayılı kararı.

[998] Sermayenin tamamının hesaba katılıp %10 zekât verileceğine dair başka bir görüş için bk. Mahacne, *Zekâtü'l-akâr,* 145-146.

[999] Bayyiğit, "Sonuç Bildirileri: Zekât", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler),* 1136; islamland.com. Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

sermayeden kaynaklanan gelir toplanarak belirlenir. Nisap ve yıllanma gibi gerekli şartları taşıdıktan sonra, matrahın toplamından %2,5 oranında zekât verilir.

3.5.1.2. Sermayeyi Hesaba Katmayan Görüş

Zekât hesaplamasıyla ilgili olarak ikinci görüş zekâta tabi gayrimenkul malın sermayesini hesaba katmayıp, gelirini dikkate almıştır. Buna göre, gayrimenkul malların yanında sanayi ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak oluşan üretim tesisleri ve taşımacılık gibi ortaya çıkan yeni sektörler de hesaba katılmıştır. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, konu ile ilgili fetvasında satma niyeti taşımaksızın, üretim amacıyla satın alınan makineleri de gayrimenkul olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla bu tür malların kendileri zekâta tabi olmayıp, işletilmeleri ve üretime katkı sağlamaları durumunda onlardan elde edilen gelir zekâta tabidir. Bu tür mallar, zekât hesaplamasında tarım ürünlerine ve madenlere benzetilmiştir. Söz konusu mal ve sektörlerin zekât hesaplamasında sadece üretimden elde edilen gelir/kazanç matraha dâhil edilmekte, -çok büyük ekonomik değeri olsa bile- ana sermaye ihtiyaç gibi kabul edildiğinden, hesaba katılmamaktadır.[1000] Kaldı ki, ana sermaye hesaba katıldığında nisabı da aşmaktadır. Buna göre, yukarıda saydığımız mal türlerinde zekât matrahı hesaplanırken sermaye hesaba katılmayıp, sadece gelirden zekât verilmektedir.[1001] Klasik fıkıh literatüründe bazı mal türlerinin zekâtı hesaplanırken ana sermeyenin hesaba katılmayacağı ve nisap şartının aranmayacağı görüşü de mevcuttur. Nitekim tarım ürünlerinde arazinin değeri hesaba katılmamış, sadece elde edilen gelirden öşür verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. [1002] Ayrıca Hanefîlere göre madenlerde ne kadar çıkıp çıkmadığına bakılmaksızın (nisap şartını aramaksızın), yer altından çıkan madenin beşte birinin (humus) zekât olarak verilmesi gerekir.[1003] Kuveyt'te yapılan 7. Zekât Konferansı'nda da fabrikalarla

[1000] Gayrimenkul malların, özellikle de sanayi kuruluşlarının zekâtında sermayeyi hesaplamaya dâhil etmeyen anlayışla ilgili farklı bir fetva da söz konusudur. Buna göre zekât matrahı hesaplanırken söz konusu sermaye, sadece altın ya da gümüş olması durumunda dikkate alınır. Aksi halde sadece elde edilen kazançtan verilir. Bk. Ali Özek, *Zekât Rehberi: Pratik Bilgiler* (İstanbul: İSAV Yayınları, 1989), 13-14.

[1001] Mevdûdî, *Fetâva'z-zekât*, 19-20; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, 159; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 607; Âl-i Seyf, "Zekâtü'l-müsteğallât", 333-334; Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekâtı", 392-393.

[1002] Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/108; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/504; Mergînânî, *Hidâye*, 1/117-118; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/4.

[1003] Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/520-522; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/44.

içindeki makineler ana sermaye sayılmış ve zekâta tabi olmadıkları ifade edilmiştir.[1004]

3.5.1.2.1. Onda bir, Yirmide bir

Gayrimenkul malların zekâtı verilirken sermayeyi hesaba katmayan görüşe göre üç farklı oran söz konusudur. Bu oranlardan birincisi, tarım ürünlerine kıyas edilerek belirlenmiştir. Nitekim 1952 yılında Şam'daki konferansta Muhammed Ebû Zehre, Abdülvehhâb Hallâf ve Abdurrahman Hasan tarafından sunulan raporda sanayi makinaları ve benzeri mallarla ilgili zekât oranı belirlenirken bu mallar ziraî araziye; onlardan elde edilen gelir de arazilerden elde edilen ürünlere kıyas edilmiştir. Buna göre safi gelirden 1/10 (%10), gayrisafi gelirden ise 1/20 (%5) oranında zekât gerekir.[1005]

Karadâvî verilmesi gerekli oran açısından yukarıdaki görüşe katılmakla birlikte, masrafın dikkate alınması gerektiğinden hareketle hesaplamaya itiraz etmiştir. Ona göre, tarım arazisi sürekli gelir getirmektedir. Arazide yıpranma ve aşınma, fabrika ve binalara nazaran çok azdır.[1006] Dolayısıyla fabrika ve binalarda masrafların dikkate alınması gerekir. Buna göre varsa vergi borçları, işlerin yürütülebilmesi için gerekli olan masraflar ve yıllık amortisman (yıpranma payı) bedeli düşüldükten sonra fabrikanın safi gelirleri tespit edilebiliyorsa %10, tespiti mümkün değilse %5 oranında zekât verilir. Dolayısıyla Karadâvî, amortisman bedeli, vergiler ve diğer masrafları gelirden düşmek kaydıyla, gelir getiren malların (müstegallât) zekâtının, tarım arazisine kıyas ederek verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[1007] Hayreddin Karaman'a göre makina ve fabrikalar, alım satımla el değiştirerek ya da kiralama ve işletme yoluyla kazanç sağlamadıkları için, ticarî eşya sayılamazlar. Dolayısıyla tarım arazisi gibi kabul edilmeleri daha doğrudur. Karaman'a göre de verilmesi gereken oran, aşınmanın olduğu mallarda amortisman bedelinin düşülmesinden sonra, safi gelirden 1/10 (öşür), gayri safi gelirden

[1004] Eşkar, *Ebhâs fıkhiyye fî kazâya'z-zekâti'l-muâsara* 2/906. Aynı görüşü ifade eden başka fetvalar için bk. Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât,* 36-37; Mukrin, "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ", 328. Aynı yönde bir değerlendirme için bk. Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, 231-232.

[1005] Ebû Zehre, *Uygulamalı Zekât Hukuku,* 70; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 530; a.mlf., *Zekât: Bilgi ve Uygulama,* 181-182.

[1006] Fatih Mehmet Aydın, "Toprak Ürünlerine Kıyas Edilmeye Çalışılan Bazı Malların Zekâtı Hususuna Eleştirel Bir Bakış", *VI. Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 47.

[1007] Karadâvî, "Müzakere", 591-592.

1/20'dir (nisf öşür).[1008] Ayrıca aşınma ve eskimenin olduğu mal türlerinde amortisman bedelinin kazançtan ödenmesi sebebiyle, bu tür giderlerin düşülmesinin gerekmediğine dair bir görüş de mevcuttur.[1009]

3.5.1.2.2. Kırkta bir

Gayrimenkul malların zekâtının hesaplamasında sermayenin hesaba katılmadığı ikinci oran %2,5'tir. Nitekim Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye'nin 1965'te, Kahire'de aldığı kararlara göre gelir getiren bina, fabrika, gemi, uçak gibi menkul/gayrimenkul mallar, aslî ihtiyaç gibi kabul edildiklerinden kendilerine (ayn) zekât düşmez. Bu tür mallar ile ilgili hesaplama şu şekilde yapılır: İşletmedeki dönen sermaye ve kâr hesaplanır. Bunlardan işçilik, malzeme, borç, üretim, yönetim, pazarlama ve finansman gibi giderler düşülür. Elde edilen gelirden kalan miktar nisaba ulaşır ve yıllanma gerçekleşirse, %2,5 oranında[1010] zekât verilir.[1011] Din İşleri Yüksek Kurulu da yukarıdaki şartları sağlamaları durumunda gayrimenkullerden %2,5 oranında [1012] zekâtın verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.[1013]

Kuveyt Zekât Kurumu'na göre ticarî servetin aksine, sanayideki servet zekâta tabi değildir. Dolayısıyla sermaye hesaba katılmaksızın, sadece elde edilen kâr ve ham maddenin toplamının nisaba ulaşması ve yıllanma şartının gerçekleşmesi durumunda söz konusu mallar zekâta tabi olur.[1014]

Modern dönemde gayrimenkul mallar bağlamında ele alınan konulardan biri de fikrî haklardır. Fikrî haklardan elde edilen gelirden verilecek oran hakkında

---

[1008] Bk. hayrettinkaraman.net. Erişim, 25 Temmuz 2019. http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0116.htm. Gayrimenkul gibi gelir getiren malların zekâtı hakkında yakın dönemde ülkemizde yapılan başka çalışmalarda da benzer görüşler serdedilmiştir. Daha ayrıntılı bilgili ve değerlendirmeler için bk. Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, 84; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar,* 180-181; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 602-603.

[1009] Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, 159.

[1010] Kuveyt'te yapılan 7. Zekât Konferansı Kararları için bk. Eşkar, *Ebhâs fıkhiyye fî kadâya'z-zekâti'l-muâsıra*, 906. Ayrıca bk. Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 73; Nâcî eş-Şirbînî Ali, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 135, 177; Hüseyin Sözen, *Gayrimenkul Malların Zekâtı* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 73.

[1011] Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 5354-535; a.mlf., *Zekât: Bilgi ve Uygulama*, 182; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 602.

[1012] Mergînânî, *Hidâye*, 1/112-113.

[1013] Özafşar, *Fetvalar 1*, 251.

[1014] Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 53, 74, 85; Mevdûdî, *Fetâva'z-zekât*, 37, 40.

da -yukarıda olduğu gibi- ihtilâf söz konusudur. Bir kısım fıkıh bilginleri, fikrî haklardan elde edilen geliri, emekle kazanılan gelir gibi kabul etmişlerdir. Bu mallar nisaba ulaşmışlarsa, mâl-i müstefâd kabul edilip, yıllanma şartı aranmaz. Verilmesi gereken oran da %2,5'tir.[1015] İkinci grup fıkıhçılara göre ise, bu tür kazançların gayrimenkul sermaye iradı niteliğinde olması hasebiyle, nisabı ve yıllanmayı dikkate almaksızın safi gelirden %10, gayrisafi gelirden %5 oranında zekât verilmesi[1016] gerekmektedir.[1017]

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'na göre, kira gelirlerinin zekâtında da verilecek oran %2,5'tir.[1018] Mehmet Erkal da bu görüştedir.[1019] Günümüz fıkıh bilginlerinden İbrahim Fuat, Ahmed Ali, Şevki İsmail Şehhâte ve Vehbe Zuhaylî de aynı kanaati paylaşmaktadır. Bu görüşün sahiplerine göre bina, otobüs, uçak, otel, pansiyon, kamp vb. kiraya verilen yerlerin -sahibinin hakikî ya da hükmî şahsiyet; malın da menkul ya da gayrimenkul olup olmadığına bakılmaksızın- değerlemesi yapılıp zekâtı verilir.

3.5.1.2.3. Esnek oran

Gayrimenkul kapsamına giren mal türlerinde ticaret malı veya toprak ürünlerine kıyasla belirlenen iki oranın dışında, sabit bir oran belirlemeyen üçüncü bir görüş de vardır. Bangladeşli âlim Moulana Abdul Mannan'ın benimsediği bu görüşe göre, sanayi sektöründe üretim yapan makinalarda aşınma ve yıpranma, tarım ürünlerine kıyasla daha fazladır. Ayrıca üretimden elde edilen gelir, sektörlere göre değişkenlik arz eder. Bu sebeple, zekât oranlarının esnek ve değişken olması gerekmektedir.[1020]

[1015] Ahmet Yılmaz, "Günümüz Zekât Problemleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1998): 116.

[1016] Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, 182-183.

[1017] Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 596.

[1018] Kurul'un konu ile ilgili fetvası şöyledir: "Bir yıllık borcu ve aslî ihtiyaçları dışında 80.18 gr. altını veya bu miktar değerinde malı yahut parası olan kimseler, dinen zengin sayılır. Kira gelirlerinin zekâta tâbî diğer mal ve gelirlerle birlikte, temel ihtiyaçlar ve borçlar çıktıktan sonra nisap miktarına (80.18 gr. altın veya değeri) ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde, %2,5 oranında zekâtının verilmesi gerekir." Bk. Özafşar, *Fetvalar 1*, 248; Özafşar, *Fetvalar*, 242.

[1019] Erkal, *Zekât*, 183-184.

[1020] Moulana Abdul Mannan, *İslâm Ekonomisi: Teori ve Pratik,* çev. Bahri Zengin (İstanbul: Fikir Yayınları, 1973), 410.

3.5.1.2.4. Oranlarla İlgili Değerlendirme

Zekâta tabi olan gayrimenkul malların hesaplama ve oranlaması ile ilgili olarak yukarıda söylediklerimizden şu sonuçlara varılabilir: Zekât matrahının ve oranın belirlenmesi, ana sermeyenin (kapital) hesaba katılıp katılmamasına bağlı olarak değişmektedir. Temel prensip olarak gelir getiren mallarda ana sermaye hesaba katılmaz. Bu tür mallarda zekât, ana sermeyenin geliri üzerinden verilir. Nitekim tarım ürünlerinin zekâtında (öşür) hesaplama buna göre yapılmaktadır. Ticaret malları gibi kendileri kazanca sebep olan malların zekâtı ise, ana sermaye ve kazancın toplamından verilmektedir. Nisap ve yıllanma şartı da zekâtta iki temel mal olan ticaret malları ve tarım ürünlerine benzetilmek suretiyle belirlenmektedir. Buna göre, ana sermeyenin hesaba katılmadığı tarım ürünleri -ve bir görüşe göre gayrimenkul mallarda- yıllanma şart değildir. Ebû Hanîfe, tarım ürünlerinde nisabı şart koşmamıştır. Ona göre elde edilen mahsul az da olsa, zekâtının (öşür) verilmesi gerekir. Ebû Hanîfe'nin aksine genel kanaat ise, bu tür mallarda nisabın gerekli olduğudur. Ancak sermayenin hesaba katıldığı ticaret malları ve gayrimenkul mallarla ilgili ikinci görüşte ise gayrimenkuller, ticaret mallarına benzetildiklerinden, onlarda yıllanma ve nisap şart koşulmuştur.

3.5.2. Günümüz Hukukuna Göre Vergi ve Oranlar

Emlâk vergisinin konusu gayrimenkullerdir. Gayrimenkullerden vergi alma uygulaması, gerçek değerin tespitinin zor olması sebebiyle ödeme gücü anlayışı yerine, fayda teorisine dayanmaktadır. Fayda teorisi, yerel yönetimlerce yapılan yol, su, kanalizasyon ve bayındırlık gibi hizmetler sebebiyle gayrimenkullerin değerlerinin arttığı düşüncesine dayanır. Bu hizmetlerin getirdiği malî yük, varlık durumuna bakılmaksızın gayrimenkullerin sahiplerine yüklenmektedir. Böylece yerel yönetimler için de önemli bir gelir kaynağı ortaya çıkmaktadır. Emlâk Vergisi Kanunu'nda (EVK) bina ve arazi vergisi olmak üzere iki farklı vergi olmakla birlikte, her iki vergiyle alakalı düzenlemeler büyük ölçüde bütünlük arz etmektedir. Kanunda her iki vergi için ortak hükümlere de yer verilmiştir.[1021] Yukarıda da görüldüğü üzere, İslâm hukukunun aksine modern vergi anlayışında muhatap/mükellef, sadece zenginler değildir. İslâm hukukunda sadece tarım

[1021] Yıldırım, *Gayrimenkullerde Vergilendirme*, 130-131.

ürünleri ve madenlerin zekâtında vergi yönü ağır bastığı için, onlarda belli bir varlığa sahip olma (zenginlik) şart değildir.

İslâm hukukuyla modern vergi hukukunun gayrimenkulleri vergilendirmedeki farklarından biri de vergiye muhatap olan mükelleftir. İslâm hukukuna göre zekâtın mükellefi gerçek kişiler olurken, EVK'ya göre bina vergisinin mükellefi binanın sahibi ya da intifa hakkını elinde bulunduran kimse, o da yoksa binanın sahibi gibi tasarruf hakkını elinde bulunduran tüzel kişiliktir.[1022]

Gayrimenkul mallarda verilmesi gereken oranı tespit ve tayinde modern hukuktaki vergi oranlarını belirtmek, konunun anlaşılmasına ve mukayese yapmaya da imkân tanıyacaktır. Bu sebeple gayrimenkullerin vergi oranlarını ele alan kanunları nakletmeyi uygun görmekteyiz. EVK'nın 1. maddesi[1023] Türkiye'de bulunan bütün binaların, bina vergisine, 12. maddesi[1024] ise arazi ve arsaların arazi vergisine tabi olduğunu ifade etmektedir. EVK'nın bina vergisinin oranlarından bahseden 8. maddesi şöyledir:

> Bina vergisinin oranı meskenlerde binde bir, diğer binalarda ise binde ikidir. Bu oranlar, 5216 sayılı kanunun uygulandığı büyükşehir belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde %100 artırımlı uygulanır. Cumhurbaşkanlığı, vergi oranlarını yarısına kadar indirmeye veya üç katına kadar artırmaya yetkilidir.[1025]

Kanun metninde de görüldüğü üzere, binanın mesken amacıyla kullanılıp kullanılmamasına göre iki farklı vergi dilimi/oranı söz konusudur. Yine yerleşim yerinin büyükşehir sınırları içinde olmasıyla vergi iki katına çıkartılmıştır. Ayrıca zekâttaki sabit ve değişmeyen oranların aksine, gerekli görülmesi halinde bu oranlar, yürütme erki tarafından iki katına kadar artırılabilmektedir. Vergi oranlarının yürütme erki tarafından değiştirilebileceğine dair bir diğer örnek de Katma Değer Vergisi Kanunu'nda (KDVK) göze çarpmaktadır. KDVK'nın Cumhurbaşkanı'na vermiş olduğu yetkiyle gayrimenkul mallar ile alakalı olarak inşaatın üzerine kurulduğu arsanın ya da konutun vergi değeri ve bulunduğu yere göre konut teslimleri için farklı vergi oranları tespit edilebilmektedir.[1026]

[1022] EVK, md. 3.
[1023] EVK, md. 1.
[1024] EVK, md. 12.
[1025] EVK, md. 8.
[1026] Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK), *Resmî Gazete 18563* (02 11 1984), Kanun No. 3065, md. 28.

Vergi oranlarından bahseden EVK devamında muafiyetlerden de bahsetmiştir. Buna göre;

> Cumhurbaşkanı, kendisine bakmakla mükellef kimsesi olup on sekiz yaşını doldurmamış olanlar hariç olmak üzere hiçbir geliri olmadığını belgeleyenlerin, gelirleri münhasıran kanunla kurulan sosyal güvenlik kurumlarından aldıkları aylıktan ibaret bulunanların, gâzilerin, engellilerin, şehitlerin dul ve yetimlerinin Türkiye sınırları içinde brüt 200 m²'yi geçmeyen tek meskeni olması (intifa hakkına sahip olunması hali dâhil) halinde, bu meskenlerine ait vergi oranlarını sıfıra kadar indirmeye yetkilidir… Yeni inşa edilen bina veya binaların vergisi, arsasının (veya arsa payının) vergisinden az olamaz. Bu hüküm binaların inşalarının sona erdiği yılı takip eden bütçe yılından itibaren dört yıl uygulanır.[1027]

Yukarıda da görüldüğü üzere, EVK'nın muafiyetlerden bahseden bölümünde yürütme erki, vergi oranlarında değişiklik yapma ve vergi oranını indirme hakkına sahiptir. Sosyal devlet anlayışı gereği kanunda olan bu muafiyet, aslında zekâtta da mevcuttur. Zira nisabın altındaki ekonomik varlığın ve ihtiyaç için bulundurulan malın zekâttan muaf tutulması da aynı sosyolojik faydayı yani muhtaçların gözetilmesini amaçlamaktadır. Ancak şu hususun da vurgulanması gerekmektedir: Modern hukukta bütün gayrimenkullerden vergi alınırken İslâm hukukunda ise, sadece ihtiyaç fazlası, nisap ve nema şartını sağlayanlardan zekât alınmaktadır. Modern vergi hukukundaki terakkîlik[1028] prensibinin zekâtta olmayışı da temel farklardan biridir. Nitekim -bilindiği üzere- zekâtta, %2,5, %10-5, %20 gibi sabit oranlar söz konusudur.[1029]

Günümüzde uygulanmakta olan vergi anlayışı gelirden, harcamalardan ve servetten alınan vergiler olmak üzere üç temele dayandırılmıştır. Emlâk vergisi, Türk vergi sisteminde servetten alınan vergilerin temelini oluşturur. Bazı vergiler, servetin tamamından alınırken (genel servet vergisi), bazıları ise belirli servet unsurlarından (kısmî servet vergileri) alınmaktadır. Belirli servet unsurlarından alınan vergiler kendi içinde gayrimenkul ve menkul servet unsurları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bununla birlikte Türk vergi sisteminde kişilerin sahip olduğu menkul ve gayrimenkul varlıkların tamamını kapsayan genel bir servet vergisi yoktur. Bunun yerine emlâk vergisi gibi özel servet vergisi niteliğinde bazı vergiler bulunmaktadır.[1030]

[1027] EVK, md. 8.

[1028] Matrahın büyümesi ile vergi oranının da artmasını ifade eden vergi prensibi demektir. Bk. Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi* (Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981), 282.

[1029] Yazgan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, 46, 51-52.

[1030] Yıldırım, *Gayrimenkullerde Vergilendirme*, 129-130.

3.5.3. Değerlendirme ve Tercih

Günümüzdeki gayrimenkul malların zekâtını ele aldığımız tezimizin esas konusu ticaret amacıyla elde bulundurulan gayrimenkullerdir. Ticaret amacı taşımaksızın sahip olunan gayrimenkul malların zekâta tabi olmayacağı, tezimizin önceki bölümlerinde izah edilmişti.

Yukarıda da görüldüğü üzere, gayrimenkul mallardan verilmesi gereken zekât oranı ile ilgili olarak ana sermayenin hesaba katılıp katılmamasına göre, iki görüş ve hesaplama şekli ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre zekât matrahı hesaplanırken sermaye ve üretim araçları hesaba katılır. Verilmesi gereken zekât oranı -ticaret mallarında olduğu gibi- %2,5'tir.

İkinci hesaplama yöntemine göre zekât matrahı hesaplanırken ana sermaye hesaba katılmaz. Zekât sadece ana sermayenin çalıştırılması/işletilmesiyle elde edilen kazançtan verilir. Bu hesaplama yönteminde üç farklı oran söz konusudur. Sermayeyi hesaba katmayan ikinci görüşte ilk oran %2,5'tur. Bunun hesaplaması şu şekilde yapılır: Zekât hesaplaması yapılırken arsa, fabrika gibi duran varlıklar (üretim aletleri, cihazlar, makineler vb.) ve üretim araçlarının değeri hesaba katılmaz. Dolayısıyla zekât, sadece kazançtan verilir. Sermayeyi hesaba katmayan hesaplama yönteminde ikinci oran %10 ya da masraf durumuna göre %5'tir. Bu oranlar, gayrimenkul malların tarım ürünlerine kıyas edilmesiyle belirlenmiştir. Dolayısıyla tarım ürünlerinin zekâtındaki (öşür) oranlar burada da söz konusudur. Buna göre zekât verilecek oran masraflar, vergi vb. düştükten sonra gelirin safi olup olmamasına göre %10 ya da %5'tir. Sermayeyi hesaba katmayan görüşün üçüncüsü ise, esnek orandır. Bu görüşü benimseyenler, özellikle sanayi sektöründeki malların zekât hesaplamasında masrafı dikkate alarak sektöre göre esnek ve değişken bir oranın belirlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yukarıdaki görüş ve oranlardan hangisini, üstelik hangi gerekçeye dayanarak tercih etmek, zekât hukuku ve zekâttaki taraflar açısından daha doğru ve âdildir? Zekât hukukunda ekonomik olarak toplumun daha düşük kesimlerine yönelik pozitif ayrımcılık yapmak, amaçlanan hususlardandır. Bunun yanında zekâtın ödenmesinde adaletin sağlanması, mükellefin de mağdur edilmemesi, onun da fakir düşmemesi amaçlanmıştır.

Zekâta tabi beş temel malın nisabı naslarla tayin edilmekle birlikte, söz konusu ölçülerin Asr-ı saâdet döneminde -en azından- birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte koyunların ilk nisabıyla (40), ikinci nisabı (121) arasındaki fark oldukça fazladır. Ayrıca altının/gümüşün/paranın, ineklerin ve tarım ürünlerinin nisapları arasında tam bir eşitlik yoktur. Bugün nisap değerlerinin değişmesinin gerektiğine dair bazı teklifler[1031] sunulmuştur. Konu ile ilgili olarak pek çok görüş ortaya atılmış olmasına rağmen, bunlardan herhangi biri üzerinde görüş ve uygulama birliği oluşmamıştır.[1032] Konunun taabbudîliği ve tekliflerde bir standardın yakalanamamış olması, farklı görüş ve uygulamaların imkânsızlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca birbirine benzer malların zekâtı hakkında farklı/değişken oranların verilmesi; hesaplamayı karmaşık, zor ve çetrefilli hale getirecektir. Bu da doğal olarak uygulamayı zorlaştıracaktır. Bunun yerine zekâta tabi olan beş temel mal türünde olduğu gibi sade, basit ve herkes tarafından kolayca anlaşılıp uygulanabilen ölçülerin kullanılması hem taabbudî ölçülerin muhafazasını hem de belli bir standardın yakalanmasını temin edecektir. Kaldı ki, zekât oranlarında ölçülerin genel olarak verildiği; bununla kolaylığın ve standardın yakalanmasının amaçlandığı da görülmektedir. Örneğin, tarım ürünlerinde mahsulden verilen zekât oranı, sulamanın olup olmamasına göre %5 ya da %10'dur. Coğrafyaya veya dönemlere göre sulama masrafının farklılık arz edeceği açıktır. Buna rağmen, masrafı tam olarak ifade etmek için %5 ve %10'un dışında başka oranlar ortaya konmamıştır. Dolayısıyla gayrimenkul gibi yeni gelir kalemlerinin zekâtının tespitinde de mümkün mertebe zekâta tabi beş temel malın matrah ve oranlarını muhafaza etmek yararlı olacaktır. Sonuç olarak, kaynağına, elde ediliş şekline bakmaksızın, zekât sistematiğinde aynı cins kabul edilen malların zekât hesaplamasında aynı hükmü vermek, aynı oranla mükellef kılmak daha doğru ve yerinde bir hüküm olacaktır.[1033]

Zekât sistematiğinde yeni ortaya çıkan mallar, tarım ürünleri ya da ticaret mallarına benzetilmekte; şartlar, nisap ve yıllanma gibi konularda da kıyas edildiği mal türüne göre hüküm verilmektedir. Nitekim Hanefî fakihi Serahsî'ye göre ticaret

[1031] Bk. Yunus Vehbi Yavuz (ed.), *Zekât Nisâbı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* (*Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*), (Bursa: Kurav Yayınları, 2007).
[1032] Esen, "Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri", 729.
[1033] Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 608-609.

maksadıyla satın alınan bir evin, bir yıl sonra değerlemesi yapılarak zekâtı verilir. Serahsî bu evi ticaret mallarına benzetmiştir. Dolayısıyla verilecek oran da ticaret mallarında olduğu gibi kırkta birdir (%2,5).[1034]

Ticaret kastıyla sahip olunan para dışındaki mallarda da zekât mükellefiyetinin olduğu ifade edilmektedir.[1035] İmam Muhammed'in ve Alâeddin es-Semerkandî'nin, bütün ticarî mallarda zekât mükellefiyetinin olduğuna dair fetvaları buna örnek verilebilir. Ticaret amacı taşıyan bu tür mallar, nisap ve yıllanma şartlarını da sağlayınca %2,5 oranında zekât verilmesi gerekir.[1036] Ticaret malı olarak elde bulundurulan gayrimenkullerin zekâta tabi olduğu, güncel fetvalarda da tekrar edilmiştir. İslâm Fıkıh Akademisi'nin ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, ticarî amaçla alınıp satılan binaların zekâta tabi olduğuna dair fetvaları da bu görüşü teyit etmektedir.[1037] Kiraya verilen gayrimenkuller de gelir getirmeleri sebebiyle zekâta tabidir.[1038]

Zekât oranı konusunda gayrimenkul malları, tarım ürünlerine kıyas eden Karadâvî, nisap konusunda parayı/altını ölçüt kabul etmiştir. Karadâvî'nin oranlar ile ilgili olarak tarım ürünlerini esas alıp, nisap konusunda ticaret malını ölçüt kabul etmesi;[1039] bizi, gayrimenkullerin tarım ürünleri yerine, ticaret mallarına kıyas etmenin daha doğru olacağı sonucuna götürmektedir.

Tezimizin konusunu teşkil eden gayrimenkul malların zekâtı hakkında şu kanaate varılmıştır: Gayrimenkul mallar, ticaret niyetiyle elde bulundurulmaları ve ilgili diğer şartları taşımaları durumunda zekâta tabidir.[1040] Satış/ticaret niyetiyle elde bulundurulan gayrimenkulün kendisinin (ayn) değeri hesaplanır. Ancak kiraya verilen gayrimenkullerin getirisi olduğundan, bu mallarda zekât, gayrimenkulün kendisinden değil, elde edilen kazançtan verilir. Gayrimenkullerin zekâtında

---

[1034] Serahsî, *Mebsût*, 2/207.
[1035] Örnek olarak bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/605.
[1036] Şeybânî, *el-Asl*, 2/97; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/271.
[1037] Karadâvî & Sâlûs, "Zekâtü'l-akârât ve'l-arâzi'l-me'cûretü ğayru'z-zirâ'iyyeti", 198; Şirbînî Ali, *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik*, 177; Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar*, 15; Füzey', "Zekâtü'l-usûl tahte't-tedvîr", 125.
[1038] Şeybânî, *el-Câmiü'l-kebîr*, 23; Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, 1/288; a.mlf., "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", 520-521; Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali,* 342; Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 94-95; Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât,* 74; Bevûzendî, *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr,* 17-18; islamland.com, Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.
[1039] Karşılaştırmalı olarak bk. Karadâvî, "Müzakere", 591-592; a.mlf., *Fıkhu'z-zekât,* 406.
[1040] Abdülazîz b. Fevzân b. Sâlih el-Fevzân, "Eseru sebebi'l-milki fî zekâti'l-akârât", *Mecelletü'l-cem'iyyeti'l-fikhiyyeti's-suûdiyyeti* 12 (1435/2013-2014): 202, 205, 216.

sermayeyi de hesaba katan görüş, onları ticaret malına benzeterek bu kanaate varmıştır. [1041] Dolayısıyla ticaret amacıyla elde bulundurulan gayrimenkul mallardan verilecek oran, kırkta birdir (%2,5). Nitekim sâime atları zekâta tabi kılan Ebû Hanîfe de verilmesi gereken oranı %2,5[1042] olarak ifade etmiştir. Müşâvere Heyeti'nin ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarında da aynı oran söz konusudur.[1043] Ülkemizdeki bazı İslâm hukukçuları da nema ilkesinden hareketle, ticarî nitelik taşıyan bu tür mallardan %2,5 oranında zekât verilmesi gerektiği kanaatini taşırlar. [1044] II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku'nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi'nde de aynı oran (%2,5) ifade edilmiş; üretim araçlarının matraha dâhil edilip, zekâtın buna göre verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[1045] Buna göre, zekât hesaplaması şöyle yapılır: Kuvvetli alacaklar, altın/gümüş, para varsa ticarî sermaye ve gelir, gayrimenkul mallara eklenerek hesaplama yapar. Bütün mal varlıklarının toplamından %2,5 oranında zekât verilir.[1046]

[1041] Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, 159; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 607; Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekâtı", 392-393.

[1042] Serahsî, *Mebsût*, 2/188; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/271.

[1043] İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/605; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, 159; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 607; Yücel, "Güncel Zekât Problemleri", 661; Heyet, *Zekât: Sıkça Sorulanlar*, 15.

[1044] Eskicioğlu, "İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", 454; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 529, 534, 542; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, 1/182; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", 594.

[1045] Bayyiğit, "Sonuç Bildirileri: Zekât", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler)*, 1136; islamland.com. Erişim 05.02.2020. https://www.islamland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

[1046] Beytü'z-zekât, *Fetâva'z-zekât*, 41; Vehbe ez-Zuhaylî, "Müzakere", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 597; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 531-532; a.mlf., *Zekât: Bilgi ve Uygulama*, 181. Bâz, "el-Fetâvâ", 85/ 41, 42, 43; Abdullah b. Mansûr el-Gufeylî, *Nevâzilü'z-zekât: Dirâsetün fikhiyyetün te'sîliyye li-müsteceddâti'z-zekât* (Riyad: Benkü'l-Bilad; Dârü'l-Meyman, 2008/1429), 127; Mahacne, *Zekâtü'l-akâr*, 296. Aynı oranı ifade eden başka fetvalar için bk. Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", 536-537.

SONUÇ

Günümüzde varlığı iyice belirginleşen gelir adaletsizliği ve toplumun farklı kesimleri arasındaki dengesizlik, aslında insanlık tarihi kadar eskidir. Bu sebeple, düzen kurma ve adaleti sağlamayı vaat eden din ve ideolojiler, toplumlarında ve dünyada gelir adaletsizliğine karşı mücadele etme iddiasında olmuşlardır. İslâm, gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmayı hedeflemekle birlikte, daha çok insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanmıştır.

Kur'an-sünnet bütünlüğü içerisinde evrenselliği ortaya konan İslâm, insanın sadece kişisel hayatını düzenlemekle kalmamış; aynı zamanda onun toplumsal yönünü de ilgilendiren sorumluluklar getirmiştir. İslâm bütün toplumlarda ve dönemlerde, hayatın her alanında ve her türlü sosyoekonomik yapıda adaleti sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde yardımcı olan unsurlardan biri de zekâttır. Zekât, hem kul ile Allah arasındaki ilişkiyi hem de sosyoekonomik olarak hayatı düzenleyen bir ibadettir. İslâm, gerekli şartları taşıtan varlıklı Müslümanları, zekâtı ödeme konusunda muhayyer bırakmamış, gerekli şartları taşıdığında malının belirli bir kısmını hak sahiplerine ödemeyi dinî bir vecîbe olarak görmüştür.

Coğrafî keşifler ve sömürgecilik hareketleri sonrası sanayi devrimi ortaya çıkmış, bunlara bağlı olarak da kademeli olarak tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmiştir. Sanayi devrimiyle yeni bir ticarî anlayış/hayat, yeni durumların ve meselelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sanayi devrimi sonrası nakliye araçları, fabrika, bina, arsa gibi daha önce, -en azından- bugünkü yoğunlukta olmayan yeni mal türleri doğmuştur. Değişen arazi anlayışı da toprağı (arsa) önemli bir ticarî meta haline getirmiştir. İslâm dünyasında da değişen ticaret anlayışıyla ortaya çıkan yeni mal türleri ve gelirlerinin zekâta tabi olup olmayacağı tartışılmaya başlanmıştır. İslâm hukukunun bu yeni durumlara cevap vermesi, problemlere çözüm bulması, onun canlılığının ve hayatiyetinin bir gereğidir. Bu bağlamda, eskiden ticarî bir meta olarak kabul edilmeyen gayrimenkullerin zekâtı, bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Gayrimenkul mallardan zekât verilecek

mi? Verilecekse bunun miktarı ne olacak? Bütün bu sorulara cevap verilmesi, zekâtın uygulanabilirliğini ve yaygınlığını arttıracaktır. Zekâtın uygulanabilirliği ayrıca, Müslümanların Allah'a karşı kulluk vazifelerini ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayacaktır. Gayrimenkul malların zekâtıyla ilgili hüküm verebilmek için, Hz. Peygamber ve sahabe dönemlerinden hareketle oluşan zekât uygulamalarının doğru anlaşılması gerekmektedir.

Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'de mutlak olarak ifade edilen zekât hükümlerini, sözleri ve uygulamalarıyla detaylandırmıştır. Onun zekâtla ilgili olarak bizzat yazdırdığı ferman ve mektuplarında zekâta tabi mal türleri, nisap ve oranları açıkça belirtilmiştir. Bu metinler ve uygulamalar bize, zekâta tabi beş temel mal türü olduğunu göstermektedir. Zekâta tabi mal türlerinin birincisi olan altında nisap 20 dinardır (80,18 gr. altın). Gümüşte ise 200 dirhemdir (561 gr.). Bugün tedavül aracı olarak kullanılan nakit parada da daha standart olması hasebiyle altının nisabı (80,18 gr. altının değeri) ölçü olarak alınmıştır. Zekâtta ikinci tür olan ticaret mallarında da altının nisabı kullanılmıştır. Zekâtın üçüncü temel mal grubu olan hayvanlarda ise cinslerine göre farklı nisap ve oranlar belirlenmiştir. Mesela koyun ve cinslerinde nisap 40 olup, 40-120 arası 1 koyun zekât olarak verilmektedir. İnek cinslerinde nisap 30'dur. 30-39 arası iki yaşında 1 dana verilmektedir. Develerde nisap 5 olup 5-9 arası 1 koyun verilmektedir. Hayvan sayıları arttıkça, Hz. Peygamber'den gelen bilgilere göre zekât olarak verilecek miktar artmaktadır. Zekâta tabi malların hayvanlar bahsinde Mâlikîler hariç genel anlayış, senenin çoğunu otlayarak geçiren hayvanlar (sâime) hesaba katılmıştır. Ancak bugün çok yaygın olan besi hayvancılığı, ticaret malları kapsamında değerlendirilmektedir. Dördüncü mal türü olan tarım ürünlerinde genel kanaate göre nisap 650 kg.'dır. Verilecek oran ise masrafın olup olmamasına göre %10 ya da %5'tir. Zekâta tabi malların beşincisi olan madenlerde ise, yer altında bulunan varlığın rikaz kapsamına girip girmemesine göre hüküm verilmiştir. Buna göre rikaz kapsamında değerlendirilen mallardan %20 oranında, ticaret malı gibi kabul edilenlerde ise %2,5 oranında zekât verilmelidir.

Gayrimenkullerin zekâtı hakkında Kur'an ve sünnetten hareketle oluşturulan fıkıh literatüründe konuyla alakalı açık hükümler mevcut değildir. En azından zekâta tabi temel mallarda olduğu gibi, bu hususta zengin kaynak ve hüküm

birikimi yoktur. Konumuzla alakalı âyet ve hadislerde Müslümanların mallarının zekâta tabi olduğu genel olarak (umûm) ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Ey iman Edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve sizin için topraktan çıkardıklarımızdan infak edin."* (el-Bakara 2/267) âyetindeki "kazandıklarınız" ifadesi ve Semure b. Cündeb hadisinden hareketle ticarete konu olan malların zekâta tabi olduğu vurgulanmıştır. Hz. Ömer'in, daha önce zekâtın kapsamına girmeyen baldan zekât alması, ekonomik getirinin (kazanç/nema) dikkate alındığını göstermektedir. Abdullah b. Ömer'e göre ticaret niyetiyle sahip olunan ev eşyası da zekâta tabidir. Ebû Ubeyd, sahabe ve tâbiînden yaptığı nakillerden hareketle ticarî özellik taşıyan malların zekâta tabi olduğunu ifade etmiştir. İbn Rüşd de ticaret mallarını, nema özellikleri sebebiyle, altın-gümüş, toprak mahsulleri ve hayvanlar gibi -zekâtın farziyetinde ittifak edilen- mallara kıyas ederek zekâtın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ancak, -diğer mal türlerinde olduğu gibi- ihtiyaç için bulundurulan gayrimenkul mallar zekâta tabi değildir.

Kur'an ve sünnetten hareketle oluşturulan içtihatlar ve özellikle Hz. Ömer'in daha önce mükellefiyet olmadığı hâlde zekâtını aldığı mallar, bize yol gösterici olmuştur. Hz. Ömer'in, söz konusu mallardan zekât alırken dikkate aldığı ticarîlik unsuru ve gelir getirici özellik, fukahanın da bizim de hareket noktamızı oluşturmuştur. Bu anlayış, zekâtın temel amaçlarından olan, Müslümanın sahip oldukları için şükretmesine ve bu suretle mallarını temizlemesine de hizmet etmektedir.

Ticarete niyet, nisap, ihtiyaç fazlası ve borç karşılığı olmama gibi mal ile ilgili şartlar da aslında mallardaki ticarîlik ve gelir getirici olma özelliğine vurgu yapmaktadır. İhtiyaç için alınan bir malın ticarette kullanılması ve gelir getirmesi söz konusu değildir. Kişinin mülkiyetinde olup, karşılığında borç olan bir varlık da yok hükmündedir. Dolayısıyla ticarete konu olması mümkün değildir. Bu sebeple tezimizde gayrimenkul malların zekâtı ele alınırken; sahip olunan malın, hangi niyetle elde bulundurulduğuna bakılmıştır. Bu yapılırken de klasik fıkıhta gayrimenkul anlayışını verebilecek kaynaklar gözden geçirilmiştir. Ayrıca İslâm hukuku açısından hüküm vermeye katkı sunacak modern fetvalar ve fetva heyetlerinin görüşleri de aktarılmıştır. Bütün bunların yanında, konunun anlaşılmasına katkı sunması için modern vergi sistemindeki gayrimenkul anlayışı

ortaya konmuştur. Bu sebeple yeri geldikçe, vergi kanunlarından da alıntı yapılmıştır.

Günümüzde ortaya çıkan ve varlığı yaygınlaşan mal türlerinin (gayrimenkul gibi) zekâtı hakkında hüküm verirken, onları yeni bir mal türü olarak kabul etmek yerine, beş temel maldan birine kıyas ederek hüküm vermenin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Gayrimenkul mallar, zekâta tabi mallardan tarım ürünlerine ya da ticaret mallarına benzetilmektedir. Gayrimenkul malların tarım ürünlerine benzetilmesi, kaynağının toprak olması sebebiyledir. Verilecek miktar da masraf durumuna göre %10 ya da %5'tir. Gayrimenkul mallar, tarım ürünlerine benzetildiğinde gelir getirmeyip satış için bekletilenler, zekât açısından devre dışı kalacaktır. Kaldı ki arsa ve bina gibi gayrimenkuller genelde ticaret amacıyla elde bulundurulup bekletilmektedir. Dolayısıyla gayrimenkulleri, ticaret mallarına benzetmenin ve buna göre hüküm vermenin daha doğru olduğu kanatindeyiz.

Ticaret amacıyla elde bulundurulan gayrimenkul malların zekâtının hesaplama tekniği, şartları ve verilmesi gereken oran hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Birinci görüş, zekât matrahı hesaplanırken sermayeyi ve üretimde kullanılan araçları hesaba katmıştır. Verilecek oran da %2,5'tir. Sermayeyi hesaba katmayan ikinci görüşe göre zekât, sermayenin kendisinden değil, işletilmesiyle elde edilen kazançtan verilir. Sermayeyi hesaba katmayan bu yönteme göre %2,5, %5-10 ve esnek oran şeklinde üç farklı oran söz konusudur. Birinci oranda hesaplama yapılırken ev, arsa, fabrikadaki üretim araçları gibi sermayenin değeri de hesaba katılıp bunların toplamından %2,5 oranında zekât verilir. Gayrimenkul mallar, tarım ürünlerine kıyas edilerek belirlenen ikinci oran ise, masraf olup olmamasına göre %10 ya da %5'tir. Sermayenin hesaba katılmadığı üçüncü görüşe göre, özellikle sanayi sektöründe zekât hesaplanırken, yapılan masraflar dikkate alınarak sektörlere göre esnek ve değişken bir oran belirlenir.

Zekâtla ilgili nema, yıllanma, nisap vb. şartları taşıyan ve ticaret niyetiyle elde bulundurulan gayrimenkul mallar zekâta tabidir. Kiraya verilen gayrimenkuller ise, sadece geliri üzerinden zekâta tabidir. Ancak satma düşüncesiyle elde bulundurulan gayrimenkuller, ham maddeler, stoklar, mevcut halde de satışa arz edilebilen yarım daireler ve gayrimenkul ticaretinden elde edilen kazançlar da eklenir. Zekât, bunların toplamından kırkta bir (%2,5) oranında

verilmelidir. Satış için elde bulundurulan gayrimenkullerin, ticaret malı gibi kabul edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu sebeple oran, ticaret mallarında olduğu gibi, %2,5 olarak ifade edilmiştir.

Türkiye'de zekâtla ilgili anlayışın daha da gelişmesi ve uygulamanın yaygınlık kazanması için toplumun geneline ve meslek gruplarına yönelik bilgilendirici çalışmalara ihtiyaç vardır. Ayrıca -özellikle- gayrimenkul sektöründe olanlara yönelik olarak uygulamada karşılaşılan problemlerin çözümüne dair bilgilendirme ve interaktif hesaplama yöntemleri geliştirilebilir. Bütün bunların yanında zekât konusunda söz sahibi ve uygulama yetkisi olan bir kurum oluşturmak, uygulamada karşılaşılan birçok problemi ortadan kaldırabilir. Böylece zekât müessesesiyle toplumdaki fakirlik problemleminin ortadan kalkmasına, en azından azalmasına katkıda bulunulmuş olur.

KAYNAKÇA

Aghnides, Nicolas P. *İslâm'ın Malî Hükümleri.* çev. Servet Armağan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü el-İmâm Ahmed b. Hanbel.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.

Ahmed Efendî, es-Seyyid & Gedûsî, es-Seyyid Hâfız Mehmed b. Ahmed (drl.). *Netîcetü'l-Fetâvâ (Şeyhülislâm Fetvaları).* haz. Süleyman Kaya v.dğr. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Akalın, Şükrü Haluk v.dğr. *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri.* İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.

Akgündüz, Ahmet. "Galle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 13/338-339. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Aktan, Hamza. *İslâm'da Madenlerin Hukukî Statüsü.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1986.

Akyüz, Vecdi. *Mukayeseli İbadetler İlmihali.* İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

Ali Haydar Efendi, Büyük. "Emvâl-i Gayr-ı Menkûle". *Ceride-i Adliyye* 86. Edirne: Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 5857.

Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizâde. *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm.* çev. Raşit Gündoğdu & Osman Erdem. İstanbul: Osmanlı Yayınevi, t.y.

Âl-i Seyf, Abdullah b. Mübârek. "Zekâtü'l-müsteğallât". *Mecelletü'l-cem'iyyeti'l-fikhiyyeti's-Suûdiyye* 5 (2009-2010): 327-376.

Ali Şafak, "Akar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 2/221. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

‘Ankarî, Eymen b. Süûd el-. *el-Mesâilü’l-müstecedde fî nevâzili’z-zekâti’l-muâsara.* Riyad: Dârü’l-Meymân li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 2009.

Apak, Âdem. Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Apaydın, H. Yunus. “Karz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 24/520-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-. *ed-Dirâse fî tahrîci ehâdîsi’l-Hidâye.* thk. es-Seyyid Abdullah el-Hâşim el-Yemânî el-Medenî. Beyrut: Dârü’l-Ma‘rife, t.y.

Awang, Rohila Norhamizah & Zulkifli, Mokhtar Mohd. “Comparative Analysis of Current Values and Historical Cost in Business Zakat Assessment: An Evidence from Malaysia”. *International Journal of Business and Social Science* 3/7 (2012): 286-298.

Aybakan, Bilâl. “Temlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 40/428-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Aydın, Fatih Mehmet. “Toprak Ürünlerine Kıyas Edilmeye Çalışılan Bazı Malların Zekâtı Hususuna Eleştirel Bir Bakış”. *VI. Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Aydın, M. Akif v.dğr. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât.* İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1984.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *el-Binaye fî şerhi’l-Hidaye.* Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/2000.

Ba‘lî, Abdulhamîd Mahmûd el-. *İktisâdiyyâtü’z-zekât ve‘tibârâtü’s-siyâseti’l-mâliyye ve’n-nakdiyye.* Kahire: Dâr’s-selâm, 1991.

Bardakoğlu, Ali. “Hak” (Fıkıh). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 15/139-151. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Barkan, Ömer Lütfi. “Öşür”. *İslâm Ansiklopedisi.* 9/482-485. haz. Adnan Adıvar v.dğr. Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988.

Barkan, Ömer Lütfi. *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî vve Malî Esasları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1943.

Bayyiğit, Mehmet (ed.). "Sonuç Bildirileri: Zekât", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi.* Konya: Kombad Yayınları, 1997.

Bayyiğit, Mehmet (ed.). "Sonuç Bildirileri: Zekât". *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler).* Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.

Bâz, Abdülazîz b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-. "el-Fetâvâ", *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye* 85 (t.y.): 40-43.

Bâz, Abdülazîz b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-. *Mecmûu fetâvâ ve makâlâtün mütenevvia.* drl. Muhammed b. Sa'd Şuveyir. y.y.: b.y., t.y.

Bedreddin, Şeyh. *et-Teshîl Şerhu Letâifu'l-işârât: Letâifu'l-İşârât Şerhi*. çev. M. Selim Aslan v.dğr. ed. Hacı Yunus Apaydın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.

Beşer, Faruk. "Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik". *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Beşer, Faruk. *Sorular ve Cevaplarla Günlük Hayatımız.* İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004.

Bevûzendî, Bekir b. Abdullah. *Fetvâ câmia fî zekâti'l-ikâr.* Riyad: Dârü'l-Âsıme, 2000.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübra.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Beytü'z-zekât. *Fetâva'z-zekât.* y.y.: Beytü'z-Zekât, 1992.

Bilge Değerleme. "Gayrimenkul değerleme nedir". Erişim 06.05.2019. https://www.bilgedegerleme.com/gayrimenkul-degerleme-nedir/.htm.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali.* İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1991.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu.* İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.

Birleşik Arap Emirlikleri Vakıflar ve Din İşleri İdaresi. Erişim 25.10.2016. https://www.awqaf.gov.ae/Fatwa.aspx?SectionID=9&RefID=25683.

Bocutoğlu, Ersan. v.dğr. *İktisada Giriş.* Trabzon: Derya Kitabevi, 1998.

Boynukalın, Mehmet. "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı: İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-. *el-Câmiü's-sahîh.* Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. Salâhiddîn el-. *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Burhânpûrlu, Şeyh Nizâm v.dğr. (haz.). *el-Fetâva'l-hindiyye: el-Fetâva'l-Âlemgîriyye fî mezhebi'l-İmâmi'l-Â'zam*, thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Muhtasar-ı Rûhu'l-Beyân*, çev. Abdullah Öz v.dğr. İstanbul: Damla Yayınevi, 1995.

Caetani, Leona. *İslâm Tarihi*. çev. Hüseyin Câhid. İstanbul: Vatan Matbaası, 1925.

Cal'ûd, Âmir Muhammed Nizâr. *Fıkhu'l-mevâridü'l-âmmeti li beyti'l-mâl.* Suriye-Hama: Mecmu'atü dâri ebi'l-fedâi'l-âlemiyyeti li'n-neşri ve't-tevzîi ve't-tercimeti, 2012.

Cebeci, İsmail. *Ceride-i İlmiyye Fetvaları.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî el-. *Ahkâmü'l-Kur'ân.* thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

Cevad Ali. *el-Mufassal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm.* Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1970.

Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-. *Zâdü'l-meâd fî hedyi'l-hayri'l-ibâd.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, 2014.

Cin, Halil. "Arazi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/342-346. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Cürcânî, Seyyid Şerîf ec-. *et-Ta'rîfât.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Çağrıcı, Mustafa. "İnfak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Çatalcalı, Ali Efendi. *Şeyhulislâm Fetvaları.* sad. İbrahim Ural. İstanbul: Fey Vakfı, 1995.

Çeker, Orhan. *Arazi Kanunnamesi*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.

Çeker, Orhan. "Emvâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/167-168. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular-1*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî. Medine: Şeriketü't-Tıbâati'l-Fenniyyeti'l-Müttehide, 1966.

Dârü'l-iftâ. Erişim 01.05.2019. http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=12826.

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah Ömer b. İsa ed-. *Te'sîsu'n-nazar*. thk. Mustafa Muhammed el-Kabbanî. Beyrut: Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, t.y.

Demir, Fahri. *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı.* y.y.: İlmî Yayınlar, 1981.

Demir, Şehmus. "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi". *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât*. ed. Bedreddin Çetiner. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Demircan, Adnan. "Dört Halife Döneminde Zekât Uygulamaları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Desûkî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-. *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-kebîr*. Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, t.s.

DİA. "Haraç (Osmanlı Devleti)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/88-90. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn Fârûkî ed-. *Hüccetullahi'l-bâliğa*, ter. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

Dinler, Zeynel. *İktisada Giriş.* Bursa: Ekin Kitabevi, 2007.

Dîvânü'z-zekât. *Fetâvâ dîvâni'z-zekât.* Hartum: el-Ma'hedü'l-Âlî li Ulûmi'z-Zekât, 2014.

Döndüren, Hamdi. "İnfak". *Şamil İslâm Ansiklopedisi.* 4/103-104. İstanbul: Şâmil Yayınevi, 2000.

Döndüren, Hamdi. "Müzakere". Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı: İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi). *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslâm İlmihali: İnanç-İbadet-Günlük Hayat.* İstanbul: Erkam Yayınları, 1991.

Duman, Ali. "Sadaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 35/383-384. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Duman, Soner. "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât". *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies: Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2018): 56-77.

Duman, Soner. "Zekât Ahkâmının Teşrî' Süreci". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Dumlu, Emrullah. "Ticaret Mallarının Zekâtı". *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler).* Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.

Dumlu, Emrullah. *Ticaret Mallarının Zekâtı.* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Kanuni Devri Şeyhülislâmı Ebüssuûd Efendi Fetvaları.* İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Ebû ‘Ûde, ‘Ûde Halîl. *et-Tatavvuru’d-delâlî beyne lugâti’s-şi‘ri’l-câhilî ve lugâti’l-Kur’âni’l-Kerîm.* Ürdün: Mektebetü’l-Menâr, 1405/1985.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş‘as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebû Dâvûd.* Beyrut: Dârü’l-Erkâm b. Ebi’l-Erkâm, 1420/1999.

Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî. *Kitâbü’l-Emvâl.* thk. Muhammed İmâre. Kahire: Dârü’ş-Şürûk, 1989.

Ebû Vehdân, Abdullah. “Zekâtü’l-müsteğallât fi’l-fıkhi’l-İslâmî”. *Mecelletü câmiati’n-necâh li’l-encâh (el-Ulûmü’l-insâniyyetü)* 27/5 (2013): 915-944.

Ebû Yûsuf, Ya‘kub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa‘d Kûfî. *Kitâbü’l-Harâc*. thk. Muhammed Abdülhâfız el-Menâsîr. Amman: Dâru Künûzi’l-Ma‘rifeti’l-İlmiyye, 2009.

Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed. *Uygulamalı Zekât Hukuku: Temel Kaideler*. çev. Osman Şekerci. Çanakkale: Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri, 1978.

Ebû Zehre, Muhammed. *İslâm’da Sosyal Dayanışma.* çev. Ethem Ruhi Fığlalı & Osman Eskicioğlu. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1981.

Ebüssuûd, Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *Fetâvâ-yı Ebüssuûd.* İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 1968, 21a, 22a-22b, 22b.

Ebüssuûd, Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *Mecmau’l-fetâvâ*. drl. Bulî Yeğen Veli b. Yûsuf el-İskilibî (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, 223), 30a, 30-30b, 30b.

Ebüssuûd, Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *Mecmau’l-fetâvâ.* Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 7468, 27a, 28b.

Ebüssuûd, Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *Mecmûâ-i Fetâvâ.* drl. Bulî Yeğen Velî b. Yûsuf el-İskilibî (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, 4020, 20b.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin el-. *Temâmü’l-minne fi’t-ta‘lîk alâ Fıkhi’s-sünne.* y.y.: Dârü’r-Râye, t.y.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Erkal, Mehmet. “Nisâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 33/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Erkal, Mehmet. “Öşür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/100-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Erkal, Mehmet. “Zekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/207-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Erkal, Mehmet. “Zekâtla İlgili Bazı Meseleler”. *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi.* Konya: Kombad Yayınları, 1997.

Erkal, Mehmet. *Zekât: Bilgi ve Uygulama.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 2008.

Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı.* İstanbul: İşaret Yayınları, 2004.

Esen, Bilâl. “Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Eskicioğlu, Osman. “İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Eşkar, Muhammed Süleyman el- v.dğr. *Ebhâs fıkhiyye fî kazâya’z-zekâti’l-muâsara.* Amman: Dârü’n-Nefâis, 2010.

EVK, Emlâk Vergisi Kanunu. (Kanun No. 1319) *Resmî Gazete 1319* (29 Temmuz 1970). mevzuat.gov.tr. Erişim 03.03.2020. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1319.pdf.

Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-. *Tehzîbü’l-lüğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Kahire: ed-Dârü’l-Mısriyye, 1964.

Faizsiz Finans Standartları. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, t.y.

Fayda, Mustafa. “Fey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Fayda, Mustafa. "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-1". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)* 25 (1981): 169-178.

Fayda, Mustafa. "Zimmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/438-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Ferâhîdî (Fürhûdî), Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-. *Kitâbü'l-ʿayn*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Fevzân, Abdülazîz b. Fevzân b. Sâlih el-. "Eseru sebebi'l-milki fî zekâti'l-akârât", *Mecelletü'l-cem'iyyeti'l-fıkhiyyeti's-suûdiyyeti* 12 (1435/2013-2014): 180-230.

Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb el-. *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi: Kamus Tercümesi.* çev. Mütercim Asım Efendi. haz. Mustafa Koç & Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Fuad Abdulbaki, Muhammed. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm.* Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1988.

Füzey', Muhammed Avd el-. "Zekâtü'l-usûl tahte't-tedvîr". *Kazâya'z-zekâti'l-muâsara (Güncel Zekât Meseleleri, 22. Toplantı).* Kuveyt: Beytü'z-Zekât, 1435/2014.

Garaudy, Roger. *Sosyalizm ve İslâmiyet*. çev. Doğan Avcıoğlu & E. Tüfekçi. İstanbul: Yön Yayınları, 1965.

Genç, Mehmet. "İktisadî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kürt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Gökdemir, Ayvaz (baş redaktör). *Yeni Türk Ansiklopedisi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1985.

Gözübenli, Beşir. "Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım". *İslâm'a Giriş; Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2006.

Gufeylî, Abdullah b. Mansûr el-. *Nevâzilü'z-zekât: Dirâsetün fıkhiyyetün te'sîliyye li-müsteceddâti'z-zekât.* Riyad: Benkü'l-Bilad; Dârü'l-Meyman, 2008/1429.

Gül, Ali Rıza. "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi". *Dinî Araştırmalar* 8/22 (2005): 239-261.

Gültekin, Hayrettin *Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü.* y.y.: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2007.

Günay, Hacı Mehmet. "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 42/479-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Güriz, Adnan. *Hukuk Başlangıcı.* Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1992.

GVK, Gelir Vergisi Kanunu. (Kanun No. 193) *Resmî Gazete 193* (31 Aralık 1960). Erişim 03.03.2020. mevzuat.gov.tr. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf.

Hacak, Hasan. "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/461-465. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Hacak, Hasan. "Menkul". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 29/145-146. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Hamevî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed el-. *Gamzu uyûni'l-besâir: Şerhu kitâbi'l-Eşbah ve'n-nezâir.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm'da Devlet İdaresi.* çev. Hamdi Aktaş. İstanbul: Beyan Yayınları, t.y.

Hânî, Âdil Abdullah Halil. *Zekâtü'l-müsteğallât fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Dirâsetün fıkhiyyetün mukârenetün.* Doktora Tezi, Necâh el-Vatanî Üniversitesi, 2007.

Harmonigd. Erişim 06.05.2019. http://www.harmonigd.com.tr/tr/haber/gayrimenkul-degerleme-nedir/.htm.

Hatîb, Abdülkerîm. *es-Siyâsetü'l-mâliyye fi'l-İslâm: ve sılatuha bi'l-muâmelâti'l-muâsıra.* Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, t.y.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-. *Meâlimü's-sünen.* Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1981.

Heyet. *Zekât: Sıkça Sorulanlar.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

Heysemî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman el-. *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid.* thk. Muhammet Abdulkadir Ahmed Atâ. Lübnan: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2009.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddül-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr: Hâşiyetü İbn-i Âbidîn*. Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1987.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî ec-Cürcânî. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl.* Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.

İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmü'l-Kur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed Ebû Şeybe el-Abbâsî el-Kûfî. *el-Musannef li-İbn Ebî Şeybe.* thk. Muhammed Avvame. Cidde: Dârü'l-Kıble, 2006.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu mekâyîsi'l-lüga.* thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1970.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zâhirî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr,* thk. Abdülgaff'ar Süleyman Bendarî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî. *Sahîhu İbn Huzeyme.* thk. Abdurrahman Âdil b. Sa'd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî.* (Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr* ile birlikte). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce.* Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânu'l-Arab.* Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.

İbn Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim. *Kitabü'l-icmâ'.* çev. Abdülkadir Şener Ankara: Gaye Matbaası, 1983.

İbn Nüceym, Sirâcüddin Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısrî. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. thk. Ahmed İzzû İnâye ed-Dımaşkî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısrî Hanefî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik.* thk. Zekeriyyâ Umeyrat. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.

İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed. *Fethü'l-bârî şerhi Sahîh-i Buhârî.* thk. Ebû Muâz Târık b. Avazullah b. Muhammed. y.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, t.y.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesıd.* Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 2012.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm Harrânî. *Mecmûu fetâvâ*. cem' ve ter. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım v.dğr. Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 1425/2004.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. Amman: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, t.y.

İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Şerhu Fethü'l-kadîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbrahim Mustafa v.dğr. *el-Mu'cemü'l-vesîd.* İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.

İK, İmar Kanunu. (Kanun No. 3194) *Resmî Gazete 18749* (09 Mayıs 1985). Erişim 07.03.2020. mevzuat.gov.tr. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf.

İnalcık, Halil. “İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi”. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]* 1 (1959): 29-46.

İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-. *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân.* thk. Safvan Adnan Dâvûdî. Dımeşk: Dârü’l-Kalem, 1992.

İslâm Fıkıh Akademisi. “Karâr”. *Mecelletu mecmai’l-fikhi’l-İslâmi’d-düvelî (Mecelletu mecmai’l-fikhi’l-İslâmî)* 2/1 (1407/1986), 198.

İslâmland. Erişim 05.02.2020. https://www.İslâmland.com/uploads/books/ar_fatawa_zakah_zkat_3rud_At-Tgart.pdf.

İslâmweb. Erişim 04.02.2020. https://www.İslâmweb.net/ar/fatwa/56900/.

İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/53-55. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Malî Müşavirler Odası. Erişim 16.07.2019. http://malîsozluk.istanbulsmmmodasi.org.tr/Content/Default.htm?t=/Entry/EntryList/333.htm.

İzutsu, Toshihiko. *Kur’an’da Dini ve Ahlakî Kavramlar.* çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.

Kacır, Temel. “Zekâta Tabi Malların Nisaplarının Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Değer Bakımından Eşitliği Meselesi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015): 59-83.

Kacır, Temel. *İslâm Hukuk Düşüncesinde Malî Mükellefiyetler Açısından Nisap.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Kadri Paşa, Muhammed. *Mürşidu’l-hayrân ilâ ma‘rifeti ahvâli’l-İnsân.* İfrinciye [Mısır]: Bulak Matbaası, 1891.

Kahveci, Nuri. “İslâm Hukuku Açısından Menfaatlerin Tazmini”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2006): 41-63.

Kallek, Cengiz. “Haraç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16/71-88. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kallek, Cengiz. "Vesk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/70. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Kallek, Cengiz. *İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi: Harac ve Emval Kitapları.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.

Kannevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hasan Han el-. *er-Ravzatü'n-nediyye şerhü'd-Düreri'l-behiyye*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1406/1986.

Kapar, Mehmet Ali. "Meâfir (Benî Meâfir)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/200. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Karadâvî, Yûsuf el- & Ali Ahmed es-Sâlûs. "Zekâtü'l-akârât ve'l-arâzi'l-me'cûretü ğayru'z-zirâ'iyyeti", *Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmi'd-düvelî (Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî)* 2/1 (1407/1986), 115-197.

Karadâvî, Yûsuf el-. "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi.* Konya: Kombad Yayınları, 1997.

Karadâvî, Yûsuf el-. "Müzakere". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi.* Konya: Kombad Yayınları, 1997.

Karadâvî, Yûsuf el-. *Fıkhu'z-zekât.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, 2014.

Karadâvî, Yûsuf el-. *Hedyü'l-İslâm fetâvâ muâsıra.* Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2000.

Karakoç, Sergis (haz.). *Tahşiyeli Kavânîn.* İstanbul: Cihan Matbaası, 1341-1343.

Karakoç, Serkis (haz.). *Emvâli Gayri Menkûle Kanunları*. İstanbul: Cihan Matbaası, 1340-1342.

Karaman, Hayreddin. Erişim 05.07.2019. http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0116.

Karaman, Hayreddin. Erişim 19.11.2018. http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00309.htm.

Karaman, Hayreddin. Erişim 29.03.2019. http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00061.htm.

Karaman, Hayreddin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.

Karaman, Hayrettin. “Toprak Mülkiyeti ve Öşür”. *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]* 15/2 (1976): 80-88.

Karaman, Hayrettin. “Zekât”. *İslâm Ansiklopedisi.* 13: 495-504. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.

Kârî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî el-. *Fethü bâbi’l-inâye fî şerhi Kitâbi’n-Nukâye*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009.

Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekr b. Mes‘ud b. Ahmed el-Hanefî el-. *Bedâiü’s-sanâi‘ fî tertîbi’ş-şerâi‘*. thk. Ali Muhammed Muavvaz & Adil Ahmed Abdülmevcut. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2010.

Kaya, Ayhan. “Teorik ve Pratik Açıdan İnfak ve Îsar Ahlakı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013): 305-317.

Kaya, Süleyman. “Fıkhî Açıdan Osmanlı’da Zekât Uygulamaları”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Kaya, Süleyman. “Osmanlı Döneminde Zekât”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Kenanoğlu, M. Macit. “Mîrî Arazi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/157-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr b. Muhammed Hasenî İdrîsî el-. *Nizâmü’l-hükûmeti’n-nebeviyye: et-Terâtibü’l-idâriyye*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, t.y.

Koyuncu, Mevlüt. *İkinci Hazreti Ömer*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996.

Köse, Saffet. “Lukata”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/223-225. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-. *el-Câmi‘ li ahkâmi’l-Kur’ân.* Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988.

Kutup, Seyyid. *Fîzılâli’l-Kur’ân*. çev. Emin Saraç v.dğr. İstanbul: Madve Yayınları, t.y.

Kuveyt Zekât Kurumu Dinî Heyeti. *Ahkâm ve fetâva'z-zekâti ve's-sadekâti ve'n-nüzûri ve'l-keffârât.* Kuveyt: Kuveyt Dinî İşler Dairesi, 2009.

Lâhim, Sâlih b. Abdullah el-. *ez-Zekâtü fi'l-akâr*. Demmâm: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1429.

Mahacne, Hüseyin Velid Hüseyin. *Zekâtü'l-akâr: Mefhûmuhâ ve ahkâmuhe'l-fikhiyye: Dirâsetün mukârenetün*. Doktora Tezi, Ürdün Üniversitesi, 2006.

Malaysian Accounting Standards Board. *Accounting for Zakat on Business, Technical Release i-1*. y.y.: Malaysian Accounting Standards Board, 2006.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî. *el-Muvatta'.* thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2005.

Manisalı, Erol. *İktisada Giriş.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1980.

Mardin, Ebü'l-ulâ. *Kat Mülkiyeti.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1948.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî).* thk. es-Seyyid Abdulmaksûd b. Abdürrahim. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye.* thk. el-Kâdî Nebîl Abdurrahman Hayyâvî. Beyrut: Dârü'l-Erkam Bin Ebi'l-Erkam, t.y.

Mehmed Vehbi. *Büyük Kur'an Tefsiri (Hulâsâtü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân).* İstanbul: Üçdal Neşriyat, t.y.

Menteşzâde, Abdürrahim Efendi. *Fetâvâ-yı Abdürrahim.* İstanbul: Dâru't-Tıbâati'l-Ma'mûre, 1243.

Mergînânî, Ebü'l-Hasan Burhâneddin Ali b. Ebî Bekr el-. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ el-. *Fetâva'z-zekât.* Cidde: el-Merkezü'l-Âlemî li Ebhâsi'l-İktisâdi'l-İslâmî, 1984.

Mevsılî. Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.

Meydânî. Abdülganî b. Talib b. Hammâd ed-Dımaşkî el-Hanefî el-. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb.* Muhammed Fuad Abdulbâkî. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2005.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramurz. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm.* İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramurz. *Mir'âtü'l-usûl şerh-i Mirkâti'l-vüsûl.* İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, t.y.

Moulana, Abdul Mannan. *İslâm Ekonomisi: Teori ve Pratik.* çev. Bahri Zengin. İstanbul: Fikir Yayınları, 1973.

Mukrin, Muhammed b. Sa'd Muhammed el-. "Zekâtü'l-akâr tahte'l-inşâ". *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-arabiyye* 39/4 (1436): 317-340.

Mustafa, İbrahim v.dğr. *el-Mu'cemu'l-vesîd.* İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.

Mutluer, Kâmil v.dğr. *Türk Vergi Sistemi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., 2005.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî el-. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr.* Mısır: el-Mektebetü'l-ticâriyetü'l-kübrâ, 1356.

Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *Sahîh-i Müslim.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.

Nadaroğlu, Halil. *Kamu Maliyesi. Teorisi.* Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-. *Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ.* Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2011.

Net Çalışma Sermayesi. kosgeb.gov.tr Erişim 10.11.2020. https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7190/net-calisma-sermayesi.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *el-Mecmûu şerhi'l-mühezzeb.* thk. Muhammed Necib el-Mutî. Cidde: Mektebetü'l-İrşad, 1980.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nurî en-. *Ravzatü't-tâlibîn.* (Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *Minhâcü's-seviyye fi tercümeti'l-İmam en-Nevevî* ve *Münteka'l-yenbu' fîmâ zâde ale'r-ravzati mine'l-furu'* ile birlikte). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.

Oğuzman, M. Kemal v.dğr. *Eşya Hukuku.* İstanbul: Filiz Kitabevi, 2009.

Olgun, Tâhirü'l-Mevlevî. *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*. nşr. Abdullah Işıklar. y.y.: Bilmen Basımevi, 1963.

Orman, Sabri. "Müzakere". *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri.* ed. Yunus Vehbi Yavuz. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.

Özafşar, M. Emin (genel koor.). *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar 1*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Özafşar, M. Emin (gnl. koor.). *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.

Özek, Ali. *Zekât Rehberi: Pratik Bilgiler*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1989.

Özel, Ahmet. "Harbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/112-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Öztürk, Mustafa. "Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi-Semantik Bir Tahlil Denemesi-". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13 (2001): 457-487.

Paçacı, İbrahim. "Müzakere". *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri).* ed. Yunus Vehbi Yavuz. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.

Paçacı, İbrahim. "Müzakere". *Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Paçacı, İbrahim. *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar (Nisap ve Zekât Oranları).* Ankara: Ayrıntı Basın Yayın, 2015.

Parasız, İlker. *İktisada Giriş.* Bursa: Ezgi Kitabevi, 2003.

Pehlivan, Osman. *Vergi Hukuku.* Trabzon: Derya Kitabevi, 2011.

Pusmaz, Durak. "Kur'ân-ı Kerîm'de İnfak Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (1999): 49-56.

Râzî, Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-. *Muhtâru's-sıhâh (Mu'cemu'r-Râzî).* Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1311.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin el-Hasan b. Ali et-Teymî er-. *Mefâtîhü'l-gayb* (*et-Tefsîru'l-kebîr).* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî er-. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (Dış kapakta yazar adı: Mâlik b. Enes). *el-Müdevvenetü'l-kübrâ.* Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.

San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam Abdürrezzak es-. *el-Musannef.* thk. Habîburrahman Mustafa A'zamî. Karaçi: el-Meclisü'l-İlmî, 1983.

Semerkandî, Ebû Bekr Alâeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-. *el-Mebsût.* Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1978.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.

Seyf, Hamîd Kâid. "Hükmü zekâti'l-akâri'l-muaddi li'l-bey'". *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye. (Buhûsü'l-ilmiyye ve'l-ifta)* 75 (t.y.): 285-325.

Sıddıkî, Selim A. *İslâm Devletinde Malî Yapı*. çev. Rasim Özdenören. İstanbul: Fikir Yayınları, 1980.

Sırrı, Süleyman. *Kitâbü'z-zekât.* Dersaadet: Vezir Hanı 43. Matbaa, 1329.

Sifil, Ebûbekir. *Hazreti Ömer ve Nebevi Sünnet.* İstanbul: Rıhle Kitap, 2010.

Sözen, Hüseyin. *İslâm Hukukunda Gayrimenkul Malların Zekâtı.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

Sudan Zekât Kurumu. Erişim 02.10.2016. http://www.zakat_cihamber.gov.sd/arabic/index.php?option=com_content&view=article&id=17&Itemid=59.

Sultân, Sultân b. Muhammed b. es-. Ali. *ez-Zekât: Tatbîku muhasebey muâsır.* Riyad: Dârü'l-Merrîh, 1986.

Süheybânî, Abdullah b. Ömer es-. "Zekâtü'l-arâzî ve kazâyâha'l-muâsıra". *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye* 86 (t.y.): 187-260.

Sülemî, Abdullah b. Nâsır es-. *Eserü't-tavârî alâ niyyeti zekâti'l-akâr*. Riyad: Merkezu İbn Teymiyye, 2013/1434).

Süyûtî, Mustafa b. Sa'd b. Abduh es-. *Metâlibü üli'n-nühâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ*. y.y.: b.y., t.y.

Şafak, Ali. *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı: İlk devirler.* İstanbul: Türdav Yayınları, 1977.

Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-. *el-Üm*. Kahire: Dârü'ş-Şa'b, 1968.

Şeltût, Mahmûd. *el-Fetâvâ: Dirâsetü'l-müşkilâti'l-müslimi'l-muâsır fî hayâtihi'l-yevmiyyeti'l-âmme*. Kâhire: Dâru'ş-Şüruk, 1975.

Şemrânî, 'Adlân b. Ğâzî b. Ali eş-. *Bey'ü'l-akâr ve te'cîruhû fi'l-fıkhi'l-İslâmî.* y.y.: el-Cem'iyyetü'l-Fıkhiyyetü's-Suûdiyyeti, t.y.

Şener, Abdullah (yay. dan.). *Gayrimenkulle İlgili Vergi Mevzuatı*, ed. Bülend Özoğlu. Ankara: Alp Yayınevi, 2007.

Şensoy, Necdet. "Zekât Muhasebesi". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyid Ali Tüz İstanbul: Ensar Neşriyat; İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2017.

Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî eş-. *Neylü'l-evtâr*. thk. Nasr Ferîd Muhammed Vâsıl. y.y.: b.y., t.y.

Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasen b. Ferkad eş-. *el-Câmiü'l-kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasen b. Ferkad eş-. *el-Asl*. nşr. Mehmet Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

Şeyhîzâde, Dâmâd Abdurrahman Gelibolulu. *Mecmaü'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. thk. Halil İmrân el-Mansur. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Şibîlî, Yûsuf Abdullah eş-. "Zekâtü'l-akârât tahte't-tedvîr". *Kazâya'z-zekâti'l-muâsara (Güncel Zekât Meseleleri, 22. Toplantı).* Kuveyt: Beytü'z-Zekât, 1435/2014.

Şirâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yûsuf eş-. *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî.* thk. Muhammed Zuhaylî, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2001.

Şirbînî, Nâcî Ali eş-. *Keyfe tükadderu ve tüeddâ zekâtü emvâlik.* Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs, t.y.

Şirbînî, Şemseddin Hatîb Muhammed b. Ahmed Kahirî Şâfiî eş-. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.

Tabakoğlu, Ahmet. "Nisab, Para ve Gelir Dağılımı". *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri).* ed. Yunus Vehbi Yavuz. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.

Tabakoğlu, Ahmet. "Zekât ve Gelir Dağılımı". *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*. ed. Bedreddin Çetiner. İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 2008.

Taberânî, Hâfız Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid Selefî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1430/2009.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-. *Şerhu meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr & Muhammed Seyyid Câd el-Hak. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2011.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Hanefî et-. *Hâşiyetü't-Tahtâvî ale'd-Dürri'l-muhtâr*. y.y.: b.y., t.y.

Tantâvî, Ali et-. *Fetâvâ*. haz. Mücâhid Deyrâniyye. Cidde: Dârü'l-menâre, 1991.

Tehânevî, Muhammed b. A'lâ b. Ali el-Farukî el-Hanefî et-. *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.

Tekinay, Selahattin v.dğr. *Eşya Hukuku.* İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.

Temel, Nihat. *Kur'ân'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 2001.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-. *Câmiu't-Tirmizî.* Riyad: Dârusselâm, 1999.

TMK, Türk Medenî Kanunu. (Kanun No. 4721) *Resmî Gazete 4721* (22 Kasım 2001). mevzuat.gov.tr. Erişim 03.03.2020. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf.

TMS 2, Türkiye Muhasebe Standardı 2. *Resmî Gazete 30275* (Mükerrer) (19 Aralık 2017). resmigazete.gov.tr. Erişim 07.04. 2020. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050115-8.htm.

Topal, Şevket. "Zilyedlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/417-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

TSN, Tapu Sicil Nizamnamesi. (10012) *Resmî Gazete 1668* (9 Kânunuevvel 1930) resmigazete.gov.tr. Erişim 03.03.2020. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1668.pdf.

TST, Tapu Sicili Tüzüğü. (Kanun No. 4721) *Resmî Gazete 28738* (17 Ağustos 2013). mevzuat.gov.tr. Erişim 03.03.2020. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.20135150.pdf.

TTK, Türk Ticaret Kanunu. (Kanun No. 6102) *Resmî Gazete 6102* (13 Ocak 2011). mevzuat.gov.tr. Erişim 03.03.2020. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf.

Tuğ, Salih. *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 1984.

Umeyre, Ahmed b. Abdülaziz el-. *Nevâzilü'l-akâr: Dirâsetün fıkhiyyetün te'sîliyyetün li-ehemmi kazâya'l-akâri'l-muâsırati*. Riyad: Benkü'l-Bilad; Darü'l-Meyman, 1432/2011.

Umeyre, Şehabeddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî & Şehabeddîn Ahmed. *Hâşiyetâni alâ şerhi Celâleddîn Muhammed Ahmed el-Mahallî alâ Minhâci't-tâlibîn (Hâşiyetu Kalyûbî).* y.y.: Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 1375/1956.

Unay, Cafer. *Genel İktisat.* Bursa: Ekin Kitabevi, 2000.

Üreten, Aykan. *Gayrimenkul Değerleme Yöntemleri ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklarında Değer Tespiti.* Ankara: Gâzi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye. *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye.* Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404/1984.

VUK, Vergi Usul Kanunu. (Kanun No. 213) *Resmî Gazete 213* (10 Ocak 1961). mevzuat.gov.tr. Erişim 03.03.2020. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf.

Yahyâ b. Âdem, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Âdem b. Süleyman el-Kureşî el-Ümevî el-Kûfî. *Kitâbü'l-Harâc.* Kahire: Dârü'ş-Şürûk, 1987.

Yahyâ Efendi, Minkârîzâde. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi.* Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 4463, 7a, 7b, 10b.

Yavuz, Yunus Vehbi (ed.). *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* (*Sempozyum Tebliğ ve* Müzakereleri). Bursa: Kurav Yayınları, 2007.

Yavuz, Yunus Vehbi. "Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabını ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi". *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri.* ed. Yunus Vehbi Yavuz. (Bursa: Kurav Yayınları, 2007.

Yavuz, Yunus Vehbi. *İslâm'da Zekât Müessesesi.* İstanbul: Feyiz Yayınları, 1972.

Yazgan, Turan. *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1987.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili.* İstanbul, Merve Yayınları, 2001.

Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Yenişehirli, Şeyhülislâm Abdullah Efendi. *Behcetü'l-Fetâvâ.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.

Yıldırım, Zübeyr. *Gayrimenkullerde Vergilendirme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

Yılmaz, Ahmet. "Günümüz Zekât Problemleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1998): 91-123.

Yiğit, Yaşar v.dğr. *Zekât İlmihali.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Yûsuf Musa, Muhammed. *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-akd fî fıkhi'l-İslâm.* Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1987, 163.

Yücel, Fatih. "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı.* haz. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Zarîr, Sıddîk Muhammed el-Emîn ez-. "Zekâtü'd-düyûn". *Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmi'd-düvelî [Mecelletu mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî]* 2/1 (1407/1986), 63-81.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ez-. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs.* Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-. *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs.* Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1971.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-. *Esâsü'l-belâgâ.* Beyrut: Matbaatu Dârü'l-Kütüb, 1972.

Zencânî, Ebü'l-Menâkıb Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtiyâr el-Bağdâdî ez-. *Tahrîcü'l-furu' ale'l-usûl.* thk. Muhammed Edib Salih. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.

Zerkâ, Mustafa Ahmed ez-. "Cevânibu Mine'z-zekât tehtâcu ilâ nazarin fıkhiyyin cedîdin". *Mecelletü ebhâsi'l-iktisâdi'l-İslâmî* 1/2 (1984): 97-109.

Zerkâ, Mustafa Ahmed ez-. *el-Fıkhü'l-İslâmî fî sevbihi'l-cedîd.* Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1968.

Zeydân, Abdülkerîm. *el-Medhal li-dirâseti'ş-şeriati'l-İslâmiyye.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2002.

Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Nasbü'r-râye tahrîcu ehâdîsi'l-Hidâye.* thk. Ahmed Şemseddin. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Zuhaylî, Vehbe ez-. "Müzakere". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi.* Konya: Kombad Yayınları, 1997.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû.* Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2010.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû.* Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1989.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* (*el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*). çev. Ahmet Efe v.dğr. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *Tefsiru'l-Münîr*. çev. Hamdi Arslan v.dğr. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2005.